COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS
SCIENTIA

5

MAY, 2023

SYDNEY, AUSTRALIA

CURRENT ISSUES OF SCIENCE, PROSPECTS AND CHALLENGES

IV INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

EUROPEAN SCIENTIFIC PLATFORM

DOI 10.36074/scientia-05.05.2023 ISBN 979-8-88955-780-7

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS
SCIENTIA

5 May, 2023

Sydney, Australia

CURRENT ISSUES OF SCIENCE, PROSPECTS AND CHALLENGES

IV International Scientific and Theoretical Conference

Sydney, 2023

UDC 001(08)
C 95

https://doi.org/10.36074/scientia-05.05.2023

OPEN ACCESS

Chairman of the Organizing Committee: Holdenblat M.

Responsible for the layout: Bilous T.
Responsible designer: Bondarenko I.

C 95 Current issues of science, prospects and challenges: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, May 5, 2023. Sydney, Australia: European Scientific Platform.

ISBN 979-8-88955-780-7
DOI 10.36074/scientia-05.05.2023

Papers of participants of the IV International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference «Current issues of science, prospects and challenges», held on May 5, 2023 in Sydney are presented in the collection of scientific papers.

The conference is included in the Academic Research Index ReserchBib International catalog of scientific conferences and registered for holding on the territory of Ukraine in UKRISTEI (Certificate № 33 dated January 17th, 2023).

Conference proceedings are publicly available under terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-SA 4.0).

UDC 001 (08)

© Participants of the conference, 2023
© Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2023
© European Scientific Platform, 2023

ISBN 979-8-88955-780-7

CONTENT

SECTION 1.
ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ
Графська О.І., Перегіняк Т.І., Гринів М.М. 10

ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ І СОНЯЧНА АКТИВНІСТЬ
Філер З.Ю., Чуйков А.С. 13

СИСТЕМА БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ
Гаврилова А.С. 19

SECTION 2.
ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

ФОРМАЛІЗАЦІЯ КРИТЕРІЮ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
Данилович О.Т., Ємельянов О.Ю. 22

SECTION 3.
FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

LIQUIDATION OF DESTROYED ASSETS IN WAR CONDITIONS
Havrilenko N. 25

ОПТИМІЗАЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ: СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ
Бондаренко Н.М., Зикін Н.А. 28

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ У ФОРМУВАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА
Самолюк І.М. 30

ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ СЬОГОДЕННЯ
Хмельковська Т.В., Хмельковська А.В. 36

SECTION 4.
MANAGEMENT, PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА
Вуйченко М.А. 40

ЕТИЧНА СКЛАДОВА У РОБОТІ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ
Наумик А.С. 42

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ
Голобородько Т.В. 45

РОЗШИРЕННЯ ОСНОВ СТРАТЕГІЇ ВІДРОДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ
Шедяков В.Є. 48

SECTION 5.
INTERNATIONAL RELATIONS

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕГОВОРНОГО МИСТЕЦТВА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ: БЛИЗЬКИЙ СХІД
Довбня Ю.А. 53

SECTION 6.
LAW AND INTERNATIONAL LAW

DEFINING THE ESSENCE OF SCIENTIFIC - LEGAL EXPERTISE: ON THE EXPEDIENCY OF LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC - LEGAL EXPERTISE IN UKRAINE
Romanovska L. 57

PODZIAŁ WŁADZY WE WSPÓŁCZESNYCH WARUNKACH TWORZENIA UKRAIŃSKIEGO PAŃSTWA
Kościuszko U. 62

QONUNCHILIKNI TIZIMLASHTIRISHNING NAZARIY MASALALARI: KODIFIKATSIYALASHNING TURLARI
Ashuraxunova Shahnoza Tohir qizi 64

ВИЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В МІЖНАРОДНОМУ ДОСВІДІ ПРОЦЕСАХ ВІДНОВЛЕННЯ
Хаустова М.Г. 67

МЕХАНІЗМ РЕАГУВАННЯ НА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ
Лисюченко А.Є. 70

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ-ВІДОБРАЖЕННЯ
Семененко Д.В., Васюра О.О. 74

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ
Добош Ю.О. 77

ПРОБЛЕМИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВЧИНЕННІ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ
Жуков В.О. 80

СУДОВИЙ НАКАЗ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА СУДОВОГО РІШЕННЯ
Братішко Н.А. 83

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ПРИНЦИПИ
Яцюк Т.С. 86

SECTION 7.
BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

ГІПЕРМЕТРОПІЯ
Погоріла В.Г., Погоріла І.О. 89

СТЕВІЯ - ПРИРОДНИЙ ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ
Фесина А.О. 91

SECTION 8.
AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MODERN LANDSCAPES IN THE PROTECTION OF SOILS AGAINST EROSION
Tykhenko R. 93

ЩІЛЬНІСТЬ ҐРУНТУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПЕРЕДПОСІВНОГО ОБРОБІТКУ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ В УМОВАХ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ
Науково-дослідна група:
Масик І.М., Черненко В.О., Коваль Ю.Ю., Мартіян К.Ю., Омельченко О.П. 98

SECTION 9.
TECHNOLOGIES OF LIGHT AND WOODWORKING INDUSTRY

IKKI IGNADONLI MASHINALARDA YARATILGAN TRIKOTAJ TO‘QIMALARINING XUSUSIYATLARI
Usnatdinova E.F., Abdurahimova F.A. 100

SECTION 10.
ELECTRONICS AND TELECOMMUNICATIONS

SPECTROMETER GAMMA RADIATION FOR RADIATION IN THE FIELD
Scientific research group:
Banzak H.V., Bansak O.V., Leshchenko O.I., Dobrovolska S.V. 103

SECTION 11.
ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ
Адамів С.С. 106

SECTION 12.
COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

МЕТОДИ РОЗПІЗНАВАННЯ МОВЛЕННЯ
Ялова К.М., Шелюг К.Ю. 111

SECTION 13.
INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

CREATION OF INTELLIGENT SYSTEMS FOR ANALYZING SUPERMARKET VISITORS TO IDENTIFY CRIMINAL ELEMENTS
Berkovskyi D.S. 113

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ
Гаращенко А.Є. 119

SECTION 14.
PHYSICS AND MATHEMATICS

МОДЕЛЮВАННЯ ЗАТУХАЮЧИХ КОЛИВАНЬ
Гаращенко А.Є. 122

SECTION 15.
SOCIOLOGY AND STATISTICS

КОНЦЕПЦІЯ АВІАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ТА ЕКОСИСТЕМИ АВІАЦІЙНИХ ПОСЛУГ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ
Ніколаєнко В.Л. 125

SECTION 16.
PHILOLOGY AND JOURNALISM

LINGUISTIC CATEGORIES OF SENSE AND ABSURDITY AS AN OBJECT OF NEURAL NETWORK MODELING
Dovhan O. 130

ВІДЕОГРА ЯК ОБ'ЄКТ ЛОКАЛІЗАЦІЇ
Качанова А.О. 132

ВПЛИВ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ НА СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ СЛОВА
Бабич Т.В., Бабич К.Ю. **135**

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЕРАТИВНОГО ПЕРЕКЛАДУ
Ходаковська О.О. **137**

SECTION 17.
PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

ЛЮБОВЬ КАК ФОРМА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО СУЩЕСТВОВАНИЯ
Сагатова Г.Ш. **138**

SECTION 18.
RELIGIOUS STUDIES AND THEOLOGY

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТОМОСУ
Погодін Є.В., Кошляк Н.О. **141**

SECTION 19.
PEDAGOGY AND EDUCATION

EDUCATIONAL TASKS AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENT COMPETENCIES IN THE INTEGRATED COURSE "GETTING TO KNOW NATURE"
Korshevniuk T.V. **143**

SPECIFIC TASKS OF INTRODUCING CHILDREN TO LITERARY WORKS
Khujamberdieva Sh.K. **145**

THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF EDUCATIONAL INNOVATIONS
Kukharska L. **148**

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
Гапон Л.І. **150**

SECTION 20.
PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN OVERCOMING DIFFICULT LIFE SITUATIONS
Bursak A., Lukashevych N.M. **152**

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ
Затерта З.В. **155**

КОРЕКЦІЯ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ПРАВИЛЬНИМ МОВЛЕННЯМ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ
Доцевич Т. 158

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ
Багнюк І.О., Ляшенко О.А. 161

ОСОБЛИВОСТІ НЕВРОТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ
Грицюк І.М. 163

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ
Кормило О.М., Гузик Н.А. 166

SECTION 21.
MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

CLINICAL AND NEUROLOGICAL SUBSTANTIATION AND OPTIMIZATION OF THE TREATMENT OF CHILDREN WITH NIGHT ENURESIS
Yusupov Alimardon Mirza ogli, Dzhurabekova A.T., Keldiyorov Begzod Geroy o'g'li 169

FEATURES OF THE STRUCTURE OF URATE UROLITHIASIS IN INHABITANTS OF AN INDUSTRIALLY DEVELOPED REGION
Scientific research group:
Barannyk K., Ishkov V., Molchanov R., Barannyk S. 171

SELECTIVE ANALYSIS OF THE BENEFITS OF USING ATRICAINE WITH A VASOCONSTRICTOR 1:200000 DURING DENTAL MANIPULATIONS FROM THE POINT OF VIEW OF THE IMPACT ON THE CARDIOVASCULAR SYSTEM
Scientific research group:
Turchenenko S., Yarov Yu., Yarova S., Yermolaieva M., Turchenenko Yu. 175

STUDY OF RISK FACTORS IN STUDENTS' NUTRITION DEPENDING ON THEIR PLACE OF RESIDENCE DURING THE WAR YEAR
Gerasimenko O.I., Rashchupkina Z.E. 179

WHAT CAUSES A MISCARRIAGE? A MODERN VIEW OF THE PROBLEM
Makoviyichuk Kh., Dubyk L. 181

АНТИБАКТЕРІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ КОМБІНАЦІЙ СПИРТОВИХ ЕКСТРАКТІВ З БРУНЬОК, КОРІННЯ ТА КОРИ РОСЛИНИ SALIX
Науково-дослідна група:
Осолодченко Т.П., Пономаренко С.В., Лук'яненко Т.В., Калітіна С.М. 184

ДІЯ РІЗНИХ ДОЗ ВІТАМІНУ D3 НА СТАТЕВУ ПОВЕДІНКУ САМЦІВ ЩУРІВ
Науково-дослідна група:
Смолєнко Н.П., Коренєва Є.М., Мараховський І.О., Чистякова Е.Є., Бєлкіна І.О., Величко Н.Ф., Бондаренко В.О. 188

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІНІМАЛЬНОІНВАЗИВНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ КАРІЄСУ ТА ІНШИХ ПАТОЛОГІЙ ТВЕРДИХ ТКАНИН ЗУБІВ
Гнєушева О.О., Костенко С.Б., Костенко С.Б. 190

ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ В ЖІНОК З ПЕРВИННОЮ ДИСМЕНОРЕЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ
Науково-дослідна група:
Скорбач О.І., Баришева Д.В., Топчий А.С., Страховецька М.В. 194

ПРОТИЕПІДЕМІЧНІ ЗАХОДИ БОРОТЬБИ З ОНХОЦЕРКОЗОМ, ЯК ЗАПОРУКА ВИКОРІНЕННЯ ТРОПІЧНОЇ ХВОРОБИ У ВСЬОМУ СВІТІ
Гавриленко С.Д., Прокопенко С.А. 196

SECTION 22.
CULTURE AND ART

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Калієвський К.В., Синєок В.А. 198

SECTION 23.
GEOGRAPHY AND GEOLOGY

ПОКЛАДИ ГЛАУКОНІТУ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА)
Сивий М.Я., Гавришок Б.Б. 201

SECTION 1.
ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

Графська Орислава Іванівна
докторка економічних наук,
доцентка кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського, Україна

Перегіняк Тарас Ігорович
аспірант
Львівський університет бізнесу та права, Україна

Гринів Марта Михайлівна
магістрантка факультету туризму
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського, Україна

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

В умовах сьогодення практично всі життєво важливі процеси для життя та успішного функціонування бізнесу потребують запровадження цифрових технологій, а отже – діжиталізації.

Діджиталізація – це оптимізація бізнесу шляхом впровадження ІТ-рішень та відповідного технічного устаткування. Такі технології допомагають удосконалювати діяльність компанії у різних напрямках, таких, як маркетинг, обслуговування клієнтів, логістика, внутрішні процеси тощо [1].

Аналізуючи вплив діджиталізації на формування туристичних дестинацій, пригадаймо визначення сутності поняття «дестинація».

Туристична дестинація – це фізичний простір, в якому турист проводить, як мінімум, одну ніч; приваблива територія для тимчасового перебування відвідувачів завдяки наявності туристичних ресурсів природного або штучного походження [2].

На сьогоднішній день саме туристичні дестинації можна вважати конкурентоспроможною одиницею на ринку туристичних послух, а саме в частині в'їзного туризму, тому що вони об'єднують функціонально пов'язані елементи, необхідні для якісного та повноцінного обслуговування туристів.

Беручи до уваги період з початку всесвітньої пандемії Covid-19, який датується 2020 роком, і до сьогодні, ситуація на ринку туристичних послуг виглядає так, що потенційні туристи використовують дедалі більше і більше ІТ-технологій, а при використанні Інтернет-ресурсу вони прагнуть більше дізнатися про визначні історичні пам'ятки архітектури, хочуть порівняти туристичну інфраструктуру та цінові пропозиції і, зрештою, через глобальні мережні системи бронювання замовити та оплатити послуги обраної туристичної дестинації за допомогою ІТ-розробок, таких, як QR-код.

Сьогодні система взаємовідносин між туристом і туристичною дестинацією повинна повністю базуватися на використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, ІТ-розробок, що на теперішній час ще не використовується в повному обсязі. За умови

повного запровадження таких інноваційних нововведень була б вирішена проблема і для туристів, і для туристичного бізнесу загалом.

На сьогодні важливо запровадити процес цифровізації і діджиталізації в усіх сферах ринкової економіки з метою консолідації інформації та вільного доступу до неї споживача. Найбільш актуальною діджиталізація є для туристичних дестинацій. Її ефективне використання буде прогнозованим у процесі формування та розвитку туристичних дестинацій загалом, насамперед у тих регіонах України, які межують із країнами ЄС, де спостерігається близьке сполучення до кордонів, як автомобільне так і залізничне, етнічні зв'язки, подібність мов, культур, звичаїв, традицій, де можна швидше просувати туристичні послуги на транскордонний потенціал співпраці, а далі розглядати можливість виходу і на транснаціональні міжнародні туристичні ринки з метою популяризації туристичної дестинації.

При ефективному і швидкому цифровому забезпеченні туристичних дестинацій їх популяризація і прибутковість гарантовані.

Також зазначимо, що в країнах ЄС, США та інших країнах світу процес діджиталізації в частині туристичних дестинацій тривав довгий період часу і потребував як наукових, так і технічних розробок, а також значних капіталовкладень у втілення певних проєктів.

Вагомий внесок у розвиток туристичних дестинацій та впровадження інформаційних технологій у туристичну сферу зробили іноземні вчені, Теоретичним, науково-методичним та практичним аспектам розвитку процесу діджиталізації на сучасному етапі присвятили свої наукові розвідки такі вчені, як: А. Стасяк, Й. Следзінська, Б. Влодарчик, Й. Качмарек [3], С. Лізевський [4], К. Настасе, М. Даніла [5]. Варто зазначити, що в українській науці також уже певний період часу триває процес вивчення та вдосконалення нових розробок у частині діджиталізації, що стало цікавим напрямком наукових досліджень українських учених, таких, як В. Я. Брич [6], Г. І. Михайліченко [7], Н. В. Корж, Д. І. Басюк [8] та ін.

У 2018 р. Давоський економічний форум в аналітичних матеріалах визначив перелік цифрових технологій, які необхідно впроваджувати. До них належать хмарні і мобільні технології, блокчейн, технології віртуалізації, ідентифікації, штучного інтелекту, біометричні технології, технології доповненої реальності, адаптивні (3D-друк) та ін.. Своєю чергою український уряд не залишився осторонь від світових процесів діджиталізації та зробив перший комплексний крок у напрямку розбудови цифрової економіки, затвердивши Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр., головною метою якої була реалізація прискореного сценарію цифрового розвитку як найбільш релевантного для України з точки зору викликів, потреб та можливостей.

Отже, проаналізувавши вищенаведене, можна зробити висновок, що в Україні питання діджиталізації є надзвичайно важливим та перспективним. Тим паче, що Україна сьогодні переживає непрості часи, враховуючи постковідну ситуацію та повномасштабну війну, яка триває вже понад рік. Відтак, усі нові дослідження і розробки в частині цифрових технологій надзвичайно полегшать роботу персоналу, залученого в сфері туризму, а також відкриють можливість потенційному туристові оцінити всі пропозиції, з якими він зможе ознайомитися за допомогою Інтернет-ресурсу, а вже по факту прибуття в туристичну дестинацію детальніше вивчати їх.

Список використаних джерел:

1. Джіджиталізація //Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Джіджиталізація.

2. https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/
3. Szlakit turystyczne od pomysłu do realizacji / Praca zbiorowa pod redakcją A. Stasiaka, J. Śledzińskiej, B. Włodarczyka. Warszawa ; Łódź, 2014. 527
4. Liszewski S.. Miasto i turystyka : wybor prac. Łódź, 2017. 420 p.
5. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 493 с.
6. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями: підручник. Вінниця: Едельвейс і К, 2017. 321 с.
7. Дубровык-Рохова А. Диджитализация – это лишь начало. URL: https://day.kyiv.ua/ru/article/ekonomika/didzhitalizaciya-eto-lish-nachalo
8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р.

Філер Залмен Юхимович
доктор технічних наук, професор-пенсіонер
ВСП «Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки НАУ», Україна

Чуйков Артем Сергійович
канд. фіз.-мат. наук,
заступник директора з навчально-методичної роботи
ВСП «Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки НАУ», Україна

ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ І СОНЯЧНА АКТИВНІСТЬ

У 70-ті роки XIX ст. британський вчений-енциклопедист В. С. Джевонс [4] за архівними даними встановив синхронність змін британської економіки та чисел Вольфа – характеристики сонячної активності (СА) [2]. Він дав пояснення поміченого синхронізму зміною врожайності зернових культур та психологічним впливом сонячних випромінювань на поведінку капіталістів та споживачів. Вже 1875 р. Джевонс висловив думку про існування кореляційної залежності між погодою та умовами економічного розвитку. Географ та кліматолог М.А. Боголепов (1879-1933) був прихильником обліку впливу СА на процеси у всіх сферах Землі – від атмо-, гідро-, літосфери до органічного світу та людського суспільства. Його основна праця вперше вийшла ще в 1907 р. Він був знайомий з роботами Джевонса. Вперше знання періодичності впливу СА на врожаї було своєчасно використано для запобігання наслідкам майбутньої посухи на державному рівні в Радянській Росії у 1920 р. Московський фізик та метеоролог В.А. Міхельсон (1860-1927) звернувся у жовтні 1920 р. до наркома землеробства РРФСР С. П. Середи із попередженням про сильну посуху 1921 р., а той передав матеріали прогнозу в Раднарком. 6 листопада Ленін дав вказівку Середі щодо пом'якшення наслідків голоду – від ознайомлення населення до закупівлі зерна закордоном. Коли навесні прогноз стає реальністю, продрозкладка замінюється продподатком і вводиться НЕП. Систематично вивчав вплив СА на соціум А.Л. Чижевський. Захистивши 1918 р. докторську дисертацію, він готує у 1922 р. брошуру, яку йому вдається видати у Калузі у 1924 р. [7]. У ній немає аналізу впливу СА саме на економічні процеси. Наша стаття в «Комсомольській правді» прорвала накладене Сталіним табу на публікації Чижевського, який високо оцінив сміливість прогнозу Міхельсона 1920 р. 31 травня 1873 р. К. Маркс пише Ф. Енгельсу: «Я неодноразово намагався – для аналізу криз – обчислити ці підвищення і зниження як неправильні криві і думав ..., що можна математично вивести з цього основні закони кризи. Мур ... вважає завдання поки нездійсненним, і я вирішив до певного часу відмовитися від цього». Тут Маркс ставить завдання побудови математичної теорії періодичності економічних криз, не пов'язуючи їх із СА. Джевонс починає вирішувати її, але на той час ще не існувало методів аналізу майже періодичних процесів. Енгельс сказав про Джевонса: «Вульгарний буржуазний економіст». Для його послідовників у СРСР це стало вироком. А слово «вульгарний» означає звичайний; не буржуазних економістів тоді не існувало.

У 1971 р. Нобелівську премію з економіки було присуджено Саймону Кузнецю (1901 – 1985) [3] «за емпірично обґрунтовану інтерпретацію економічного зростання, яка призвела до нового та більш глибокого розуміння економічної та соціальної структури та процесу розвитку». «Він розрахував цикли спаду та підйому економіки з періодом 15-20 років. Згідно з динамікою цих коливань, в даний час світ переживає підйом, який триватиме приблизно до 2025». У роботах Кузнеця циклічність пояснюється демографічними та соціально-економічними (земними) причинами. Ми вважаємо, що цикли Кузнеця визначаються і 22-річними магнітними циклами СА.

Після кризи 2008 р. проректор Вищої школи економіки (ВШУ) у Москві Нуреєв Р.М. (нар. 1950) говорив, що їхні молоді вчені намагаються використати для прогнозування криз ряди Фур'є. Наголосимо, що класичні ряди Фур'є для цієї мети не підходять, бо частоти тригонометричних складових не кратні основної частоти.

У 2000 р. нами з О.М. Дрєєвим був розроблений алгоритм, на основі якого була створена в 2003 р. програма EXTRAPOL, що дозволяє будувати за часовим рядом функцію y(t) як суму гармонічних доданків зі сталими середніми a_k, амплітудними коефіцієнтами b_k, c_k і частотами ω_k. Для апроксимації подібних сигналів використовується послідовне виділення тригонометричних трендів з шуканою частотою k методом найменших квадратів, що призводить до нелінійної системи щодо циклічної частоти k. Застосування методу фіксації значення ω_k дає для коефіцієнтів a_k, b_k, c_k лінійну систему. Завдання мінімізації вирішується тепер щодо одного аргументу, значення якого обмежені знизу 2-6 довжинами проміжку часу досліджуваного інтервалу, а зверху – теоремою Котельнікова. Після відшукання першої гармоніки $y_1(t)$ процедура повторюється циклічно для різниці $y(t)-y_1(t)$ і т.д. У результаті одержуємо суму гармонік наближення до вихідного сигналу. На рис. 1 показано приклад використання екстраполяції даних СА. Для перевірки якості екстраполяції, були взяті середньорічні магнітні числа Вольфа за 1800-2010 рр., знак яких визначає орієнтація магнітного поля циклу СА. З фізичного погляду довжина циклу 22 року.

Рис. 1. **Магнітні річні числа Вольфа**

Через сто років після відкриття Хейлом закону полярності сонячних плям, як і раніше, прийнято говорити про «11-річний сонячний цикл». На рис. 1 вихідні дані позначені пунктиром. Після отримання розкладання в тригонометричний поліном, побудовано прогноз, який показав очікування мінімуму СА у 2019 році, що підтвердилося фактичними спостереженнями.

28-денний місяць прийнятий з огляду на те, що плями на Сонці спостерігаються в низьких широтах; на екваторі один оберт триває 27 діб. У такому місяці 4 тижні. 2018-2019 роки були роками мінімуму. Середньотижневі значення 2016 року показані на рис. 2. Місячний цикл включає 4 етапи: від мінімуму числа плям до їх максимуму та до нового мінімуму. Дивно, але тижнево-місячний цикл, ухвалений усіма світовими релігіями, відповідає ритму в сонячній системі. Добові значення здаються більш «хаотичними», ніж тижневі та місячні.

У роки, близькі до максимуму СА, числа Вольфа і радіопотік досить синхронні протягом кожного оберту Сонця; у роки мінімуму місяцями числа Вольфа дорівнюють нулю, хоча й майже стабільні. Тому радіовипромінювання Сонця більш адекватна характеристика активності нашого світила.

Покажемо їх за місяці 2014 року – року максимуму СА (рис. 4).

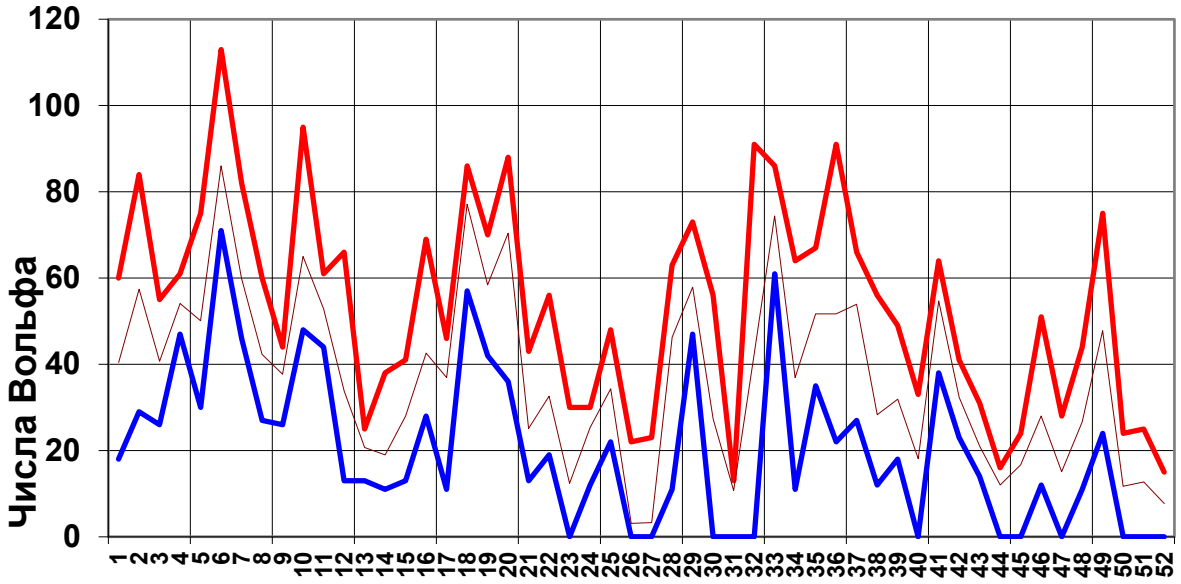

Рис. 2. **Тонка лінія показує середньотижневі значення СА у 2016 році**

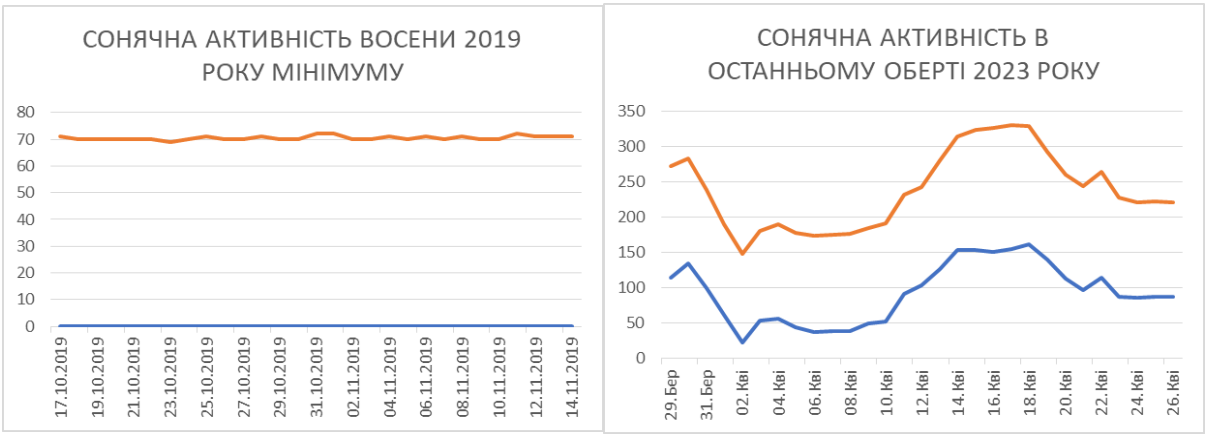

Рис. 3. **Числа Вольфа (синя крива) та радіо потік (помаранчева крива) на рік мінімуму СА і зараз за 28 діб**

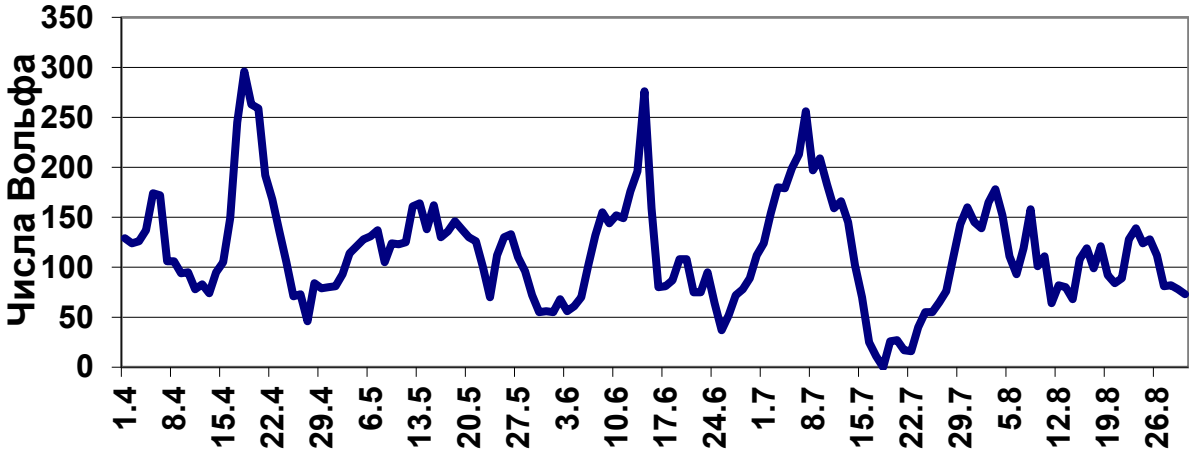

Рис. 4. **Щоденні значення чисел Вольфа за рік максимуму 2014**

На рис. 4 максимальне значення числа Вольфа (приблизно 300) близьке до максимуму за всі роки спостережень. Найбільш значущою для багатьох наслідків змін СА є крутість

графіка, що визначається похідною чисел Вольфа за часом. Добові значення також є результатом усереднення даних обсерваторій, на яких ведуться спостереження опівдні за місцевим часом. Одним із наслідків є курси акцій на біржах провідних економічних держав світу. Багато економістів минулого і сьогодення говорили про психологічний вплив на економічні процеси, не зважаючи на сонячний фактор.

З 1992 р. ми інформували керівництво Кіровоградської області про наявність такого впливу; у березні 1993 р. нами надіслано лист президенту України про це. З 2003 року ми щотижня публікуємо прогнози на тиждень із ретроспекцією у кіровоградських газетах. З 2003 по 2008 р. їх друкувала у Харкові «Моя Батьківщина». Біржові паніки викликають економічну кризу, як свідчить рис. 5.

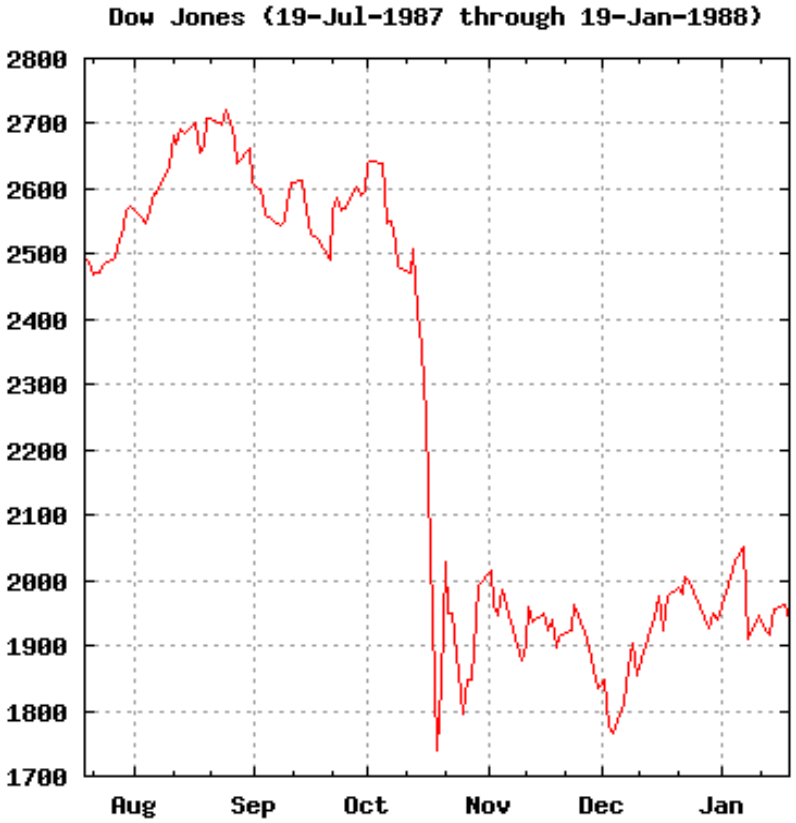

Рис. 5. **Індекс Доу Джонса в жовтні 1987**

У 2008 році нам переслали графік [1] (рис. 6). З нього випливало, що найближчий максимум СА можна очікувати в 2012 р., а тому економічний бум буде дещо раніше, у 2010 р. У 2007 р. ми писали в НАСА, що прогнозований ними мінімум СА буде пізніше, у 2009 р., а максимум у 2013-2014 рр. На той час НАСА повідомляло про експертний характер їхніх прогнозів. Влітку 2008 р. була наша доповідь на конференції в Алушті з енергозбереження «СА та економіка».

Стрілками на рис. 6 показані максимуми – «піки» економічного розвитку; ми додали червоними лініями «дно» економічної кризи. Теодор Модіс пояснював випередження розвитку економіки логістичною кривою; ми пояснили це магнітною індукцією: за законом Фарадея струми $i(t)$ наводяться змінним магнітним полем із напруженістю $h(t)$: $i(t) = k\frac{dh}{dt}$. Похідна $\frac{dh}{dt}$ максимальна на етапі наростання чисел Вольфа, оскільки плями є виходами магнітних полів поверхню Сонця. Досягши дна на етапі спаду, економіка починає «виповзати» із кризи.

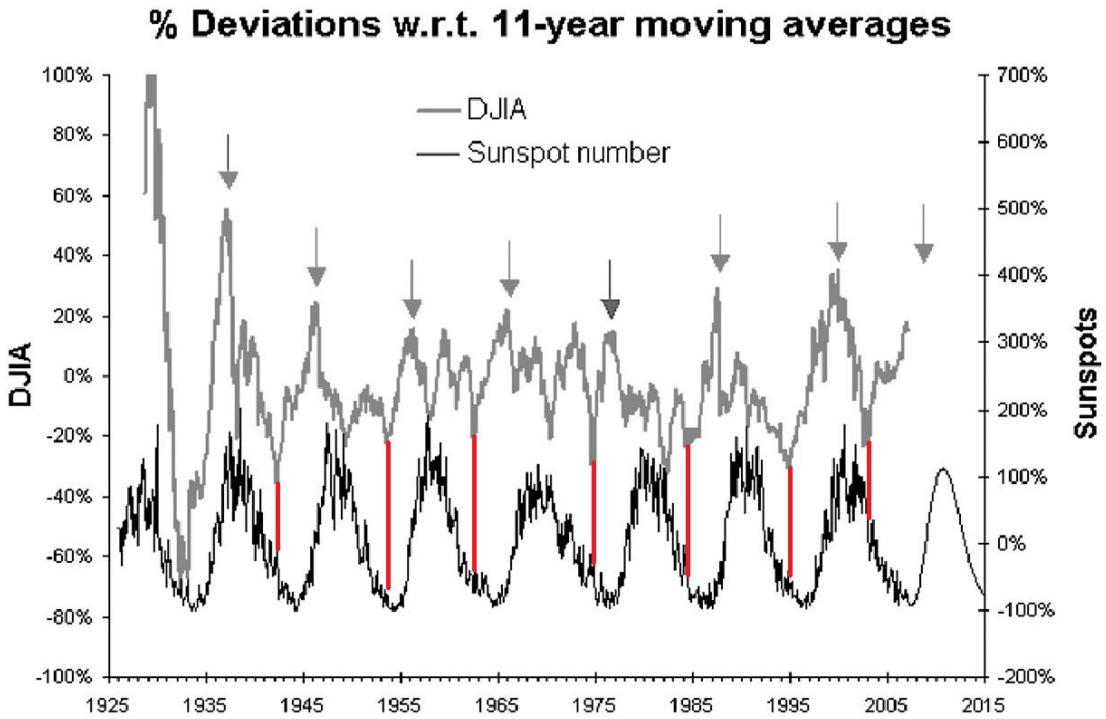

Рис. 6. **Числа Вольфа та прогноз Т. Модіса індексу Доу Джонса**

Нам зрозумілі і судження О. Л. Чижевського, що впливають не сонячні плями, а швидкість зміни їхньої кількості. Ми запропонували співпрацю Т. Модісу у прогнозуванні світової економіки. Він сказав, що після публікації 2007 року, перестав займатися цією проблемою. Насмішки та гостра критика при її обговоренні привели його до такого рішення. Але він керує фірмою у Швейцарії, яка надає прогнозні послуги. Як свідчать результати накладання 11-річних періодів, у мінімумі СА починається спад економіки; він припиняється на етапі найшвидшого наростання СА; після пожвавлення відбувається швидкий спад. Дно досягається у перший рік максимуму, після чого починається короткий етап пожвавлення, що призводить до нового спаду та до нового «дна»; потім йде довгий підйом. 2019 рік був другим роком мінімуму. Економіка після нього мала наростати. Це типовий у середньому «сонячно-економічний» цикл. Але стався КОВІД-19…

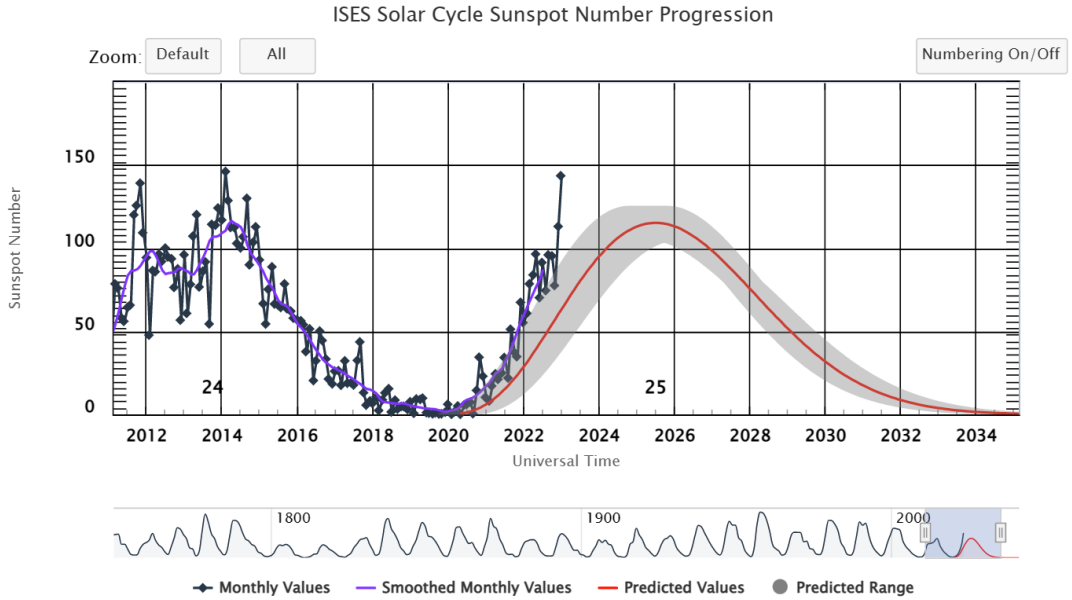

Рис. 7. **Прогноз НАСА та необхідність його зміни видно вже зараз**

Економічна криза почнеться на етапі максимуму СА у 2023-2024 роках. Наростання СА значно випереджає прогноз НАСА. Зараз вона більша, ніж у 2012 р. 21 жовтня 2021 р. на сайті НАСА з'явилося нагадування про події 20-річної давнини, коли за викидами на Сонці з'явилися потужні магнітні бурі, що тривали близько 30 год. Це був рік бурхливого Сонця (рис. 8).

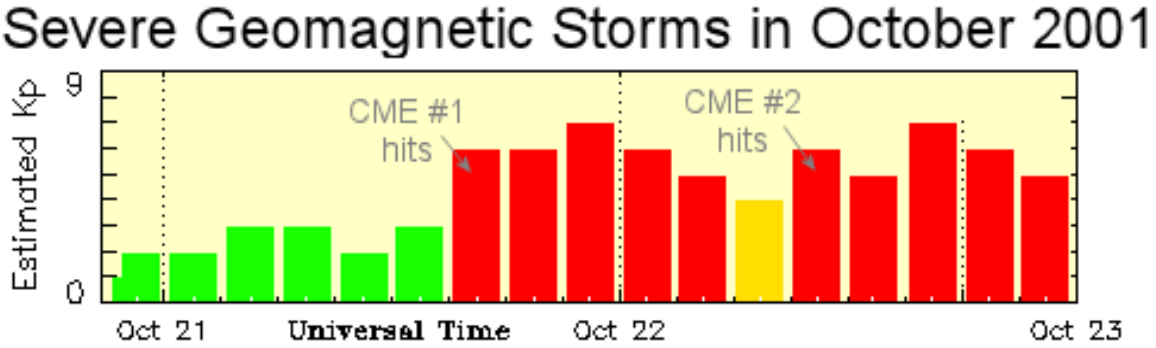

Рис. 8. **Стан геомагнітної активності 22 жовтня 2001 року**

Аналогічні події відбуваються і в 2023 р. Їхнім наслідком в економіці буде глибока економічна криза. Вона буде особливо небезпечною, оскільки Світ переживає пандемію Ковід-19, яка послабила людство, та війну Росії проти України.

Ми пропонуємо метод прогнозування кризи, а як послабити її наслідки – це інше, не менш складне завдання з огляду на роз'єднаність людського суспільства.

В останні місяці та дні на Сонці відбуваються потужні спалахи класів М і навіть Х, наслідки яких будуть видно вже на початку травня 2023 року.

Висновки. Розглянуто погляди вчених на залежність розвитку економіки від змін сонячної активності. Аналізується робота Т. Модіса; дано «енергетичне» пояснення випередження економічного розвитку від СА. Показано результати усереднення чисел Вольфа за рік, місяці та тижні, що дозволяють робити прогнози. Розроблено програму EXTRAPOL, що дозволяє прогнозувати майже періодичні процеси за допомогою тригонометричного тренду з пошуком некратних частот. Запропоновано для довгострокового прогнозування «22-річний магнітний» цикл СА. Висловлено міркування про терміни фінансово-економічної кризи 2023-2024 р. Для надійного прогнозу початку економічної кризи недостатньо середньомісячних даних, потрібен облік середньо тижневих, і навіть поточних добових значень.

Автори вдячні О. М. Дрєєву та студентам ЦДУ ім. В. Винниченка за багаторічну співпрацю та допомогу.

Список використаних джерел:

1. Modis T. Sunspots, GDP and the stock market. *Technological Forecasting and Social Change*. Volume 74, Issue 8 (2007). Pp. 1508-1514.
2. News and information about the Sun-Earth environment. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.spaceweather.com (дата звернення 1.05.23). – Назва з екрану.
3. Бухало А. Экономист из Украины, научивший мир исчислять ВВП. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/04/160429_ru_s_simon_kuznets (дата звернення 28.04.23). – Назва з екрану.
4. Вільям Стенлі Джевонс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вільям_Стенлі_Джевонс (дата звернення 28.04.23). – Назва з екрану.
5. Філєр З. Ю. Біржові паніки, кризи та Сонце. *Энергосбережение, энергетика, энергоаудит.* 2009, №2 (60). 49–54.
6. ФілєрЗ.Ю., Дрєєв О.М. Вплив сонячної активності на погоду, врожайність, демографічні та соціально-економічні процеси в 2008-2009 роках. Кіровоград, Дорада, 2008. 115 с.
7. Чижевский А. Л. Физические факторы исторического процесса. Калуга, 1924. 72 с.
8. Чижевский А.Л. Земное эхо солнечных бурь. 2 изд. М.: Наука, 1976.

Гаврилова Ангеліна Сергіївна
магістрант факультету економіки та управління
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

СИСТЕМА БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Вступ. Ефективне управління процесами з використанням інноваційних технологій необхідне для забезпечення позитивних тенденцій розвитку бізнесу. Одним із таких методів управління є бюджетування, який відповідає сучасним вимогам і дає змогу компаніям забезпечувати та прогнозувати правильне планування бізнесу та запобігати виникненню криз.

Мета. Дослідження полягає у охарактеризуванні особливосте системи бюджетування як інструмента ефективного управління фінансовою діяльність підприємств.

Огляд фахової літератури. Питання ефективного бюджетування знайшло своє місце в широких колах вітчизняних та зарубіжних науковців. Варто відмітити таких як, Р.Л. Дафт, В.А. Верба, С.К. Кучеренко, Д. Хан, Дж.К. Гелберайт, М.Д. Білик та багато інших. Вони досліджували сутність цього питання та розглядали основні аспекти його практичного використання.

Результати дослідження. Бюджетування є дуже популярною технологією управління в Україні: все більше підприємств хочуть систематично описати своє фінансове майбутнє. Основним інструментом цього опису є бюджет (точніше - бюджети) компанії. Бюджет- це організаційний інструмент, який використовується для планування та контролю фінансів в середині підприємства. Відповідно до Сертифікованого інституту управлінських бухгалтерів (CIMA), бюджет — це «кількісний вираз плану на визначений період часу. Він може включати заплановані обсяги продажу та доходи, кількість ресурсів, витрати, активи, зобов'язання та грошові потоки».

Система бюджетування включає в себе фінансову структуру за центрами відповідальності (витрат, доходів, прибутку, інвестицій), бюджетний комітет, методологію (підходи до складання бюджетів), бюджетні регламенти, систему бюджетів, бюджетний контроль, стимулювання виконання бюджетів [2].

Багато вчених вважають, що компанії повинні складати операційні бюджети таких типів: бюджет продажів, бюджет виробництва, бюджет прямих матеріальних витрат, бюджет прямих трудових витрат, бюджет виробничих накладних витрат, бюджет виробничих витрат, бюджет адміністративних витрат і бюджетний звіт про прибуток [2]. Фінансовий бюджет включає: боджет грошових потоків, бюджет капітальних інвестицій; прогнозний бухгалтерський баланс. Взаємозв'язок фінансового та операційого бюджетів показано на рис. 1.

Правильно сплановані та ефективні бюджети дають змогу підприємствам постійно аналізувати своє фінансове становище. Це дає змогу здійснювати довгострокове стратегічне планування, від поточних операційних витрат до майбутнього розширення бізнесу. Відстежуючи свій бюджет, ви можете узгоджувати фінансові цілі компанії з цілями найму додаткових співробітників, інвестування в нові продукти та навчання. Додаткові переваги включають: потенціал залучення інвесторів; можливість відкривати кредити; здатність приймати рішення щодо зарплат, премій, пільг та інші.

Критичні компоненти ефективного бюджетування можна класифікувати наступним чином: організаційна структура; структура процесу; техніка бюджетування.

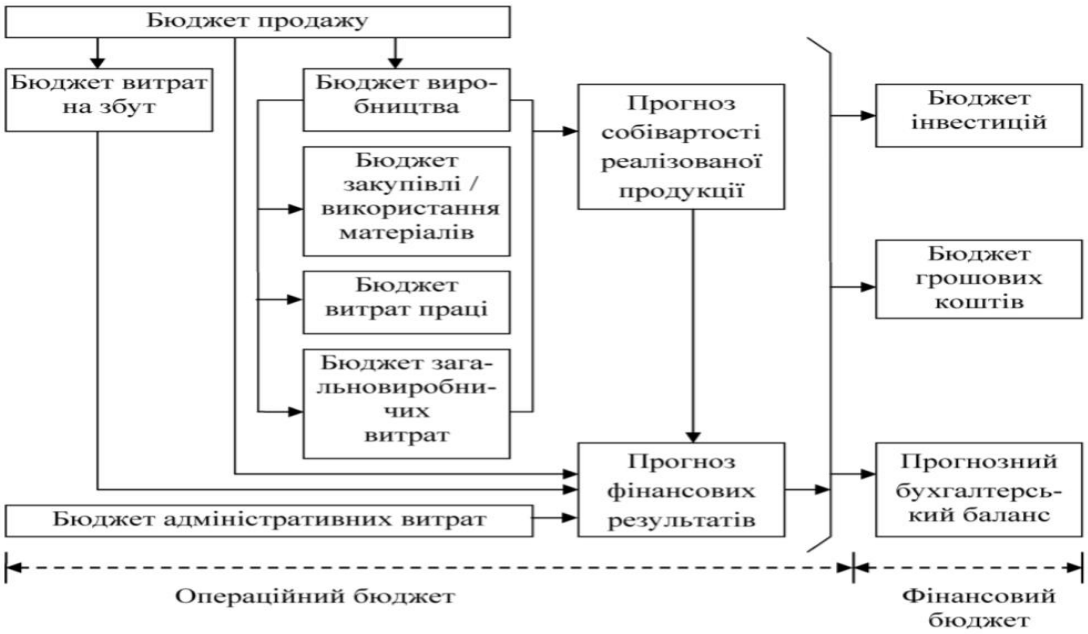

Рис. 1. **Структура зведеного (консолідованого) бюджету**
Джерело: [3]

Організаційна структура бюджетної системи встановлює її інституційні рамки та формує основу для ефективної та дієвої бюджетної системи. Для оцінки організаційної структури використовуються бюджетні органи. Окремі особи або групи, що виконують функції бюджетного органу, активно залучені до процесу бюджетування. Бюджетування контролюється радою директорів, яка делегує певні функції. Лінійне керівництво зазвичай відповідає за фінансові операції, оскільки операційні менеджери забезпечують потенціал розвитку бізнесу.

Структура процесу окреслює хронологічний і логічний порядок виконання бюджетних дій. Норми процесу є критично важливими, оскільки вони забезпечують ефективну взаємодію системи бюджетування, бізнес-планування та управління. Вертикальна координація — це термін, який стосується співпраці між бюджетними органами на різних ієрархічних рівнях. Вона відбувається на трьох різних рівнях напрямки: «зверху вниз», «знизу вгору» та «рух на зустріч».

Техніки бюджетування передбачають використання інструментів, які допомагають у плануванні та контролі бюджетів. Нижче наведено три методи, які найчастіше використовуються: 1. Аналітичні методи, наприклад як визначення маржі внеску та ключових показників ефективності; 2. Методи прогнозування, такі як розробка сценаріїв і дерева рішень; 3. Інструменти оцінки, включаючи дослідження чутливості та оцінки ймовірності [1].

Для створення ефективної системи бюджетування необхідна наявність нормативних документів, включно з правилами, послідовністю та логікою контролю. Бюджетний регламент - це затверджені процедури складання бюджету, включно з оглядом основних бюджетних положень, процедурами обміну інформацією між центрами фінансової відповідальності, контролю та оцінки виконання бюджету і стимулювання. Розроблення бюджетного регламенту дає змогу здійснювати бюджетування систематичним чином і забезпечує включення необхідної інформації для складання бюджету, спрямовує цей процес у всіх підрозділах підприємства для досягнення цілей підприємства. Положення, безпосередньо пов'язані із системою бюджетування, включають: 1) Положення про систему бюджетування; 2) Положення про фінансову структуру; 3) Положення про бюджетні комітети.

Примітно, що на практиці більшість із підприємств розробляє лише один документ, однак важливо, щоб документ включав усі аспекти бюджетної системи.

Тому основним документом, який описує діючу на підприємстві систему бюджетування, визначає концептуальні, методологічні та організаційні засади її функціонування і регулює організаційно-правові відносини між її учасниками, є Положення про систему бюджетування, вимоги якого є обов'язковими для всіх структурних підрозділів і персоналу підприємства, до якого вони мають безпосереднє відношення. Вимоги інших внутрішніх документів підприємства, що покликані регулювати організаційну діяльність відповідних підрозділів і персоналу, мають бути узгоджені з вимогами Положення.

Висновки. Дієва система бюджетування на підприємстві забезпечує підтримку ефективності його основної діяльності та фінансової зокрема. Таким чином, технологія бюджетування є важливою частиною управління бізнесом на всіх рівнях підприємства. Вона забезпечує досягнення стратегічних цілей бізнесу за допомогою складених бюджетів, на основі збалансованих фінансових показників.

Список використаних джерел:

1. Elements and success factors for an efficient budgeting. Munich Personal RePEc Archive. 2019. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/109507/8/MPRA_paper_109507.pdf.
2. Чаюн І.О. Серебринський В.Ф. Проблеми формування системи бюджетування діяльності підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. №9. С. 705-711.
3. Ткаченко А. М. Визначення, види бюджетів та їх роль в антикризовому управлінні підприємством. *Вісник економічної науки України*. 2009. №2. С. 145-148.

SECTION 2.
ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

Данилович Олена Тарасівна
аспірантка кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Ємельянов Олександр Юрійович
д-р. екон. наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ФОРМАЛІЗАЦІЯ КРИТЕРІЮ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Будь-яке підприємство характеризується різними видами його економічного потенціалу [1]. Зокрема, слід виділити маркетинговий [2], збутовий [3–5], виробничий [6, 7] та інші складники сукупного економічного потенціалу суб'єктів господарювання. Також важливим його видом є потенціал ресурсозбереження [8–10], реалізація якого відображається у ресурсозберігаючій моделі розвитку підприємств [11–14] та у технологічних змінах, що відбуваються [15–19]. Зокрема, суттєве значення для забезпечення конкурентоспроможності підприємств має впровадження на них енергозберігаючих проєктів [20]. Проте на шляху до такого впровадження постають різноманітні бар'єри, зокрема економічні [21–27].

Щоб подолати перешкоди, які постають при реалізації енергозберігаючих та інших інноваційних проєктів, підприємства повинні застосовувати різноманітні організаційні, економічні та інші заходи. Серед іншого, до цих заходів належить залучення суб'єктів інноваційної інфраструктури до процесів провадження інноваційної діяльності підприємств. При цьому попередньо необхідно формалізувати критерій економічної доцільності інфраструктурного забезпечення діяльності певного підприємства. Цей критерій варто подати таким чином:

$$V_1 / V_0 > 1, \tag{1}$$

де: V_1, V_0 – прогнозна величина чистої теперішньої вартості надходжень підприємства від здійснення ним інноваційної діяльності відповідно у випадку провадження інфраструктурного забезпечення цієї діяльності та у разі відмови від такого забезпечення, грошових одиниць.

Своєю чергою, показники, які містяться у виразі (1), можуть бути обчислені за такими формулами:

$$V_1 = \sum_{t=1}^{T} \frac{R_{1t}}{(1+r_1)^t} - \sum_{t=1}^{T} \frac{C_{1t}}{(1+r_1)^t} - \sum_{t=1}^{T} \frac{I_{1t}}{(1+r_1)^t}; \tag{2}$$

$$V_0 = \sum_{t=1}^{T} \frac{R_{0t}}{(1+r_0)^t} - \sum_{t=1}^{T} \frac{C_{0t}}{(1+r_0)^t} - \sum_{t=1}^{T} \frac{I_{0t}}{(1+r_0)^t}, \quad (3)$$

де:

T – тривалість прогнозного періоду, років:

R_{1t}, R_{0t} – очікувана величина надходжень у t-ому році від здійснення підприємством своєї інноваційної діяльності відповідно у випадку провадження інфраструктурного забезпечення цієї діяльності та у разі відмови від такого забезпечення, грошових одиниць;

r_1, r_0 – річна дисконтна ставка відповідно у випадку провадження інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності та у разі відмови від такого забезпечення, частки одиниці,

C_{1t}, C_{0t} – очікувана величина поточних видатків підприємства у t-ому році на здійснення ним інноваційної діяльності відповідно у випадку провадження інфраструктурного забезпечення цієї діяльності та у разі відмови від такого забезпечення, грошових одиниць;

I_{1t}, I_{0t} – очікувана величина інвестиційних видатків підприємства у t-ому році на здійснення ним інноваційної діяльності відповідно у випадку провадження інфраструктурного забезпечення цієї діяльності та у разі відмови від такого забезпечення, грошових одиниць.

Використання виразу (1) при обґрунтуванні доцільності залучення суб'єктів інфраструктурного забезпечення до провадження інноваційної діяльності надасть можливість підвищити ефективність перебігу інноваційних процесів на підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Ємельянов, О. Ю. (2019). *Потенціал економічного розвитку підприємств: інструментарій та моделі оцінювання: [монография]*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка».
2. Мороз, Л. А. & Лебідь, Т. В. (2009). Стратегічний аналіз маркетингового потенціалу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика»*, (649), 214−219.
3. Висоцький, А. Л. (2014). Сутність та особливості збутового потенціалу як складової частини сукупного економічного потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (24.8), 225−233.
4. Висоцький, А. Л. (2014). Види, чинники та об'єкти управління збутовим потенціалом машинобудівного підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*, (24.7), 315−323.
5. Ємельянов О. Ю., Висоцький, А. Л. & Петрушка, Т. О. (2016). Діагностування достатності обсягів збутової діяльності промислових підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (26.6), 102–108.
6. Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Висоцький, А. Л. (2013). Діагностика ресурсного забезпечення як чинника формування виробничо-збутового потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (23.4), 128−135.
7. Emelyanov, A., Kurylo, O. & Vysotskij, A. (2013). Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential. *Ekontechmod. An international quarterly journal*, (4), 11−17.
8. Баландіна, І. С. (2011). Принципи формування потенціалу ресурсозбереження на підприємствах у сучасних умовах. *Бізнес Інформ*, (11), 141–143.
9. Бурда, В. Є. (2013). Потенціал енергозбереження та напрями використання альтернативних джерел енергії у промисловості. *Економічний часопис – XXI*, (1-2), 45–48.
10. Іваненко, О. В. (2013). Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем. *Економіка. Фінанси. Право*, (8), 7–10.
11. Некрасова, Л. А. & Хрістова, А. В. (2017). Формування ресурсозберігаючої моделі розвитку підприємства. *Економіка: реалії часу*, (2 (30)), 79–84.
12. Андрусів, У. Я. & Мазур, І. М. (2017). Комплексний підхід до забезпечення раціонального використання енергетичних ресурсів. *Бізнес Інформ*, (1), 44–49.
13. Сотник, І. М. (2010). Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України. *Економіст*, (12), 72–75.

14. Ємельянов, О. Ю. & Курило, О. Б. (2009). Ефективність використання виробничих ресурсів підприємства та їх вплив на експлуатаційні витрати. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*, (8), 63-67.
15. Caliscan, H. K. (2015). Technological change and economic growth. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, (195), 649–654.
16. Piva, M. & Vivarelli, M. (2018). Technological change and employment: is Europe ready for the challenge. *Eurasian Bus. Rev.*, (8(1)), 13–32.
17. Sredojecic, D., Cvetanovic, S. & Boskovic, G. (2016). Technological changes in economic growth theory: neoclassical, endogenous, and evolutionary-institutional approach. *Economic Themes*, (54(2)), 177–194.
18. Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю. & Політанська, О. Л. (2009). Визначення чутливості інвестиційної ефективності до зміни ефектоутворюючих факторів виробництва інноваційної продукції. *Інвестиції: практика та досвід*, (3), 6–9.
19. Емельянов, А. Ю. & Петрушка, Т. А. (2013). Исследование факторов технологического развития предприятий. *Проблемы экономики и менеджмента*, (11), 13–21.
20. Концеба, С. М. & Непочатенко, О. О. (2007). Енергозберігаючі технології в Україні: економічний ефект та перспективи впровадження. *Збірник наукових праць УНУС*, (63), 1–5.
21. Chai, K. H. & Yeo, C. (2012). Overcoming energy efficiency barriers through systems approach – A conceptual framework. *Energy Policy*, (46), 460–472.
22. Chiaroni, D., Chiesa, V., Franzò, S. et al. (2017). Overcoming internal barriers to industrial energy efficiency through energy audit: a case study of a large manufacturing company in the home appliances industry. *Clean Technologies and Environmental Policy*, (19), 1031–1046.
23. Kangas, H. L., Lazarevic, D. & Kivimaa, P. (2018). Technical skills, disinterest and non-functional regulation: Barriers to building energy efficiency in Finland viewed by energy service companies. *Energy Policy*, (114), 63–76.
24. Kostka, G., Moslener, U. & Andreas, J. (2013). Barriers to increasing energy efficiency: Evidence from small-and medium-sized enterprises in China. *Journal of Cleaner Production*, (57), 59–68.
25. Lesinskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Symak, A. & Petrushka, T. (2020). Development of a toolkit for assessing and overcoming barriers to the implementation of energy saving projects. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, (5(3)), 24–38.
26. Кінаш, І. А. (2015). Бар'єри на шляху впровадження енергоефективності та енергозбереження підприємств. *Сталий розвиток економіки*, (3), 185–189.
27. Севастьянов, Р. В. & Калініна, Я. Ю. (2014). Енергоефективність промислових підприємств України та бар'єри з її впровадження. *Економічний вісник ЗДІА*, (7), 144–154.

SECTION 3.
FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

Havrilenko Nataliia
Cand. Sc (Economics)
Associate Professor, Department of economics, accounting and entrepreneurship
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine

LIQUIDATION OF DESTROYED ASSETS IN WAR CONDITIONS

Businesses from the territories where active military operations are taking place have already felt the destructive power of the war: many have had their offices, shops, warehouses and even production facilities destroyed. What about an enterprise with destroyed (lost) assets? How to formalize the war-related liquidation of assets and reflect its consequences in accounting? This is exactly what we will talk about now.

Fixed assets are written off as follows. On the basis of Acts for write-off of fixed assets, the following operations are performed (they are issued with an accounting statement):

1) stop calculating depreciation from the month following the month of liquidation of the fixed assets. If the production method was used - from the date following the date of liquidation of the fixed asset object;

2) write off the accrued depreciation for the period of use of fixed assets by writing: Dt 13 - Kt 10;

3) write off the residual value of fixed assets in the period in which the object of fixed assets was liquidated, to other expenses by writing: Dt 976 "Writing off non-current assets" - Kt 10;

4) all expenses related to the liquidation of fixed assets (salaries of personnel employed for liquidation of fixed assets are assigned to subaccount 976).

5) if the object was previously revalued (subaccount 411 has a credit balance for it), the revaluation amount is debited: Dt 411 - Kt 441.

We recommend writing off low-value non-current tangible assets as follows. On the basis of the Deeds for the write-off of low-value non-current tangible assets, we make the following entries (making them an accounting certificate):

1) we write off the accrued depreciation for the period of use of low-value non-current tangible assets by writing: Dt 132 "Depreciation of other non-current tangible assets" - Kt 112 "Low-value non-current tangible assets" (for the amount of accrued depreciation of the object of low-value non-current tangible assets);

2) we write off the residual value of low-value non-current tangible assets by writing: Dt 976 - Kt 112 (for the amount of the residual value of the written-off object (if available)).

We recommend writing off commodity values as follows. On the basis of the documents drawn up during the inventory, as well as the Act of write-off, the enterprise writes off the destroyed goods. For this write-off of destroyed (lost) goods and material values, we show the following entry:

Dt 947 "Deficiencies and losses due to spoilage of values" - Kt 20, 22, 23, 25, 26, 27, 28.

We write off the goods destroyed in the store by writing: Dt 947 - Kt 282 "Goods in trade", and writing off the trade markup - by writing:

Dt 285 "Trade markup" - Kt 282 (or by the "red cancellation" method:
Dt 282 - Kt 285).

We do not make any additional accounting entries for destroyed (lost) low-value and perishable items that have already been put into operation.

When they were put into operation, they were already written off from the balance sheet (Dt 15, 23, 91, 92, 93, 94 - Kt 22). For low-value and fast-wearing items, only operational quantitative accounting remained in terms of places of operation and responsible persons during the period of their actual use. Such low-value and fast-wearing items are removed only from operational accounting.

Low-value and perishable items, not put into operation and destroyed in the warehouse, are written off as goods.

Currently, the practice of compensation for property destroyed (lost) during hostilities will only be formed. Many regulatory acts related to the procedure for compensation of losses, the creation of special funds for restoration or compensation of losses, are being developed by state authorities. It was also announced the implementation of the possibility in the Diya application to register information about damaged and destroyed property of Ukrainian citizens and the possibility to leave an application for compensation in Diya. However, there is currently no such possibility.

Thus, conclusions can be drawn. Before writing off the assets of the enterprise destroyed by the war, we must carry out an inventory. In order not to charge VAT on fixed assets, low-value non-current material assets, as well as for goods, it is enough to have documents about the inventory and Acts of write-off, in which it will be said that the reason for the destruction is military actions. We write off the balance of destroyed fixed assets, low-value non-current tangible assets, and commodity values in the month following the month in which the obstacles to access to the assets disappeared. High-income earners expect a difference only when writing off destroyed productive and non-productive fixed assets. Currently, there is no way to compensate the company for the losses caused by the war.

References:

1. Buha, N. Yu., Havrylenko, N. V. (2011), Do y posle 1 aprelia 2011 hoda: bukhhalterskyi y nalohovыi uchet.[Before and after April 1, 2011: accounting and tax accounting] Business Inform, Ukraine, pp. 103-106. Available at: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6299/. (in Ukrainian).
2. Kozitska N., Havrilenko N. (2015) Management accounting and internal economic of Production processes. *Cambridge journal of education and science. Cambridge University Press,* vol. 2(14), pp. 321–329. Available at: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6300.
3. Гавриленко, Н. В., & Грищенко, О. В. (2021). Система податкового стимулювання інноваційної діяльності: стан і перспективи. Економічний простір, (171), 73-79. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/171-13.
4. Havrylenko N.V. (Ed.) (2013) Analiz vplyvu podatkovoho klimatu na pidpryiemnytsku aktyvnist subiektiv maloho ta serednoho biznesu. Suchasnyi bukhhalterskyi oblik, analiz i audyt: haluzevyi aspekt: Kolektyvna monohrafiia, vol. 1, pp. 346–356. (in Ukrainian)
5. Дубовик О., Гавриленко Н. Доцільність стимулювання малого та середнього бізнесу. Економіка. Фінанси. Право. 2013. № 1. С. 15–17. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/ecfipr_2013_1_6%20(3).pdf.
6. Гавриленко, Н. В.& Грищенко, О. В. (2017). *Introduction of accounting at small and medium enterprises in Ukrainian: organizational and managerial aspects.* Development strategy of science and education : Collection of scientific articles. Fidelite editions: Namur, Belgique. P. 179–182. URI: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6302.
7. Гавриленко, Н. В. (2007). Порівняльний аналіз доцільності роботи за альтернативними способами оподаткування малих підприємств. URI: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18911/Digital_technologies_collective_monograph_2022-187-198.pdf?sequence=1.

8. Hryshyna L.O., Havrylenko N.V (2014) Innovatsiini pidkhody do rozvytku rehionu v umovakh intehratsiinykh protsesiv. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu korablebuduvannia, 1, 126–131. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnuk_2014_1_23.
9. Гавриленко Н.В. Оцінювання податкового навантаження підприємств малого бізнесу в межах «податкового коридору» [Текст] / Н.В. Гавриленко, Н.Ю. Буга, В.М. Черешня // Економічний аналіз. – 2012. – Том14.№1. – с. 200- 206. URL: 54 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=yVmiZ DAAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=yVmiZDAAAAAJ:_Fx GoFyzp5QCю.
10. Havrylenko N., Hryshchenko O., Kozitska N. (2020) Osnovni problemy funktsionuvannia systemy zbalansovanyx pokaznykiv u stratehichnomu kontrolinhu[The main problems of functioning of the system of balanced indicators in strategic controlling]. Ekonomika. Finansy. Pravo [Economy. Finances. Right], no. 5, pp. 13–20. Available at: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4691 (in Ukrainian).
11. Martynovych Nataly, Boichenko Elina, Vivchar Oksana, Myskova Nataliia, Popovych, Oksana, Kasianenko Oksana. Formation of Educational Level of the Population of Ukraine in the Conditions of Formation of Information Society. International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT), Volume-9 Issue-1, 2019. P. 6406-6410. DOI: 10.35940/ijeat.A2205.109119.
12. Гришина Л.О., Гавриленко Н.В., Гришина Н.В. Оцінка податкової ефективності програм підтримки малого і середнього бізнесу. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. Вип. 25. С. 193–198. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/734/1/30.pdf.
13. Havrilenko N. (2015) Methodical approaches to the development of enterprise forecast reporting as a basis for evaluating innovative activity. Problems of accounting, analysis and audit: the institutional dimension : collective monograph. Nürnberg, Deutschland: Verlag SWG imex GmbH, pp. 21-27. http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5450/.
14. Havrylenko N., Shved, V. (2020). Podatkovo-oblikovi ryzyky vytrat na marketynh [Tax and accounting risks of marketing expenses]. *Materials of the II International science and practice conference "Modern marketing: strategic management and innovative development": to the 90th anniversary of its foundation,* pp. 53-56. Available at: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4688. (in Ukrainian).
15. Гавриленко, Н. В. Overview of accounting policy of the enterprise as a component of accounting and analytical support / Н. В. Гавриленко, І. А. Чернецька // Матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасні перспективи розвитку науки". – Київ : Вид-во МЦНіД., 2021. – Ч. 2. – С. 14–15. URL: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4780.

Бондаренко Наталія Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічного моделювання, обліку та статистики
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Зикін Назар Андрійович
Студент факультету економіки
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ: СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ

Оптимізація оподаткування є важливим аспектом діяльності будь-якої компанії, так як вона може допомогти підвищити ефективність бізнесу, зменшивши його податкове навантаження та збільшивши прибуток. У зв'язку з цим, пропонуються стратегії, які можуть бути використані для досягнення цих цілей:

1. Стратегія планування податкових зобов'язань. Компанії повинні використовувати стратегію планування податкових зобов'язань, щоб мінімізувати ризик податкових штрафів та бути відповідними податковому законодавству. Це означає, що компанії повинні ретельно досліджувати всі правила та законодавство, що стосуються їхньої діяльності та відповідно працювати з юристами та податковими консультантами[1].

2. Стратегія мінімізації податкових витрат. Компанії повинні використовувати різні інструменти, щоб мінімізувати витрати. Наприклад, компанії можуть використовувати податкові кредити, зменшувати податкові бази, використовувати податкові знижки та інші подібні інструменти.

3. Стратегія оптимізації оподаткування міжнародних операцій. Для компаній, що мають міжнародні операції, важливо розуміти податкове законодавство різних країн та використовувати стратегії, щоб зменшити ризики подвійного оподаткування та максимізувати податкові вигоди. Для цього компанії можуть використовувати різні інструменти, такі як податкові договори, структуризація операцій та використання різних юридичних форм, щоб мінімізувати податкові ризики та максимізувати податкові вигоди.

4. Стратегія ефективного управління податками. Для досягнення максимальної ефективності бізнесу, компанії повинні використовувати стратегії ефективного управління податками. Це означає, що компанії повинні мати внутрішні системи та процеси, щоб забезпечити точність та своєчасність податкового обліку, уникнути податкових помилок та збільшити ефективність управління податками.

5. Стратегія використання технологій. Компанії можуть використовувати технології, щоб підвищити ефективність управління податками. Наприклад, використання спеціального програмного забезпечення для автоматизації процесів податкового обліку може допомогти компаніям зберегти час та зменшити ризик податкових помилок [2].

Існує кілька інструментів, які компанії можуть використовувати для зменшення податкових ризиків. Пропонуємо розглянути деякі з них:

1. Аудит податкових ризиків. Компанії можуть проводити аудит податкових ризиків, щоб визначити, які податки можуть бути невірно розраховані або сплачені. Аудит дозволяє компанії знайти потенційні проблеми та помилки, які можуть призвести до несправедливих податкових вимог.

2. Використання податкових інструментів. Наприклад, компанії можуть використовувати кредити на податки, амортизацію, витрати на дослідження та розробки, щоб зменшити свою загальну податкову відповідальність [2].

3. Кваліфіковані фахівці з податків. Компанії можуть наймати кваліфікованих фахівців з податків, які допоможуть їм зрозуміти складні правила та положення податкового законодавства, а також розробляти стратегії оптимізації податків.

4. Використання різних юридичних форм. Компанії можуть використовувати різні юридичні форми, щоб зменшити свою податкову відповідальність.

5. Відповідальне ведення бухгалтерського обліку. Відповідальне ведення бухгалтерського обліку допоможе компанії уникнути помилок та забезпечити точність розрахунку податків.

6. Використання податкових переваг. Податкове законодавство надає ряд переваг, які компанії можуть використовувати для зменшення свого податкового навантаження та збільшення прибутку. Наприклад, компанії можуть скористатися податковим кредитом на джерело оподаткування в іншій країні, або використати знижки на податок на фінансові витрати [1].

7. Вивчення податкових законів. Знання податкових законів і положень є важливим інструментом в оптимізації оподаткування. Компанії можуть навчитися знаходити нові способи зменшення податкових витрат, уникнення подвійного оподаткування та використовувати різноманітні інші стратегії для зменшення податкових ризиків та збільшення прибутку.

У підсумку, оптимізація оподаткування є важливим аспектом для будь-якої компанії. Використання стратегій та інструментів для зменшення податкових ризиків та максимізації ефективності бізнесу може допомогти компаніям досягти цих цілей. Компанії повинні бути відповідальними та дотримуватись всіх відповідних законів та правил для підтримання стабільності та успішності свого бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Онісіфорова В.Ю., Сідельнікова В.К. Оптимізація оподаткування як ефективний інструмент підвищення рівня економічної безпеки підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. Харків: ХНАДУ, 2020. № 1 (24). С. 141-149.
2. Орищин Т.М. Сучасні підходи до оптимізації оподаткування підприємств. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 3, 2020. С. 83-86.

Самолюк Іванна Миколаївна
магістрант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
економічного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Науковий керівник: Микуляк Олеся Володимирівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту економічного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ У ФОРМУВАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА

Нашим мужнім захисникам з вдячністю та шаною

Анотація. *Основою сучасних змін соціально-економічних систем є створення та поширення інновацій. Інновації використовують у банківських та інших фінансових послугах. Динамічний розвиток інформаційних технологій, нових технологічних інструментів призвели до створення програм, які дають змогу миттєво виконувати транзакції без відвідування банків та інших фінансових установ. Це забезпечує активне функціонування економіки країни та розширює можливості ведення бізнесу.*

Цифровізація фінансових відносин є вирішальним чинником зміни фінансових ринків та економіки в цілому. Фінансові інновації підвищують якість, ефективність платіжної системи, спрощують інвестиційно-кредитні процеси, суттєво вдосконалюють механізми грошово-кредитної системи економіки. Ці нововведення розширюють економічну діяльність шляхом сприяння фінансовій інтеграції, спрощення фінансування міжнародної торгівлі, забезпечення грошових переказів і підвищення фінансової ефективності, що відіграє вирішальну роль в економічному зростанні.

Вивченню теоретичних і практичних аспектів впливу інноваційних факторів у різних сферах економіки присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме таких, як: Коваленко В. В., Крупка М. І., Руденко І. В., Вареник І. В., Мельник О.І., П. Роуз, Дж. Ф. Сінкі, Дж. Фіннерті, М. Фрідман та ін. Вони розкривають специфіку інноваційних стратегій, світові тенденції розвитку фінансових інновацій та можливості їхнього застосування в Україні. Проте сьогодні сучасні форми фінансових інновацій, їхнє значення у мінливих умовах фінансового ринку та економіка в цілому вимагають більш ретельних досліджень, зокрема з огляду на руйнівні наслідки війни.

Мета наукової роботи полягає у тому, щоб обґрунтувати роль фінансових інновацій у формуванні бізнес-моделі підприємства.

Зростання рівня конкуренції в умовах ринкової економіки зумовило підвищення важливості формування і введення власної бізнес-моделі, що визначає конкурентні переваги конкретного підприємства, його здатність задовольняти потреби та запити споживачів, які формують реальні доходи. У такому випадку бізнес-модель можна охарактеризувати як концептуальне відображення сукупності структурних елементів діяльності підприємства щодо задоволення очікувань і потреб споживачів у наданні послуг або отриманні унікальних ціннісних пропозицій та забезпеченні прибутку як головної мети діяльності підприємства.

Оскільки життєвий цикл інновацій скорочується, бізнес-моделі відіграють дедалі важливішу роль. Виникає не конкуренція в технологічному розвитку, як це було в

XX столітті, а конкуренція в бізнес-моделях. Іншими словами, успішна робота компанії у XXI столітті безпосередньо залежить від того, наскільки конкурентоспроможна бізнес-модель підприємства.

Термін «бізнес-модель» відносно новий, тому для нього немає єдиного економічного тлумачення. Для визначення сутності поняття «бізнес-модель» виділяють два підходи:

1) орієнтований на бізнес-процеси / ролі (внутрішній підхід);

2) орієнтація на цінність / клієнта (підхід, орієнтований на зовнішнє середовище компанії).

Перший підхід стосується дослідження діяльності компанії з боку бізнес-процесів і технологій (увага спрямована всередину компанії). Другий підхід, зосереджується на цінності, яку компанія створює для зовнішніх клієнтів, і на результаті діяльності.

Залежно від технологій та впливу на бізнес-моделі можна виділити такі види інновацій:

- поступові (інкрементальні) інновації, які будуються на підставі існуючих технологій компанії та вписуються в її існуючу бізнес-модель і клієнтуру;
- проривні (руйнівні) інновації, що вимагають нової бізнес-моделі, але не обов'язково технологічного прориву;
- радикальні інновації, які є протилежністю руйнівним інноваціям;
- архітектурні інновації, що поєднують технології та бізнес-моделі, змінюють характер взаємодії між основними компонентами при зміні концепції дизайну, при цьому базові знання про компоненти залишаються без змін.

Механізм мобілізації, формування, ефективного розподілу та використання фінансових ресурсів є основним чинником активізації інноваційної діяльності вітчизняних компаній.

Водночас традиційні методи управління фінансами, які використовують українські компанії, неспроможні виконати своє головне завдання – формування достатньо міцної фінансової бази для переходу до інноваційної моделі розвитку. У зв'язку з цим приділення першочергової уваги фінансовим інноваціям, які стають науково-методичною та практичною основою фінансового забезпечення всього процесу інноваційних змін, має забезпечити пошук ефективних механізмів і важелів реалізації всіх видів інновацій через їхнє впровадження.

Аналіз макро- та мікросередовища діяльності вітчизняних компаній дав змогу виявити проблемні аспекти, які гальмують механізм провадження фінансових інновацій у практичну сферу їхньої діяльності, що відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Чинники, що стримують впровадження фінансових інновацій у господарську практику підприємств України [1]

Площина	Чинники
Інституційна	Низький рівень розвитку інфраструктури інноваційного ринку, низький рівень розвитку організаційних форм, спеціалізації та кооперації у сфері інноваційної діяльності
Нормативно-правова	Суперечності чинного законодавства, низький захист інтелектуальних прав
Інформаційна	Брак знань про останні розробки, концептуальні підходи та сучасні інноваційні продукти і технології
Державна політика інноваційного розвитку АПК	Недосконалість організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності компаній та практики підтримки інноваційного розвитку держави
Фінансово-кредитна	Обмеженість фінансових ресурсів, необхідних для розробки та впровадження економічних інновацій, процентні ставки за великими кредитами

Продовження табл. 1

Площина	Чинники
Соціальна	Низька інноваційна спрямованість управлінського персоналу, інноваційна культура та сприяння інноваційній атмосфері
Комерційна	Нерозвинені важелі для комерціалізації інноваційних продуктів, технологій та інструментів
Податкова	Відсутність системи стимулювання пільгового оподаткування інноваційної діяльності компаній
Науково-теоретична та методологічна	Обмеженість впровадження у фінансову практику сучасних теоретико-методологічних концепцій фінансового менеджменту
Стратегічна	Відсутність стратегій економічного розвитку та довгострокових орієнтирів для господарських одиниць

Проблемні аспекти інноваційного розвитку вітчизняних компаній, особливо щодо впровадження та економічного використання фінансових інновацій, зосереджені як на середовищі їх діяльності – стимулюванні інноваційних змін на державному та регіональному рівнях, так і на інноваційному потенціалі окремих бізнес-одиниць. Вирішення інституційних, організаційних та правових проблем застосування фінансових інновацій належить до сфери державного та регіонального управління інвестиційною діяльністю, інноваційним розвитком галузей національної економіки і на практиці не залежить від рівня активності та результатів діяльності окремих компаній.

Найбільшими проблемами на мікрорівні інноваційних змін у компаніях залишається фінансове забезпечення такої діяльності, яка в умовах серйозного перманентного дефіциту державного бюджету, малої підтримки регіональних управлінь потребує пошуку відповідних джерел та альтернатив.

Іноземний досвід показує, що фінансові інновації активізуються в умовах лібералізації фінансового ринку та широкого використання нових інформаційних технологій. В умовах обмеженості інвестиційних ресурсів за кордоном чітко простежується тенденція до диверсифікації кредитних і портфельних ризиків, пошуку альтернативних джерел фінансування, створення та організації фінансових відносин за допомогою сучасних фінансових інструментів для передачі позитивних імпульсів розвитку економічних систем [6, с. 20].

Виходячи з наведених концептуальних положень, фінансові інновації виступають генератором ідей, каталізатором здатності організаційного менеджменту знаходити джерела фінансування поточної діяльності компаній і формують домінуючу основу для реалізації інноваційних потенціалів.

Складність використання терміну “фінансові інновації бізнес-моделей” призвела до певних розбіжностей у визначенні цієї категорії в науковій літературі (детальніше у табл. 2).

Таблиця 2

Характеристики сутності поняття “фінансові інновації бізнес-моделей”

Автор (джерело)	Визначення
Рада з фінансової стабільності [7]	Інновації у сфері фінансових послуг, які можуть призвести до появи нових бізнес-моделей, додатків, процесів або продуктів, які мають значний вплив на надання фінансових послуг
Коваленко В. В. [9]	Доцільно окреслити сутність двох основних складових: інновації на основі технологій традиційних послуг банківського сектора і нові моделі надання фінансових послуг
PwC [8]	Наступний етап еволюції фінансових послуг, на якому технологія та технологічно орієнтовані стартапи і нові учасники ринку впроваджують інноваційні продукти та послуги, які зараз надають у традиційній індустрії фінансових послуг

Враховуючи сучасний рівень розвитку інноваційної діяльності вітчизняних компаній, склад і структуру джерел фінансування, вважають перспективним впровадження таких фінансових інновацій [1, с. 41]:

– покращення фінансової архітектури компанії;

– оптимізація структури капіталу компаній;

– створення збалансованого портфеля джерел для формування фінансових потоків;

– регулювання фінансових ризиків і забезпечення безпеки фінансової архітектури розвитку підприємства;

– розроблення та практичне застосування ефективних методів капіталізації прибутку;

– активізація процесу використання нематеріальних активів у господарській практиці;

– комп'ютеризація та забезпечення інформаційної безпеки;

– пошук джерел фінансування технічних, технологічних, соціальних, інших інновацій, які є основою зростання економічного та майнового потенціалу і зростання ступеня капіталізації підприємств;

– перехід до ціннісної концепції управління фінансами та підвищення загальної вартості компанії.

Серед найбільш актуальних науково-прикладних аспектів впровадження фінансових інновацій можна виділити такі [1]:

1) реалізація потокових концепцій управління фінансовими ресурсами на підставі ефективного механізму формування, розміщення, розподілу та використання фінансових потоків;

2) формування ефективної фінансової архітектури компаній з огляду на домінуючі принципи потоково-методичних підходів до управління фінансами;

3) переведення стратегій довгострокового фінансового планування в бізнес-практику;

4) застосовування сучасних підходів до сек'юритизації активів;

5) удосконалення практики оцінювання компаній на підставі аналізу фінансових потоків та вартості нематеріальних активів.

Краудфандинг є перспективним в умовах дефіциту фінансових ресурсів для залучення коштів малих і середніх підприємств в Україні. Як один із таких інструментів, краудфандинг вважають остаточним посередником між компаніями та домогосподарствами [2].

За оцінками Світового банку, до 2025 року інвестиції за моделлю краудфандингу складуть близько 96 мільярдів доларів, тобто майже вдвічі більше, ніж світовий ринок венчурного капіталу в 2012 році, і в 30 разів більше, ніж весь ринок краудфандингу в 2012 році (2,7 мільярда доларів). Половина ринку краудфандингу буде припадати на Китай, а саме 46-50 мільярдів доларів.

Варто зазначити, що більшість краудфандингових кампаній спрямовані на нові компанії та стартапи [3], тобто в той сектор, який наразі майже повністю позбавлений банківського та іншого фінансування і, насамперед, пов'язаний з високими ризиками [5].

Завдяки розвитку інформаційних технологій новою альтернативою традиційному фінансуванню стали спеціалізовані онлайн-платформи, використання яких дає змогу залучати кошти для фінансування інвестиційних проектів без залучення фінансових посередників. У сфері кредитування основними наслідками цифрової трансформації стала поява альтернативних джерел залучення кредитних ресурсів через однорангові та краудфандингові платформи, на ринку цінних паперів відбулися зміни в організації біржової торгівлі – з'явилися нові види фондових контрактів (див. табл. 3).

У сучасних умовах цифровізація фінансових відносин є вирішальним фактором зміни і фінансових ринків, й економіки в цілому. Фінансові інновації підвищують якість та

ефективність платіжної системи, спрощують інвестиційно-кредитні механізми, суттєво вдосконалюють механізми грошово-кредитної системи економіки. Фінансові інновації розширюють економічну діяльність шляхом сприяння фінансовій інтеграції, спрощення фінансування міжнародної торгівлі, забезпечення грошових переказів і підвищення фінансової ефективності, що відіграє вирішальну роль в економічному зростанні.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика видів онлайн-фінансування для суб'єктів малого та середнього підприємництва [6]

Види онлайн-фінансування	**Сутність**	**Мета залучення**	**Переваги**	**Недоліки**
Краудфандинг з нефінансовою винагородою	Надавачі коштів отримують нефінансову винагороду	Фінансування інноваційної діяльності	Дає змогу оцінити попит на продукцію, знайти потенційних споживачів, зберегти контроль над бізнесом	Використовується на ранніх стадіях реалізації проєкту; необхідно мати прототип продукції, продукт має бути інноваційним
Peer-to-peer, peerto-business позики	Отримання позики безпосередньо від фізичних осіб та інституційних інвесторів без участі традиційного фінансового посередника	Фінансування поточної діяльності	Можливо залучити кошти в будь-який бізнес, не залежить від характеристик продукту; можна використати на будь-якій стадії реалізації проєкту	Умови позики не завжди збігаються з потребами бізнесу, виробничим циклом
Краудфандинг на умовах участі в прибутку	Отримання інвестором частини доходів або прибутку від реалізації проєкту у вигляді дивідендів, роялті чи інших виплат	Фінансування інвестиційної діяльності	Можливо залучити кошти в будь-який бізнес, не залежить від характеристик продукту; можна використати на будь-якій стадії реалізації проєкту	Використовується на ранніх стадіях реалізації проєкту; втрата одноосібного контролю та управління підприємством
Акціонерний краудфандинг	Надання коштів інвестора в обмін на акції підприємства, дивіденди або право голосу на загальних зборах акціонерів	Фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності	Можливо залучити кошти в будь-який бізнес, не залежить від характеристик продукту; дає змогу залучити венчурних інвесторів	Використовується на ранніх стадіях реалізації проєкту; втрата одноосібного контролю та управління підприємством

У часі змін в економіці та на фінансових ринках найбільш перспективними напрямами розвитку і впровадження фінансових інновацій є: грошові перекази та платежі; альтернативні форми фінансування, страхування та управління корпоративним капіталом.

Сфера промислового й підприємницького застосування фінансових інновацій безпосередньо стосується промислових компаній. Безсумнівно, інструменти управління стійкістю для промислових підприємств охоплюють такі фінансові інструменти, як управління доходами, витратами та прибутковістю, а інноваційні фінансові методи включають технології вдосконалення цих інструментів.

Таким чином, фінансові інновації відіграють важливу прогресивну роль у формуванні інструментів управління постійним розвитком промислових компаній. Проведені наукові дослідження дають змогу визначити фінансові інновації як важливий чинник удосконалення фінансового забезпечення інноваційного процесу, як основу впровадження технічних, технологічних та соціальних інновацій у підприємницькій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Вареник І. В. Фінансові інновації для підтримки підприємництва в Україні / І. В. Вареник, Т. В. Руденко // Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 45. С. 39-42.
2. Дорофеєв Д. Організація розроблення фінансових інновацій у небанківських фінансових установах / Д. Дорофеєв // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 13-35.
3. Корнєєв В. В. Криптовалюти: ера і сфера фінансових інновацій / В. В. Корнєєв, О. В. Чеберяко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2018. Вип. 1. С. 40-46
4. Мальцева Ю. М. Інноваційні стратегії банків: сутність та класифікація. – К.: ЕКСО, 2018, 160 с.
5. Мельник О.І. Вплив фінансових інновацій на розвиток економіки / О. І. Мельник, Н. В. Врабіє, А. Р. Коваленко, В. П. Джосан // Modern Economics. 2020. № 19. С. 120-125.
6. Руденко І. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств України / І. В. Руденко, Н. О. Постольна, О. М. Голованова, Т. М. Приходько, В. П. Золотоверха // ScienceRise. 2019. № 5. С. 18-22.
7. Financial Stability Implications from FinTech. Financial Stability Board, 2017. URL: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf
8. Security challenges in the evolving FinTech landscape. PwC, 2016. URL: https://www.pwc.in/assets/pdfs/consulting/cyber-security/banking/security-challengesin-the-evolving-fintech-landscape.pdf
9. Коваленко В. В. Розвиток FinTech: загрози та перспективи для банків України. Приазовський економічний вісник. 2018. № 4(09). С. 127-133.

Хмельковська Тетяна Василівна
здобувач вищої освіти економічного факультету
Запорізький національний університет, Україна

Хмельковська Анна Василівна
здобувач вищої освіти економічного факультету
Запорізький національний університет, Україна

Науковий керівник: Бугай Володимир Зіновійович
канд.екон.наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізький національний університет, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Вступ. За останні роки фінансове планування активно розвивається, і все більше людей визнають важливість мати довгостроковий фінансовий план. Сучасне покоління, яке володіє цифровими технологіями, вважає, що краще керувати своїми фінансами за допомогою цифрових платформ або програм. Саме таке універсальне рішення дозволяє їм планувати, керувати, розвивати та задовольняти свої фінансові потреби.

Ціль роботи. Розглянути процес планування фінансів. Дослідити основні тенденції планування.

Матеріали та методи. Методологічний фундамент дослідження становлять загальнотеоретичні та емпіричні методи дослідження.

Результати та обговорення. Фінансове планування відіграє ключову роль у розподілі коштів між інструментами інвестування для збільшення вартості загального фінансового портфеля.

Процес фінансового планування слід розглядати як науковий підхід до досягнення основних етапів життя, а не розглядати його як спеціальний процес лише для того, щоб заощадити максимальну суму податків у фінансовому році. Мета створення фінансового плану полягає в тому, щоб зрозуміти фінансову ситуацію, визначити пріоритети своїх цілей, досягти їх і зберегти стабільність навіть у важкі часи.

При планування фінансів слід дотримуватись таких правил [2]:

Встановлення бюджету. Щоб визначити свій бюджет, потрібно знати, яким цілям віддати пріоритет. Перший крок, який потрібно зробити, це проаналізувати доходи та витрати, оскільки це допоможе ефективно розподілити свої кошти. Щороку потрібно виконувати нову діяльність з підготовки бюджету, враховуючи поточні сценарії.

Дотримуючись встановленого бюджету, можна оцінити свою поведінку щодо витрат і уникнути непотрібних витрат.

Оцінка схильності до ризику. Потрібно визначити свої інвестиційні можливості, вибрати правильні активи та відповідно розподілити свої інвестиції. Якщо інвестиції не принесуть належних результатів, то все одно не доведеться турбуватися про фінансовий тягар.

Контроль дискреційних витрат. Дуже важливо розділити свої витрати на основні та додаткові.

Регулярна перевірка свого портфелю. Немає сенсу інвестувати, якщо не докладати зусиль для постійного моніторингу свого портфеля. Це дає можливість виправити курс, якщо це необхідно, або просто збільшити інвестиції в ефективні активи. У будь-якому випадку це сприятиме покращенню загальної якості інвестиційного портфеля. Доцільно регулярно перевіряти свій кредитний портфель, відстежуючи кредитний звіт. Це допоможе виявити будь-які розбіжності в платежах і звітності і дозволить вчасно вжити заходів для виправлення.

Планування податків. Податкове планування на фінансовий рік потрібно розпочати після розгляду поточного фінансового стану, життєвих цілей (короткострокових і довгострокових), показників портфеля та оцінки поточних макроекономічних умов. Необхідно розпочати цей шлях планування завчасно, щоб уникнути поспішного прийняття рішень і небажаних податкових відрахувань. Щоб інвестиції були найбільш ефективними з точки зору податків, потрібно відстежувати всі податкові пільги і знижки для інвестиційних інструментів.

Пріоритет страхуванню. Є кілька аспектів страхування, як-от захист, накопичення багатства та кілька обраних, які пропонують страхувальнику комбінацію обох. Важливо передбачити страхування життя та здоров'я у фінансовому плані, особливо якщо потрібно щомісяця зводити кінці з кінцями для вашої родини. Це важливий елемент вашого фінансового планування, який має бути надзвичайно важливим, щоб уникнути втрати ваших заощаджень через непередбачені обставини.

Необхідно поставити боргові зобов'язання на перше місце. Потрібно створити план, який дозволить якнайшвидше погасити борги під високі відсотки, щоб зменшити свій борговий тягар. Як наслідок, можна заощаджувати більше та розумно інвестувати кошти на збільшення капіталу.

Інфляція. Важливо врахувати несприятливий вплив інфляції під час здійснення інвестицій. Капітальна вартість грошей з часом зменшується, тому кошти повинні зростати швидше, ніж інфляція, якщо хочете досягти своїх фінансових цілей. З плином часу фінансові потреби розвиваються, це вимагає глибокого та обґрунтованого планування. Отже, доцільно встановити певні межі витрат і мінімальний поріг місячних заощаджень, які можуть допомогти подолати інфляцію.

Пенсійне планування. Ніколи не рано починати планувати свій вихід на пенсію. Відповідальне планування виходу на пенсію дає можливість інвестувати невеликі суми в кілька варіантів довгострокового інвестування, щоб створити значний капітал протягом 10–15 років. Надійний пенсійний план дозволить забезпечити фінансову безпеку завтра.

Необхідно підтримувати хорошу кредитну історію, щоб отримати позику. Багато життєвих етапів потребують значних фінансових витрат, які не обов'язково можуть бути досягнуті наявною ліквідністю. Саме тоді ви можете взяти кредит від відомих фінансових установ. Скористатись кредитом для придбання свого першого автомобіля чи будинку є звичним явищем, і хороша кредитна оцінка є важливою передумовою для задоволення цієї потреби.

Добрий кредитний рейтинг відображає хорошу кредитну поведінку та вселяє впевненість кредитора щодо спроможності погашення. Це також дозволяє домовитися з кредитором про отримання кредиту на кращих умовах.

Рис. 1. **Тренди фінансового планування**
Примітка: складено на основі [3]

Головні тенденції фінансового планування у 2023 році [3]:

1. Платформи цифрового фінансового планування. Очікується, що більше людей охоплять цифрові платформи фінансового планування, оскільки вони стають все більш зручними для користувачів і здатними обробляти складні фінансові сценарії.

Інтеграція штучного інтелекту та технологій машинного навчання покращить персоналізовані поради та оптимізує інвестиційні стратегії для індивідуальних потреб.

2. Робо-консультанти. Робо-консультанти продовжуватимуть набувати популярності завдяки своїй здатності надавати недорогі поради щодо фінансового планування та інвестицій, керовані алгоритмами. Вони пропонують більш доступну точку входу для тих, хто новачок у фінансовому плануванні, і обслуговують тих, хто шукає підхід до довгострокового інвестування.

3. Гейміфікація фінансового планування. Гейміфікація фінансового планування може заохотити більше людей залучатися до своїх фінансових цілей за допомогою інтерактивного навчання та віртуальних симуляцій, які пропонують цікавий та навчальний досвід.

4. Стійке та соціально відповідальне інвестування (SRI). У міру зростання обізнаності громадськості про екологічні, соціальні та управлінські проблеми (ESG) попит на фінансові продукти, які відповідають цим цінностям, зростатиме. Фінансові планувальники повинні будуть включити SRI у свої пропозиції як для індивідуальних, так і для організаційних клієнтів.

5. Фінансове планування для старіючого населення. Більша очікувана тривалість життя означає, що більше людей потребуватимуть стратегій фінансового планування, які охоплюватимуть їхній подовжений період виходу на пенсію. Це може включати планування довгострокового догляду, планування майна та конкретні інвестиційні стратегії, які зосереджені на подовженні життя їхніх пенсійних заощаджень.

6. Цілісне фінансове планування. Інтеграція багатьох аспектів фінансового життя людини для забезпечення комплексного підходу до фінансового планування, включаючи податкове планування, планування майна, управління ризиками, страхування та управління інвестиціями.

7. Фінансове планування для фрілансерів та працівників gig-економіки. Оскільки бізнес-економіка продовжує розширюватися, професіонали, які пропонують послуги фінансового планування, повинні будуть задовольняти унікальні потреби цієї групи, включаючи нерегулярні доходи, податки на самозайнятість та індивідуальне медичне страхування.

8. Фінансова освіта та грамотність. Покращення фінансової освіти та грамотності залишатиметься важливою тенденцією, оскільки фахівці з фінансового планування прагнуть допомогти людям приймати обґрунтовані рішення та розвивати основні фінансові навички.

9. Поведінкові фінанси. Включення інформації з поведінкових фінансів у фінансове планування допоможе консультантам зрозуміти та вирішити несвідомі упередження та емоції клієнтів, які можуть перешкодити довгостроковому успіху.

10. Співпраця між фінтех та традиційними фінансовими установами. Співпраця між фінтех-компаніями та традиційними установами продовжуватиме надавати споживачам нові інструменти та послуги для управління їхнім фінансовим життям.

11. Проблеми конфіденційності та безпеки. Оскільки все більше діяльності з фінансового планування переміщується в Інтернет, увага до кібербезпеки та захисту конфіденційних особистих і фінансових даних зростатиме.

12. Структура гонорарів і прозорість. Більший акцент на прозорості структури оплати допоможе споживачам приймати більш обґрунтовані рішення щодо вартості послуг фінансового планування.

13. Зосередьтеся на клієнтському досвіді. Фахівці з фінансового планування дедалі більше надаватимуть пріоритет винятковому досвіду клієнтів, щоб диференціювати свої послуги на конкурентному ринку, наголошуючи на комунікації, персоналізації та доступності.

На нашу думку, майбутнє фінансового планування зазнає значних змін і прогресу, що матиме наслідки як для галузі, так і для окремих осіб, які шукають поради. Розвиток цифрових платформ фінансового планування, інтеграція штучного інтелекту та робо-консультанти зроблять фінансове керівництво більш доступним, динамічним і персоналізованим. У результаті галузь, швидше за все, побачить збільшення впровадження цих технологій як для спрощення, так і для оптимізації.

Гейміфікація також відіграватиме ключову роль у посиленні залучення та передачі фінансових знань, тоді як зростаюча важливість сталого та соціально відповідального інвестування відображає зміну суспільних цінностей, що вплине на інвестиційний вибір.

Практики фінансового планування повинні враховувати унікальні вимоги старіючого населення, а також фрілансерів і працівників економіки, що займаються бізнесом, забезпечуючи індивідуальні рішення, які задовольняють різні способи життя та джерела доходу. Більш цілісний підхід до фінансового планування, який надає пріоритет фінансовій освіті та грамотності, дозволить людям приймати кращі рішення та сприяти довгостроковому фінансовому успіху.

Крім того, знання з поведінкових фінансів дозволять консультантам усунути психологічні бар'єри клієнтів на шляху накопичення багатства. Співпраця між фінтех і традиційними фінансовими установами стимулюватиме інновації та надасть споживачам ширший спектр інструментів і послуг. Проте все більша оцифровка фінансового планування вимагатиме посилених заходів безпеки для захисту конфіденційних особистих і фінансових даних. Прозорість у структурах гонорарів має вирішальне значення для зміцнення довіри та прийняття обґрунтованих рішень, тоді як винятковий досвід роботи з клієнтами ставатиме фактором, що відрізняє клієнтів [1].

Висновок. Отже, сфера фінансового планування постійно розвивається, тому як окремим особам, так і фінансовим фахівцям вкрай важливо бути в курсі останніх тенденцій у цій галузі.

Зі стрімкою появою інноваційних технологій, зростанням сталого інвестування, наголосом на підході, орієнтованому на клієнта, і зростаючому значенні психічного та емоційного благополуччя у фінансових рішеннях ми вступили в захоплюючу нову еру управління капіталом. Враховуючи ці тенденції фінансового планування, можна краще орієнтуватися на складному шляху до фінансової безпеки та успіху, задовольняючи різноманітні потреби та вподобання сучасних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Міністерство фінансів. Фінансове планування. URL: https://minfin-com-ua.cdn.ampproject.org/v/s/minfin.com.ua/ua/amp/
2. Правила планування фінансів. URL: https://financer.com/ua/blog/finansove-planuvannia/
3. Тенденції фінансового планування на 2023 рік. URL: https://www.jedox.com/en/blog/fpa-trends/

SECTION 4.
MANAGEMENT, PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Вуйченко Марина Анатоліївна
д-р. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту
Уманський національний університет садівництва, Україна

ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Будь-яка організація, що веде виробничу чи іншу комерційну діяльність повинна мати визначений капітал, що представляє собою сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснення його господарської діяльності. Капітал - одна з найбільш використовуваних економічних категорій. З однієї сторони капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів [1]. При цьому характеризується напрямок вкладення засобів. З іншого боку, якщо розглядати джерела фінансування, можна відзначити, що капітал - це можливість і сукупність форм мобілізації фінансових ресурсів для одержання прибутку. Якщо прямо відповідати на запитання "Яка роль власного капіталу у фінансовому забезпеченні діяльності підприємства?" - то відповідь буде тільки одна – власний капітал відіграє першочергову роль у фінансовому забезпеченні підприємства. Власні фінансові ресурси для кожного підприємства є тієї життєво необхідною частиною, без якої неможлива ні робота, ні подальше існування підприємства. Не даремно, серед класифікації загального капіталу, саме розподіл на власний і позиковий капітал стоїть на першому місці. Наявні власні засоби дозволяють підприємству використовувати їх як за своїм розсудом, так і в окремих випадках по законодавчо встановлених напрямках. Усе залежить від джерела такого фінансування за рахунок елементів власного капіталу [2].

Діагностика системи управління капіталом підприємства передбачає, поряд з вирішенням чисто фінансових питань, визначення надійності "керованості" підприємством у руках власника. Уся справа в тім, що з додатковою емісією простих акцій одночасно можна втратити і контроль за діяльністю підприємства - це стосується акціонерного товариства, залучення засобів у виді довгострокових облігацій може істотно підвищити ризик банкрутства підприємства в майбутньому. Одночасно з питаннями формування необхідно розглядати співвідношення між позиковими і власними засобами, тому що ціна залучення в окремих випадках позикових джерел більш низька й ефективна, ніж використання власних засобів [3].

Прийняття інвестиційних і фінансових рішень у процесі управління діяльністю підприємства тісно пов'язано з керуванням капіталом господарюючих суб'єктів, оскільки наявність визначеної величини і динаміки його стану є одним з важливих критеріїв при виборі оптимальних управлінських рішень. В усі періоди життєвого циклу підприємства: від залучення ресурсів для створення чи розширення бізнесу до моменту ліквідації чи реорганізації - капітал завжди виступає необхідним атрибутом діяльності підприємства. В даний час, як правило, для визначення ефективності залучення ресурсів підприємством використовуються методи фінансового планування і визначення грошових потоків. Це простий, але не завжди ефективний підхід.

Залучення ресурсів підприємством - двоякий процес, що повинний розглядатися з двох позицій: з боку інвестора - як інвестиції, а з боку підприємства - як залучення джерел капіталу для його формування [4]. Для вирішення зазначених задач з позиції інвестора цілком достатньо застосування фінансових методів, що дозволяють визначити терміни повернення вкладених коштів і суми доходів від інвестицій. З погляду підприємства, у якому здійснюється формування капіталу, одних фінансових методів аналізу для визначення ступеня його відтворення, явно недостатньо. Тому виникає необхідність застосування і ряду інших методів аналізу залучення ресурсів і оцінки ефективності їхнього використання.

За рахунок статутного капіталу можна формувати ряд необоротних засобів, тобто він повинний завжди знаходитися в розпорядженні організації. Якщо при становленні підприємства він є основою для його організації і початку господарської діяльності, то залучення засобів на вже працюючому підприємстві переслідує визначені цілі:

- залучення додаткового капіталу (у випадку, якщо ціна залучення засобів з інших джерел робить їх недоступними, або потрібно залучити значну кількість засобів для фінансування інвестиційного проекту);

- зміна структури капіталу(у цьому випадку перед керівництвом виникає проблема, що при новому випуску акцій (паїв) можуть відбутися істотні зміни в структурі власників, і не завжди ці зміни можуть позитивно відбитися на подальшому положенні підприємства.

Самим головним джерелом фінансування діяльності підприємства можна назвати нерозподілений прибуток. До джерел власного капіталу прийнято відносити засоби, вкладені власниками чи учасниками (статутний капітал), нерозподілений прибуток і створені підприємством фонди власних засобів [5]. У той же час, оскільки джерела формування капіталу мають різну природу, то і принципи оцінки їхньої вартості повинні бути різними.

Зі сказаного випливає, що зміна капіталу відбувається за рахунок впливу таких факторів, як: одержання (вилучення) засобів від власників підприємства; одержання (втрати) засобів від ефективної діяльності підприємства та зміна величини вартості капіталу під впливом об'єктивних економічних процесів, що відбуваються в політичному, економічному і соціальному житті країни. Хотілося б виразити надію на те, що законодавчо будуть зроблені зміни, що спрощують процедуру як, реєстрації підприємства, так і додаткового залучення засобів у статутний капітал.

Список використаних джерел:

1. Марковський С.Н. (2007). Аналіз діяльності підприємств. *Економіка України*, (2), 25-35.
2. Чмутова І.М. & Лебідь О.В. (2006) Принципи управління капіталом підприємства. *Теорії мікро-макроекономіки. Збірник наукових праць*, (25), 168-173.
3. Педченко Н.С. (2020). Теоретико-прикладний аспект забезпечення результативності стратегії фінансування оборотного капіталу підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі,* (4), 6-14.
4. Лебідь О. В. (2008). Підвищення ефективності функціонування капіталу підприємства за рахунок управління узгодженістю його підсистем. *Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. Серія: Економічні науки,* (80), 160-171.
5. Дробот Я.В. (2022). Управління капіталом в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*, (1(4)), 68-78

Наумик Антон Сергійович
здобувач вищої освіти Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Науковий керівник: Сидоренко Наталія Сергіївна
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

ЕТИЧНА СКЛАДОВА У РОБОТІ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Україна, як молода держава, що прагне розбудувати власну ефективну систему публічної адміністрації, постала перед серйозною проблемою перебудови залишеної у спадок з минулого – централізованої адміністративно-командної системи державного управління до потреб демократичної організації влади [1, с.101].

Сучасні реформи публічного управління, спрямовані на появу нової якості державних службовців, тому що демократія, як система правління і як політичний режим без публічної служби неможлива і недосяжна [2, с.234]. У цьому контексті в Україні, значний інтерес викликає компетентнісний підхід, що дозволяє оцінювати діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави з позицій чітких вимог, зафіксованих у стандартах.

У обговоренні проблеми професійної компетентності основну увагу традиційно приділяють професійним знанням, вмінням та навичкам, як безпосередньо відносяться до внутрішньої мотивації їхнього прояву. Морально-психологічні властивості осіб, уповноважених на виконання функцій держави, нерідко залишалися поза рамками оцінки. Зараз від моральних якостей представників влади, дотримання ними професійної етики залежить довіра суспільства до них і в подальшому майбутнє держави.

Тому питання етичної компетентності держслужбовців набувають особливої актуальності, оскільки упродовж усього періоду незалежності України її публічна служба постійно зазнають суттєвих змін. [3, с. 71].

І незважаючи на те, що у науковій літературі починає обговорюватися проблема формування етичної компетентності для представників різних професій, ця тема мало досліджена у вітчизняному науковому полі із державного (публічного) управління. Фрагментарність у визначенні професійно-кваліфікаційних вимог до професійної культури державних службовців у нормативно-правовій базі державної служби України призвела до того, що вимоги до професійної культури подано досить узагальнено, без урахування її науково обґрунтованого змісту [4, с.371].

Етичне регулювання діяльності пов’язане з демократизацією системи публічного управління, яке неможливе без отримання зворотного зв’язку між керівниками і підлеглими. Для цього в багатьох європейських країнах запроваджено оцінювання діяльності вищих посадовців підлеглими, що дозволяє викрити факти порушення норм етики та обмежену компетентність деяких посадовців керівної ланки [4].

Досить тривалий час професіоналізм розглядався як явище, відокремлене від моральних вимірів. Професіоналізм пов'язували насамперед із вузькою професійною спеціалізацією праці, яка робила з людини заручника професійних знань, вела до певної обмеженості інтересів, установок, поглядів на світ, до формування специфічних норм та

правил взаємодії, які здатні перетворюватися на вузькокорпоративний професійний егоїзм. Нині дедалі більше стверджується розуміння те, що будь-яка діяльність має моральні зрізи, та залежить від моральних, професійно-етичних диспозицій взаємодіючих сторін [5, з. 104].

Ситуація, що існує, ставить професійні спільноти, суспільство загалом перед необхідністю чіткої фіксації розуміння професіоналізму, що включає професійно-етичні та враховує моральні характеристики особистості. При такому підході професіонал визначається як людина, яка не тільки знає технології та вміє їх застосувати, а й наповнює свою роботу певним моральним змістом.

Відсутність взаємозв'язку професіоналізму та професійно-етичних вимірів професії призводить до особливо серйозних деформацій у контексті публічно-управлінської діяльності. Зокрема, використання службового становища, неуважне ставлення до громадян-відвідувачів, нехтування інтересами тих чи інших соціальних груп іноді сприймаються як другорядні фактори управлінської справи і не розглядаються як нівелювання професіоналізму [6, с. 50]. Такі процеси знижують у публічних службовців мотивації до підвищення кваліфікації, розвитку професійних навичок та прояву творчого підходу, створюють в установах несприятливу атмосферу, знижують загальну результативність праці.

Як зазначається в науковій літературі, критерії та показники якості роботи державних службовців поділяються на загальні (характерні для всіх державних службовців) та специфічні (залежать від особливостей роботи кожного державного органу) [8].

Етичні норми, що діють у різних країнах, такі як норма поведінки чиновника, норма роботи зі зверненнями громадян, норма виявлення чиновників, які не справляються з власними обов'язками, норма добровільної відставки у сфері державної служби залежать від різних факторів. Так, наприклад, у США норми етичної поведінки службовців органів виконавчої засновані на протестантській етиці. Існуючі 14 принципів етичної поведінки федеральних службовців США відображають те, наскільки ретельно підходять до цього питання в цій країні, визначаючи основою діяльності чиновників – службу суспільству:

1. Державна служба – це суспільна довіра, яка вимагає від службовців ставити вірність Конституції, законам та моральним принципам вище особистої вигоди.

2. Службовці не повинні переслідувати фінансових інтересів, що перешкоджають сумлінному виконанню службових обов'язків.

3. Службовці не повинні займатися фінансовими угодами, використовуючи неоголошену урядову інформацію, або дозволяти непридатне використання такої інформації для сприяння будь-якій приватній вигоді.

4. Службовець не повинен просити чи приймати будь-який подарунок чи інший цінний предмет від будь-якої особи чи організації, щодо яких він зобов'язаний виконати ті чи інші службові дії, невиконання яких може завдати істотних збитків інтересу останніх.

5. Службовці повинні докладати всіх зусиль для виконання своїх обов'язків.

6. Службовці не повинні свідомо давати неправомочні зобов'язання або обіцянки будь-якого виду, що мають на меті зобов'язати уряд до їх виконання.

7. Службовці не повинні використовувати державну посаду для особистої вигоди.

8. Службовці повинні діяти об'єктивно і не віддавати переваги будь-якій організації або окремій особі.

9. Службовці зобов'язані захищати та охороняти федеральне майно та використовувати його лише для дозволених видів діяльності.

10. Службовці не мають права займатися роботою або діяльністю за сумісництвом, включаючи пошук або переговори про роботу, які вступають у конфлікт з їхніми офіційними обов'язками.

11. Службовці зобов'язані повідомляти про збитки, обман, зловживання та корупцію відповідним органам.

12. Службовці зобов'язані виконувати свої цивільні зобов'язання, включаючи всі фінансові зобов'язання, особливо ті, що накладаються законом, такі як федеральні податки, податки штату чи місцеві податки.

13. Службовці зобов'язані дотримуватися всіх законів і правил, які забезпечують рівні можливості для всіх американців незалежно від раси, кольору шкіри, релігії, статі, національного походження, віку чи фізичних недоліків.

14. Службовці повинні уникати будь-яких дій, які справляють враження, що вони порушують закон чи етичні норми [7, с.302-303]

У Великій Британії для вищих міністерських посад існує кодекс етики та поведінки, відступ від якого суворо засуджується як усередині міністерств та відомств, і у суспільстві. Суспільство ознайомлене з цим кодексом, та у праві посилатися на нього при формуванні претензій до чинної влади [7, с. 303]

Таким чином, створення нової моральної системи координат з опорою на традиційні цінності - актуальне питання для сучасної України. На сьогодні етичний кодекс – це турбота відомчих органів, де не існує єдиного та загальнообов'язкового зведення правил, який би у разі порушення мав принцип прямої дії і спричинив би за собою збір комісії з етики в тій чи іншій державній установі. У зв'язку з цим, необхідний єдиний загальноприйнятий та обов'язковий до виконання етичний кодекс, який дозволив би сформувати якісно нове покоління морально-етичних осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Список використаних джерел:

1. Шевченко С. О., Сидоренко Н. С. Сутність поняття політичної корупції та її небезпеки в Україні. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 листопада 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 101-105 URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4002/1/19.pdf (дата звернення 14.06.2022)
2. Сидоренко Н. С. Особливості громадського контролю у сфері публічної служби в умовах її реформування в Україні. Ефективність державного управління, 2016. URL:https://doi.org/10.33990/2070-4011.49.2016.175736 (дата звернення 14.06.2022)
3. Сидоренко, Н. С. Інтерпретація поняття публічна служба з урахуванням зарубіжного досвіду. *Аспекти публічного управління.* 2016. № 35-36. С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_35-36_10 (дата звернення 11.06.2022)
4. Сидоренко Н. С. Технологія формування професійної культури державних службовців [Електронний ресурс] / Н. С. Сидоренко // Публічне адміністрування: Теорія та практика. – 2010. – Вип. 2 (4). – Режим доступу: http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2010-02/10snskds.pdf.
5. Сєрих О. В. Професійна етика державних службовців: поняття, особливості. *Нове українське право*. 2021. №. 4. С. 104-111.
6. Самсонова В. Місце і роль професійної етики у трансформації системи цінностей державного службовця. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi).* 2021. №. 2 (8). С.50
7. Herlena S. Z. et al. Analysis of the performance of state civil servants in the functional provision of salary in the department of education and culture pelalawan district. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. 2021. Т. 18. №. 3. С. 303-321.
8. Шпекторенко І., Сидоренко Н. Компетентнісний підхід у щорічному оцінюванні професійної культури/ В. Шпекторенко, Н. Сидоренко // Публічне адміністрування : теорія та прак-тика. – 2009. – No 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/ Patp/2009-01/index.html.

Голобородько Тетяна Василівна
канд. екон. наук,
доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування
Криворізький національний університет, Україна

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

В сучасних умовах інформаційне забезпечення є важливим фактором підвищення ефективності публічного управління та забезпечення його стійкого розвитку. Оскільки різноманітні інформаційні процеси стали необхідною складовою будь-якої діяльності, в тому числі і в публічному управлінні, то дослідження основних підходів щодо сутності інформаційного забезпечення дозволить визначити найбільш оптимальні та ефективні методи його реалізації у практичній діяльності державних установ і організацій. Крім того, в контексті зростання ролі інформаційних технологій у суспільстві та зміни підходів до публічного управління, дослідження даної теми дозволить вирішити ряд актуальних проблем, пов'язаних з організацією та забезпеченням діяльності відповідних державних установ і організацій.

До основних законів, які регулюють питання інформаційного забезпечення в публічному управлінні варто віднести Закони України «Про інформацію» [8], «Про Національну програму інформатизації» [10], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [9], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [12], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [6], «Про державну таємницю» [4], «Про доступ до публічної інформації» [5], «Про захист персональних даних» [7], «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [11] та інші нормативно-правові акти.

Також варто зазначити, що нормативно-правова база, що регулює питання інформаційного забезпечення в публічному управлінні є досить значною. Блінова Г.О. [1] розподілила закони України на декілька підгруп за напрямом їх регулятивного впливу:

– до першої групи віднесено акти, що регулюють відносини, які виникли під час створення інформації в процесі наукової, науково-технічної, винахідницької, економічної, політичної або іншої творчої, громадської, приватної діяльності громадян та їх об’єднань, юридичних осіб, держави;

– до другої групи віднесено акти, що створюють правову базу для формування та використання інформаційних ресурсів, баз даних, реєстрів;

– до третьої групи віднесено акти, що забезпечують реалізацію права фізичних та юридичних осіб на доступ та використання інформації;

– до четвертої групи віднесено закони з питань інформаційних технологій та засобів їх забезпечення;

– до п’ятої групи – акти з проблем забезпечення інформаційної безпеки [1, с. 105].

В Законі України «Про доступ до публічної інформації» [5] поняття «інформаційне забезпечення» не визначається окремо. Однак, у зазначено Законі говориться про обов'язок органів влади та органів місцевого самоврядування забезпечувати доступ до публічної інформації шляхом створення умов для ознайомлення з нею та надання її копій, включаючи створення та підтримку інформаційних систем та мереж передачі даних. Отже, можна

зробити висновок, що поняття «інформаційне забезпечення» в контексті цього Закону охоплює всі заходи та засоби, що забезпечують доступ до публічної інформації, включаючи інформаційні системи та мережі.

Інформаційне забезпечення органів публічної адміністрації – забезпечений комплексом нормативно-правових, організаційно-управлінських, науково-технічних заходів неперервний процес створення, використання, дослідження, зберігання, захисту, передавання, обробки, знищення інформації визначеного виду, якості, обсягу, структури, форми, за допомогою інформаційних систем, мереж, ресурсів та технологій, спрямований на задоволення інформаційних потреб і реалізацію інформаційних інтересів органів публічної адміністрації [1, с. 103].

Авторами Набокою Л.В. та Нікітенком О.Є. пропонується розглядати інформаційне забезпечення діяльності органів публічної влади як функціональний комплекс, що забезпечує органічну взаємодію технічних засобів, методів та технологій роботи з інформацією, можливість цілеспрямованого безперервного збору, пошуку, групування, аналізу, зберігання та поширення інформації, а також надходження своєчасної, достовірної та повної інформації про стан та параметри функціонування певних об’єктів управління через визначені проміжки часу або відповідно до їх запитів; що відображає інформацію щодо стану керованого об’єкта і є основою для прийняття управлінських рішень, формує інформацію, яка складається з важливих даних та не дозволяє відволікатись на зайву та громіздку інформацію, сприяючи ефективній реалізації процесу управління та враховуючи інформаційні потреби всіх користувачів [3, с. 120].

Обидва визначення інформаційного забезпечення в публічному управлінні мають спільне розуміння того, що інформаційне забезпечення - це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення неперервного процесу створення, використання, зберігання, захисту, передавання, обробки та знищення інформації для реалізації завдань публічної адміністрації. Однак, автори Набокої Л.В. та Нікітенка О.Є. більше уваги приділяють функціональному аспекту інформаційного забезпечення, як забезпечення органічної взаємодії між технічними засобами, методами та технологіями роботи з інформацією. Тоді як перше визначення більш зорієнтоване на організаційну сторону інформаційного забезпечення в публічному управлінні.

Існують об’єктивні причини для виділення двох значень поняття – інформаційне забезпечення: як забезпечення системи управління сукупністю інформації та як діяльність, що пов’язана із засобами збирання, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання та представлення інформації [13, с. 14].

Інформаційне забезпечення публічного управління виконує низку важливих завдань: надає інформацію про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що сприяє зменшенню корупційних викликів; забезпечує доступ до публічної інформації, як додаткового механізму реалізації права громадян на доступ до інформації; забезпечує комунікацію між органами публічного управління та громадянським суспільством, сприяє модернізації публічних послуг та розвитку взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; допомагає органам публічного управління адекватно оцінити стан функціонування різних сфер суспільного буття та прийняти необхідні рішення для ефективного управління суспільними процесами; сприяє модернізації публічного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; реалізує концепцію електронного урядування в Україні [2, с. 92].

Отже, інформаційне забезпечення в публічному управлінні можна визначити як систему управління сукупністю інформації, що забезпечує збирання, реєстрацію, передачу, зберігання, опрацювання та представлення інформації з метою ефективного виконання завдань публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Блінова Г.О. Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики: дис.… д-ра юрид. наук: 12.00. 07. Запоріжжя: ЗНУ (2019). URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2019/Blinova.pdf.
2. Кононенко В. В. Роль інформаційного забезпечення в публічному управлінні. *Інформаційно-правове та організаційно- управлінське забезпечення інноваційного розвитку регіону*: Матеріали круглого столу / 24 травня 2018 р., м. Вінниця / Упорядники: Довгань О. Д., Беланюк М.В., Лапшин С.А., Лебединська О.В., Яременко О. І. ВДПУ, НДІІП НАПрН України, К., Видавничий дім «АртЕк». 2018. С. 88-95. URL: bit.ly/3nm1BF9.
3. Набока Л.В., Нікітенко О.Є. Сутність інформаційного забезпечення діяльності органів публічної влади в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми державного управління* 1 (55) (2019). С 118-125.
4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.
5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text.
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text.
7. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.
8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.
9. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр#Text.
10. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text.
11. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.
12. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text.
13. Сніцаренко П. М., Саричев Ю. О. Теоретичні підходи до визначення сутності інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2016. № 1-2. С. 7-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2016_1-2_3.

Шедяков Володимир Євгенович
доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук
незалежний дослідник
Україна

РОЗШИРЕННЯ ОСНОВ СТРАТЕГІЇ ВІДРОДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ

Органічний стрижень стратеги відродження та розвитку під час переходу до суспільства пізнання – гіперіндустріалізація при науково-освітньо-виробничих комплексах як опорних точках. Але підйом масової творчої активності передбачає створення маси малих проектів та розширення комплексу основ: морально-духовних, соціокультурних, політико-економічних, техніко-технологічних – для «втягування» в стратегію населення, «щоб кожен знайшов собі місце до душі та здібностей». Отже, оптимізація підтримки та здійснення нагальних реформ передбачає ретельне врахування глобальних, регіональних та національних умов трансформацій як умову поширення соціально-економічної бази відродження та розвитку, її конструктивного структурування, налаштування та зміцнення [1-5].

Віддзеркалення характеру та вектора об'єктивно обумовлених трансформацій – необхідність сприйняття та використання логіки історії. Досягнення моральної, культурної, політико-ідеологічної зрілості критичною масою людей – умова успішного переходу та використання часу зміни епох. Пріоритетом є не глобальні зв'язки, а внутрішній розвиток по всьому діапазону вимірів життя. Навпаки, інтеграція повноцінна за її підпорядкуванні цілям внутрішнього розвитку, передусім, – підвищення рівня «людського фактора». Безумовно, ступінь свободи при прийнятті та реалізації рішень для маріонеткових режимів «бананових республік» помітно нижчий від середнього. Імітаційність інститутів при нав'язуванні чужих структур державного будівництва дозволяє приховувати під їх покровом відмінний від декларованого зміст, розширюючи площу «карнавальності» соціально-політичних практик, що впроваджуються. Яскраві відмінності характеризують і стратегію буферних зон протистоянь [6-10].

Тим часом, співвідношення можливостей та ризиків, горизонтів та меж здійснення стратегії, тактики та оперативки перетворень рухоме. В цілому, очевидно, конкретна ситуація помітно коригує можливості щодо відображення у стратегії умов та об'єктивних вимог епохи [11-14]. Те, що поки не пізнано, не пояснено і не вивчено досконало, теж часом може бути ефективно використано, наприклад, за принципом «чорної скриньки». Історичний розвиток суспільного відтворення життєдіяльності долає колишні форми, включаючи в себе «у знятому вигляді» основи, що купуються в рамках колишніх моделей. Так, цивілізація, що базується на домінанті матеріальної організації та самозростанні вартості та потребує екстенсивної експансії капіталу на нові ринки, підштовхуючи зсув до трансформації провідних моделей зростання та їх дрейфу до нових світових центрів, досягла своїх меж, позначених падінням позичкового відсотка та прибутковості. За час панування економіки капіталу історична поляризація світу досягла неймовірних розмірів та стала багаторівневою. Наприклад, протистояння «суспільства надспоживання» та територій, де населення відчуває голод та спрагу доповнюється різким розшаруванням суспільства навіть усередині привілейованих регіонів. Тим часом, розтин закритих раніше товариств та нагнітання світовими ЗМІ стандартів консьюмеризму, масова зміна споживчих товарів під істерію нових хвиль моди забезпечувала колишню організаційну форму останнім резервом.

Справедливий устрій суспільства як відповідне уявленню про належне входить до факторів зміцнення передумов розвитку [15-22]. Народна моральність фіксується уявленнями про належне: справедливе, красиве, істинне. Продуктивний стан соціальних відносин у суспільстві знань передбачає наявність морального кістяка. Його значення, нормативна та регулююча соціальні відносини роль зростає при трансформаціях парадигмального рівня та в ситуаціях, близьких до інституційної невизначеності. Відповідно, можливість формування свого інформаційного простору за збереження плюралізму думок і свободи друку (включаючи опозиційну) – суттєвий чинник суверенітету, міцності безпеки та розвитку [23-28]. Зокрема, формування нової впорядкованості відносин між культурно-цивілізаційними світами: без привілеїв одного з них, на рівних – передбачає захист від зовнішнього нав'язування рішень та забезпечення внутрішнього джерела легітимації влади. Величезний консолідуючий вплив надає уміння взаємодіяти з альтернативними підходами і стратегій, що відрізняються іншим перевагою. Суспільні норми, закріплені традиціями, тривалий час визначали ставлення до варіантів та рис минулого, сьогодення та майбутнього. Отже і сьогодні рух у напрямі культурно-релігійної свободи та захисту відповідних прав населення – умова розширення засад розвитку [29-35]. Крім того, механізми та соціальні технології «м'якої» влади часто базуються на фундаментальних рівнях людської особистості, що відкриває додаткові можливості та ліквідує певні обмеження в продуктивній роботі з реальністю при організації міжсистемних інформаційних потоків. Причому при вкрай інтенсивних і насичених інформаційних потоках головною проблемою роботи з ними стає відбір потрібного та якісного серед інформаційного шуму. Тут має місце своєрідне «обертання основи»: якщо інструментальні цінності формуються інтересами й потребами людини, то фундаментальні – самі їх формують. Інакше кажучи, і на досить динамічному актуальному «побутовому» рівні світосприйняття відкриваються так звані додаткові ніші впливу на людину. Це поширює можливості боротьби не стільки силової, фізичної, скільки за свідомість та підсвідомість, дає змогу не перемагати шляхом ліквідації, а робити привабливою для бажану поведінку. Основи інформаційної безпеки змінюють діапазон ефективних чинників і ресурсів та ідеології й дедалі більше використовують невичерпний потенціал міфічних та фольклорних конструкцій, зокрема який пов'язаний зі здатністю поєднувати корпоративні інтереси із загальними, і, таким чином, служити ефективним засобом реалізації намірів певних верств. Подібність механізмів ідеології й міфології пояснюється змістом першої як системи ідей, що відповідає ціннісним орієнтаціям відповідної людської спільноти.

Актуалізація полілогу як простору гіперконкуренції вносить нові акценти у здійснення партнерства та змагання культурно-цивілізаційних світів, зміщуючи можливості та ризики їхньої життєдіяльності. Здійснення, сприйняття та інтерпретація суспільного розвитку та безпеки історичні. Як відомо, у кожної епохи свої норми та форми виходу за них (як у моральне, так і в аморальне, як у героїчне, так і в низовинне): різні умови потребують різних рис. Відповідно мінливий вектор тиску суспільного середовища. Здатність до стійкості та зміни культурно-цивілізаційних світів багато в чому визначається сплетеністю (зокрема, під впливом історичного досвіду, соціокультурної спадщини та ментальних матриць народу) об'єктивних та суб'єктивних факторів структурування, що формують різноякісні зворотні зв'язки та відношення до творчості (індивідуальної та масової), управління, etc. Гнучкість структур негативного та позитивного зворотного зв'язку дозволяє і гасити шкідливі імпульси, і посилювати корисні, виливаючись у вдосконалення самої міри розвитку, вирощуючи суб'єктність у рефлексивність і дозволяючи множити конкретні переваги співвідношення циклічно повторюваного та унікально невідтворюваного. Розширення засади відродження культурно-цивілізаційного світу – фактор протистояння гібридної агресії. Разом з тим, зміцнення власних традицій та вміння вдягнути їх у відповідні епосі форми дозволяє ефективно долати загрози керованого

хаосу середовища, здійснювати асиметричну відповідь на історичні виклики різного порядку; все сприймаючи, зовсім не на все реагувати [36-43].

Таким чином, внутрішні та зовнішні обставини, об'єктивні та суб'єктивні фактори, закономірні та випадкові аспекти історичного процесу вимагають свого творчого відображення у стратегії розширення ресурсно-методологічних баз підтримки відродження та розвитку культурно-цивілізаційного світу. «Інформаційний вибух» надав нові медіа-можливості здійснення впливу на соціальному рівні та в соціокультурній сфері, у зміщенні балансу раціональних та ірраціональних факторів емоційного та інтелектуального збудження та у формуванні уявлень. Відповідно, неодмінний елемент основи конкурентоспроможності – організаційно-управлінська ефективність, та її передумова – інформаційне забезпечення. Вочевидь, приймаючи організаційно-управлінське рішення, людина має вміти керуватися не локальними питаннями, а системним баченням. При цьому ті, хто заради своєї особистої вигоди готові на все, рідко готові підкорятися ширшим інтересам соціального партнерства. Необхідність спиратися як на оптимізацію власного колективу, так і зовнішніх командних та індивідуальних зв'язків (конкурентних/змагальних та партнерських/кооперaційних) віддзеркалюється в управлінських контурах самоврядування та координації. Ситуація гіперконкуренції високих швидкостей висуває на передній план питання «тайм менеджменту», оптимізації використання часового параметра – за рахунок як техніко-технологічного, так і людського фактора виробництва, тобто насамперед цифрової комп'ютерно-програмної та психологічної (соціально-психологічної та індивідуально-психологічної) складових організаційної діяльності. Програмне забезпечення інформаційного обслуговування діяльності та комплексна схильність до участі в інформаційно-аналітичному циклі – найважливіші передумови розвитку. Самозахист культурно-цивілізаційних світів базується на особливостях їх суспільної психології та ідеології, колективного несвідомого і народних ментальних матриць, що вирощують із ціннісно-смислових комплексів нові форми традиційних засад і дозволяють опановувати вітчизняні та зовнішні досягнення в контрманіпулюванні. Причому сенси життєдіяльності: людської та культурно-цивілізаційних світів – визначають спрямованість, темпи, форми та черговість трансформації їх конкретних характеристик, але самі проявляють себе як бік ціннісного сприйняття навколишнього світу.

Список використаних джерел:

1. Luttwak E.N. Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition. Harvard University Press, Belknap Press, 2001. 320 p. DOI https://doi.org/10.2307/j.ctv1c7zfsc
2. Свечин А.А Стратегия. Искусство политики и войны. М.: Вече, 2021. 400 с.
3. Месснер Е.Э. Всемирная мятежевойна. М.; Жуковский: Кучково поле, 2004. 512 с.
4. Шедяков В.Є. Боротьба смислів і протистояння стратегій: регіонально-цивілізаційний вимір. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 31-42.
5. Shedyakov V. Organization of scientific creativity in the strategy of hyperindustrialization. *Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries.* Riga: Baltija Publishing, 2021. P. 77-99. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-151-0-21
6. Shedyakov V. Future-diagnostics: real sovereignty and political-economic efficiency. *Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations* / ed. by M. Bezpartochnyi, V. Riashchenko, N. Linde. Riga: IE of the Latvian Academy of Sciences, 2021. P. 37-48.
7. Shedyakov V. Socio-economic development strategies' selection: opportunities and limitations. *Economic development strategies: micro, macro and mesoeconomic levels* / ed. by R. Bendaravičienė, K. Shaposhnykov. Kaunas – Riga: Baltija Publishing, 2021. Part 1. P. 174-186. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-191-6-12
8. Shedyakov V. Catharsis and socio-economic development: actualization of opportunities. *International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime* / ed. by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal – Chernihiv: REICST, 2022. P. 234-242. DOI https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-03-01

9. Shedyakov V. Strategy of changes: challenges, measurements, priorities. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension* / ed. by M. Bezpartochnyi. Sofia: St. Grigorii Bogoslov, 2019. Vol. 2. P. 51-62. DOI https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11839233.v1
10. Shedyakov V. Post-globality as a changing of condition of international and domestic opportunities and threats. *Current issues of security management during martial law*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2022. P. 46-57. DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.7231597
11. Шедяков В.Є. Управління суспільними процесами: методологічні можливості й обмеження. *Соціальна психологія*. 2013. № 55. С. 157-165.
12. Шедяков В.Є. Організація асиметричних впливів інформаційних систем. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2010. № 2. С. 71-75.
13. Шедяков В.Є. Стратегические трансформации методологий социального управления в осуществлении общественных интересов культурно-цивилизационного мира. *Гілея*. 2013. № 76 (9). С. 190-194.
14. Шедяков В.Е. Создание привлекательных условий жизни и благоприятных для творчества предпосылок – цель и условие долгосрочного эндогенного социально-экономического развития при формировании «умного общества». *The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise*: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Lisbon, 2016. Part II. P. 34-36.
15. Шедяков В.Е. Сравнение с представлением о должном как основание для оценки действительности. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2018. № 21. С. 125-130.
16. Шедяков В.Е. Терпимость к иначемыслию – условие развития. *Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2018. С. 79-85.
17. Шедяков В.Е. Личность-семья-общество: новые грани свободы и ответственности. *Personality, family and society*: Proceed. of Intern. Scient.-Pract. Conf. Shumen, 2017. P. 129-131.
18. Шедяков В.Е. Прекариат и особенности активизации экономического потенциала в умном обществе. *Актуальні питання розвитку економіки в сучасних умовах:* Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса, 2016. С. 69-72.
19. Шедяков В.Е. Социальная справедливость как фактор стратегической конкуренции. *Рухея*. 2016. № 1. С. 75-84.
20. Шедяков В.Е. Развитие социальной справедливости: место социетального управления. *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences*: Proceed. of Intern. Scient.-Pract. Conf. Kielce, 2016. P. 144-147.
21. Shedyakov V. Justice in the development of the cultural and civilizational world. *Relevant Issues of the Development of Science in Central and Eastern European Countries*: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Riga, 2019. P. 163-165. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-588-11-2
22. Шедяков В.Е. Справедливость в организации международной жизни: постглобальные акценты. *Virtus.* 2019. Issue 36. Sept. P. 206-210.
23. Шедяков В.Е. Обеспечение национальных интересов при постглобальном изменении формата международного мироустройства. *Political science, philosophy, history and sociology: development areas and trends in Ukraine and EU*: Proceed. of Intern. Scient. and Pract. Conf. Wloclawek, 2020. P. 149-152. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-588-91-4-41
24. Шедяков В.Е. Мозговые центры как драйверы в подготовке и осуществлении стратегии перемен. *Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 35-41.
25. Шедяков В.Є. Інформаційна взаємодія в контексті логіки процесів соціогенезу. *Нова парадигма*. 2014. № 123. С. 50-67.
26. Шедяков В.Е. Социальный уровень информационного влияния: стратегическая культура и управленческие композиции. *Social sciences: development prospects in countries of Europe at the beginning of the third millennium*. Riga: Baltija Publishing, 2018. С. 157-174.
27. Шедяков В. Соціальний рівень психологічного забезпечення інформаційного впливу. *Соціальна психологія*. 2013. № 56. С. 177-188.
28. Шедяков В.Е. Формирование умного общества и расширение оснований контрманипулятивных практик. *Час вибору: виклики інформаційної епохи* / заг. ред. О.А. Івакіна, Д.В. Яковлева. Одеса: Гельветика, 2016. С. 196-216.
29. Бейкер Г.П., Хакер П.М.С. Скептицизм, правила и язык. М.: РООИ Реабилитация, 2008. 240 с.

30. Шедяков В.Е. Активизация социально-экономических ресурсов обеспечения общественного согласия в решении стратегических созидательных задач. *Інституціалізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно-інноваційної безпеки України* / заг. ред. О.Л. Гальцової. Запоріжжя: Гельветика, 2019. С. 242-261.
31. Shedyakov V. Consolidation without suppression of alternatives: recourse and methodological bases of management. *Transformation of economy, finance and management in modern conditions /* ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce – Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 236-256. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220
32. Шедяков В.Е. Иное всегда дано. *Бизнес Информ*. 1995. № 3-4. С. 8.
33. Шедяков В.Е. Язык как среда социокультурных коммуникаций и средство управления. *Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 34-39.
34. Шедяков В.Е. Учёт языковой среды реализации смыслов в системе социальной работы как фактор совершенствования PR-отношений. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 16. С. 161-164.
35. Шедяков В.Е. Возвышающая социокультурная среда – признак развивающегося общества. *Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 37-41.
36. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. СПб.: Университетская кн., 2001. 416 с.
37. Спикмэн Н., Шмитт К. «Новая Атлантида». Геополитика Запада на суше и на море. М.: Родина, 2022. 224 с.
38. Barnet R. J. Roots of War: The Men and Institutions behind U.S. foreign policy. N.Y. Penguin Books, 1972. 368 p.
39. Месснер Е.Э. Хочешь мира, победи мятежевойну! Творческое наследие Е.Э. Месснера. М.: Военный университет; Русский путь, 2005. 696 с.
40. Радика Десаи. Геополитическая экономия: после американской гегемонии, глобализации и империи. М.: ИНИР им. С.Ю. Витте, 2020. 328 с.
41. Shedyakov V. Integration of environmentally friendly reproduction into a rural lifestyle is a condition for the productivity of a new social-economic structure of post-globality. *Food security: modern challenges and mechanisms to ensure*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2023. P. 38-50. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7859053
42. Шедяков В.Е. Мягкое управление в разрешении экономических противоречий. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. Вип. 30. С. 224-228. DOI https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-30-43
43. Шедяков В.Е. Мягкое управление несистемной социокультурной целостностью. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 3 (65). Ч. 1. С. 60-65.

SECTION 5.
INTERNATIONAL RELATIONS

Довбня Юліана Андріївна
здобувачка вищої освіти
факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Науковий керівник: Панасенко Ганна Сергіївна
кандидат політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри туристичного бізнесу та країнознавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕГОВОРНОГО МИСТЕЦТВА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ: БЛИЗЬКИЙ СХІД

Дипломатична служба розвивається разом із поточними потребами зовнішньої політики держав. Відомо, що переговори мають давню історію, їх використовували протягом багатьох століть як інструмент урегулювання суперечностей, конфліктів між державами.

Мистецтво ведення переговорів у сучасний час є важливою частиною досягнення своїх цілей, а також у досягненні спільної вигоди й домовленості між сторонами, якої б то не було діяльності. В політичній діловій сфері мета переговорів досить конкретна і вузька – це домовленість про спільну діяльність сторін, взаємовигідний обмін зброєю, ресурсами, про взаємну підтримку і захист з боку третіх держав.

Відмінною рисою ділових переговорів є те, що сторони часто переслідують абсолютно протилежні цілі, тому мистецтво успішного ведення переговорів у діловій сфері полягає в тому, щоб показати потенційному партнеру варіанти найкращих дій для розв'язання поставлених цілей і завдань, які найвигідніші саме вам. Такі навички та вміння ґрунтуються на глибоких знаннях у сферах комунікації, а також на наявності практичної компетенції в застосуванні різних комунікативних технік [1].

Психологічний аспект ділових переговорів є важливим і впливає на результат. Позитивний настрій і довіра між сторонами створюють продуктивну атмосферу, тоді як негатив і недовіра можуть призвести до конфлікту. Ефективна комунікація та управління емоціями також мають вирішальне значення для успіху.

Процес переговорів складається з трьох основних етапів, таких як:

1. Підготовка до переговорів.
2. Переговорний процес.
3. Завершення переговорів та аналіз їхніх результатів.

Усі три етапи є притаманними для переговорів у будь-якій країні.

Відзначимо особливі риси ведення ділових переговорів, а саме в політичній сфері, на Близькому Сході.

Близький Схід (або Західна Азія за класифікацією ООН) являє собою великий регіон, що простягається від Суецького каналу і протоки Босфор до Перської затоки. Навколо

цього простору точиться велика кількість суперечок і переговорів, будуються змови, зав'язуються численні міжнародні інтриги та – що найсумніше – відбуваються запеклі кровопролиття, жертвами яких дедалі частіше стають цивільні особи.

Протягом багатьох років Близький Схід був ареною численних криз, багато з яких були спричинені релігійними, політичними та територіальними суперечками. У цьому контексті переговори широко використовувалися як інструмент врегулювання криз. Однак успіх переговорів на Близькому Сході був неоднозначним, а складний і нестабільний політичний ландшафт регіону створює унікальні виклики для використання переговорів як засобу врегулювання конфліктів. Ця робота має на меті дослідити різні погляди на проведення переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході, проаналізувавши виклики та можливості, пов'язані з таким підходом до вирішення конфліктів.

Близький Схід є домівкою для одних з найбільш затяжних і нерозв'язних конфліктів у світі. Арабо-ізраїльський конфлікт, який триває вже понад 70 років, є, мабуть, найяскравішим прикладом. Інші конфлікти в регіоні включають громадянську війну в Сирії, громадянську війну в Ємені та конфлікт між Іраном і кількома арабськими державами, ще тривають. Ці конфлікти відзначаються надзвичайним насильством, переміщенням населення та людськими стражданнями.

Незважаючи на ці виклики, переговори широко використовуються як засіб врегулювання криз на Близькому Сході. Переговори застосовувалися в контексті мирних процесів, припинення вогню і гуманітарних інтервенцій. Вони часто відбуваються за сприяння регіональних і міжнародних гравців, таких як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз і Ліга арабських держав.

Використання переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході зустрічає різні погляди. Одні стверджують, що переговори є найкращим способом врегулювання конфліктів і криз, інші вважають, що переговори не є ефективним засобом вирішення кризових ситуацій у регіоні.

Прихильники переговорів стверджують, що це єдиний життєздатний варіант вирішення конфліктів у регіоні. Вони стверджують, що переговори надають сторонам платформу для діалогу і пошуку спільної мови. Переговори дозволяють сторонам висловити свої занепокоєння і претензії та шукати рішення, які є прийнятними для всіх залучених сторін. Прихильники переговорів також стверджують, що вони допомагають побудувати довіру між сторонами, що має вирішальне значення для успіху будь-якого мирного процесу.

Противники переговорів, з іншого боку, стверджують, що вони не є ефективним засобом вирішення криз на Близькому Сході. Вони стверджують, що переговори часто використовуються як тактика затягування часу сторонами, які не мають серйозних намірів знайти рішення. Вони стверджують, що переговори часто не вирішують першопричини конфліктів і лише забезпечують тимчасове полегшення. Противники переговорів також стверджують, що буває важко знайти нейтрального посередника, який міг би ефективно сприяти переговорам.

Одним з найяскравіших прикладів використання переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході є арабо-ізраїльський конфлікт. Переговори використовувалися для того, щоб спробувати знайти мирне вирішення конфлікту, але без особливого успіху. Конфлікт триває десятиліттями, і переговори так і не привели до довготривалого вирішення. Критики переговорів стверджують, що обидві сторони використовували їх як тактику затягування часу і що вони не змогли усунути першопричини конфлікту.

Ще однією проблемою використання переговорів на Близькому Сході є брак довіри між сторонами. У багатьох випадках сторони конфлікту глибоко не довіряють одна одній, і це може ускладнити проведення змістовних переговорів. Ця недовіра часто підживлюється історичними образами і сприйняттям того, що інша сторона діє недобросовісно.

Крім того, залучення зовнішніх акторів до переговорів також може створювати проблеми. Зовнішні суб'єкти можуть мати власний порядок денний та інтереси, що може ускладнити переговори та ускладнити пошук рішення, прийнятного для всіх залучених сторін. Це особливо актуально, коли зовнішні суб'єкти вважаються упередженими або такими, що надають перевагу одній стороні над іншою.

Переговори в кризових ситуаціях на Близькому Сході вимагають унікального набору навичок і глибокого розуміння культурних, політичних та історичних чинників. Враховуючи проведений аналіз, поради щодо ведення переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході виглядають наступним чином:

– Регіон має сильну культуру гостинності та особистих стосунків, тому важливо інвестувати час у побудову відносин з ключовими зацікавленими сторонами перед тим, як розпочати переговори. Побудова довіри та налагодження стосунків має вирішальне значення в переговорах у кризових ситуаціях на Близькому Сході.

– Під час переговорів слід враховувати такі культурні норми, як повага до ієрархії та непряма комунікація. Розуміння культури, традицій і цінностей Близького Сходу має вирішальне значення для успішних переговорів.

– Переговори на Близькому Сході вимагають терпіння і довгострокової перспективи. У кризових ситуаціях сторонам, можливо, доведеться витратити значну кількість часу на розбудову довіри, налагодження стосунків і подолання культурних відмінностей, перш ніж досягти згоди.

– Демонстрація поваги та розуміння культурних відмінностей може допомогти побудувати довіру та закласти фундамент для успішних переговорів. Повага до культурних норм, цінностей і переконань є дуже важливою в переговорах.

– У кризових ситуаціях на Близькому Сході часто потрібне творче розв'язання проблем. Сторони повинні бути готові розглянути нові підходи та рішення для врегулювання існуючого протиріччя.

– Важливо вислухати занепокоєння і перспективи іншої сторони й працювати над тим, щоб знайти спільну мову. Активне слухання має вирішальне значення в переговорах.

– Сторони повинні бути гнучкими в переговорах і готовими йти на компроміс для досягнення угоди. Це вимагає коригування очікувань і поступок.

Отже, використання переговорів як засобу врегулювання кризових ситуацій на Близькому Сході має як прихильників, так і противників. У той час як одні стверджують, що переговори – це єдиний життєздатний варіант вирішення конфліктів, інші вважають, що цей процес не є ефективним засобом врегулювання кризових ситуацій саме в цьому регіоні. Складний і нестабільний політичний ландшафт Близького Сходу, брак довіри між сторонами і залучення зовнішніх гравців – все це може ускладнити проведення змістовних переговорів і пошук рішення.

Однак, незважаючи на ці виклики, були й успішні приклади використання переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході. Вони продемонстрували, що переговори можуть бути ефективним засобом врегулювання конфліктів і криз у регіоні, коли сторони прагнуть знайти рішення, між ними існує довіра, а зовнішні суб'єкти відіграють конструктивну і неупереджену роль у сприянні переговорам.

Таким чином, вкрай важливо продовжувати вивчати різні точки зору на використання переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході, що включає в себе вивчення викликів і можливостей, пов'язаних з цим підходом до вирішення конфліктів, а також визначення шляхів подолання цих викликів і використання успішних прикладів переговорів у регіоні. Зрештою, використання переговорів у кризових ситуаціях на Близькому Сході і надалі відіграватиме вирішальну роль у побудові більш мирного і стабільного майбутнього для регіону.

"Країни Близького Сходу повинні намагатися розкрити свій найцінніший ресурс – людей", – каже Хедлі [11]. Це означає, що потрібно перебудовувати систему освіти,

проводити регуляторні реформи, які б сприяли активізації торгівлі, притоку інвестицій, розвитку підприємництва та інновацій. Потрібно надати людям простір для побудови нових спільнот, оновити суспільний договір між населенням і владою з тим, щоб остання діяла справедливо.

Список використаних джерел:

1. Барабанов О., Проблеми і виклики Близького Сходу, 2022. URL: http://surl.li/fhftd
2. Близький Схід у 2021 р.: втративши увагу світових ЗМІ, мільйони людей, як і раніше, потребують допомоги. URL: https://www.icrc.org/en/document/middle-east-2021-despite-year-out-global-spotlight-millions-remain-need
3. Ворог мого ворога – мій друг – союз, який може врятувати Близький Схід. URL: https://thehill.com/opinion/international/458506–the–enemy–of–my–enemy–is–my–friend–an–alliance–that–may–save–the–middle/
4. Вороги чи союзники на новому Близькому Сході? Туреччина, Іран та Саудівська Аравія. URL: https://www.wilsoncenter.org/event/enemies–or–allies–the–new–middle–east–turkey–iran–and–saudi–arabia
5. Кібанов А.Я., Правила проведення переговорів: поетапне керівництво. URL: https://cutt.ly/49A1tYD
6. Пояснення напруженості між Америкою та Іраном. URL: https://www.nytimes.com/2019/05/16/world/middleeast/iran–tensions–explainer.html
7. Рамі Мохаммед Аль–Шаєр, Актуальні проблеми Близького Сходу. URL: http://surl.li/fhfuh
8. Рижов І., Бородіна М., Савічева Є., Основні проблеми регіональної безпеки на Ближньому Сході, Вісник Марійського державного університету, Серія "Історичні науки. Юридичні науки", № 1 (25), 2021, 48–55 с.
9. Саудівська Аравія, Кувейт, ОАЕ підтверджують підтримку фіскальної програми Бахрейну. URL: https://www.reuters.com/world/middle–east/saudi–arabia–kuwait–uae–reiterate–support–bahrains–fiscal–programme–2021–10–20/
10. Як Саудівська Аравія штовхнула Ірак в обійми Ірану. URL: https://web.archive.org/web/20220903103704/https://www.lawfareblog.com/how–saudi–arabia–pushed–iraq–arms–iran
11. Як вирішити конфлікти на Близькому Сході. URL: http://surl.li/frkkd

SECTION 6.
LAW AND INTERNATIONAL LAW

Romanovska Liudmyla
PhD in Law,
Doctoral student
Kyiv University of Intellectual Property and Law of the National University "Odesa Law Academy", Ukraine
Director
Limited Liability Company "Independent Professional Expertises", Ukraine

Scientific supervisor: Roman Shyshka
Academician
Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, prof, Ukraine
Doctor of Law, Professor of the Department of Intellectual Property and Civil Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Law National University "Odesa Law Academy", Ukraine

DEFINING THE ESSENCE OF SCIENTIFIC - LEGAL EXPERTISE: ON THE EXPEDIENCY OF LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC - LEGAL EXPERTISE IN UKRAINE

Scientific - legal knowledge is increasingly becoming the subject of services for organising and conducting independent professional expertise. The motivation of legal entities to order a scientific analysis of practical situations is caused by various circumstances, including ambiguity in the interpretation of certain legal or contractual provisions, complications in their practical application, and the need to prove the established legal grounds. In particular, based on the analysis of orders received in 2023 [1], the subject of scientific and legal expertise was:

legal rules governing the legal relations of carriage and hire (lease) in the institutional model of the Civil Code of Ukraine and the sub-institution of legal relations of chartering (charter) within the meaning of the Merchant Shipping Code of Ukraine, as well as the content of contractual provisions under bareboat charter agreements No. 12-P, No. 13-P, No. 14-P, No. 15-P, No. 16-P, No. 17-P, and the establishment of their legal nature;

the grounds for the procuring entity to purchase services under DK 021:2015:72310000-1 Data processing services (Data storage and processing services in the form of a cloud (virtual) data centre), the cost of which equals or exceeds UAH 100 thousand, without the use of open tenders and/or an electronic catalogue for procurement (the period of the legal regime of martial law in Ukraine and within 90 days from the date of its termination or cancellation), from the procurement participant in accordance with the fourth paragraph of subclause 5 of clause 13 of the Peculiarities of Public Procurement of Goods, Works and Services;

a significant change in circumstances that the parties could not have foreseen when concluding the State Contract for the supply (purchase) of products and circumstances that make it impossible to perform the legally related Car Sale and Purchase Agreement.

However, unlike forensic expertise, there is no legal regulation of such expert activity.

Therefore, the expert nature of knowledge holders in various fields of legal sciences, including in the private sector, is also questionable.

In the scientific literature, there are attempts to attribute scientific and legal expertise to a type of scientific expertise within the meaning of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2], and accordingly, conclusions are drawn about the existence of legal regulation of scientific and legal expertise in Ukraine by the said law. In particular, M. E. Mochulska, referring to foreign legal scholars, focusing on the hypothesis of the existence of expert law, which is based on legal doctrines created by expert scientists, argues that scientific legal expertise, in those manifestations which we observe in practice, is one of the types of scientific expertise and at the same time one of the types of legal expertise, which is determined by the range of subjects, ways, methods of its conduct, etc. The scholar is convinced that the regulatory framework, which is the basis for conducting scientific legal examinations, consists of laws and bylaws that regulate expert activity in Ukraine. She emphasises that the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise", which defines the concept of scientific expertise, its objects and subjects, and other general provisions, significantly affects the understanding of the objects of scientific legal expertise. In essence, the relevant provision of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" provides grounds for a broad understanding of the objects. By and large, it refers to the ratio of general, special and particular [3, p.56-57]. This approach is controversial and here is why.

Let's find out the essential requirements of scientific and scientific-technical expertise, which are defined by the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2].

Scientific and technical expertise:

is an activity that covers such processes as: research, analysis and evaluation of the scientific and technical level of the objects of expertise and preparation of substantiated conclusions for decision-making on such objects (part one of Article 1 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Expertise" [2]);

the objects of which may be equipment and industrial facilities, natural objects, programmes, proposals of various levels, for which it is necessary to conduct a scientifically based analysis, provide an expert opinion for further decision-making on the feasibility of implementation, further use, etc. (part one of Article 5 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2]);

the subjects of which are the customer, the organiser of the expertise, and the experts (part one of Article 4 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2]);

which can be organised by individuals and legal entities regardless of ownership, but which are able to organise and conduct scientific and scientific and technical expertise by statutory authority and have passed state accreditation and received a certificate confirming the qualifications of its recipient in the organisation and conduct of expertise (part five of Article 4 and Article 12 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Expertise" [2]);

whose expert must have a diploma of awarding the degree of candidate or doctor of sciences in the relevant field of knowledge or a certificate of awarding the title of senior researcher, associate professor, professor, as well as documents on election as members and corresponding members of the National Academy of Sciences and national branch academies, without obtaining an accreditation certificate (clause 3.2. The Procedure for State Accreditation of Individuals and Legal Entities for the Right to Conduct Scientific and Scientific and Technical Expertise, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 12.01.2004 No. 12, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on 26.01.2004 under No. 110/8709 [4]);

the organiser of which is obliged, upon request, to present documents confirming the experience and level of qualification of the expert authorised to conduct it (paragraph one of part two of Article 20 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2]).

At the same time, it is advisable to consider the essential requirements of forensic examination as defined by the Law of Ukraine "On Forensic Examination" [5].

Forensic examination is the one:

a study based on specialised knowledge in the field of science, technology, art, craft, etc. (part one of Article 1 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [5]);

the issues of which are those that are or will be the subject of litigation (part one of Article 1 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [5]);

conducted on the basis of a relevant court decision or decision of a pre-trial investigation body or an agreement with an expert or expert institution (part one of Article 71 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [5]);

the subjects of which are specialised institutions and forensic experts who are not employees of these institutions and other specialists (experts) in the relevant fields of knowledge; where a forensic expert is subject to mandatory certification during which the assessment of his or her professional level is determined (part one of Article 7 and part one of Article 16 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [5]).

The analysis of Ukrainian legislation on the legal regulation of expert activity in Ukraine leads to the conclusion that scientific and legal expertise is not a branch of forensic examination within the meaning of the Law of Ukraine "On Forensic Examination" [5], and is not a type of scientific and scientific and technical expertise within the meaning of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Expertise" [2]. This position is substantiated by the following.

Firstly, scientific and legal expertise is not an activity, it is through the term "activity" that the essence of scientific and scientific and technical expertise is revealed according to part one of Article 1 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Expertise" [2]. By its very nature, scientific and legal expertise is more closely related to forensic examination, the essence of which, according to part one of Article 1 of the Law of Ukraine "On Forensic Examination" [5], is defined as "research based on special knowledge".

Secondly, the subject matter of forensic examination is clearly defined in part one of Article 1 of the Law of Ukraine "On Forensic Examination" [5], namely: "issues that are or will be the subject of litigation"; the objects of scientific and scientific and technical expertise are also clearly defined in part one of Article 5 of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Expertise" [2], in particular: "objects of technology and industry, structures, natural objects, etc., in respect of which there is a need to obtain scientifically based expert opinions; projects, programmes, proposals of various levels, in respect of which it is necessary to conduct a scientifically based analysis and give a conclusion on the expediency of their adoption, implementation, further use, etc.".

Therefore, there are no grounds to agree with the conclusion of M. E. Mochulska regarding the "broad understanding of objects" [3, p.56-57] according to the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2]. It is more accurate to note that the list of these objects is not exhaustive. It may be supplemented and changed, but only with respect to such objects in respect of which there is a need to obtain scientifically based expert opinions or it is necessary to conduct a scientifically based analysis and give a conclusion on the expediency of their adoption, implementation, further use, etc. The subject matter of scientific and legal expertise is legal issues related to the need for an objective and legal solution to a practical problem. The very need to solve a practical problem prompts the ordering of a scientific and legal expertise. Thus, unofficial competent interpretation of a legal or contractual provision in all cases is caused by the lack of clear legislative or contractual regulation, which leads to restriction of the legitimate rights and interests of the subjects of legal relations.

It was in order to strengthen its position during negotiations with contractors, resolve various pre-trial disputes, and raise the issue with the rule-making authorities regarding amendments to the relevant regulatory legal act that the customer obtained an expert opinion of scientific and legal expertise. It is possible that an expert opinion of scientific and legal expertise may be required

to assess or verify a legal position before going to court to protect an infringed right or to use it as evidence of one's position in court during a legal dispute.

It should be noted that the expert opinion of scientific and legal expertise, and, if appropriate, a comprehensive scientific expertise, is widely used, it is provided for the competent person to make an appropriate decision, taking into account the justifications and conclusions, if necessary, of experts in the relevant fields of legal sciences. Thus, the subject matter of scientific and legal expertise is legal issues related to the need for an objective and legal solution to a practical problem.

Thirdly, the qualification of experts in various branches of legal sciences is confirmed by a doctorate or PhD (Doctor of Philosophy), and their scientific works, i.e. research within the scientific speciality and the relevant thematic area, are an additional confirmation. In this regard, it is advisable to draw an analogy with the requirement for experts of scientific and scientific-technical expertise under the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2] that there is no need for accreditation. On the contrary, forensic experts are required to confirm their level of qualification by undergoing accreditation under Article 1 of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" [5]. It seems that this requirement is determined by law, since there is no requirement for a forensic expert to have a scientific degree.

Thus, scientific and legal expertise is not a forensic examination within the meaning of the Law of Ukraine "On Forensic Examination" [5] and is a scientific and scientific and technical expertise within the meaning of the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Expertise" [2]. Scientific and legal expertise has its own subject matter and requires its own legal regulation. Although certain requirements set out in the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise" [2] may be extended to the organisation and conduct of scientific and legal expertise, in particular, regarding: the definition of subjects of expertise (part one of Article 4), the rights and obligations of the organisers of expertise (Article 20), the rights and obligations of experts (Article 21), state accreditation of legal entities whose charters provide for expert activity (part one of Article 7), the contract as the basis for expertise (Article 22), validity of the expert's conclusions (Article 26), financing of the expert's examination at the expense of the expert's customer (Article 33).

The knowledge of forensic experts is defined in procedural law by the universal term "special knowledge". We believe that such a universal term should define the knowledge of experts in various branches of legal science. Given that in the theory of state and law, legal science as a system of knowledge is the science of the laws of the process of development of the state and law and the essence of the state and law, it studies their place and role in public life; according to the proposed classification, the system of legal sciences is presented as: general theoretical and historical legal sciences, branch legal sciences, complex legal sciences, applied legal sciences, international legal sciences [6, p.20]. An expert is a knowledgeable specialist in the relevant branch of legal sciences that corresponds to a scientific speciality. Therefore, it is appropriate to talk about such a universal term for defining the knowledge of experts in various branches of legal sciences as: specialised legal knowledge.

Specialised legal knowledge is a set of information of a specialised type possessed by experts (knowledgeable persons) in accordance with a scientific speciality in the system of legal sciences, which is used to objectively solve practical problems that prompted their acquisition.

In view of the above, it is reasonable to conclude that scientific and legal expertise is a study of practical problems requiring the use of specialised legal knowledge and the provision of an expert opinion for further decision-making by a competent person, if such specialised legal knowledge is required. Therefore, the issue of expediency of legal regulation of this type of expert activity in Ukraine remains relevant.

References:

1. Archival materials of the Limited Liability Company "Independent Professional Expertises".

2. On scientific and scientific and technical expertise: Law of Ukraine dated 26.11.2015 No. 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19 (accessed 30.04.2023).
3. Legal doctrine and scientific and legal expertise: interaction in modern conditions. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Issue 4. 2012. C.55-64.
4. The Procedure for State Accreditation of Individuals and Legal Entities for the Right to Conduct Scientific and Scientific-Technical Expertise: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 12.01.2004 No. 12, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on 26.01.2004 under No. 110/8709. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-04#Text (accessed 30.04.2023).
5. On forensic examination: Law of Ukraine of 25.02.1994 No. 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (accessed 30.04.2023).
6. Rabinovych P.M. Fundamentals of the General Theory of Law and State: a textbook / P.M. Rabinovych; Ministry of Education and Science of Ukraine; Ivan Franko National University of Lviv. Edition 10th, supplemented. Lviv: Krai, 2008. - 224 p.

Kościuszko Uliana
zdobywczyni wyższego wykształcenia na Instytucie Prawa
Ukraiński Uniwersytet Państwowy im. Mychajła Drahomanowa, Ukraina

PODZIAŁ WŁADZY WE WSPÓŁCZESNYCH WARUNKACH TWORZENIA UKRAIŃSKIEGO PAŃSTWA

Tworzenie optymalnego modelu organizacji władzy państwowej oraz efektywnego mechanizmu interakcji między jej gałęziami jest ważnym elementem kształtowania się państwa w każdym kraju.

W większości cywilizowanych krajów świata idea podziału władzy zajmuje wiodące miejsce jako zasada konstytucyjnego modelowania struktur władzy i podziału uprawnień między nimi.

Podział władzy stał się niezbędnym warunkiem praworządności i funkcjonowania systemu prawnego, ochrony praw i wolności człowieka oraz obywatela.

Istota zasady podziału władzy polega na tym, że jednolita władza państwowa jest podzielona na stosunkowo niezależne gałęzie w celu rozgraniczenia i zrównoważenia uprawnień władzy między różnymi organami państwa, ustanowienia wzajemnej kontroli, wykluczenia możliwości uzurpacji władzy oraz zapobieżenia arbitralnośći.

Powstanie teorii podziału władzy nastąpiło w określonych uwarunkowaniach historycznych i społecznych, które następnie zmieniano i udoskonalano na przestrzeni wieków, opierając się na realiach polityczno-prawnych poszczególnych krajów.

Na każdym etapie historycznego rozwoju ludzkości istniały różne idee budowania władzy w państwie, na które wpływ miała mentalność tego lub innego społeczeństwa, panujące w nim wartości, poziom rozwoju konstytucjonalizmu, demokracji, rządy prawa i legalnośći.

Idee podziału władzy w takim czy innym stopniu zostały wyrażone przez Arystotelesa i Platona, zostały teoretycznie uzasadnione przez J. Locke'a, a sformalizowane w formie klasycznej przez S. Monteskiusza, I. Kanta, B. Konstanta, O. Hamiltona i J. Madisona. J. Locke zauważył, że tylko naród może ustalić formę państwa, czyniąc to za pomocą tworzenia władzy ustawodawczej i wyznaczania tych, w których rękach ona będzie [1].

W różnych latach i stuleciach swoje przemyślenia, idee i teorie dotyczące podziału władzy wyrażali tacy wybitni myśliciele, naukowcy i działacze jak: H. Hegel, S. Orichowski, P. Orlyk, M. Drahomanow, O. W. Tokarczuk, H. Andruzkyi. M. Hrushevskyi, S. Dnistryanskyi.

Zarysowana we współczesnym rozumieniu zasada podziału władzy jest wynikiem tysiącletniego rozwoju szeroko rozumianej państwowości, poszukiwania kompromisów w społeczeństwie, dążenia ludzi do tworzenia państw o wszechstronnej demokracji, ochrony przed dyktaturą, tyranią i despotyzmem.

Pomimo pozornie niepodważalnych zalet zastosowania zasady podziału władzy w budowie ustroju administracji państwowej, przez całą epokę historyczną toczą się dyskusje nad najbardziej optymalnym modelem budowy władzy, a przede wszystkim zasad jej podziału.

Na świecie wciąż istnieją dziesiątki krajów, w których zasada podziału władzy istnieje tylko na papierze (Chiny, Rosja, Iran, Białoruś, Kuba, KRLD itp.), a nawet takie, w których taka zasada jest niemożliwa w istniejących warunkach (Oman, Katar, Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Brunei, Libia, Mjanma, Tajlandia itp.).

Tym samym zasada podziału władzy jest zakceptowana w teorii i praktyce przez wszystkie państwa demokratyczne. Współczesna praktyka konstytucyjna uznaje klasyczną triadę władzy

ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej oraz podkreśla potrzebę utrwalenia takiego podziału na poziomie ustawodawczym, w szczególności konstytucyjnym [3].

Uzyskanie przez Ukrainę niepodległości pod koniec XX wieku spowodowało konieczność znalezienia nowego modelu władzy państwowej, który byłby w stanie zapewnić radykalne zmiany w życiu politycznym i gospodarczym, budowę demokratycznego i legalnego państwa, a jednocześnie stać się składową takiego państwa, reprezentantem i przywódcą narodu ukraińskiego. Dlatego też, biorąc pod uwagę dziedzictwo światowego konstytucjonalizmu, jako podstawę budowy władzy ukraińskiej położono zasadę jej podziału na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.

Jako zasadę budowy mechanizmu państwowego w Ukrainie, idea podziału władzy została ogłoszona już 16 lipca 1990 roku w Deklaracji o suwerenności państwowej Ukrainy. I pomimo tego, że w krótkim okresie historycznym najnowszej historii Ukrainy model władzy państwowej wielokrotnie się zmieniał, zasada podziału władzy, jako fundamentalna zasada budowy władzy państwowej w Ukrainie, która została również w Traktacie Konstytucyjnym 1995 r., a później w Konstytucji 1996 r., pozostały niezmienione [2].

Zapisana w Konstytucji Ukrainy zasada podziału władzy jest jedną z podstawowych zasad konstytucjonalizmu i w pełni odpowiada zasadzie budowania władzy we współczesnych demokratycznych krajach świata, zgodnie z którą władza w jednym lub innym kraju dzieli się na wzajemnie powiązane, ale funkcjonalnie niezależne gałęzie.

Bibliografia:

1. Bertrand R. Historia filozofii zachodniej. Kijów, 1995. s. 498-563
2. Umowa konstytucyjna między Radą Najwyższą Ukrainy a Prezydentem Ukrainy w sprawie podstawowych zasad organizacji i funkcjonowania władzy państwowej i samorządu terytorialnego na Ukrainie na okres przed uchwaleniem nowej Konstytucji Ukrainy. Dostęp elektroniczny: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text
3. Konstytucja Ukrainy. Informacja Rady Najwyższej Ukrainy (WWR), 1996, nr 30, s. 141.

Ashuraxunova Shahnoza Tohir qizi
TDYU, magistratura bosqichi talabasi
O'zbekiston Respublikasi

QONUNCHILIKNI TIZIMLASHTIRISHNING NAZARIY MASALALARI: KODIFIKATSIYALASHNING TURLARI

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qonunchilikni tizimlashtirishning ayrim nazariy va amaliy muammolari, kodifikatsiyalash turlari, xususan, umumhuquqiy, sohaviy, institutsional, funksional kodekslashtirish, ularning mazmun - mohiyati, maqsadi, qisqacha tarixi, bugungi kun raqamlashtirish sharoitida mamlakatimiz huquqiy tizimida ehtiyoj ortib borayotgan kodekslashtirish turlari haqida fikr-mulohazalar bildiriladi.*

Qonunchilikni tizmlashtirish huquqiy tartibga solish, ayni damda normalar samaradorligini oshirishi nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. Tizimlashtirish jarayoni pirovardida ijobiy natijalarga erishishi uchun uning ustida ilmiy mushohada yuritishni, uni nazariy jihatdan asoslashni taqozo etadi.

Qonunchilikning mumkin qadar samarali bo'lishi quyidagi uch jihatning mushtarakligini, ya'ni, qonunchilikning tizimliligini (yagona tizimni tashkil etishini); ichki ziddiyatlarsiz mutanosib bo'lishini; normativ - huquqiy hujjatlarda ortiqcha takrorlanishlarning oldi olinishini talab etadi.[1:2]

Qonunchilikning ichki tizimliligini ta'minlashda kodekslashtirish alohida muhim o'rin tutadi. Ma'lumki, kodeks muayyan huquq (qonunchilik) sohasidagi normativ majmuani (massivni) ifodalovchi, jamlovchi qonundir. Kodeks unga kiritilgan huquqiy normalarning mantiqy uzviy bog'liqligi hamda mutanosibligi, huquq tarmog'iga va qonunchilik sohasiga monand tizimli joylastirilganligi bilan oddiy qonunlardan ustun turadi. Kodeks yaratish jarayonida huquq (qonunchilik) tarmog'idagi barcha huquqiy hujjatlar va qoidalar "taftishdan" o'tkazilib, yangitdan isloh qilinadi. Kodeks tuzish orqali tarmoqdagi huquqiy normalar, turli darajadagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi, qayta ishlanadi, ixchamlashtiriladi, va takomillashtiriladi. [2:3]

Kodekslashtirish bir-biriga bog'liq bo'lgan ikki vazifa, ya'ni qonunchilikning ham mazmunini, ham shaklini takomillashtirishni bajaradi. Qonunlarning ko'pligi, ularning tor doiradagi masalalrni tartibga solishiga qaratilganligi ulardan kutilayotgan samara kam bo'lishiga olib keladi. Huquq tizimi rivojlanib borishi va tartibga solish chuqurlashib borishi davomida bu yaqqol ko'zga tashlanadi, tor doiradagi masalalar bo'yicha alohida normativ - huuqiy hujjatlar chiqaraverish, o'z navbatida normativ - huuqiy hujjatlar bazasining ko'payib ketishiga olib keladi. Demak, amaldagi tartibga solish davomida o'zaro nomuvofiqliklar hamda ziddiyatlarning vujudga kelishi ehtimoli ham ortib boradi.

Shuning uchun han kodekslashtirishga alohida ahamiyat berish lozim bo'ladi. Chunki kodekslar o'z ichida ijtimoiy hayotda sinovdan o'tgan amaldagi normlar va jamiyat hayotining ma'lum bir bosqichidagi talablardan kelib chiqqan holda kelgusi taraqqiyotni hisobga olgan yangi qoidalarni qamrab oladi.[3:4]

Mamlakatimiz hamda xorijiy davlatlarda kodekslashtirish borasida to'plangan tajriba tahlillari asosida olimlar, mazkur jarayonning uchta asosiy turini ajratib ko'rsatadilar. Quyida kodekslashtirish har bir turining maqsadi, o'ziga xos xususiyatlari hamda qoidalariga alohida to'xtalib o'tamiz.

Birinchisi, umumhuquqiy kodekslashtirish mohiyatan mamlakat miqyosida mavjud qonunchilikni umumiy shaklda tizimlashtirishni anglatadi. Bu turdagi kodekslashtirish natijasida davlat va jamiyat hayotida birgina, yaxlit normativ - huquqiy hujjat amal qiladigan bo'ladi.

Boshqa qonunlar yoki qonun osti hujjatlarining bo’lishiga yo’l qo’yilmaydi, qonunchilikni yangilash va o’zgartirish esa yagona kodeksga o’zgartish kiritish orqali amalga oshiriladi.

Bunda barcha asosiy tarmoqlar bo’yicha bir qator kodekslashtirilgan hujjatlar qabul qilish va uning keyingi bosqichi sifatida birlashtirilgan “kodekslar kodeksi” (maslan, qonunlar majmuasi) turidagi hujatlarning ichki muvofiqlashgan tizimini yaratish thushuniladi.

Umumhuquqiy kodekslar o’tmishda ancha mashhur sanalgan. Rim huquqida bunday kodekslarning bir nechtasi amal qilgan. Jumladan, Pavel, Ulpian kodekslari uzoq vaqt mobaynida rim huquqining yagona manbai bo’lib kelgan. Yustinian kodeksi esa rim huquqi rivojini yorqin aks ettiruvchi umumhuquqiy kodeks tarzida amal qilgan. Ushbu turdagi kodekslashtirish o’rta asrlarda ham amalga oshirilgan, xususan, bunga “Varvar hqiqatlari” nomi bilan mashhur bo’lgan huquq normalari to’plamini misol sifatida keltirish mumkin. Rossiyada esa 1648 yilgi “Bosh cherkov to’plami” (Sobornoye Ulojeniye) va 1832 yildagi Rossiya Imperiyasi Qonunlari to’plami umumhuquqiy kodekslashtirish maxsullari bo’lgan. [4:4]

“Kodekslashtirishning mazkur jarayonida quyidagi assoiy usullar qo’llanilgan:

- bitta normativ - huquqiy hujjatga asoslangan moddalarni o’zgarishsiz aynan o’sha so’zlar bilan ifodalash;
- bir nechta normativ - huquqiy hujjatlarga asoslangan moddalarni ular orasidagi eng muhim va keng qamrovli so’zlar bilan ifodalash hamda boshqa hujjatlardagi qo’shimcha va tushunntirishlar bilan to’ldirirsh;
- har bir modda o’zi asoslangan qonun va qonunosti hujjati haqida ma’lumotni saqlashi lozim;
- kolliziya holatida qolganlaiga nisbatan keyinroq qabul qilingan hujjatga asoslanish;
- murakkab matnlarni qisqartirish, soddalashtirish va maxsus bayonlarsiz tushunarli tarzda ifodalash.”

Hozirgi kunda umumhuquqiy kodekslashtirish dunyo qonunchilik tizimlarida deyarli qo'llanilamydi. Faqat AQSh qonun hujjatlari to'plami, bundan mustasno. Chunki, hozirgi ijtimoiy hayot shunchalik keng qamrovli va murakkabki, qonunchilik texnikasi qanchalik mukammal bo'lmasin, uni yagona normativ - huquqiy hujjat asosida tartibga solish, albatta, mushkuldir. Qolaversa, qonunchilik yagona hujjatga tizimlshtirilsa, u hajmi nihoyatda katta bo'ladi va uning mazmunidan u yoki bu normani izlab topishning o'zi ancha mushkul kechadi. Shuning uchun kodekslashtirishning ushbu shaklini uning rivojlanish tarixidan joy olgan ko'hna qadriyat deya baho berish mumkin. Kodekslashtirish tarixiga nazar soladigan bo'lsak, 1832 yildagi Rossiya Imperiyasi Qonunlar to'plami ham, aynan, umumhuquqiy kodekslashtirish turiga mos keladi. Mazkur to'plam 15 tomdan iborat bo'lib, o'sha vaqtdayoq fuqarolar uni qo'llashda qarama-qarshiliklarga duch kelishlarini va bundan norozi ekanliklarini bayon etishgan. Bundan tshqari bunday hujjat o'ta beqaror bo'lgan, chunki shiddat bilan kechayotgan ijtimoiy hayot unga tinimsiz o'zgartish va qo'shimchalar kiritishni taqozo etgan.

Shu ma'noda, bizning fikrimizcha, hozirgi zamon globallashuvi sharoitida, ya'ni, kundan-kunga tartibga solinishi lozim bo'lgan yangi-yangi ijtimoiy munosbatlarning tinimsiz vujudga kelishi umumhuquqiy kodekslashtrishni mamlakatimiz huquq tizimiga joriy qilishni taqozo etmaydi.

Ikkinchisi, sohaviy kodekslashtirish bo'lib, mazkur tur o'z mohiyatiga ko'ra, huquqning muayyan sohasiga doir normativ - huquqiy hujjatlar qoidalarini yaxlit predmet hamda tartibga solish uslubi asosida yagona qonunchilik hujjati ko'rinishida ifoalanishdan iboratdir. Bu turdagi kodekslashtirish natijasida yaratilgan qonun tegishli sohaning asosiy, ba'zan esa birdan-bir (masalan, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksi) manbai bo'lib hisoblanadi.

Sohaviy kodekslashtirish XIX-XX asrlarda keng tarqalgan va samarali amalga oshirilgan. Aynan ushbu turdagi kodekslashtirishning o'tkazilishi romano-german huquqiy tizimining to'la shakllanishini ta'minlagan. XIX asrning boshlarida Fransiyada puxta rejalashtirish asosida o'tkazilgan kodekslashtirish mahalliychilik bilan yo'g'rilgan, tizimsiz, qarama-qarshi, kazual feodal qonunchilik o'rnida bir necha yil ichida samarali amal qilgan yagona qonunchilik tizimining

yaratilishiga sabab bo'lgan. Ushbu tizimning ayrim tarkibiy qismlari (masalan, Fransiya Fuqarolik kodeksi - Napaleon kodeksi) jiddiy tuzatishlar bilan hanuzga qadar amal qilmoqda. 90-yillarda MDHga a'zo davlatlarning barchasida, xususan, O'zbekiston Respublikasida ham sohaviy kodekslashtirish keng amalga oshirila boshlangan. Sohaviy kodekslashtirish aksariyat hollarda yangi huquq sohasi vujudga kelishining yakuniy bosqichi va uni o'ziga xos tarzda rasmiy tan olinishi bo'lib hisoblanadi. Bunga misol tariqasida avvallari mamlakatimiz huquqiy tizimi uchun noma'lum bo'lgan Bojxona, Soliq, Saylov va boshqa bir qator kodekslarni keltirishimiz mumkin.

Ta'kidlab o'tganimizdek, sohaviy kodekslar tegishli sohaning huquqiy tartibga solinishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu o'z navbatida ular tuzilishining alohida xususiyatlarini belgilab beradi. O'rganib chiqilgan xorijiy tajribalardan ma'lumki, sohaviy kodeks ikki qismdan iborat bo'lishi lozim. Uning birinchi (umumiy) qismi ushbu huquq sohasiga doir umumiy qoidalarni mujassam etadi; kodeksning asosiy tushunchalari tavsifi; huquqiy tartibga solishning asosiy prinsiplari; huquqiy munosabatlarning asosiy ishtirokchilari ro'yxati; asosiy yuridik sxemalar va boshqa prinsipial masalalar. Umumiy qism moddalari mavhum tarzda bayon etiladi.

Sohaviy kodeksning ikkinchi (maxsus) qismi huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining xulq-atvoriga doir bevosita qoidalarni o'zida ifoda etadi. Bu qoidalar kazual usulda bayon etiladi (ayniqsa, bu Jinoyat kodeksida yaqqol namoyon bo'lgan), biroq, mavhum usul ham inkor etilmaydi.

Har bir kodeks ham o'z sohasida yagona manba bo'lib hisoblanavermaydi, lekin har qanday holatda ham kodeksning maxsus qismi tegishli sohaning eng tipik, fundamental munosabatlarini tartibga soladi va boshqa manbalar (qonun, qonunosti hujjati) uchun asos vazifasini o'taydi.

Uchunchisi, institutsional kodekslashtirish o'z mohiyatiga ko'ra kichik soha, institut yoki kichik institut doirasida amal qiluvchi huquqiy normalarni yagona normativ - huquqiy hujjat ostida birlashtirishni anglatdi. Hozirgi kunda, qonunchilik shiddat bilan rivojlanayotgan, huquq sohalari tarkibiy jihatdan murakkablashayotgan bir paytda, kodekslashtirishning ushbu turi keng qo'llanilmoqda. Qonunchilik hajmining kengayishi va tuzilishining murakkablashuvi natijasida huquq sohalari tarkibiga kiruvchi institutlar tobora huquqiy tartbibga solishning muhim elementlariga aylanib, ularni alohida tizimlashtirishga ehtiyoj sezilmoqda.[5:4]

Huquqshunoslikka oid ayrim adabiyotlarda kodekslashtirish turlarini tasniflashda o'zgacharoq yondashuvlarni ham kuzatish mumkin. Xususan, bir guruh olimlar kodekslashtirishni kodekslarning mazmuni va xususiyatiga ko'ra guruhlarga ajratib, ularning tarkibiga funksional kodekslarni ham kiritishadi. Yuridik fanlari doktori M.A.Axmedshayevaning ta'kidlashicha, bugungi kunda kodifikatsiya jarayonining mazmunida ham yangi tendentsiyalar sodir bo'layotgan bo'lib, mamlakatimiz huquqiy tizimida aynan funksional kodekslarni (byudjet, saylov va shu kabi) qabul qilishga fuqarolik kabi sohaviy kodekslardan farqli o'laroq ko'proq ehtiyoj sezilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, qonunchilikni tizmlashtirish, xususan, kodifikatsiyalash huquqiy tartibga solish va huquqni qo'llash samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega jarayon bo'lib, bu borada ijobiy natijalarga erishish uchun bevosita kodekslashtirish, uning turlari, maqsadi, qoidalari va shu kabi bir qator masalalar xususida atroflicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish, nazariy jihatdan asoslash, mazkur doirada bugungi kunning eng ilg'or xorijiy tajribalarini o'rgangan holda mamlakatimiz huquqiy tizimini rivojlantirishga asos bo'luvchi loyihalarni qonunchilikka taklif qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. M.A.Axmedshayeva. Qonunchilikni kodifikatsiyalash jarayoni: ayrim nazariy masalalar. Yurisprudensiya (huquqiy ilmiy - amaliy jurnali) 4/2022. ISSN 2181-1938.
2. Sistemnost zakonadatelstvo kak faktor povishebiya ego kachestvo // gosudartsvo i pravo - Moskva 2002 No8 - S5.
3. H.T. Odilqoriyev. Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati. Toshkent 2002.
4. U.H. Muxamedov. O'zbekiston Respublikasida qonunchilikni tizimlastirishning nazariy va amaliy muammolari. (dissertatsiya). TDYI. - T., 2010.

Хаустова Марина Геннадіївна
Кандидат юридичних наук, доцент
Провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційого розвитку НАПрН України, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В МІЖНАРОДНОМУ ДОСВІДІ ПРОЦЕСАХ ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. *Не спровокована військова агресія росії проти України зруйнувала та продовжує руйнувати українську економіку, соціальну, транспортну та енергетичну інфраструктуру та життя людей, руйнує цілі міста, села, знищуючи український народ та цілі екосистеми України. За сучасним розвитком інформаційних технологій (великі дані, хмарні технології, велике покриття швидкісного інтернету, сучасні супутникові системи тощо) світ не бачив проєктів відновлення, схожих за масштабом із майбутнім відновлення України. Проаналізовано, що Україна має створити власну модель відновлення з використання кращих принципів відновлення країн після стихійних лих та військових конфліктів та з використанням сучасних цифрових інструментів. Окреслені основні принципи успішного відновлення країн після військових подій.*

Війна в Україні триває, завдаючи величезних страждань людям, руйнуючи навколишнє середовище та спричиняючи соціальноекономічну шкоду. Усім зацікавленим сторонам, і державним, і приватним, доведеться виконати найбільший план реконструкції у Європі від часів Другої світової війни. Якщо сталість буде взято за стрижневу цінність і реформи буде належно реалізовано, то це може стати унікальним шансом для України. Відновлення за принципом «відбудувати краще» (build back better) надасть чимало переваг, зокрема енергетичну безпеку з меншою залежністю від імпорту викопного палива; прискорений економічний розвиток на основі низьковуглецевої промислової інфраструктури та інновацій; моливість впровадення принципів цифрової трансформації; створення робочих місць; користь для здоров'я населення від зменшення забруднення; стійке управління ресурсами на основі принципів циркулярності; збереження природи і, відповідно, екосистемних послуг, які вона надає суспільству; кращу інтеграцію у світову економіку; більше можливостей для громадянського суспільства, місцевих громад, інновацій та індивідуального підприємництва; виконання зобов'язань України в міжнародному законодавстві, а також тих, що пов'язані з інтеграцією в ЄС. Навіть за найтрагічніших обставин є надія. Щодня від початку війни новини з України показують масштаби страждань і руйнувань. Проте відбудова може стати унікальним шансом для країни зробити стрибок у своєму розвитку — перейти від переважно застарілої економіки до сучасної та стійкої, яку підтримає сильне громадянське суспільство. Після вторгнення в Україну виник безпрецедентний рух солідарності. Спочатку він був спрямований на надання термінової гуманітарної допомоги біженцям та військової допомоги державі. Тепер настав час готуватися до відновлення України. Оскільки війна триває, може здатися, що рано думати про відбудову. Проте Україні знадобиться підтримка, і ми не можемо очікувати завершення бойових дій, щоб підготуватися до майбутнього. У липні Україна представила початковий план відновлення, навдивовижу глибокий та докладний як для країни, яка перебуває в стані війни. Міжнародні донори, банки розвитку і приватні інвестори вже формують свої програми дій. Масштаби вражають. За оцінками українського уряду, відновлення потребуватиме 750 мільярдів доларів протягом наступних 10 років. Це

приблизно в 10 разів перевищує суми, які вже пообіцяли країни-донори. Відбудувати так, як було раніше, з найменшими витратами, може бути спокусливим. Досягти стратегічної автономності Україна зможе лише за умови переходу до сталої, стійкої сучастної інформаційної економіки, орієнтованої на ЄС. Немає компромісу між сталістю й економічним розвитком. Кожне євро, інвестоване в Україну, має сприяти розбудові саме такого майбутнього. Правильне інвестування грошей супроводжуватиметься величезними викликами. Довоєнний ВВП на душу населення в Україні був у 8 разів нижчим від середнього у ЄС. Історично економічному зростанню перешкоджало кілька чинників, зокрема застаріла промислова інфраструктура та погане управління. У зв'язку із склавшеюся ситуацією безумовно необхідним є формування чіткого плану дій із урахування світового досвіду та досвіду країн, які перебували у стані відновлення держав після військових подій, а також різних складних ситуацій державного масштабу. 4 та 5 липня 2022 року в Лугано, Швейцарія, відбулася конференція, під час якої визначили пріоритети й загальні принципи відновлення України та представили попередню його структуру — Національний план відновлення. Його розроблення координувала Рада національного відновлення, яку створив Президент України, у складі 24 робочих груп, у які мобілізували понад 2500 експертів, представників бізнесу та громадянського суспільства. План є першою версією стратегії, яку розроблять протягом наступних років, нова версія має бути до кінця 2022 року. Цей звіт значною мірою базується на документі, оприлюдненому в Лугано33, у контексті оцінки поточних планів щодо України [1].

Аналізуючи світовий досвід кран у процесі відновлення їх у післявоєнний період або після катастроф, можливо *окреслити основні принципи їх успішного відновлення:*

1. Відновленням повинні керувати органи країни, яка потребує відновлення. Ні міжнародні організації, ні громадські не повинні замінювати собою функції державних інституцій; 2. Відновлення країни повинно базуватися на економічному відновленні. Фінансова допомога має сприяти економічному

зростанню, а не заміщувати його; 3. Відновлення повинно відбуватися швидко та починатися якомога раніше; 4. Використання цифрових інструментів та відповідної інфраструктури дозволяє боротися з корупцією та підвищувати ефективність використання ресурсів; 5. Залучення місцевої влади та громадянського суспільства мають велике значення для успішного та ефективного відновлення. 6. Необхідно будувати нові об'єкти кращої якості, використовуючи передові та екологічні технології, ніж зруйновані. Можливість впровадити ключові принципи ЄС переходу до «Зеленої» економіки та Цифрової трансформації.

Отже, відбудовою мають займатися державні органи тієї країни, де вона відбувається, це допомагає створювати сталі інституції всередині держави. Відновлення держави має базуватися на відбудові економіки, щоб створювати робочі місця та наповнювати бюджети коштами, закладаючи фундамент для подальшого зростання. Проєкти відновлення мають відбуватися швидко та починатися якомога раніше. Залучення місцевої влади та громадськості мають вирішальну роль в ефективності відбудови. Використання цифрових інструментів дозволяє боротися з корупцією та ефективніше використовувати ресурси. Цифрові рішення мають бути спрямовані на створення інтегрованої цифрової платформи із поєднанням існуючих цифрових реєстрів, яка дозволяє відслідковувати грошові потоки "від донора до будівництва" за принципом "всі бачать все"**.** При цьому найбільш доцільним є впровадження модульного принципу розгортання цифрових систем, який дозволятиме інтегрувати різні ініціативи з відновлення та прозорого державного управління на єдиній цифровій платформі та сприятиме більш швидкому розгортанню платформи за рахунок паралельної реалізації різних модулів та проєктів. Аналізуючи міжнародні процеси відновлення після воєн, що відбулися за останнє півстоліття (дослідження на прикладі понад 36 країн – в більшості це громадянські війни), враховуючи досвід Боснії, Афганістану, Камбоджі та Іраку, можливо сформувати основні тези/висновки світової

практики: ● Існує два види міжнародних допомог (International Aid and UN Peacekeeping Missions), всі вони або невдалі або малопродуктивні – свідчать дослідження World Bank; ● Органи влади країни повинні самостійно керувати процесом реконструкції, встановлювати найбільш нагальні пріоритети та координувати відповідну політику; ● Громадянське суспільство і місцева влада має бути залученою (через дорадчі органи) до процесів відбудови. Важливо, щоб місцева влада відігравала провідну роль в реконструкції (досвід Боснії), не можна її підміняти (досвід Афганістан, Боснія, Камбоджа, Східний Тимор та Ірак); ● Грошова допомога сприяє, а не замінює економічне відновлення; ● Належне врядування та безпекові питання здійснюють найбільший вплив на економічне відновлення; ● Уряд має концентрувати зусилля на відновленні підприємств і економічних зв'язків, а не на відновленні зруйнованого житла; ● Необхідно впроваджувати системи "Моніторингу і оцінки"; ● Важлива ефективна боротьба із корупцією – за рахунок створення відповідної інфраструктури і електронних сервісів; ● Треба залучати місцевий персонал та експертизу. НГО та донори не мають конкурувати за таланти і кадри із владою; ● Важлива сталість, відсутність короткого планування і створення місцевої експертизи [2].

Під час відновлення України важливо ефективно використовувати всі наявні ресурси, незалежно від джерел їх надходження - як внутрішні державні, так і від зовнішніх партнерів. Тому важливо впроваджувати цифрові інструменти у процесах від надходження до розподілу та використання всіх видів ресурсів, у тому числі зовнішньої допомоги партнерів, управлінні державною власністю України, розподілі ресурсів державної та приватної власності (продаж, аукціони, оренда тощо). Цифрові інструменти дозволяють боротися з корупцією та зловживаннями, запобігають ризикам неефективного використання ресурсів.

Для боротьби з основними викликами відновлення, цифрові рішення мають бути спрямовані на: • побудову інтегрованої цифрової платформи державного масштабу, яка дозволить бачити грошові потоки «від донору до будівництва», від державного до місцевого бюджету, у будь якому розрізі – за принципом «всі бачать все»; • поєднання на платформі інформації з різних цифрових реєстрів та платформ – новостворених та наявних (наприклад, ЄДЕССМ, Prozorro, Prozorro.Sale, ДІЯ, spending.gov.ua тощо). Має бути взаємозв'язок цільових програм відновлення та коштів за ними між бюджетами усіх рівнів; • впровадження модульного принципу розгортання цифрових систем, який дозволятиме інтегрувати різні ініціативи з відновлення та прозорого державного управління на єдиній цифровій платформі[3]. Наприклад, модулі пріоритезації заявок на відновлення бізнесу, модуль заявок та обліку нефінансової допомоги, гуманітарної допомоги тощо.

Отже, для України варто не тільки шукати рецепти вдалих відновлень після воєн і кращих практик, але й уникнути помилок, які були в інших країнах, які проходили схожий чи подібний шлях. Це дасть можливість навчитись, щоб Україна змогла зробити інакше, щоб відновлення було успішним та бути готовими відповісти на питання донорів/партнерів, які будуть звертатись до неуспішних кейсів, щоб попередити подібні помилки в Україні в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. План відновлення України. Національна Рада відновлення. Липень 2022року. URL: //uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf.
2. Повоєнне відновлення УкраїниНові ринки та цифрові рішення / URL: //drive.google.com/file/d/17HUq9tqtg8anv_1-65wOpNeZAd9jYoGz/view.
3. Цифрові інструменти для відновлення України. Результати конференції 01.11.2022. URL://www.rise.org.ua/blog-ua/cifrovi-instrumenti-dlya-vidnovlennya-ukrayini-yak-zabezpechiti-prozore-i-rozumne-upravlinnya-vidbudovoyu. yak-zabezpechiti-prozore-i-rozumne-upravlinnya-vidbudovoyu. [in Ukrainian].

Лисюченко Анна Євгенівна
студентка Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

Науковий керівник: Матат Андрій Володимирович
доктор філософії в галузі права, асистент кафедри
конституційного права Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

МЕХАНІЗМ РЕАГУВАННЯ НА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Анотація: *У роботі досліджується підхід до реагування на факти сексуального насильства, яке в сьогоденних умовах є одним із воєнних злочинів, що вчиняють російські окупанти. Актуальність теми підтверджується практичною необхідністю у вирішенні нагальних питань щодо притягнення до відповідальності держави-агресора рф за злочини проти людяності, зокрема вчинення сексуального насильства на території України.*

Відповідно до п. g ст. 7 Римського статуту, зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства визнається воєнним злочином, за який має наступити невідворотна відповідальність [1]. Як тактика війни, сексуальне насильство під час повномасштабного вторгнення рф на територію України застосовується щодо чоловіків, жінок, дітей та літніх людей з метою залякування, деморалізації та пригнічення мирного населення.

Несприятливі умови, зумовлені збройним конфліктом, а також безкарність спричиняють зростання кількості випадків порушення статевої недоторканості. Українське законодавство не визнає сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом як окреме правопорушення, тому впровадження міжнародного досвіду необхідне для вирішення цієї проблеми.

Сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом (далі – СНПК) опосередковано згадувалось у Женевських конвенціях та Додатковому протоколі I, проте набуло статусу серйозного порушення норм міжнародного гуманітарного права після Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (далі – МКТР) та щодо колишньої Югославії (далі – МТКЮ). У справі *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu* МКТР зазначено, що сексуальне насильство – це примусовий акт сексуального характеру, який не обмежується лише фізичним вторгненням в тіло людини і може включати дії, які не передбачають проникнення або навіть фізичний контакт [2].

Окремою формою сексуального насильства визнавалось зґвалтування – форма агресії, пов'язана зі статевим проникнення, вчинене шляхом примусу. Надалі поняття зґвалтування було розширено у справі *The prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic* як акт, вчинений проти волі жертви. Зґвалтування також може включати такі ознаки як заподіяння болю чи страждань з метою отримання інформації, зізнання, покарання, залякування, примус, дискримінація жертви чи третьої особи [3].

Станом на 31 березня 2023 року Офісом Генерального прокурора зафіксовано 175 випадків сексуального насильства, з яких 40 випадків – щодо чоловіків, 13 – щодо дітей

віком від 4 до 17 років, решта – щодо жінок. За наявними даними, найбільше повідомлень стосувались саме епізодів зґвалтування. Зважаючи на збройну агресію, неможливість детальної фіксації даних ускладнює охоплення статистикою усіх наявних випадків і в подальшому потребує ретельного вивчення.

У ст. 438 Кримінального кодексу України зазначено, що порушенням законів та звичаїв війни визнається жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій.

Міжнародна практика передбачає найбільшу міру покарання за злочини проти статевої недоторканності в умовах збройних конфліктів. Вбачається за необхідне впровадження такого терміну як «сексуальне насильство, пов’язане зі збройним конфліктом» в українське законодавство шляхом доповнення Кримінального кодексу України. Адаптація положень Кримінального кодексу до умов воєнного сьогодення сприятиме ефективному реагуванню на випадки сексуального насильства, адже подібне нововведення призведе до впровадження комплексного підходу по боротьбі з СНПК, яке буде орієнтовано на постраждалих та свідків.

Необхідно наголосити, що СНПК також вчиняється і за гендерною ознакою. Детального аналізу потребує механізм притягнення правопорушників до відповідальності та заходи реагування на держави на протиправні вчинки. Згідно з Рішенням Ради міністрів ОБСЄ №15/05, держави-учасниці ОБСЄ повинні вжити всіх необхідних заходів для запобігання гендерно-зумовленому насильству щодо жінок і дівчат під час та після збройного конфлікту і надзвичайних ситуацій, що включає притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочини, а також вжити спеціальних заходів для задоволення потреб жінок і дівчат в постконфліктному середовищі. Відповідно до інформації Міністерства внутрішніх справ України, наразі правоохоронні органи зафіксували вже близько 40 тисяч воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами. За фактами сексуальних злочинів на сьогодні розпочато 43 кримінальних провадження.

Останніми роками було досягнуто значних успіхів у судовому переслідуванні винних у сексуальному та гендерно зумовленому насильстві, скоєному під час збройного конфлікту. Змішані суди, наприклад, Палата з військових злочинів Суду Боснії та Герцеговини, також успішно притягували винних до відповідальності. Палата з військових злочинів Суду Боснії та Герцеговини винесла вироки щонайменше 123 особам, які вчинили ці злочини під час боснійського конфлікту, і в цьому процесі відсоток вироків склав 76%.

Національні суди кількох країн також використовували принцип відповідальності командування для притягнення до відповідальності винних у СНПК, вчиненому під час збройного конфлікту, у тому числі високопоставлених офіцерів. На основі універсальної юрисдикції деякі європейські країни, включно з Німеччиною та Швецією, успішно притягували до відповідальності у справах про СНПК, що було вчинене під час збройних конфліктів в інших країнах [4]. Наведені дані свідчать про те, що процес притягнення винних до відповідальності є дієвим за умови дотримання етичних стандартів у процесі надання потерпілим і свідкам СНПК належної підтримки та допомоги.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Оскільки ратифікована Україною Стамбульська конвенція діє як в мирний час, так і під час війни, її положення сприятимуть створенню дієвого механізму допомоги

постраждалим. Згідно зі ст. 30 Стамбульської конвенції, сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви мали право вимагати компенсацію від осіб, що вчинили будь-яке з правопорушень, встановлених відповідно до цієї Конвенції [5].

Відповідно до Рішення Ради міністрів ОБСЄ №7/14/Corr.1., держави-учасниці мають посилити зусилля з розслідування, притягнення до відповідальності та покарання винних у скоєнні всіх форм насильства щодо жінок і надання потерпілим захисту та відповідних засобів правового захисту. Важливим елементом у відшкодуванні шкоди потерпілим є репарації, які виражаються як у встановленні справедливості, так і в залученні коштів для компенсації. Проте у справі *The Prosecutor v. Bosco Ntaganda* було зазначено, що не існує суми відшкодування, яка могла б відповідати на приниження, страждання та моральну шкоду, яких зазнали потерпілі [6].

Зважаючи на світовий досвід, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії запровадив уніфікований підхід до репарацій для постраждалих від СНПК. Дієвим інструментом стали репараційні виплати, які включали підтримку постраждалих у всіх сферах життя – наприклад, безоплатна правова допомога, безкоштовна медична та психологічна допомога, представництво інтересів, тощо.

Україна має певні успішні практики у сфері допомоги постраждалим від СНПК, проте є низка проблемних моментів, які мають бути вдосконалені. Наразі не визначено, яким чином будуть акумулюватися кошти для репарацій. Відкритим залишається питання законодавчого врегулювання компенсаційних процесів у нормативно-правових актах, адже чинне законодавство не містить відповідних положень.

Міжнародно визнаною практикою роботи з жертвами СНПК є підхід, орієнтований на жертву, відповідно до якого в центрі уваги заходів, спрямованих на допомогу жертвам СНПК, мають бути права, потреби та бажання жертви, визначені нею особисто [7]. Україна як держава-учасниця ОБСЄ з 1992 року має надавати потерпілим належну допомогу, що підвищить довіру до державних інституцій та правоохоронних органів.

Так, наприклад, створена Офісом Генерального прокурора Стратегія забезпечення підходу, орієнтованого на постраждалих та свідків, для ведення справ щодо сексуального насильства, пов’язаного з конфліктом (СНПК) сприятиме виявленню та розслідування правопорушень щодо статевої недоторканості. Збір доказів щодо скоєного сексуального насильства, пов’язано з конфліктами, стане підґрунтям для майбутнього військового трибуналу над російськими злочинцями, а вироблення власного підходу щодо реагування на правопорушення у сфері статевої недоторканості є ключовим завданням для України в умовах збройної агресії рф.

Висновки. Сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, є серйозним порушенням прав людини та міжнародного гуманітарного права. Реагування на сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, повинно бути комплексним і враховувати потреби жертв цього виду насильства. Застосування міжнародного досвіду по реагуванню на злочини щодо статевої недоторканості вбачається найефективнішим кроком по комплексному вирішенню цієї соціальної проблеми. Також необхідними є законодавчі зміни, покликані стандартизувати механізм захисту жертв сексуального насильства в контексті збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (Trial Judgement),* ICTR-96-4-T, International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 2 September 1998. Вилучено з: https://www.refworld.org/cases,ICTR,40278fbb4.html

3. *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment),* IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001. Вилучено з: https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html
4. Серія пояснювальних матеріалів ОБСЄ. Вилучено з: https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/535677.pdf
5. Стамбульська конвенція. Вилучено з: https://rm.coe.int/1680462546
6. *The Prosecutor v. Germain Katanga* No.:ICC-01/04-01/07 Date: 7 March 2014 Вилучено з: CR2015_04025.PDF (icc-cpi.int)
7. 21The United Nations. (2020). The Handbook for United Nations Field Missions on Preventing and Responding to Conflict-Related Sexual Violence Вилучено з: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/2020.08-UN-CRSV-Handbook.pdf

Семененко Дмитро Володимирович
завідувач сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, Україна

Васюра Ольга Олексіївна
головний судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ-ВІДОБРАЖЕННЯ

Актуальність даного питання полягає у тому, що у системі доказів особливе місце належить різноманітним речовим доказам. Велику, а часом і вирішальну роль серед них відіграють сліди, які у реальних просторових і часових вимірах відображають індивідуально визначені об'єкти речової обстановки розслідуваної події.

Удосконалюючи існуючі та розробляючи нові методи, способи і засоби виявлення, вилучення та дослідження слідів, вчені-криміналісти зробили великий внесок не тільки у розвиток науки криміналістики взагалі, а й у вирішення пов'язаних зі слідами практичних питань, що виникають у процесі розслідування злочинів.

Будь-які сліди-відображення – це певна інформація, тобто відомості, які знімають або зменшують невизначеність, своєрідна і досить надійна у пізнавальному сенсі модель одного предмета або процесу в іншому. Тому будь-які відображення людини у навколишньому середовищі, виявлені або змодельовані, можуть використовуватись у судовому пізнанні як надійні джерела доказової інформації.

Сліди-відображення, як складові загального процесу взаємодії, неодмінно несуть не лише пізнавальне навантаження, а й дозволяють за певних умов техніко-дослідницького і процедурного характеру виконувати роль джерел доказів у вигляді первинних і похідних речових доказів [2].

До контактних слідів-відображення відносять лише ті відбитки, які відображають особливості зовнішньої будови слідоутворювального об'єкта (сліди рук, сліди ніг та взуття, зубів, нігтів, губ тощо).

До покладених на них завдань можна віднести найголовніші:

– ідентифікація особи або предмета за залишеним слідом;

– встановлення групової або видової належності об'єктів;

– встановлення деяких анатомо-фізіологічних особливостей (ознак), які притаманні особі, що залишила слід (визначення статі, віку, зросту, особливостей ходи, професійних навичок тощо);

– з'ясування механізму слідоутворення та пов'язаних з ним обставин події, яка розслідується.

Сліди-відображення можуть безпосередньо використовуватись у встановленні фактів через процес криміналістичної ідентифікації.

Фіксувати відображені слідів людини можна за допомогою спеціальних криміналістичних методик – масштабне, кольороподільне та інше фотографування, виготовлення зліпків, відтисків, відбитків тощо.

У процесі розкриття і розслідування злочинів досить часто використовують криміналістично значиму інформацію, що міститься в слідах ніг людини, які в трасології прийнято підрозділяти на сліди босих ніг, взутих ніг, одягнених у шкарпетки, панчохи. При

цьому треба відзначити, що сліди босих ніг у практиці розслідування злочинів зустрічаються нечасто, а способи роботи з ними на місці події і методика дослідження аналогічні тим, які використовують при збиранні та дослідженні слідів папілярних узорів рук людини. Найпоширенішими слідами ніг людини є сліди взутих ніг, тобто сліди взуття. Крім того, виділяють одиночні сліди ніг і доріжку слідів (сукупність послідовно залишених слідів).

Наприклад, при визначенні приблизного зросту людини по довжині сліду взуття, використовують результати антропометричних досліджень, згідно з якими розмір стопи дорівнює 15,5% росту жінок і 15,8% зросту чоловіків. При здійсненні відповідних розрахунків з довжини сліду взуття треба попередньо відняти 1-1,5 см, тобто величину, на яку довжина взуття перевищує довжину босої ноги людини, що залежить від виду та моделі взуття.

Для виявлення об'єктів біологічного походження використовуються оптичні прилади (лупи), освітлювальні прилади, переносні джерела ультрафіолетового випромінювання (висвітлювати якими сліди можна не більше п'яти секунд, оскільки ультрафіолетові промені руйнують ДНК крові, сперми), а також хімічні реактиви (гемофан, реактив Воскобойникова, люмінол, реагент «Фосфотест»).

Сліди біологічного походження фіксуються за допомогою їх опису в протоколі огляду місця події, а також фотографуються, замальовують і т.п.

Всі виявлені сліди підлягають фотографуванню. У відповідності з правилами фотографування слідів па місці події проводиться фотографування місця виявлення об'єкта, на якому виявлені сліди, потім запам'ятовують розташування слідів на об'єкті; далі – сам слід за правилами масштабної зйомки, при фотографуванні слідів на забарвлених поверхнях для збільшення контрасту зображення можна використовувати світлофільтри.

Можлива замальовка слідів з виділенням їх індивідуальних ознак. Розташування слідів відзначають па плані, що додається до протоколу огляду місця події [1].

Обов'язковий спосіб фіксації виявлених слідів – їх докладний опис в протоколі огляду місця події або ж в протоколі огляду речового доказу. Підлягають фіксації характеристики і стан слідосприймальної поверхні, оскільки вони здатні впливати на виявлення та збереження слідів. Потім описується розташування слідів на об'єкті та їх взаємне положення. В протоколі зазначаються також прийоми і засоби, які застосовувалися для виявлення, фіксації та вилучення слідів [4].

Криміналістичне значення слідів визначається існуванням причинного зв'язку з подією злочину. У трасології за слідами можна встановити:

- індивідуальну тотожність об'єкта, яким утворений слід (ідентифікувати об'єкт);
- групову належність об'єктів (тип, клас, рід, вид, різновид);
- механізм і умови виникнення слідів, слідоутворення (вид сліду, напрямок і кут взаємодії об'єктів тощо);
- окремі обставини злочинної події (спосіб проникнення у житло, кількість учасників події, їх анатомо-фізіологічні особливості, напрямок пересування злочинців, використання транспортних засобів, орієнтовно час вчинення злочину та ін.).

Слід зазначити, що наприклад, Сокиринська О. А. пропонує переглянути класифікацію слідів-відображень людини та здійснити розподіл слідів-відображень на контактні (рук, ніг, взуття, зубів, нігтів та інших частин тіла) і субстанціональні (кров, сперма, слиз, волосся, нігті, сеча, кал та інші відокремлення тіла) [3].

Відображення частин людського тіла або відокремлених його частин чи матеріалізовані результати функцій організму, за певних умов можуть однозначно констатувати безпосередній фізичний зв’язок конкретної людини з певним місцем.

Отже, можна зробити висновок, що сліди-відображення людини дозволяють одержувати надійну інформацію і забезпечувати ототожнення людини на рівні

незаперечної достовірності, а тому криміналістичне слідознавство у цій частині потребує різноманітних досліджень і особливого комплексного підходу.

Таким чином, класифікація слідів-відображення допомагає розглянути механізм утворення слідів і має використовуватися для розроблення відповідних техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методів роботи із такими слідами.

Сліди рук людини стали традиційною складовою матеріальної картини місця події, а за своїм криміналістичним значенням вони посідають перше місце в групі слідів-відображення.

Список використаних джерел:

1. Кротінов В. О. Сліди-відображення в криміналістиці: природа, види та способи отримання / В. О. Кротінов // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 258-264.
2. Сокиринська О. А. Криміналістичні та процесуальні питання ідентифікації людини за слідами-відображеннями. – Рукопис. автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2004. – 16 с.
3. Сокиринська О. А. Формування поняття слідів–відображень людини та їх місце в сучасній класифікації слідів у криміналістиці / О. А. Сокиринська // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 30. Том 2. – С. 157–160.
4. Криміналістика А. П. Шеремет. Посібник / 2-е вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009р. – 472 с.

Добош Юрій Олександрович
аспірант кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Науковий керівник: Шишка Роман Богданович
д-р.юрид.наук, професор, професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Україна зараз переживає важкий період, який зумовлений введенням на її території правового режиму воєнного стану у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації. Воєнний стан передбачає надання відповідним органам державної влади, військовим командуванню та адміністраціям, а також органам місцевого самоврядування повноважень, що можуть обмежувати конституційні права і свободи людини і громадянина та права і законні інтереси юридичних осіб.

Початок російсько-української війни в 2014 році та з введенням воєнний стан внаслідок повномасштабного вторгнення ознаменувався виїздом за кордон мільйонів українців також є ще й зараз ті хто опинилися на окупованій території. З'явилось поняття внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) - громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1] .Особа набуває правового статусу внутрішньо переміщеної особи через поставлення на облік в структурному підрозділі з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад за місцем фактичного проживання в Україні, про що видається довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. За технічної можливості заява може подаватись, через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, а на період дії правового режиму воєнного стану особа може звернутися із відповідною заявою до уповноваженої особи виконавчого органу сільської, селищної, міської ради або центру надання адміністративних послуг.

П. 3 Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, дія якого неодноразово продовжувалася, визначено, що зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [2].

Таким чином, закріплені в Конституції України соціальні права: право на соціальний захист(ст.46), право на житло(ст.47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї

сім'ї (ст.48) (єдина норма, яка немає спеціальних конституційних гарантій відповідного права і не конкретизує його), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49) не повинні зазнавати обмежень в той же час у зв'язку з війною їх реалізація є ускладненою та вимагає ефективного реагування держави [3]. Дані права співвідносяться з положеннями ст. 22, 25 Загальної декларації прав людини [4].

Зараз в Україні сформовано правову базу для реалізації ВПО права на житло. Так, в окремих населених пунктах це сприяло прийняттю програм соціального характеру, побудувати чи відремонтувати будівлі для ВПО, організації обліку потреб ВПО у житлі тощо. Є успіхи в реалізації такого права, коли самі ВПО змогли об'єднатись побудувати житло за власний кошт, проте суттєві зміни в даному руслі відсутні і ВПО попри загрозу своєму життю та здоров'ю повертаються на деокуповані території, які ще не до кінця розміновані та фактично прифронтові, через відсутність доступного житла [8]. Цьому також сприяє той факт, що відповідно до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам допомога (соціальні виплати) надається внутрішньо переміщеним особам, які перемістилися з тимчасово окупованої Російською Федерацією території України, територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, а також внутрішньо переміщеним особам, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження і які подали заявку на відшкодування відповідних втрат, зокрема засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (далі - Портал Дія), або за умови подання документального підтвердження від органів місцевого самоврядування факту пошкодження/знищення нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Таким чином, якщо територія виключена з переліку (територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією) особа, як правило, має повертатись.

Це вказує на необхідність активізації роботи держави в даному напрямку та фактичної реалізації права ВПО на безоплатне тимчасове житло за умови відповідно до абз. 8 п.1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Право на пенсію та інші види допомоги знаходиться під захистом статті 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [5] Стаття 1 визначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Відповідно до п. 10-2 Перехідних положень Закону України ``Про виконавче провадження`` тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації) [6].

Даною нормою законодавець хотів забезпечити захист прав громадян України в скрутний період.

Однак, Рішенням Конституційного суду від 22 березня 2023 року визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження" від 2 червня 2016 року № 1404-VIII, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 9 липня 2003 року № 1058-IV в тім, що вони унеможливлюють виплату - у розмірі не нижче прожиткового мінімуму - пенсії, що є основним джерелом існування, призначеної в установленому законом розмірі прожиткового мінімуму (дані норми встановлювали розміри відрахувань з пенсії) [9].

У зв'язку із скасуванням (визнання неконституційними) даних норм постає питання захисту прав стягувачів, у провадженнях про стягнення аліментів, зокрема прав дітей.

Відтак, пропонується доповнити абз. 4, 5 ч.2 ст. 70 Закону України „Про виконавче провадження" та абз. 3, 4 ч.2 ст. 50 Закону України „ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування " наступним змістом '' …, але за умови збереження за боржником сукупного доходу в розмірі прожиткового мінімуму мінімально гарантованому для відповідної соціально-демографічної групи населення''. Таке формулювання зумовлене різними видами пенсій і відтак різними соціально-демографічними групами, що їх отримують.

Висновки: Проблема захисту соціальних прав різних верств населення з введенням на території України воєнного стану постала ще яскравіше у зв'язку із різким збільшенням ВПО, а відтак і необхідністю їх соціального захисту державою. Задовільним є той факт, що законодавець здійснив кроки з метою захисту та реалізації прав ВПО шляхом відповідного законодавчого регулювання та впровадженням соціальної допомоги в той же час проблеми з тимчасовим житлом і досі є актуальними. Крім того, в світлі реалізації права на соціальний захист та права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї пропонується внести зміни в ст. 70 ЗУ „Про виконавче провадження" та ст. 50 Закону України „ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування " з урахуванням позиції Конституційного суду в рішенні від 22 березня 2023 року.

Список використаних джерел:

1. Закон України ''Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб'' від 20.10.2014 року (із змінами). Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text
2. Указ Президента України № 64/2022 '' Про введення воєнного стану в Україні'' від 24 лютого 2022 року. Вилучено з: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
3. Конституція України від 28.06.1996 року (із змінами). Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top
5. Ухвала Європейського суду з прав людини щодо прийнятності заяви у справі № 5849/72 «Мюллер проти Австрії» (Christian Muller v. Austria) від 16 грудня 1974 р.
6. Закон України ''Про виконавче провадження'' від 02.06.2016 року (із змінами) Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#top
7. Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 року Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text
8. Бобкова А.Г. (2017) Щодо реалізації права на житло внутрішньо переміщеними особами, Правничий часопис Донецького університету, № 1-2, 3-13. Вилучено з: https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/6038
9. Рішенням Конституційного Суду № 3-р(II)/2023 від 22.03.2023 Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text

Жуков Вадим Олексійович
студент Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

Науковий керівник: Давидович Ірина Ігорівна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

ПРОБЛЕМИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВЧИНЕННІ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Введення в Україні воєнного стану від 24 лютого 2022 року гостро поставило питання перед національним законодавством, судовою системою та правоохоронними органами щодо справедливого, об'єктивного та гуманного розгляду справ та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що посягнули на основи національної безпеки України.

Окрім Кримінального кодексу України (далі — КК, КК України), в межах дослідження також варто розглянути проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях №8301-2 від 09.01.2023 (далі - законопроєкт) як потенційні законодавчі зміни в межах регулювання цього питання.

Кримінальний закон в Україні зокрема виділяє інститут звільнення від кримінальної відповідальності та обставини, які виключають кримінальну відповідальність, як інструмент забезпечення належного розгляду кожної окремої справи та справедливого рішення щодо обвинуваченого. В рамках цього дослідження актуальним буде розглянути наступні норми. Відповідно до ч. 1 ст. 39 КК України не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. Також згідно ч. 3 цієї статті особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці. Згідно з ч. 1 ст. 40 КК України не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

При теоретично-правильному застосуванні, ці норми наразі показують свою ефективність, оскільки саме воєнний час та перебування на тимчасово окупованих територіях часто спричиняють випадки вчинення кримінальних правопорушень в межах крайньої необхідності та/або внаслідок фізичного примусу.

Одним з найбільш суспільнонебезпечних та вірогідних злочинів в час воєнних дій є державна зрада, а тому пропонуємо розглянути нормативне регулювання підстав звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні особою діяння, яке містить ознаки злочину, передбаченого ст. 111 КК України.

Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України є злочином відповідно до Особливої частини КК України. Відповідно до п. 2 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) до загальних засад кримінального провадження відноситься **законність**, яка випливає із ст. 3 КК України, де вказано, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Це означає, що судді при розгляді справи повинні керуватись усіма нормами кримінального закону, в тому числі й ст. 39, 40 КК України при можливому їх застосуванні.

Проте, аналізуючи ст. 111 КК України спостерігається наявність конкуренції норм в частині звільнення від кримінальної відповідальності. Згідно ч. 3 ст. 111 звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Постає справедливе питання у доцільності існування такої норми з огляду на наступне.

По-перше, вчинення особою державної зради не завжди передбачає отримання злочинного завдання іноземної держави, оскільки суб'єкт може з власнох ініціативи розпочати дії, які мають ознаки готування, або інших етапів вчинення даного кримінального правопорушення. У таких випадках частина третя взагалі не може бути застосована, оскільки наявна обов'язкова ознака «злочинного завдання іноземної держави», яка не передбачена диспозицією ч. 1 ст. 111 КК. По-друге, якщо, при отриманні особою злочинного завдання, вона припинила свою діяльність, у діях такої особи наявні ознаки добровільної відмови, передбаченої ст. 17 КК. При добровільній відмові фактично відсутній юридичний склад кримінального правопорушення, крім випадків, якщо вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення. Таким чином, у випадку, передбаченому в ч. 3 ст. 111 КК, особа має бути виправдана судом через відсутність у її діях складу кримінального правопорушення, а не бути звільненою від кримінальної відповідальності.

Загальним висновком до наведеної ситуації може бути констатація того, що ст. 111 КК України потребує негайних змін, а саме вилучення частини третьої, для уникнення колізійних ситуацій при здійсненні оперативно-розшукової діяльності та судочинства.

Наступним прикладом наявних проблем буде аналіз законопроєкту №8301-2 від 09.01.2023, в якому пропонується доповнення ст. 111 КК новим видом звільнення від кримінальної відповідальності у наступному формулюванні. «4. Звільняється від кримінальної відповідальності за правопорушення, передбачені цією статтею, громадянин України, який незаконно (примусово) призваний до збройних сил держави-окупанта або незаконних збройних формувань на тимчасово окупованих територіях України, та добровільно здався в полон збройним силам, правоохоронним органам або іншим військовим формуванням України». Варто зазначити, що така поведінка мало того, що виключає склад злочину, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК, оскільки у диспозиції цієї норми прямо зазначено про «*добровільну* участь громадянина України у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора», а ще й конкурує із положеннями ст. 39, 40 КК, оскільки при «примусовому» залученні до збройних сил держави-окупанта однозначно наявний як мінімум фізичний примус, а також ймовірні дії при крайній необхідності. Як

висновок, наявність примусу громадянина України до вступу або участі у збройних силах держави-окупанта або незаконних збройних формуваннях, за тих обставин, які визначені у ст. 39, 40 КК, так чи інакше виключає кримінальну відповідальність відповідно до положень Загальної частини КК, а тому не потребує спеціального регулювання взагалі.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що існує проблема законодачого регулювання та підходу законотворців до питання звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні діяння, що містять ознаки державної зради. Чинні та пропоновані норми потенційно можуть створити прецедент несистематичних дій судової системи в особі суддів, що на свій розсуд можуть застосовувати наведені положення, а також правоохоронних органів, що можуть помилково відкривати кримінальні провадження через проблеми законодавства. Частина 3 статті 111 КК повинна бути допрацьована або вилучена із Кримінального кодексу України з огляду на створення додаткових труднощів при її застосуванні. Законопроект №8301-2 від 09.01.2023 повинен бути допрацьованим в частині введення ч. 4 ст. 111 КК з огляду на існування ст. 39, 40 КК України.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях. Вилучено з: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41131.
2. Кримінальний кодекс України: 2001, № 25-26, ст.131 від 28.04.2023 Дата звернення: 28.04.2023 р.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 від 28.04.2023 Дата звернення: 28.04.2023 р.

Братішко Наталія Анатоліївна
студентка 4 курсу
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Нестерцова-Собакарь О. В
доцент кафедри цивільного-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

СУДОВИЙ НАКАЗ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА СУДОВОГО РІШЕННЯ

Повна процедура судового розгляду не завжди є оптимальною формою захисту прав, свобод чи інтересів. Останнім часом кількість цивільних справ постійно зростає, а, отже, відповідно збільшується і навантаження на суди. Як свідчить судова практика, багато питань, що розглядаються в порядку позовного провадження є безспірними. Наприклад, справи про стягнення заборгованості за договорами страхування, прокату, про надання послуг зв'язку, про виплату заробітної плати, про стягнення аліментів тощо. У переважній більшості таких справ вимоги позивача визначаються відповідачем.

Можливість спрощення та скорочення судового процесу й визначених законом випадках, підвищує ефективність правового захисту та полегшує роботу судів. Враховуючи це, український законодавець став на шлях спрощення провадження у справах, заснованих на безспірних доказах, і запровадив у Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) від 18.03.2004 р. нову процедуру цивільного судочинства – наказне провадження.

Наказне провадження - це спрощений вид цивільного судочинства, спрямований на оперативний захист прав, свобод та інтересів особи, вимоги якої ґрунтуються на безспірних фактах. Його також можна назвати непротокольним, оскільки хід процесу не фіксується в протоколах чи інших процесуальних документах (журналі судового засідання тощо). Цей інститут цивільного судочинства регулюється розділом ІІ ЦПК України [1, с. 317-319].

Розкриття правової природи наказного провадження неможливе без розуміння поняття та сутності судового наказу і його місця в системі цивільно-процесуального законодавства, тому зупинимося на цьому детальніше.

Питання юридичної природи судового наказу були предметом дослідження таких науковців, як: М. В. Вербіцька, С. В. Дяченко, М. П. Воронов, М. Й. Штефан, Ю. В. Білоусов, О. М. Великорода, О. В. Нешпа та ін.

Судовий наказ, згідно ст. 160 ЦПК України, є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, визначених ст. 161 ЦПК України. Із заявою про видачу судового наказу може звернутись особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Відповідно ч. 2 ст. 42 ЦПК України у процесі розгляду вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник, який після відкриття наказного провадження змінює свій статус - стає стягувачем, та боржник. І заявник, і боржник наділені цивільною правоздатністю та мають бути цивільно дієздатними, згідно до ЦК України та ЦПК України.

У ст. 161 ЦПК України перелічено вимоги, за якими може бути видано судовий наказ. Такими вимогами є:

- вимога про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку;
- вимога про компенсацію витрат на проведення розшук відповідача, боржника, дитини чи транспортних засобів боржника;
- вимога про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, електронних комунікаційних послуг, послуг телебачення і радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та 3 відсотків річних, нарахованих заявником від суми заборгованості;
- вимога про стягнення аліментів у розмірі однієї чверті на одну дитину, однієї третини на двох дітей, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана зі встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;
- вимога про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучати інші зацікавлені сторони;
- вимога про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару недостатньої якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів;
- вимога до юридичної особи або фізичної особи - підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, електронних комунікаційних послуг, послуг телебачення і радіомовлення), укладеним у письмовій (у тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Крім того, у ЦПК України передбачено, що для видачі судового наказу відповідно до зазначених вимог, особа (тобто заявник) подає до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності письмову або електронну заяву про видачу судового наказу з додержанням положень ст. 163 ЦПК України.

Обов'язковою ознакою вищезазначеної заяви є те, що за її подання справляється судовий збір, який визначено законом. Проте варто зазначити, що у разі відмови у видачі судового наказу або у разі скасування судового наказу сума судового збору не повертається, але враховується до позовного провадження, якщо стягувач подав позов до боржника відповідно ч. 2 ст. 164 ЦПК України.

Після отримання заяви про видачу судового наказу наступним кроком є розгляд справи судом у передбаченому законом порядку. Такий розгляд здійснюється без судового засідання, виклику сторін до суду, аудіо- чи відеофіксації судового засідання, ведення журналу судового засідання тощо.

Результатом розгляду даної заяви може бути видача судового наказу або постановлена ухвала про відмову у видачі судового наказу.

Щодо видачі судового наказу можемо зазначити, що законодавець встановив конкретні вимоги стосовно його змісту, які визначені у ЦПК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 168 ЦПК України визначено реквізити, які суддя має зазначити у процесуальному документі; посилання на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги; суму грошових коштів, що підлягають стягненню; суму судових витрат, що сплачена заявником і підлягає стягненню на його користь з боржника; відомості про порядок та строки подання заяви про скасування судового наказу; дата набрання судовим наказом законної сили; строк пред'явлення судового наказу до виконання тощо [2].

Також при видачі судового наказу враховуються лише письмові докази. З цього випливає, що висновки експертів чи показання свідків суду не потрібні, ця інстанція бере до уваги лише те, що є єдиним допустимим доказом – письмові та електронні докази. Як

зазначає науковець Ю. Навроцька: «письмові докази мають здатність спростити процесуальну діяльність, оскільки мають більшу доказову базу, силу, порівняно з іншими способами доказування. У судовій практиці доброякісні документи кваліфікованої юридичної форми визнаються фактично «безспірними», а зміст вважається достовірним» [3, с. 432].

Судовий наказ складається і підписується суддею у двох примірниках, один із яких залишається у суді, а другий видається під розписку або надсилається стягувачу на його офіційну електронну адресу, або рекомендованим листом із повідомленням про вручення, чи цінним листом з описом вкладеного після набрання ним законної сили у разі відсутності електронної офіційної адреси.

Якщо до суду не надійшло заяви від боржника про скасування судового наказу упродовж п'яти днів після закінчення строку на її подання, то згідно з цим судовий наказ набирає законної сили. З приводу відмови у видачі судового наказу, треба зазначити, що відповідні підстави зазначені у ст. 165 ЦПК України [2].

Аналізуючи статистичну звітність Державної судової адміністрації за 2022 рік, можна зазначити, що число розглянутих заяв про видачу судового наказу становить 183 421, з них: видано 136 667 судових наказів, відмовлено у видачі судового наказу – 41 495. Відносно розглянутих заяв про скасування судового наказу, то їх у цілому 6 613, повернуто судом 639 заяв та 5 465 скасовано судових наказів. Найбільше заяв про видачу судових наказів подано за вимогою про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості – 160 214 [4].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що судовий наказ є особливою формою судового рішення, на нього поширюються положення норм, які регулюють його виконання. Водночас судовий наказ є виконавчим документом, а тому має відповідати вимогам, які пред'являються до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження».

Список використаних джерел:

1. Васильєв С. В. Цивільний процес. Підручник. К.: Алерта. 2019. 506 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України,* 2004, № 40-41, 42. Ст. 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
3. Навроцька Ю. Особливості процесу доказування у наказному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. Львів, 2016. Вип. 855. С. 431-440.
4. Судова влада України. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022

Яцюк Тарас Сергійович
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ПРИНЦИПИ

Волонтерство як певний феномен має своє започаткування в XIX столітті, при цьому більшість вчених-дослідників вважають, що саме у 1859 році, французьким письменником-журналістом Жан Анрі Дюнан, запропоновано створення Червоного Хреста як організації, що спрямована на забезпечення першої медичної допомоги пораненим бійцям на добровільних засадах. Так, з часом волонтерський рух набирав лише обертів у своєму розвитку та інституалізувався в багатьох країнах, зокрема в широких ланках громадянського суспільства. Інша категорія дослідників виділяє саме період XX століття, як такого, що спричинило активний розвиток волонтерства. Саме так, виходячи з історичних досліджень, в Європі, після закінчення Першої світової війни з'явились люди, які готові були надавати необхідну допомогу на добровільних засадах. На думку деякої частини вчених, саме в цей період з'являються перші волонтерські організації та рухи.

В деяких країнах волонтерська діяльність становить значну частину суспільної та економічної діяльності, забезпечуючи солідарність та стабільність. В інших про вклад волонтерів знають менше. Але скрізь існують проблеми пов'язані з бідністю, насильством, зловживанням наркотиками, ВІЛ/СНІД, забрудненням, що потребують допомоги, яку можуть надати волонтери. У світовій практиці волонтерською діяльністю займаються як молодь чи люди, що працюють, так і пенсіонери [1, с. 139–144].

В Україні розвиток волонтерства також спирається на власні історичні корені. Як пише дослідниця історії Галичини Адріана Огорчак, «українці завжди опікувалися старими та немічними, вдовами, сиротами. Сильний допомагав слабшому. Великі справи робили разом. Чуйність, ніжність у взаєминах між людьми викликали захоплення у мандрівників, які приходили до нас із далеких країн». Усім відомі імена Костянтина Островського, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Михайла Грушевського, які не тільки були відомими політичними діячами, але й меценатами і благодійниками [2, с. 112].

Водночас в Україні волонтерський рух набуває свого активного розвитку саме на фоні подій грудня 2013 – лютого 2014, коли періоди масових протестів, а також військовий конфлікт, збройна агресія на сході України 2014 – 2015 рр., постали каталізаторами активізації волонтерської діяльності. З часом фонові явища, такі які мають призму соціально-політичних, суспільно-громадянських, лише змушували волонтерську діяльність набувати розвитку та ефективності. Вже у 2016 – 2017 рр., в державі функціонує велика кількість благодійних, волонтерських організацій, волонтерських рухів, громадських організацій, які мають єдині цілі та спрямованості щодо свого ефективного функціонування.

Крім того варто наголосити, що благодійні організації в суверенній Україні існували й до початку вищезгаданих протестів, так майже в кожному регіоні здійснювали волонтерську діяльність організації, направлені на допомогу тяжко хворим дітям, літнім та пенсіонерам, тощо.

З огляду на правові аспекти інституалізації волонтерства, а згодом становлення його, як інституту варто зауважити, що на законодавчому рівні закріплено поняття, а разом з

ними й визначення «волонтер», «волонтерська діяльність» «волонтерська допомога» та ін. Так, із набуттям чинності Закону України «Про волонтерську діяльність» у 2011 році затверджено певне нормативно-правове регулювання останніх.

Отже, відповідно до положень Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Водночас волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [3].

Як відомо, матеріальну допомогу найбіднішим верстам населення, хворим та інвалідам можуть надати організовані форми благодійництва. Закон визначає, що благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не виділяє такої форми як волонтерська діяльність, а передбачає лише благодійну та меценатську діяльності. Враховуючи це вчена Кривенко Ю. В. вважає за доцільне та пропонує виключити дане положення з Закону України «Про волонтерську діяльність». Відповідно до норм чинного законодавства волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості [4, с. 42].

З огляду на результати аналізу наукових здобутків вітчизняних вчених та вищевикладені законодавчі, основоположні принципи на яких ґрунтується волонтерська діяльність в Україні вважаємо за доцільне викласти детальну характеристику таких. Саме так, принцип законності передбачає відправні засади, які лежать в основі формування норм права і ставляться до поведінки учасників волонтерської діяльності [5, с. 69]. При цьому принцип гуманності проявляється в повазі людини, у піклуванні про неї, зокрема в забезпеченні соціального захисту певним категоріям людей. [6, с. 67].

На думку Кривенко Ю. В., принципи гуманізму і соціальної держави обумовлюють існування обов’язків держави дбати про добробут і гармонічний розвиток власних громадян, гарантувати їм достатній життєвий рівень і соціальну захищеність. Гуманність є засадою благодійництва та благодійної діяльності, захисту тварин від жорстокого поводження, принципом надання соціальних послуг, психіатричної допомоги. Гуманістичну спрямованість, мають закони України «Про волонтерську діяльність», Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та ряд інших [4, с. 43].

Серед іншого принцип рівності вчена визначає, як гарантування кожному члену суспільства, незважаючи на будь-які його індивідуальні ознаки (за винятком обставин, передбачених Конституцією й законодавством), однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, покладення на осіб, які знаходяться в однаковому правовому становищі, рівних обов’язків, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом. Принцип добровільності на думку останньої передбачає самостійність і добровільність прийняття рішення про участь у волонтерській діяльності, а принцип безоплатності означає відсутність плати за волонтерську допомогу. В той же час принцип неприбутковості волонтерської діяльності пов’язаний з відсутністю мети на отримання прибутку [4, с. 43; 7, с. 123].

Висновки. Таким чином, виходячи з вищенаведеного визначаємо, що волонтерська діяльність це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Водночас волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Щодо законодавчих принципів на яких ґрунтується волонтерська діяльність то до таких можливо віднести наступні: законності,

гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості. Серед іншого, на нашу думку, принципи добровільності, безоплатності, безкорисливості та неприбутковості є своєрідними ідентифікуючими ознаками волонтерства з огляду на їх змістовну структуру. На сьогоднішній день проблематика становлення волонтерської діяльності досліджена цілком нормально на соціологічному рівні, водночас як в юридичному дискурсі потребує дедалі ширшого вивчення, аналізування та дослідження. Так, теоретико-правова характеристика інституту волонтерства в Україні потребує подальших наукових досліджень з огляду на сучасні виклики та трансформації.

Список використаних джерел:

1. Лях Т. Л. (2004). Волонтерство як суспільний феномен. *Проблеми педагогічних технологій: збірник наукових праць,* (3-4), 139-144.
2. Вайпола Р. Х. (1999). Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. – Київ: *Академпрес*, 112.
3. Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19 квітня 2011 року. Верховна Рада України. Вилучено з: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17.
4. Кривенко Ю. В. (2018). Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики,* (18), 41-44.
5. Андрощук С. (2005). Принцип верховенства права: визначення, співвідношення із суміжними поняттями, особливості законодавчого закріплення і реалізації. *Юридичний журнал «Юстиніан»,* (11), 65-69.
6. Філософія права. (2009). О.Г. Данильяк, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов. *Право*, 208.
7. Уварова О. (2008). Загальні принципи права та їх роль у правозастосуванні з позицій природно-правового і позитивістського підходів до права. *Вісник Академії правових наук України,* (2), 35-39.

SECTION 7.
BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

Погоріла Вікторія Геннадіївна
Здобувач вищої освіти медичного факультету №2
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

Погоріла Ірина Олегівна
канд. пед. наук, доцент кафедри біології
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

ГІПЕРМЕТРОПІЯ

Актуальність. Гіперметропія - це одне з найбільш поширених порушень зору, яке пов'язане зі зниженням здатності ока фокусувати світло на сітківці. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, гіперметропія становить близько 25% випадків порушення зору по всьому світу [1]. Згідно статистичних даних Американської академії офтальмології, близько 14% дітей в США мають гіперметропію. Це може призвести до проблем з навчанням та розвитком у дитинстві. У дорослих віком 40 років і старших гіперметропія стає більш поширеною, збільшуючись до 35-40% випадків [2].

Таким чином, гіперметропія залишається актуальною проблемою, яка становить значний вплив на різні групи населення, включаючи дітей та дорослих. Запобігання та лікування гіперметропії залишається важливим завданням для офтальмологів та інших медичних фахівців, щоб забезпечити оптимальне здоров'я очей для всіх людей.

Мета роботи. Дослідити проблеми гіперметропії, її причини, симптоми та лікування, різні аспекти порушення зору, включаючи його поширеність серед населення та його вплив на здоров'я. Детально розглянути, які фактори можуть викликати гіперметропію, які симптоми пов'язані з цим порушенням зору та як їх можна виявити, а також різноманітність методів лікування гіперметропії.

Основний зміст. Гіперметропія - це порушення зору, при якому людина має проблеми з баченням предметів, що знаходяться на близькій відстані, але далекі предмети бачить добре. Гіперметропія виникає тоді, коли світлові промені, які потрапляють до ока, збираються не на сітківці, а позаду неї. Це може бути через те, що око занадто коротке, або зі слабкою зіницею.

Симптоми гіперметропії включають розмитість зображення, біль в очах, напругу при читанні або праці на комп'ютері, головні болі, а також втому очей. У дітей гіперметропія може призвести до проблем з навчанням та розвитком, які пов'язані зі зниженням здатності до фокусування на близькі предмети [3].

Лікування гіперметропії залежить від ступеня та складності проблеми. Для легких форм гіперметропії може бути достатньо використовувати окуляри або контактні лінзи, які коригують фокусування світла на сітківці. У більш складних випадках можуть знадобитися хірургічні методи, такі як лазерна корекція гіперметропії або факоемульсифікація з імплантацією інтраокулярної лінзи [4]. Важливо пам'ятати, що раннє виявлення та лікування гіперметропії може допомогти запобігти більш серйозним проблемам зі здоров'ям очей у майбутньому. Офтальмологи рекомендують регулярно проводити профілактичні обстеження очей, особливо для дітей, щоб вчасно виявляти та лікувати будь-які порушення зору.

Висновки. Гіперметропія може впливати на якість життя людини, проте існують методи контролю, такі як використання окулярів, контактних лінз, а також хірургічні методи. Для попередження гіперметропії важливо дотримуватися профілактичних заходів, таких як систематичні вправи для очей, активний спосіб життя та правильне освітлення приміщень [1-4].

Список використаних джерел:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Сліпота і погіршення зору. (2021). Вилучено з https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment .
2. Американська академія офтальмології. Статистика здоров’я очей. Аномалії рефракції. (2023). Вилучено з https://www.aao.org/newsroom/eye-health-statistics
3. Г.Д. Жабоедов, Р.Л. Скрипник, Т.В. Баран и др. (2011). Офтальмология: учебник (с. 448). Київ: ВСИ “Медицина”.
4. Сергієнко М.М., Риков С.О., Ферфільфайн Й.Л. (2003). Організація офтальмологічної допомоги, захворювання та інвалідність, спричинені хворобами ока в Україні. Тези та лекції II конф. Дитячих офтальмологів України “Сучасні технології діагностики та лікування очної патології у дітей” (с. 299-315). Київ: КВЦ.

Фесина Анастасія Олексіївна
Здобувач вищої освіти природничого факультету
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Науковий керівник: Нестека Тетяна Миколаївна
канд. біол. наук, доцент,доцент кафедри біології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

СТЕВІЯ - ПРИРОДНИЙ ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ

Стевія (лат. Stevia)(Рис.1) – рід багаторічних рослин родини Складноцвіті, або Айстрові, в який входить більше двохсот п'ятдесяти видів трав'янистих рослин і чагарників, поширених у природі Центральної та Південної Америки. Уперше стевію досліджував в XVI столітті в університеті Валенсії ботанік і лікар Х.Х. Стевена, на честь якого рід і отримав назву.[1]

Сьогодні про медову траву знають в основному з-за дуже солодкого смаку. На початку XX століття французьким вченим вдалося добути з неї концентрований екстракт. Саме його використовують в якості натурального цукрозамінника.[2]

Шляхом тривалих досліджень вчені довели, що регулярний прийом стевії:

- покращує кровотік,
- знижує навантаження на серце,
- сприяє нормалізації тиску,
- не впливає на роботу підшлункової залози,
- покращує стан імунної системи,
- не вимагає викиду інсуліну в кров.

На основі екстракту стевії виготовляються напої і продукти, які не містять цукру. Більшість із них призначені для людей, які страждають на діабет. Листя стевії можна використовувати в якості дієтичної добавки у вигляді чаю. За рахунок тонізуючого ефекту рослина нерідко застосовується спортсменами. Ця характеристика дозволяє вживати стевію людям, які займаються розумовою працею високої інтенсивності. До складу листя стевії входять селен і мідь, що поліпшують стан шкіри. Наявність таких мікроелементів захищає її від руйнівного впливу сонячних променів, деструктивних дій вільних радикалів. Комбінація селену і міді знижує темпи старіння шкіри й стимулює насичення клітин киснем.[3]

Як цукрозамінник стевія дозволяє знизити дозу інсуліну для хворих на діабет, які залежать від препаратів. Завдяки своїм властивостям рослина виступає регулятором рівня цукру в крові, перешкоджаючи розвитку гіпер- і гіпоглікемічних станів. За рахунок хрому, який входить до складу листя стевії, поліпшується засвоєння цукру і вироблення власного інсуліну організмом.[3]

У листі стевії присутній цинк — мікроелемент, який необхідний для виробництва білка в організмі. Цей компонент нормалізує вироблення гормонів та відповідає за ріст і здоров'я волосся. Наявність цинку в складі стевії забезпечує імуномодулюючу дію від прийому добавок і продуктів на її основі. Вживання цього мінералу необхідне для нормального стану волосся, нігтів, шкіри, зубів і ясен. Стевія також стимулює вироблення гормонів надниркових залоз.[3]

Рослина має антибактеріальні та антисептичні властивості. Стевію використовують у виробництві косметичних засобів і зубної пасти. Речовини у складі листя сприяють швидкому загоєнню ран і допомагають боротися з бактеріями, що викликають карієс.[3]

Щодо шкоди стевії, то не слід вживати стевію особам, які приймають препарати для зниження рівня цукру в крові. Рослина протипоказана людям з гіпертонією. Можливі

побічні ефекти при одночасному вживанні рослини і протигрибкових, протизапальних ліків. Стевія несумісна з препаратами, які знижують холестерин. Рослина може викликати алергію у людей, які страждають на непереносимість складноцвітих, таких як ромашка. Не слід включати стевію до свого раціону вагітним і годуючим грудьми. Перед вживанням стевії, дієтичних добавок і препаратів з неї необхідна консультація з лікарем.(відео[4])[3]

Щодо лікувальних властивостей трави стевії були відомі людям давно. Американські аборигени брали її відвар практично при всіх захворюваннях. У 18 столітті цей рецепт народної медицини привернув увагу іспанських конкістадорів. Також непримітна травичка зацікавила британського консула Асунсьйона, він писав про те, що індіанці вже багато років знають про користь «кахи-хе-хе», або солодкої трави, також він відзначав солодкість стевії, звертаючи увагу на те, що кілька листя рослини без труднощів підсолоджують велику чашку чаю. У Радянському Союзі було проведено кілька досліджень, які стосувалися стевії та її вживання. Солодка трава була схвалена вченими, стевія мала увійти в раціон партійної еліти, космонавтів, працівників спецслужб. Проводилися дуже багато досліджень на тваринах, хворих на ожиріння. При прийомі стевії у них відзначалася позитивна динаміка**.** Трава сприятливо впливала на стан ліпідного та вуглеводного обміну. Втрата до 7 кг ваги за один місяць була відзначена у тварин, які регулярно вживали стевію.[5]

За допомогою трави стевії можна замінити цукор, так як у її складі присутній стевіозид, який у 10-15 разів солодше звичайного підсолоджувача. У великих кількостях смак стевії стає гіркуватим. Трава застосовується в медицині та кулінарії в якості безпечного підсолоджувача, який можна приймати людям з ожирінням, цукровим діабетом, проблемами обміну речовин. Також її використовують для схуднення, включаючи до раціону при дієтах. Разом з нормалізацією обміну речовин стевія виступає в якості засобу для детоксикації організму. Вона виводить токсичні речовини, в тому числі радіонукліди. Стевія знижує рівень холестерину в крові і покращує функції нирок, підшлункової залози, печінки. Рослина сприяє нормалізації рідинних характеристик крові і покращує роботу серцево-судинної системи.[3]

Медову траву застосовують як сечогінний засіб. У Таїланді таке застосування стевії дуже популярно, адже надлишок рідини в організмі може бути причиною втоми, підвищеного тиску, проблем з травним процесом.[5]

Висновки. Отже, стевія є природним засобом підтримки здорового харчування. Вона містить знижену кількість калорій, що допомагає відповідати потребам людей, які хочуть зберігати свою вагу, та має позитивний вплив на здоров'я людини. Заміна цукру на стевію може попередити розвиток діабету та інших захворювань, пов'язаних зі споживанням зайвих кількостей цукру. Стевія також містить вітаміни, мінерали та інші поживні речовини, які корисні для функціонування людського організму. Використання стевії в харчовій промисловості є популярним, і це може бути важливим для людей, які шукають більш здорові альтернативи. Враховуючи всі переваги стевії, можна зробити висновок, що використання стевії є ефективним засобом для підтримки здорового харчування, що допомагає попередити захворювання, пов'язані з несправним харчуванням, зберегти здоровий склад тіла та підвищити загальну якість життя.

Список використаних джерел:

1. Стевія: вирощування, властивості, види і сорти [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://floristics.info/ua/statti/sadivnitstvo/5251-steviia-vlastyvosti-ta-protypokazy-posadka-ta-dohliad.html
2. Стевія: користь і шкода для організму [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://steviasun.com.ua/blog/steviya-polza-i-vred-dlya-organi
3. Стевії листя[Електронний ресурс] - Режим доступу: https://liktravy.ua/useful/encyclopedia-of-herbs/stevii-lystja
4. Стевія. Користь і шкода[Електронний ресурс] - Режим доступу: https://youtu.be/o4glkd3CnhA
5. Стевія [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://healthapple.info/zdorovyataorganizm/steviya/?amp=1#Likuvalni_vlastivosti

SECTION 8.
AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS

Tykhenko Ruslan
PhD (Economy), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Land Resources Management
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MODERN LANDSCAPES IN THE PROTECTION OF SOILS AGAINST EROSION

The basis of rational nature management is the systematic organization of landscapes. The nature of human-landscape interaction depends on the level of economic development, the type of social system [18, 30].

In a developed society, a person, relying on the laws of nature known by science, increasingly regulates the influence of the natural environment on production and at the same time tries to reduce its negative impact on landscapes [9, 15, 32].

In the conditions of new land relations in Ukraine, when forecasting the use of certain types of landscape resources and changes in the natural environment, fundamental and comprehensive studies of regional and local features of biogeochemical relationships of each type of landscape are necessary, taking into account anthropogenic influence [7, 16, 28, 31] .

It is important to optimize the natural landscape as one of the main means of organizing its effective and comprehensive use and protection. Such a task involves finding the best of possible solutions, which will make it possible, other things being equal, to make the most of the useful properties of the landscape, as well as its potential to meet various needs of society [11, 17, 22].

Optimization of the landscape should contribute to the longest preservation of its useful properties. The choice of methods of rational use of the landscape is related to the determination of the purpose of use, the assessment of possible options for exploitation, the identification of natural, socio-economic and other limitations [5, 8, 25].

Nature, as an objective reality, exists outside of man and independently of his consciousness, as well as infinite in time and space - it is the condition, place and means of our living and work. The material system that ensures the interaction of society and nature is the system "Earth - landscape" [6, 10]. Such interaction is implemented in two main forms:

1) direct use of the natural environment (primarily land);

2) the organization of its protection (a conscious and purposeful activity aimed at ensuring the rational use of nature and reproduction of natural resources) both in the process of exploitation and with the help of improvement, restoration and preservation of nature [4, 9].

Based on the goal of more fully meeting the ever-growing material and spiritual needs of our society, the objective is the systematic development and fundamental transformation of the natural environment [3, 27]. First of all, this concerns the earth's surface, which in the conditions of the scientific and technical revolution makes it possible to comprehensively implement the main functions of land use:

1) direct use of land;

2) organization of the process and conditions, forms and methods of land use;

3) protection of land resources;

4) restoration and transformation of the landscape.

The most significant achievement in this direction is the systematic approach as the most important principle of the scientific method of representation and reflection of objective reality in landscape science and land use organization [3, 12, 21]. Systemic views of the landscape, forms of organization of use and arrangement of the territory that have developed will provide an opportunity to deepen the methods of characterizing and evaluating its heterogeneity and diversity [5, 13, 19].

The definition of the anthropogenic landscape (as well as its variety - the agrolandscape) is somewhat uncertain. According to the state standard 17.8.01.-86, the term "anthropogenic landscape" means a landscape created from natural and anthropogenic components that interact and are formed under the influence of human activity and natural processes. A similar definition of the anthropogenic landscape is given by F. Milkov [6]. It defines classes of anthropogenic landscapes: industrial, road, agricultural, forest, recreational, etc. But, unfortunately, virtually no intact natural landscapes have been preserved in Ukraine [9, 14].

It turns out that the natural landscape automatically becomes an anthropogenic landscape after human intervention, which cannot be agreed with. If we use the word "anthropogenic", it must be equivalent to intelligence and rationality, since this concept appears after the intervention of Homo sapiens. Therefore, any agricultural landscape, which in most cases in our country was created spontaneously without sufficient scientific justification, cannot be transferred to the rank of anthropogenic. A barbaric attitude to natural landscapes, of which only ruins remain, cannot be called reasonable [5, 28].

The addition of the word "cultural" anthropogenic landscape, recommended by G. Dubinsky and V. Burakov, does not correct the position, because such a term is even more ambiguous than the term "landscape". Thus, anthropogenic means reasonable, scientifically based, ecologically safe [6].

The search for the definition of agrolandscape revealed, in our opinion, the most suitable formulation proposed by V. Burakov: "Agrolandscape is an integrated anthropogenic and natural territorial system, which is specially designed and created for the purposes of ecologically rational and economically efficient management of agricultural production, protection and optimization of natural foundations" [6].

In fact, for the first time, the question is raised not only about the adaptation of agricultural production to landscape conditions, but also about the possibility of its significant improvement in agrolandscape conditions in comparison with natural ones. This fundamental point elevates the theory of formation of forest-agrarian landscapes to a higher level in comparison with the strategy of adaptive agriculture [2, 23, 24].

In scientific work « Our steppes before and now » (1892) V. Dokuchaev wrote: "The centuries-old experience of local residents and a number of scientific studies agree enough that our black earth belt is undoubtedly undergoing a very slow, but steadily progressive drying" [6].

The causes of this phenomenon are determined, among which erosion processes dominate, and the algorithm for improving agricultural landscapes is proposed:

1. Regulation of rivers.
2. Reduction of spring flood.
3. Stopping the flow of fine soil and coarse sediments into the river valley.
4. Regulation of ravines and beams.
5. Regulation of water management in the open steppe:

a) system of ponds, including for irrigation;

b) hedges in ditches;

c) solid afforestation of unproductive lands;

d) hydrants for irrigation.

6. Elaboration of standards for the ratio of arable land, meadows, forests and water in accordance with local climatic conditions and agricultural crops.

7. Final definition of soil cultivation methods.

The basic stage of creating an agricultural landscape (according to V. Burakov) is soil protection and meliorative arrangement of the territory. At this stage, a landscape stable soil protection meliorative structure of the agrolandscape is formed by rational organization of the entire territory of agricultural land and the introduction of permanent soil protection meliorative measures into the landscape. It is the system of measures of permanent action that is the "zero" cycle of agricultural landscape construction [5].

The soil protection agrolandscape consists of two main blocks [4, 5, 6, 9]:

1. A system of measures of permanent action, which includes agroforestry plantations, hydrotechnical anti-erosion structures, infrastructure for safe discharge of surface runoff at extreme moments of water discharge, and a system of transport infrastructure;

2. Technological block, which includes soil protection technologies for growing agricultural crops and highly efficient use of hayfields and pastures; scientifically based structure of land and acreage and other components of the technological process of agricultural production.

The second unit cannot be guaranteed to perform regular and permanent anti-erosion functions. That is why the main soil protection burden falls on the system of measures of permanent action. A system of measures of permanent action ensures "steadily progressive optimization of its natural foundations." Confirmation of this opinion can be found in the writings of V. Sukachev, who confidently proved that vegetation significantly affects the conditions of its place of residence and can change it.

Therefore, we can truly say that each biocenosis has its own climate, which is largely formed by the biocenosis itself. That is, the main "building material" of the system of measures of permanent action - the frame of the agricultural landscape - is a living tree. That is why the creation of a valid system of measures of permanent effect is possible only under the conditions of the creation of a system of field-protecting tree-shrub strips that interact with each other and cover the space between the strips with their remedial influence. Thus, the concept of agrolandscape includes and overlaps the concept of the soil protection system of agriculture [1, 10, 14].

Agrolandscape, as an anthropogenic natural system, should be designed, constructed and managed mainly by engineering methods on a calculated quantitative basis. The most important function of the agricultural landscape, in addition to a sharp increase in the efficiency of agricultural production, is the reliable protection of the soil cover from degradation [1, 18, 20].

Among the degradation processes that destroy soils, the leading role belongs to erosion. Therefore, the very first function of the agrolandscape is the breaking of paragenetic ties of erosion processes, which allows to stop the erosional losses of the soil during agricultural production [18, 22].

The state of Ukraine's land resources is causing increasing concern due to the accelerated decline in soil fertility: the content and quality of the soil is decreasing, the processes of erosion, secondary salinization and salinization are intensifying, and the areas of technogenically polluted and disturbed soils are increasing. It is these and other destructive processes that destroy not only the soil cover, but also the entire landscape sphere of Ukraine. There is an accelerated transformation of our fertile land into "badlands" [8, 16, 29].

The reason lies in the absence of an ecological imperative in human activity, both in everyday life and in production. And if certain attempts were made to protect the natural environment, then these were not systematic actions of the so-called "struggle" separately with each of the degradation processes without the necessary consideration of all component processes and phenomena occurring in landscapes. The outstanding modern thinker D. Likhachev (1984) wrote that the relationship between man and nature is the relationship between two cultures, each of which is "social" and has its own "rules of behavior." In this regard, when using landscapes, society is definitely obliged to deeply know and respect those "moral" principles that determine their stability and ability to self-realize [2, 4, 6,].

The World Forum on the State and Development of the Environment (Rio de Janeiro, 1992) summarized the data on the development of degradation processes of the Earth's soil cover: complete soil destruction - 1%; catastrophic soil condition - 15%; crisis state of the soil - 46%; the beginning of the process of soil degradation - 38%.

That is, the entire soil cover of the Earth is used irrationally by humanity. At the same time, water and wind erosion processes have the greatest "weight" among degradation processes: 36 and 28%, respectively. This means that an ecologically sustainable agrolandscape must first of all be organized against erosion.

A prerequisite for the development of scientifically based management and forecasting of any processes, in particular those that destroy the ecosystem, is the determination of their nature and regularities. This provision is especially relevant for soil erosion, which can undoubtedly be classified as one of the most threatening phenomena for human life. Unfortunately, a significant number of aspects of the nature and patterns of the development of erosion processes have not yet been revealed. Perhaps, to a certain extent, this explains the lack of significant progress in the protection of modern landscapes from destruction by erosion. Moreover, modern achievements of scientists who study erosion processes are hardly used in practice.

References:

1. Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2015). *Еколого-економічна ефективність створення захисних лісових насаджень в системі сучасного сільськогосподарського землекористування.* Київ: Медінформ.
2. Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2017). *Інженерно-технологічна регламентація охорони земель.* Київ: Компринт.
3. Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2009). Про співвідношення категорій "система" і "механізм" та їх використання в економіці землекористування. *Землеустрій і кадастр,* (1), 63-69.
4. Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2016). *Технологія відтворення продуктивності земель на регіональному рівні*. Київ: Компринт, 2016.
5. Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2018). *Формування агроландшафтів*. Київ: Медінформ.
6. Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2013). *Формування просторової структури агроландшафтів на регіональному рівні*. Київ: Медінформ.
7. Ковальчук, І.П., Євсюков, Т.О., Мартин, А.Г., Тихенко, Р.В., Опенько, І.А., Атаманюк, О.П., Дем'янчук, І.П., Ліщук, Н.І. & Патиченко, О.М. (2016). *Наукові засади вирішення проблем землеустрою сільських територій на основі геоінформаційно-картографічного моделювання параметрів землекористування*. Київ: Медінформ
8. Ковальчук, І.П., Шевченко, О.В., Тихенко, Р.В., Опенько, І.А., Тихенко, О.В., Жук, О.П., Андрейчук, Ю.М., Ковальчук, А.І., Степчук, Я.А. (2021). *Оцінка земель і картографічне забезпечення функціонування територіальних громад.* Том 1. Том 2. Київ: ФОП Ямчинський О.В.
9. Кривов, В.М., Барвінський, А.В. & Тихенко, Р.В. (2011). *Ландшафтознавство та екологія у землеустрої.* Київ: Урожай.
10. Кривов, В.М., Тихенко, Р.В. & Гетманьчик, І.П. (2008). *Основи землевпорядкування.* Київ: Урожай.
11. Кривов, В.М., Тихенко, Р.В. Оптимізація структури земельних угідь сучасних агроландшафтів у новоутворених сільськогосподарських підприємствах та формування екологічної мережі. *Науковий вісник НАУ.* (93). 2006. С. 89-95.
12. Мартин А.Г., Барвінський А.В. & Тихенко Р.В. Система та механізм землекористування: проблеми наукової детермінації понятійного апарату. *Економіка АПК.* №.11. 2017. С. 32-37.
13. Мартин, А.Г., Ковальчук, І.П., Євсюков,Т.О., Тихенко, Р.В. & Шевченко, О.В. (2017). *Землеустрій. Організація агроландшафтів та проектування ґрунтоохоронних елементів КМОТ*. Київ: Медінформ.
14. Мартин, А.Г., Ковальчук, І.П., Євсюков, Т.О., Тихенко, Р.В., Шевченко, О.В. & Опенько, І.А. (2018). *Землеустрій. Типові рішення при проектуванні елементів контурно-меліоративної організації сільськогосподарських угідь*. Київ: Компринт.

15. Рокочинський, А., Волк, П., Тихенко, О., Фроленкова, Н., Шалай, С. & Тихенко, Р. (2020). Бонітування ґрунтів як основа формування вартості осушуваних земель. *Агросвіт*, (15), 4-10.
16. Тихенко, О.В., Мартин, А.Г., Тихенко, Р.В., Цвях, О.М. (2022). *Земельний кадастр.* Київ: ФОП Ямчинський О.В.
17. Тихенко, Р.В. (2007). Щодо ролі землевпорядних заходів у забезпеченні екологічної безпеки при використанні земельних ресурсів. *Землеустрій і кадастр*, (1), 63-67.
18. Тихенко, Р.В. (2021). Деградація земель: проблеми та шляхи вирішення на регіональному рівні. Збірник наукових праць SCIENTIA. Вилучено із https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/10491.
19. Тихенко, Р.В. (2012). Проблеми формування еколого-безпечних агроекосистем у сільськогосподарських землекористуваннях. *Фізична географія та геоморфологія*, (2(66)), 331-336.
20. Тихенко, Р.В. & Барвінський, А.В. (2018). *Робоче проектування. Будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд*. Київ: Медінформ.
21. Martyn, A., Barvinsky, A. & Tykhenko, R. (2017). Problems of conceptual apparatus in environmental economics: relationship between the systems and mechanism of land use. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, 4, 21-28. DOI 10.31548/zemleustriy2017.04.021.
22. Kryvoviaz, E., Openko, I., Tykhenko, R., Shevchenko, O., Tykhenko, O., Tsvyakh, O., & Chumachenko, O. (2020). Recovery of losses for inappropriate use of land. *Scientific Papers. Series E. Land Reclamation, Earth Observation & Surveying, Environmental Engineering*, IX, pp. 175–182.
23. Openko, I., Stepchuk, Ya., Tykhenko, R., Shevchenko, O. & Tsvyakh, O. (2022). Economic analysis of using the forest land to ensure rural development in Ukraine. *Economic Science For Rural Development.* № 56. pp. 545-554. DOI: 10.22616/ESRD.2022.56.054.
24. Openko, I., Shevchenko, O., Tykhenko, R., Tsvyakh, O. & Moroz, Yu. (2020). Assessment of inequality to forest resources access in the context of sustainable rural development. *Scientific Papers. Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. Vol. 20. Iss. 1. pp. 405-411.
25. Openko, I., Tykhenko, R., Shevchenko, O., Tsvyakh, O., Stepchuk, Ya., Rokochinskiy, A. & Volk, P. (2022). Mathematical modeling of economic losses caused by forest fire in Ukraine. *Engineering for Rural Development*. Vol. 21 p. 22-27. DOI 10.22616/ ERDev.2022.21.TF004.
26. Rokochinskiy, A., Volk, P., Frolenkova, N., Tykhenko,O., Shalai, S., Tykhenko, R. & Openko, I. (2021). Differentiation in drained land value in view of variable conditions of its use. *Journal of Water and Land Development*. No. 51. (IV-VI), p. 174-180. DOI 10.24425/jwld.2021.139028.
27. Shevchenko, O., Openko, I., Tykhenko, R., Tsvyakh, O., Zhuk, O., Kryvoviaz, E., Tykhenko, O., Bavrovska, N., Stepchuk, Ya., Rokochinskiy, A. & Volk, P. (2020). Assessment of economic losses caused by degradation processes of agricultural land use. *Scientific Papers. Series E. Land Reclamation, Earth Observation & Surveying, Environmental Engineering*. Vol. X, 2021, pp. 102-109.
28. Shevchenko, O., Openko, I., Tykhenko, R., Tsvyakh, O., Zhuk, O., Kryvoviaz, E., Tykhenko, O., Bavrovska, N., Stepchuk, Ya., Rokochinskiy, A. & Volk, P. (2021). Assessment of economic losses caused by degradation processes of agricultural land use. *Scientific Papers. Series E. Land Reclamation, Earth Observation & Surveying, Environmental Engineering.* Vol. X, pp. 102-109.
29. Tykhenko, R. (2013). Role of land-management measures to ensure environmental safety in land resources use. *International Scientific Electronic Journal Earth Bioresources and Life Quality.* №4. Available at: http://gchera-ejournal.nubip.edu.ua/index. php/ebql/issue /view/6
30. Tykhenko, R. (2022). Problems of formation of ecologically sustainable agrolandscapes at the regional level. *Collection of scientific works SCIENTIA,* pp. 25-28. DOI 10.36074/scientia-22.04.2022
31. Tykhenko, R. (2023). Problems of optimizing the structure of agricultural landscapes in Ukraine and the ways of their solutions. *Collection of scientific works ΛΌГОΣ*, pp. 31-35. DOI 10.36074/logos-03.03.2023.08
32. Tykhenko, R., Openko, I., Shevchenko, O. & Zhuk, O. (2021). Impact of transformation processes in land use on the environment. *Collection of scientific works ΛΌГОΣ*, pp. 97-100. DOI 10.36074/logos-09.04.2021.v1.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Масик Ігор Миколайович
канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри агротехнологій та грунтознавства
Сумський національний аграрний університет, Україна

Черненко Владислав Олександрович
здобувач вищої освіти факультету агротехнологій та природокористування
Сумський національний аграрний університет, Україна

Коваль Юрій Юрійович
здобувач вищої освіти факультету агротехнологій та природокористування
Сумський національний аграрний університет, Україна

Мартіян Катерина Юріївна
здобувач вищої освіти факультету агротехнологій та природокористування
Сумський національний аграрний університет, Україна

Омельченко Олег Петрович
здобувач вищої освіти факультету агротехнологій та природокористування
Сумський національний аграрний університет, Україна

ЩІЛЬНІСТЬ ҐРУНТУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПЕРЕДПОСІВНОГО ОБРОБІТКУ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ В УМОВАХ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Головною задачею при виборі системи агротехнічних прийомів вирощування соняшнику є створення оптимальних ґрунтових умов.

Мінімалізація допосівного обробітку ґрунту та подальшого догляду за посівами соняшнику дає змогу збільшити економічність культури. Зменшення обробітку грунту забезпечує значну економію праці та засобів на виробництво сільскогосподарьської продукції [1, 2, 3, 4].

Карташов С. Г., Городецький Е. Ю., Дудка В. С., Москалюк А. А. експериментально довели, що прийоми механічного обробітку більше впливають на щільність грунту, ніж природні процеси. У природних умовах діапазон зміни щільності під впливом зміни вологості і температури коливається в межах ±0,05 г/см^3. Залежно від типу кореневої системи цей діапазон дещо ширший ±0,20-0,30 г/см^3. За умов механічного обробітку чорнозему середньо- або важко- суглинкового гранулометричного складу він може сягати ±0,40 г/см^3 [5].

Результати наших досліджень, щодо впливу різних варіантів передпосівного обробітку на щільність ґрунту наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Щільність орного шару ґрунту перед посівом соняшнику в залежності від передпосівного обробітку ґрунту, г/см^3

Передпосівний обробіток ґрунту	Шар ґрунту, см		
	0-10	10-20	20-30
Без обробітку	0,98	1,05	1,09
Ранньовесняне боронування	0,95	1,06	1,07
Ранньовесняне боронування, ранньовесняна культивація (контроль)	0,92	0,98	1,03

Аналізуючи результати наших досліджень з вивчення системи передпосівного обробітку на щільність ґрунту при вирощуванні соняшнику, слід зазначити, що найменші її показники спостерігалися при повному наборі передпосівних операцій - 0,92 г/см^3 в шарі 0-10 см; 0,98 г/см^3 – 10-20 см та 1,03 г/см^3 в нижній частині орного шару. Спрощення передпосівного обробітку привело до деякого підвищення цього показнику, а саме використання лише ранньовесняного боронування в порівнянні з контролем - на 0,03 г/см^3 у верхній частині орного шару; на 0,08 г/см^3 в середині та на 0,04 г/см^3 в нижній його частині. Верхній шар ґрунту був найбільш ущільнений без використання передпосівного обробітку – 0,98 г/см^3 (0-10см); 1,05 г/см^3 (10-20 см); 1,09 г/см^3 (20-30 см), що відповідно більше від показників на контролі на 0,06; 0,07 г/см^3 та на 0,06 г/см^3. Але, все-таки, щільність ґрунту на всіх варіантах передпосівного обробітку знаходилася в оптимальних показниках перед посівом соняшнику.

Список використаних джерел:

1. Масик І.М. (2022). Забур’яненість посівів соняшнику за використання різних систем передпосівного обробітку ґрунту в умовах Лівобережного Лісостепу України. *III International Scientific and Theoretical Conference «Science of XXI century: development, main theories and achievements»*. - Helsinki, Finland. - December 2, 2022. - С. 52-54. Вилучено з: https://doi.org/10.36074/scientia-02.12.2022.
2. Кравченко М.С. (2004). Ефективність застосування безполицевого основного обробітку ґрунту в лісостеповій зоні Сумської області. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Агрономія і біологія,* Вип. 9., 114-115.
3. Масик І.М. (2022). Вплив міжрядного обробітку грунту на забур’яненість посівів соняшнику в умовах Лівобережного Лісостепу України. *III International Scientific and Theoretical Conference, December 9, 2022. Berlin, Germany*. - С. 51-53. Вилучено з: DOI:https://doi.org/10.36074/scientia-09.12.2022.
4. Масик І.М. (2009). Механічні та біологічні заходи зниження потенційної забур'яненості ріллі в умовах Лівобережного Лісостепу України: автореф. дис... канд. с.-г. наук: 06.01.13 / І.М. Масик ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2009. — 20 с. Вилучено з: http://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/486.
5. Карташов С. Г. (2012). Вплив оптимальної щільності ґрунту для різних сільськогосподарських культур на врожайність. *Таврійський науковий вісник*: *Землеробство, рослинництво, овочівництво та баштанництво*. - Вип. 78. - С. 21-26. - Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tavnv_2012_78_7.

SECTION 9.
TECHNOLOGIES OF LIGHT AND WOODWORKING INDUSTRY

Elmira Usnatdinova Fakhratdinovna
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti doktoranti, O’zbekiston Respublikasi

Abdurahimova Fazilat Abdullayevna
Ilmiy rahbar t.f.n. dots.
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat institute, O’zbekiston Respublikasi

IKKI IGNADONLI MASHINALARDA YARATILGAN TRIKOTAJ TO‘QIMALARINING XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: *Maqolada ikki ignadonli mashinalarning texnologik imkoniyatlaridan foydalanib yaratilgan yangi trikotaj to‘qimalarining asosiy ko‘rsatkichlari tahlili keltirilgan.*

Kalit sȯzlar: trikotaj, to‘qimachilik mahsulotlari, ikki ignadonli mashina, halqa, ignadon.

Respublikada mavjud xomashyo bazasidan samarali foydalangan holda to‘qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalarida chuqur qayta ishlash va yuqori qo‘shilgan qiymatli tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hamda ularning eksportini yanada rag‘batlantirish mexanizmlarini joriy etish maqsadida Prezident Farmoni qabul qilingan. Unga ko‘ra, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi huzuridagi Eksportni rag‘batlantirish agentligi qoshida yuridik shaxs tashkil etmagan holda To‘qimachilik sohasini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tashkil etilishi belgilab qo‘yildi [1].

Trikotaj sanoatida bir ignadonli mashinalar qatori, ikki ignadonli mashinalar ham keng tarqalgan. Bunday mashinalarning ignadonlari bir-biriga nisbatan biror burchak ostida joylashadi va o‘z halqalarini turli tomonga tashlaydi. Ikki qavatli trikotajda old tomondagi halqalar orqa tomondagi halqalar bilan birga bitta ipdan hosil qilingan bo‘ladi. Ikki old tomonli ikki qavatli trikotajda old halqa ustunchalari bilan ma’lum bir tartibda almashinib keladilar. Trikotajning bunday turi lastik deb ataladi. Ikki orqa tomonli yoki teskari ikki qavatli trikotajda old halqalar qatori, orqa halqalar qatori bilan ma’lum bir tartibda almashinib keladilar [2].

Trikotajning yuza zichligi, gorizontal va vertikal bo‘yicha zichlik (uzunlik birligiga nisbatan halqalar soni), halqa ipi uzunligi, halqa qatorlari va halqa ustunchalari kesishgan burchak, hamda qalinlik trikotaj to‘qimalari tuzilishini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar hisoblanadi. Trikotaj to‘qimalarining fizik-mexanik xususiyatlarini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar orasidan quyidagi ko‘rsatkichlar: mustahkamlik va uzilishdagi uzayish, uzilish kuchidan kam bo‘lgan kuchlanish ta’sirida cho‘zilishi, bir martalik va takror cho‘zilishga chidamlilik, g‘ijimlanish va yemirilishga chidamlilik, issiq-nam sharoitda ishlov berilganda kirishishi kabilar qabul qilingan.

1-jadval

Yassi ikki ignadonli mashinalarda olingan yangi ikki qavatli trikotaj to‘qimalarining fizik-mexanik xususiyatlari

Namunalar	1	2	3	4
Yuza zichligi g/m²	444,6	314,5	391,3	494,5
Qalinligi mm	1,75	1,5	1,8	2,4

1-jadval

Namunalar	**1**	**2**	**3**	**4**
Havo o‘tkazuvchanligi sm³/sm²sek	87,7	82,7	70.6	168,6
Ishqalanishga chidamliligi 12kPaskalsikl	10,5	24	23,5	25
Uzilish kuchi bo‘yiga N	731	568	496	594
Uzilish kuchi eniga N	596	501	391	512
Cho‘zilishi bo‘yi bo‘yicha %	38	61	54	52
Cho‘zilishi eni bo‘yicha %	51	138	121	94

Issiqlik saqlash xususiyati yuqori bo‘lishi kerak bo‘lgan ustki trikotaj mahsulotlari uchun mo‘ljallangan trikotaj to‘qimalarining havo o‘tkazuvchanligi 40-90 sm³/sm² sek bo‘lishi lozim. Yassi ignadonli mashinalarda olingan bu to‘qimalar issiqliq saqlash xususiyati yuqori bo‘lgan kuzgi bahorgi ayollar ustki jemperlarini ishlab chiqarish uchun mo‘ljallangan.

Har qanday trikotaj to‘qimasining sifat ko‘rsatkichlariga xom ashyoning xususiyati, iplarning to‘qimada joylashishi va pardozlash usullari ta’sir etadi. Ikki qatlamli trikotaj to‘qimasi ikkita bir xil yoki ikkita turli bir qavatli mustaqil to‘qimadan tashkil topgan bo‘lib, birinchi qatlam to‘qimaning ko‘rsatkichlari ikkinchi qatlam to‘qimaning ko‘rsatkichlariga nisbatan yuqori bo‘lishi mumkin. Bu holat qatlamlarning o‘zaro ta’siriga bog‘lik bo‘ladi. Bitta mustaqil qatlam ikkinchi qatlam bilan biriktirilganda uning dastlabki ko‘rsatkichlarini o‘zgartirishi va aksincha, birinchi qatlam ham o‘z ko‘rsatkichlarini o‘zgartirishi mumkin. Shuning uchun ikki qatlamli trikotajda qatlamlarining halqa ipi uzunligi va zichligini muvofiq ravishda bir qavatli to‘qimalarni aniqlash formulalari orqali aniqlab bo‘lmaydi. Bundan tashqari ushbu ko‘rsatkichlar biriktirish turi va usuliga bog‘lik bo‘ladi. To‘qima qatlamlarining bir-biri bilan o‘zaro ta’sir etishini o‘rganish katta qiziqish uyg‘otadi. Chunki u ikki qatlamli trikotaj to‘qimasining ko‘rsatkichlariga ta’sir etadi. Agar to‘qima tuzilishidagi ko‘rsatkichlar bir xil bo‘lib, biriktiruvchi elementlar o‘ng va teskari tomon halqalariga bir xilda ta’sir etsa, u holda qatlamlar bir-biriga ta’sir etmaydi.

3.1-jadval

Ikki ignadonli mashinalarda olingan yangi trikotaj to’qimalarining fizik-mexanik xususiyatlari

Namunalar	1	2
Yuza zichligi g/m²	209,6	251,2
Qalinligi mm	0,8	0,6
Havo o‘tkazuvchanligi sm³/sm²sek	122,9	90,7
Ishqalanishga chidamliligi 12kPaskalsikl	25,5	28
Uzilish kuchi bo‘yiga N	568	536

3.1-jadval

Namunalar	1	2
Uzilish kuchi eniga N	534	398
Cho‘zilishi bo‘yi bo‘yicha %	61	44
Cho‘zilishi eni bo‘yicha %	58	121

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida 6 dona trikotaj to‘qima namunalaridan olingan natijalardan quyidagi xulosalarga erishildi: 1-jadvalda yassi ignadonli mashinalardan olingan to‘qimalarning fizik-mexanik xususiyatlari keltirilgan. 4 ta namunalarni solishtirish natijasida 2-va 4-namunalarning ko‘rsatkichlari yaxshi samara ko‘rsatdi. Bu to‘qimalar o‘rtacha qalinlikda bo‘lib, asosan ayollar jemper mahsulotlari ishlab chiqarish uchun mo‘ljallangan.

2-jadvalda aylana ignadonli mashinalarda yaatilgan 2 ta to‘qima namunalari keltirilgan bo‘lib, 1-namuna ikkinchisiga nisbatan yuqori ko‘rsatkichga ega ekanligi ma’lum bo‘ldi. Bu to‘qimalardan asosan erkaklar futbolka mahsulotlari ishlab chiqariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. PF-53-son 21.01.2022y. To‘qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalarida chuqur qayta ishlash va yuqori qo‘shilgan qiymatli tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni hamda ularning eksportini rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
2. M.M.Muqimov. “Trikotaj texnologiyasi” Toshkent 2002.
3. E.F.Usnatdinova. Dissertatsiya, TTYeSI, Toshkent 2022.

SECTION 10.
ELECTRONICS AND TELECOMMUNICATIONS

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Banzak Hennadii Vyacheslavovich
Ph.D. in Technical Sciences, Associate professor, Associate professor department of Metrology, quality and standardization,
State university of intelligent technologies and communications, Odessa, Ukraine

Bansak Oksana Viktorovna
D.Sc. in Engineering, Professor,
Professor department of Electronics, transport technology and logistics,
State university of intelligent technologies and communications, Odessa, Ukraine

Leshchenko Oleg Ivanovich
Associate professor of department of Electronics,
transport technology and logistics,
Head of department Electronics, transport technology and logistics
State university of intelligent technologies and communications, Odessa, Ukraine

Dobrovolska Svetlana Vasilievna
Senior lecturer department of Electronics, transport technology and logistics
State university of intelligent technologies and communications, Odessa, Ukraine

SPECTROMETER GAMMA RADIATION FOR RADIATION IN THE FIELD

Introductions. The level of development and application of radiation technologies is largely determined by the state of nuclear instrumentation. In a relatively short period of time, this industry went through several stages of development, and each of them was marked by emergence of various devices that register and measure the parameters of ionizing radiation: gas-discharge counters, scintillators, semiconductor detectors, and others. Their appearance and further widespread use was provided in the past by works from Crookes, Rutherford, Geiger and Müller to the works of A.B.Dmitriev, S.N. Perelman, V.G. Tchaikovsky, and V.G. Baranov, which are closer to us in time. Golbek G.R., Nemirovsky B.V., Yakubovich A.L. and many others. The basis for the progress of nuclear instrumentation was the simultaneous development of two areas - nuclear physics research and electronics. However, both directions at that time developed independently, without proper mutual connection.

Aim. The key problem of nuclear power - radiation safety - is solved by ensuring the reliability of protective barriers for the main objects of the technological process of NES functioning: fuel elements, fuel assemblies (FA), coolant transfer circuits, etc. The key problem of nuclear power - radiation safety - is solved by ensuring the reliability of protective barriers of the main objects of the technological process of NES operation: fuel elements, fuel assemblies (FA), coolant transfer circuits, etc. radiation reconnaissance in the field.

Materials and methods. The new generation radiation sensors and measuring systems created in this work open up previously unknown possibilities in solving problems of nuclear fuel analysis, increasing the accuracy and efficiency of monitoring technological parameters and the state of protective barriers in nuclear power plants, creating means for IAEA inspections.

When considering methods of combating the illicit circulation of nuclear materials, it is necessary to reconsider approaches to the organization of control: today it is necessary to detect trace amounts of materials, and in many cases not to seize them immediately, but to establish the place of storage, processing, routes of movement, etc.

The structural diagram of the spectrometer is similar to that shown in Figure 1. In contrast, this device has two sensors. The second one is placed on a telescopic rod, which allows monitoring in hard-to-reach places with increased radiation hazard.

The BDPG-CZT detecting unit operates as follows.

An external voltage of +400 V is applied to the BDPG-CZT, which creates an offset on the sensor through the RD and a high-resistance resistor. When gamma radiation enters the detector, charge pulses are formed on it, which are converted by the PU into voltage pulses. These pulses are amplified by the op-amp and fed to the comparator and UZA.

The logic pulses at the comparator output are set to "1" by the latch trigger, the state of which is read by the MC. After detecting a logic "1" at the output, MC resets this flip-flop to prepare for receiving the next comparator pulse. The choice of the comparator threshold allows you to set the level of suppression of the noise component op amp signal when detecting radiation pulses, i.e. this threshold actually determines the lower energy level of the detected radiation.

The amplitude of the OA pulses is fixed in the analog UZA, the operation of which (reset-memorization) is controlled by the MC. The MC also controls the operation of ADC (trigger-read). The MC program works in 2 modes: calibration and measurement. The change of modes is controlled by an external PC via the RS-232 interface.

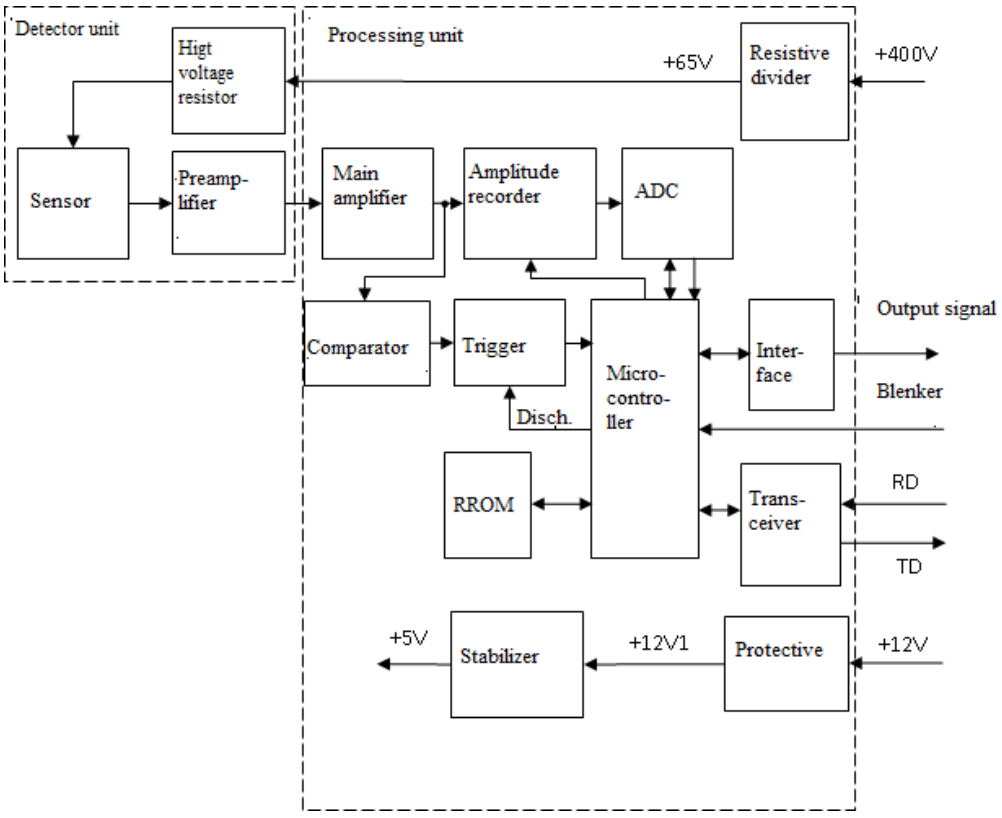

Fig. 1. **Block diagram of the BDMG-CZT detecting unit**

Results and discussion. When the power is turned on and there is no external PC connected, MC automatically enters the measurement mode. In this mode, the MC reads correction and calculation coefficients from the nonvolatile memory of the EPROM, measures the count rate of

radiation pulses (according to the comparator signal), determines their amplitude (radiation energy) and calculates the dose rate. Then MC records the code into interface corresponding to the calculated value of dose rate. The interface generates the output signal BDPG-CZT in the form of pulses negative and positive polarity with an amplitude of 4.5 V, duration of 3 μs and a repetition rate proportional to the calculated value of the dose rate. These pulses enter the measurement channel.

The output pulses are continuously delivered to the measuring channel. Even if the BDPG-CZT unit does not register radiation, its output always contains pulses with a frequency of 0.3 - 0.5 Hz. This is used to check the functionality of the battery measurement channel.

A voltage of + 6 V is applied to the "Blenker" input, due to this, the MC sets at the interface output pulses with a repetition rate of 1000 Hz.

In the calibration mode, initialized by PC, service information, correction and calculation coefficients are written into the microcontroller through the computer port interface. The microcontroller stores all this information in the non-volatile memory of EPROM. In the measurement mode, only this information is read.

MC conducts a series of measurements and analyzes the result. The first step is to measure the count rate of input pulses. The maximum counting rate is limited from above by a value of 65536 imp/s, so a preliminary measurement is made at an exposure of 0.1 s and MC compares the obtained value with the number 6500 (10% of the maximum channel load). If the count rate exceeds specified limit, MC automatically sets the output pulse repetition rate of 65000 imp/s.

If the count rate is in range of values from 0 to 65000 pulses/s, then the MC conducts a set of pulses with subsequent averaging. So, at a count rate from 0 to 3000 pulses/s, the dialing time is 16 s. At a count rate of 3000 to 10000 cps, the dialing time is 4 s. At the maximum counting rate, the dialing time is 1 s.

Conclusions. For the first time a portable digital gamma-ray spectrometer for radiation reconnaissance in the field was developed and created. Distinctive features of such devices are:

- application of CdZnTe detectors with coplanar and quasi-spherical crystal geometry;
- the use of digital methods of filtering by the pulse shape, implemented in a digital spectrometer.

The manufactured sets of such gamma spectrometers have an energy resolution of 6 keV, which meets the requirements for assessing the isotopic composition of nuclear fuel.

A prototype of a digital gamma spectrometer using a multielement CdZnTe sensor has been developed. On the basis of inexpensive CdZnTe-detectors, a prototype unit for detecting the power of air kerma with an average sensitivity of more than 120,000 s^{-1} at an absorbed power of 1 rad/h has been developed and manufactured. The range of the measured absorbed dose rates was from 50 mrad/hour to 10 rad/hour with a crystal size of 5x5x1 mm.

The developed spectrometer meets the basic requirements for application in the program of international safeguards for the non-proliferation of nuclear materials.

References:

1. Банзак О.В. Полупроводниковые детекторы нового поколения для радиационного контроля и дозиметрии ионизирующих излучений / О.В. Банзак, О.В. Маслов, В.А. Мокрицкий: Под ред. В.А. Мокрицкого, О.В. Маслова. – Монография. – Одесса, 2013. – Изд-во «ВМВ». – 220 с.
2. Банзак О.В. Методика проектирования цифрового гамма-спектрометра / О.В. Банзак, А.В. Карпенко, О.В. Маслов, В.А. Мокрицкий // Система обробки інформації. – №1(108). – Харків, 2013. – С. 35–38.

SECTION 11.
ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

Адамів Степан Станіславович
старший викладач кафедри екології
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут», Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ

Актуальність проблеми. В Україні на сьогоднішній день досить поширений несанкціонований видобуток бурштину, а особливо в Рівненській, Волинській та Житомирській областях. Самовільний видобуток бурштину несе за собою негативні екологічні наслідки, які вимагають негайного вирішення. Налічується дев'ять компаній, які мають дозволи на користування надрами, але лише три компанії володіють спеціальними дозволами на видобування бурштину.

Порушення гідрологічного режиму, значна вирубка лісу нецільового призначення, руйнування ґрунтового шару, зникнення рідкісних рослин та тварин, занесених до Червоної книги України – все це призводить до деградації цілої екосистеми. У зв’язку з наведеними фактами, актуальність даної проблематики беззаперечно є і вимагає ґрунтовного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти масштаб та специфіку впливу несанкціонованого видобутку бурштину розглянемо технології за якими його видобувають [1]. Розрізняють два найпоширеніші способи:

1. Механічний спосіб – розробка масиву ґрунту у відкритому кар’єрі або під землею, з використання екскаваторів та самоскидів, які перевозять продуктивну породу до промивального установки (цеху). Проте такий спосіб видобування був визнаний економічно невигідним із-за низької рентабельності: великі експлуатаційні та економічні затрати, винос породи на поверхню і негативний екологічний вплив на навколишнє середовище.

Цей спосіб включає декілька етапів:

- розкриття продуктивного шару ґрунту;
- екскаваційні роботи;
- транспортування породи;
- відділення бурштину від породи за допомогою миття;
- рекультивація земель.

2. Гідравлічний спосіб – розмивання продуктивного шару ґрунту струменями високого тиску та виносу бурштину на поверхню родовища гідравлічними потоками. З 2008 року на території Житомирської та Рівненської областей підприємством «Бурштин України» використовувалася розробка родовищ бурштину шнеково-гідравлічним методом. Способи підйому бурштину на поверхню – свердловинні. Діаметр буріння за спеціальною сіткою – 80 см. Найбільша глибина викриття родовища – 15 м. На породу справляють дію гідравлічним тиском і виносять її на поверхню в вигляді водяної пульпи. Потім пульпа потрапляє в спеціальну установку, де її розділяють і додатково промивають. Промивна вода, в свою, чергу, повертається до відстійника, де повторно очищується і знову використовується. В Україні ведеться державний видобуток бурштину, але поряд із ним –

незаконний видобуток, який знижує рентабельність державного, що призводить до того, що частка видобутого державою бурштину зменшується (внаслідок чого в 2009 році видобуток бурштину підприємством «Бурштин України» зупинився. Гідравлічний спосіб передбачає розмивання продуктивного шару ґрунту під високим тиском води, в результаті чого бурштин виноситься на поверхню гідравлічними потоками.

Свердловинно-гідравлічний спосіб включає :

- розкриття продуктивного шару свердловинами;
- встановлення гідродобувне обладнання з видавлювальним пристроєм;
- створення сполучення між свердловинами;
- підрізання продуктивного горизонту, щоб заповнити щілини водою, після чого зруйнована порода продуктивного горизонту впадає в підрізну щілину;
- піднімання пульпи на поверхню по свердловині самовиливом у зв'язку з постійним надходженням води в робочу зону в середині добувальної камери [2].

Спосіб реалізується наступним чином. В родовищі по контуру добувальної камери бурять периферійні свердловини глибше рівня продуктивного горизонту з таким діаметром щоб розмістити гідродобувне обладнання. В центрі добувальної камери бурять додаткову видавлювальну свердловину, яка забезпечує вільне проходження бурштину максимального діаметру. Свердловини обсаджують трубами до межі продуктивного горизонту. Після чого в периферійну свердловину розміщують гідродобувне обладнання, яке включає гідромонітор і видавальний пристрій. Гідромонітор виводять на рівень межі підстилаючих порід, які розмивають, формуючи на межі з продуктивним горизонтом горизонтальну підрізну щілину. Обертаючись гідромонітор в горизонтальній площині утворює в межах добувальної камери сектор розмиву. Задля зменшення часу формування підрізної щілини розмив ведеться в осушеному забої. При вилученні пульпи на поверхню використовують видавальний пристрій [2].

Після утворення підрізної щілини гідромонітор виводять на рівень першого шару продуктивного горизонту. Гідромоніторами формують підрізну щілину з прямим похилом в бік додаткової видавальної свердловини, а нижній торець обсадних труб піднімають до верхньої точки крівлі першого підрізуваного шару. В процесі формування горизонт заповнюють водою до рівня видавального пристрою. По мірі заглиблення похилої підрізної щілини відбувається обвал шару продуктивного горизонту у вироблений простір підрізної щілини. Після з'єднання підрізної щілини з верхнім торцем обсадних труб підйом пульпи зупиняють і починають розмив в забої обваленого шару. При цьому забезпечується дезінтеграція частинок породи, і бурштин звільнюється від зв'язків з масивом ґрунту. Глиниста фракція переходить в пульпу, густина якої сягає 1,2 г/см^3. Пісок випадає в осад як більш важка фракція. Оскільки, питома вага бурштину складає 1,00 -1,11 г/см^3, то він за рахунок виштовхувальної сили та сили потоку пульпи піднімається до нижнього торця обсадних труб. Після розмиву першого обваленого шару продуктивного горизонту гідромонітор виводять на рівень другого шару, а обсадні труби піднімають до верхньої точки крівлі другого підрізуваного шару, формують підрізну щілину і розмивають другий продуктивний горизонт. Операції повторюють до повної розробки всього продуктивного горизонту [2].

Незаконний видобуток бурштину здійснюється кар'єрним і гідромеханічним способом.

Кар'єрний спосіб видобутку бурштину (рис. 1). Відрізняється від офіційного добування зменшеним розміром кар'єрів, оскільки добування ведеться переважно вручну, але на відміну від легального добування не передбачає жодного дотримання норм охорони праці, заходів з охорони водного басейну та інших екологічних заходів.

Гідромеханічний спосіб видобутку полягає в розмиванні водою під великим тиском ґрунту до 6–10 метрів у глибину. Мотопомпами (рис. 2) воду з найближчої водойми під високим тиском закачують у ґрунт і створюють так звані «свердловини» глибиною не більше десяти метрів, оскільки бурштин легший за воду, він спливає на поверхню та

виловлюється сітками. Коли вимив доходить до глини, яка залягає під покладами бурштину, розробку залишають.

Видобуток дорогоцінного і напівкоштовного каміння з гірських порід відбувається усіма можливими способами. Бурштин в сировині вважається дорогоцінним камінням органогенного утворення (637/97-ВР).

В залежності від того, які геологічні умови притаманні бурштиноносній зоні залежить і спосіб видобування. Застосування способу визначається такими факторами:

- глибина залягання покладів бурштину;
- глибина залягання ґрунтових вод та присутність пливунів;
- піддатливість бурштинових відкладів до розмиву;
- вміст бурштину в руді.

Шурфовий метод застосовують, як правило, тоді як бурштинові відклади залягають в середньому до 5 м в зоні аерації. Серед них мало пливунів, але є багаті розсипи у водотривких глинистих відкладах, які не піддаються до гідророзмиву. Бурштинові поклади, які залягають глибше 5 м, серед яких є достатня кількість пливуні у водопроникних відкладах видобувають способом підземного гідровимивання.

Видобування бурштинових покладів способом шурфування займає 55 % від всіх охоплених продуктивних бурштиноносних пластів олігоцену старательськими промислами. Цей спосіб полягає в проходці з денної поверхні різних за поперечним перерізом і конфігурацією вертикальних гірничих виробок серед четвертинних і олігоценових відкладів, націлених на розкриття в надрах (часткове або на повну потужність) бурштиноносних горизонтів і механічне вилучення при цьому кускового бурштину з викидів гірничої маси (рис.1). Шурфи у переважній більшості копаються вручну штиковими та совковими лопатами із застосуванням інших аналогічних по простоті засобів [2].

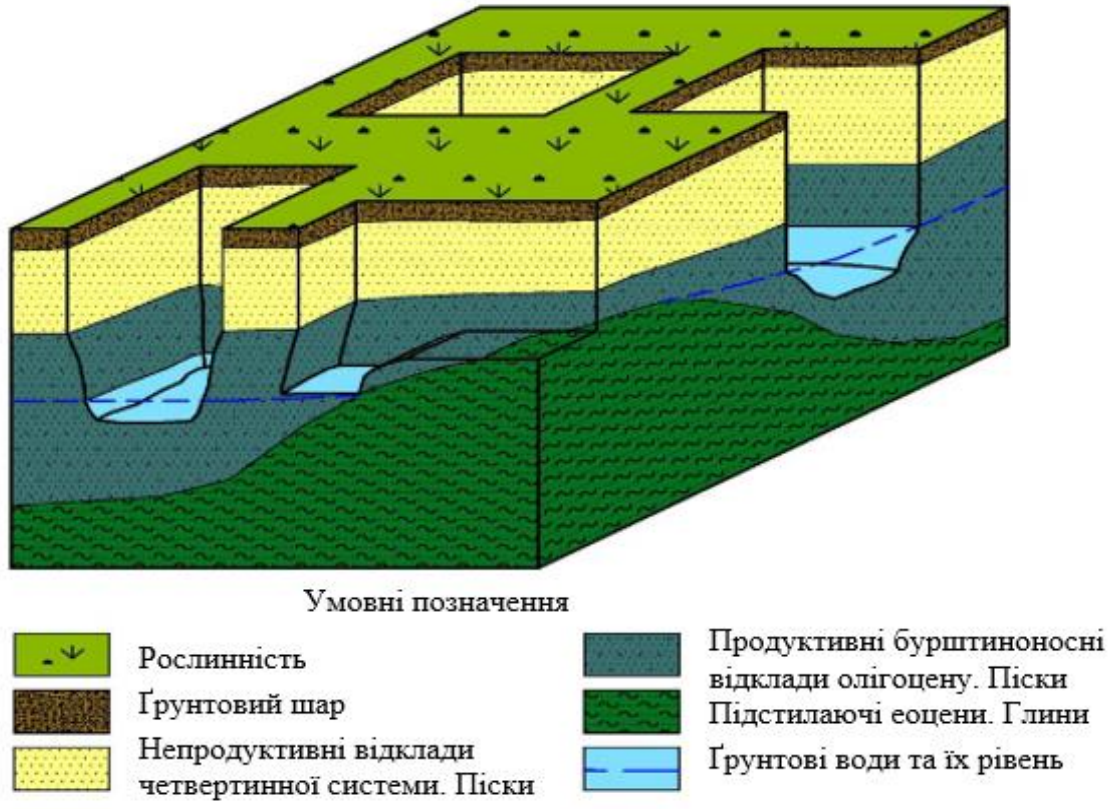

Рис. 1. **Блок-діаграма розробок олігоценових бурштинових покладів способом шурфування [2]**

Проходка шурфів в умовах Полісся старателями виконується без попереднього складування дерново-підзолистих ґрунтів рослинного шару. Інколи до копання шурфів залучають технічні засоби, на кшталт малооб'ємних екскаваторів чи бульдозерів, що знімають розкривні породи, якими є непродуктивні четвертинні відклади. Бурштиноносні піщані відклади олігоцену переважно є водонасиченими і часто містять водонапірні пливуни, які значно утруднюють, а іноді і унеможливлюють, проходку шурфів. У зв'язку з пливунами термін розробки продуктивного горизонту обмежується його затопленням із виникненням ризику обвалення стінок. Внаслідок цього старателі розробляють переважно верхню частину бурштиновміщуючого шару, а при руйнуванні шурфа, основний об'єм продуктивного горизонту взагалі залишається не задіяним. Знешкодження пливунів передбачає використання наступних заходів:

- осушення (заморожування) пливунного ґрунту;
- знищення мікроорганізмів антисептиками;
- механічне закріплення пливунних ґрунтів [3**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Видобуток бурштину підземним гідровимиванням – це комплекс заходів, націлених на вилучення бурштину з надр за рахунок дезінтеграції і руйнування продуктивної бурштиноносної товщі напірним нисхідним струменем води з наступним винесенням на денну поверхню шматків бурштину (рис.2).

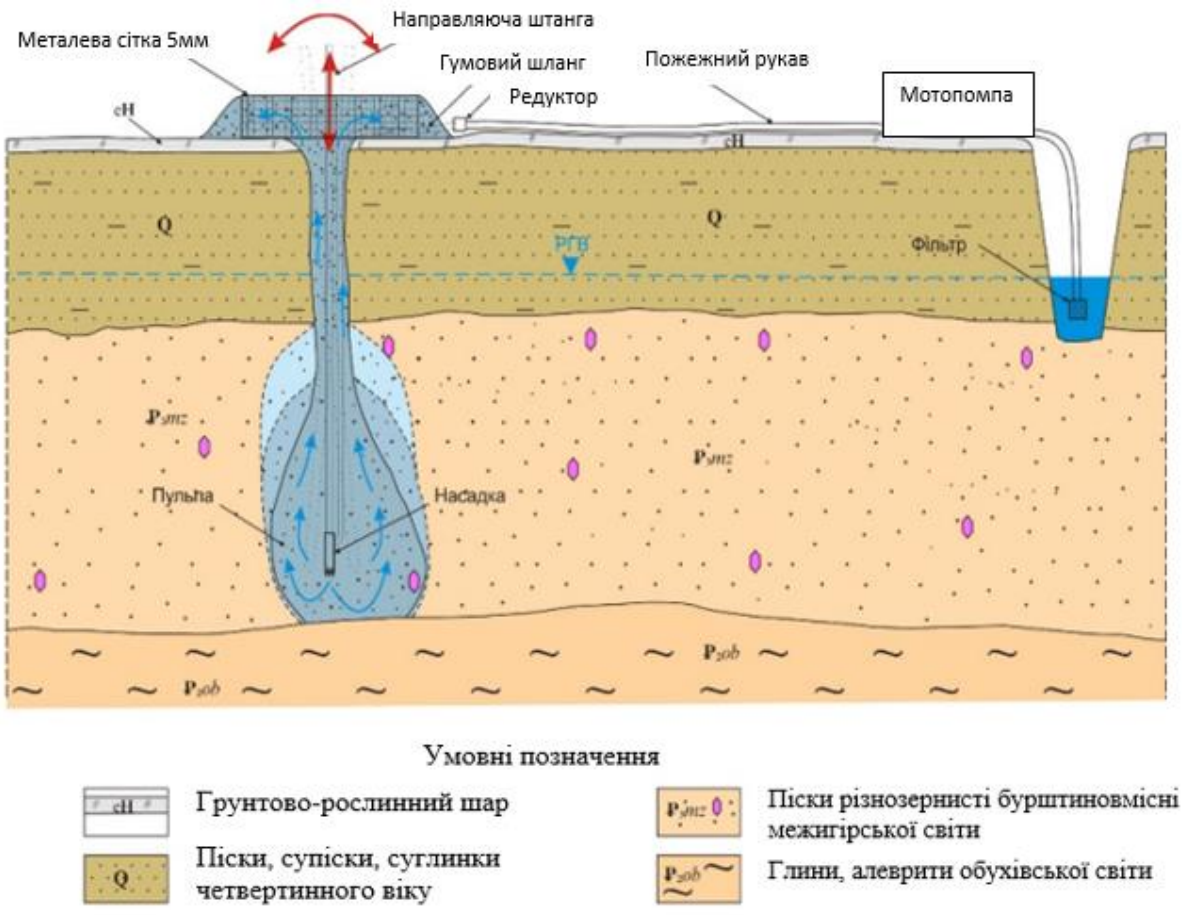

Рис. 2. **Принципова схема видобутку бурштину способом підземного гідровимивання [2]**

Його суть полягає у вертикальному розмиванні піщанисто-глинистих гірських порід напірними водами та піднятті бурштину разом з висхідними потоками пульпи. Для гідророзмиву використовуються гідропомпові агрегати, що складаються з забірної, подавальної та нагнітальної частин. Забірна частина – це пожежний шланг великого

діаметра (140 мм), що опускається у водний об'єкт – джерело забору води. Подавальна частина являє собою потужний гідронасос на основі двигунів від автомобілів марок BMW, Audi, Mercedes, Volkswagen та пожежний шланг діаметром 100 мм довжиною 20-300 (до 500-800) м з редуктором на кінці. Нагнітальна частина – це гумовий шланг малого діаметра (80 мм) з циліндричним стальним наконечником – брандспойтом, що на кінці обладнаний міцними гострокутними зубцями. Така конструкція дає змогу створювати на виході з наконечника напір води з витратою у 800-1800 л/хв і розмивати щільні алевритисті та глинисті породи [3].

Свердловина підземного гідровимивання – на денній поверхні – це кругла або близька до неї за формою, різна за розмірами лійка, що опоясана конусоподібним шлейфом, утвореним диспергованими продуктами осідання винесеної висхідним потоком пульпи. У надрах – це від ізометричної до циліндричної за формою, близька до вертикальної камера, пустотіла або заповнена в процесі гідророзмиву перемішаними продуктами руйнування відкладів продуктивної товщі та перекриваючих порід. В результаті проходки свердловин гідророзмиву на денній поверхні утворюється лійки різних розмірів, в залежності від складу перекриваючих порід й інтенсивності та тривалості розмиву. Невеликі за діаметром лійки утворюються при пробній проходці, або у випадку, коли перекриваючі відклади представлені сильно водопроникними породами. Лійки великого діаметру утворюються при обваленні підземних камер гідророзмиву [4].

При здійсненні старательського видобутку бурштину „пробну розвідку" перспективної ділянки найчастіше проводять не шнековим буром, а самим гідропомповим агрегатом, закладаючи пробні свердловини по профілю або навмання. Застосування такого пошукового методу в народі називають – «биття пробок». Таким чином старателі по візуально оціненому виходу бурштину відразу ж дізнаються про перспективність того чи іншого покладу і економічну доцільність його розробки [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Висновки. Розглядаючи чинні та старательські способи видобування бурштину можна зробити висновок, що гідравлічний спосіб та спосіб підземного гідровимивання подібні між собою так само як механічний та шурфувальний способи. Старательські способи відрізняються від чинних в більш простій конструкції та в доступності застосування, але всі способи руйнують ґрунтовий покрив, що в свою чергу призводить до низки екологічних проблем, які необхідно терміново вирішувати на рівні держави.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко В.Я. (2014). Сучасні технології видобутку бурштину з родовищ. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Технічні науки,* (65), 462-470.
2. Волненко С.О., Мельничук Г.В., Курепа, & Мамчур С.В. (2017). Старательські способи видобутку бурштину в Українському Поліссі. *Вісті Донецького гірничого інституту,* (40), 118-119.
3. Надточій, П.П. (2015). Еколого-економічна оцінка впливу діяльності, пов'язаної з незаконним видобуванням бурштину, на стан довкілля Житомирщини. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. Загальна екологія та радіоекологія*, (47), 28-50.
4. Войчун, Н. & Андрейчук, Ю. Геоекологічні аспекти видобування бурштину в межах Рівненської області. *Теоретичні та прикладні аспекти досліджень з біології, географії та хімії*: *матеріали ІІ-ої Всеукраїнської заочної наукової конференції.* (с. 68–72). 25 квітня 2018, Суми: ФОП Цьома С. П.

SECTION 12.
COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

Ялова Катерина Миколаївна
канд, техн. наук, доцент, зав. кафедри програмного забезпечення систем
Дніпровський державний технічний університет, Україна

Шелюг Костянтин Юрійович
аспірант кафедри програмного забезпечення систем
Дніпровський державний технічний університет, Україна

МЕТОДИ РОЗПІЗНАВАННЯ МОВЛЕННЯ

Питання підвищення якості людино-машинної взаємодії є актуальним науково-практичним завданням. Найбільш ефективними способами взаємодії людини з машиною є ті, які є природними для людини: через візуальні образи і мовлення. Мова є найбільш природною формою людського спілкування і тому реалізація інтерфейсу на основі аналізу мовленнєвої інформації є перспективним напрямком розвитку інтелектуальних систем управління. Створення мовленнєвих інтерфейсів може знайти застосування в системах різного призначення: голосове управління для людей з обмеженими можливостями, автовідповідачі, оброблення дзвінків в автоматичному режимі, ідентифікація власника пристрою, голосового керування «розумним домом» тощо. Реалізація мовленнєвого інтерфейсу базується на системі автоматичного розпізнавання мови, що забезпечує прийом мовленнєвого сигналу і перетворення його до тексту або команди. Система автоматичного розпізнавання мовлення (Automatic Speech Recognition System – ASRS) [1] – це інформаційна система, що перетворює вхідний мовленнєвий сигнал в розпізнане повідомлення. При цьому розпізнане повідомлення може бути представлено як у формі тексту, так і одразу перетворено в зручну для його подальшої обробки форму. Більшість систем розпізнавання мовлення складається з процесу аналізу й обробки аналогового сигналу і процесу розпізнавання. При аналізі аналогового сигналу з промови виділяються властивості, які в подальшому використовуються в процесі розпізнавання для того, щоб визначити, що було сказано. Системи автоматичного розпізнавання мовлення класифікуються за такими ознаками:

- розмір словника (обмежений набір слів або великий словник);
- залежність від диктора (дикторозалежні або дикторонезалежні);
- тип мовлення (злітне, роздільне);
- призначення (системи диктування, командні системи);
- алгоритм розпізнавання, що використовується;
- тип структурної одиниці (фрази, слова, фонеми тощо);
- принципи виділення структурних одиниць.

Загальна схема процесу розпізнавання мовленнєвого сигналу наступна: отримання акустичного сигналу, який поступає з мікрофону користувача (або завантаження аудіо файлу), оцифровування звукового сигналу, отримання характеристик сигналу та порівняння вектору ознак вхідного сигналу з шаблонами. Традиційно завдання розпізнавання мовлення поділяють на:

1. Завдання ідентифікації – це завдання верифікації та ідентифікації дикторів.

2. Завдання класифікації – це завдання розпізнавання ключових слів, розпізнавання зв'язного мовлення і завдання семантичного аналізу мови.

3. Завдання діагностики – це завдання визначення психофізичного стану диктора.

Не дивлячись на стрімко зростаючі обчислювальні потужності, створення систем розпізнавання мовлення залишається надзвичайно складною проблемою, що обумовлено її міждисциплінарним характером (необхідно володіти знаннями з філології, лінгвістики, цифрової обробки сигналів, акустики, статистики, розпізнавання образів тощо), так і високою обчислювальною складністю розроблених алгоритмів.

Найперші спроби створення систем автоматичного розпізнавання мовлення почалися в 1950-х роках, коли була розроблена перша залежна від диктора система, що розпізнавала цифри, в якості характеристик вхідного сигналу використовувалися резонанси голосних звуків в словах. У 70-х роках було відкрито метод Dynamic Time Warping – DTW і метод кодування лінійного передбачення (Linear Predictive Coding – LPC), що використовуються до тепер. Найсучаснішими методами розпізнавання мовлення є нейромережеві методи. Методи розпізнавання мовлення можна розділити на такі види:

1. Приховані Марківські моделі – моделі, які складаються з N станів, де деяка систем може приймати одне з M значень певного параметра.

2. Методи лінійного передбачення, які використовують для обробки звукових сигналів для представлення спектру цифрового сигналу мови в стиснутому вигляді, використовуючи дані лінійної моделі прогнозування.

3. Часові динамічні методи, які полягають в розпізнаванні мовлення на основі процедури порівняння розпізнаного фрагменту із шаблоном. Методи дозволяють знайти різницю між двома рядами мовленнєвих команд.

4. Методи засновані на використанні нейронних мереж різноманітної архітектури [2]. Розпізнавання мовлення з дискретним спостереженням найчастіше реалізується із використанням одношарових перцептронів. Для векторного квантування можуть бути застосовані нейронні мережі подібні до карт ознак Кохонена. Багатошарові нейронні мережі можуть бути використані для зниження розмірності векторів ознак, які формуються на початковому етапі розпізнавання.

Висновки. Вибір конкретного методі розпізнавання, що буде реалізовано в системі розпізнавання мовлення, суттєво залежить від характеристики системи автоматичного розпізнавання мовлення та кінцевої мети її застосування.

Список використаних джерел:

1. Alharbi S., Alrazgan M., & Alrashed A. (2021). Automatic Speech Recognition: Systematic Literature Review. IEEE Access, (9), 131858-131876. https://doi: 10.1109/ACCESS.2021.3112535.
2. Papstratis I. (2022). Speech recognition: a review of the different deep learning approaches. Accessed https://theaisummer.com/speech-recognition/ .

SECTION 13.
INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

Berkovskyi Denys Serhiyovich
Student of the faculty of information technologies and management,
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Supervisor: Kuzomin Oleksandr Yakovlevich
Professor of the department of informatics, professor, doctor of technical sciences
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

CREATION OF INTELLIGENT SYSTEMS FOR ANALYZING SUPERMARKET VISITORS TO IDENTIFY CRIMINAL ELEMENTS

Creating intelligent systems to analyze supermarket visitors to detect criminal elements is a complex task that raises several ethical and technical problems**.** Here are some of the problems that can occur:

Privacy Concerns: Monitoring and analyzing customer behavior may raise privacy and tracking concerns. Customers may feel uncomfortable with the thought of constant surveillance, and their personal data may be at risk of misuse.

Prejudice and discrimination. Algorithms used in intelligent systems may have inherent biases that may result in unfair treatment or discrimination. For example, the system may falsely flag certain customers as suspicious based on their appearance or behavior.

Accuracy and reliability: The performance of an intelligent system depends on the accuracy and reliability of the data it analyzes. If the data is incomplete or inaccurate, the system may generate false alarms or fail to identify real threats.

Legal issues: The use of intelligent systems to identify criminal elements raises legal issues related to privacy, data protection and discrimination. Companies may need to comply with local regulations and obtain consent from customers before tracking and analyzing their behavior.

Technical Challenges: Developing an intelligent system that can accurately identify criminal elements requires expertise in fields such as computer vision, machine learning and data analysis. Obtaining and processing high-quality data in real-world settings can be challenging.

In summary, the creation of intelligent systems to analyze supermarket visitors to identify criminal elements is a complex task that raises several ethical, technical, and legal problems. These problems need to be carefully considered and addressed to ensure system efficiency, fairness and respect for customer privacy and rights.

The development of an intelligent system for detecting criminal elements in supermarket shoppers requires a combination of different technologies and methods. Here are a few things the system can do to get accurate results.

Data collection: The system needs to collect data that it can analyze to identify criminal elements. For this, it can use, for example, surveillance cameras, sensors or other types of IoT devices. It is important that the data collected is of high quality and can be analyzed in real time.

Computer Vision: The system should use computer vision technologies to analyze customer behavior and detect suspicious activity. Technologies such as face recognition, object recognition, motion recognition and behavior analysis can be used for this.

Machine Learning: The system can use machine learning models to classify and evaluate customer behavior. This requires the collection of large amounts of training data to train the system to recognize and distinguish suspicious activity.

Real-time monitoring: The system should monitor in real-time and issue alerts when suspicious activity is detected. The system must also be able to react quickly to minimize potential threats.

Privacy and Ethics: Privacy and ethics should also be considered when designing such a system to ensure that customer privacy is protected and that there is no discrimination based on gender, age, race or other factors.

Overall, developing an intelligent system to detect criminal elements among supermarket customers requires careful consideration of technology, privacy, and ethics. When these factors are taken into account, the system can identify potential threats and take action to protect customers and employees.

There are several computer vision algorithms that an intelligent system can use to analyze customer behavior and detect suspicious activity in a supermarket. Here are some examples:

Object detection: This algorithm can identify certain objects or objects in the video stream, such as weapons, bags or other suspicious objects.

Motion detection: This algorithm can detect motion in the video stream and can trigger an alert if there is sudden or abnormal movement, such as running or fighting.

Face Recognition: This algorithm can recognize and match customers' faces with a list of known criminals or suspects.

Behavioral analysis: This algorithm can analyze customer behavior, such as loitering, wandering, or acting nervous, and can flag suspicious behavior patterns.

Crowd analysis: This algorithm can analyze the behavior of a group of people and detect suspicious activity, such as a group of people moving together or loitering in one place for a long period of time.

Anomaly detection: This algorithm can detect unusual or abnormal behavior patterns and flag them as suspicious, even if the activity is not explicitly listed in the algorithm's database.

These algorithms can be combined and customized to meet the specific needs of the supermarket and the type of criminal activity to be detected. However, it is important to consider the ethical and privacy implications of using personally identifiable technology, and to ensure that customers' privacy and data protection rights are respected.

The object detection algorithm uses deep learning techniques to identify and locate interesting objects in the video stream. Here's how it usually works:

Model training: An object detection algorithm is trained on a large dataset of images and videos that contain interesting objects. These images and videos are annotated with bounding boxes that indicate the location of each object in the frame.

Feature extraction: The algorithm then extracts features from each image that capture important patterns and features of the objects. These functions are used to represent objects in a more compact and abstract form.

Classification. The algorithm uses extracted features to classify each object in the image as one of the objects of interest or as the background. This classification is usually performed using a Convolutional Neural Network (CNN).

Localization: Once an object is classified, the algorithm uses the extracted features to determine its exact location in the frame. This is done by predicting the coordinates of the bounding box that surrounds the object.

Non-Maximum Suppression: Finally, the algorithm removes any duplicate or overlapping bounding boxes that may have been generated during the classification and localization steps. This is done using a technique called non-maximal suppression, which selects the bounding box with the highest confidence score for each object.

Once an object detection algorithm is trained and deployed, it can analyze the video stream in real-time, identify objects of interest, and alert security personnel if a suspicious object is detected. This technology has many security and surveillance applications, but it is important to use it responsibly and ethically to protect people's privacy and civil liberties.

It is necessary to develop a program for detecting educational objects on a large set of images and videos containing interesting objects.

The code for an object detection program to detect training objects on a large set of images and videos should depend on the specific implementation and project requirements. However, I can provide an example of how such an application can be developed using Python and the TensorFlow Object Detection API.

1. Install and configure the TensorFlow Object Detection API. This can be done by following the instructions in the official documentation: ttps://github.com/tensorflow/models/tree/master/research/object_detection

2. Install and annotate a dataset of images and videos containing training objects. Label each image and video with bounding boxes around objects of interest.

3. Create a label map file that maps each feature class to an entire label.

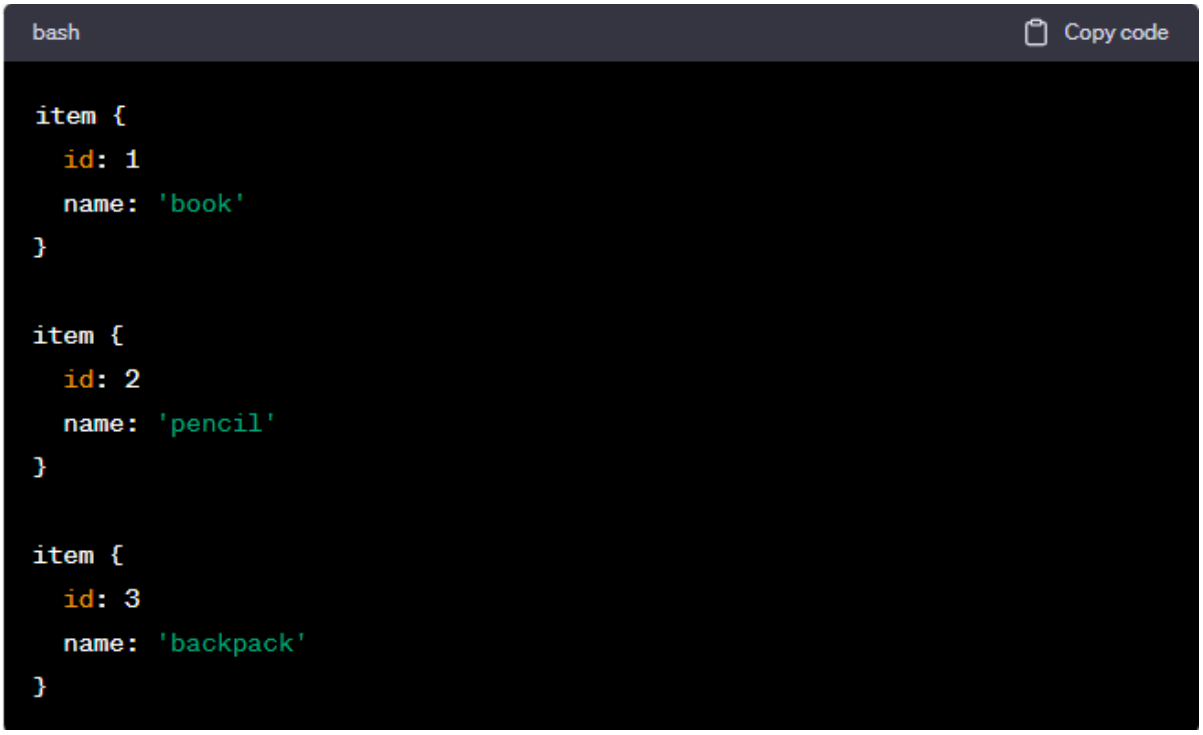

Fig. 1. **Creation of label map file**

4. Create TFRecord files for training and evaluation datasets using the provided scripts in the TensorFlow Object Detection API [1].

5. Select a pre-trained object detection model, such as Faster R-CNN or SSD, and tune it to the training object dataset. To do this, modify the configuration file for the model to include the label map and paths to the TFRecord files. Set the number of classes according to the number of features in the label map and adjust other parameters such as learning rate and batch size as needed.

6. Train the model using the TensorFlow Object Detection API. This can be done by running the following command:

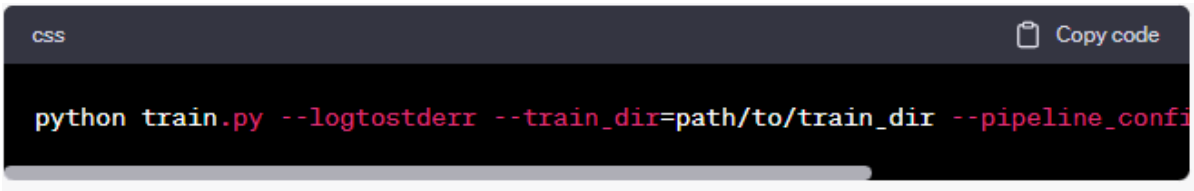

Fig. 2. **Training the model**

7. Evaluate the performance of the trained model using the TensorFlow Object Detection API. This can be done by running the following command:

```
css                                                    Copy code

python eval.py --logtostderr --checkpoint_dir=path/to/checkpoint_dir --eval_
```

Fig. 3. **Evaluation of the performance**

8. Use the trained model to detect training objects in new images and videos. This can be done by running the following command:

```
css                                                    Copy code

python detect.py --input_image=path/to/image --output_image=path/to/output_i
```

Fig. 4. **Detecting of training objects in new images and videos**

This will create a new image with bounding boxes around the detected training objects.

Of course, the above steps are only a high-level overview of the process, and many additional details and optimizations may be required to achieve high accuracy and performance.

In object detection models, a frame refers to a single frame of an image or video that is analyzed for objects of interest. Frames are usually represented as two-dimensional arrays of pixels, where each pixel contains a color value.

In order to train an object detection model, frames must be annotated with the locations of objects of interest. This is usually done by drawing bounding boxes around the objects in each frame and labeling each box with the appropriate object class.

Annotations are usually stored in a separate file or database from the frames themselves. One common format for storing annotations is the Pascal VOC format [2], which stores each annotation as an XML file with the following structure:

```
php                                                    Copy code

<annotation>
    <folder>folder_name</folder>
    <filename>file_name.jpg</filename>
    <size>
        <width>640</width>
        <height>480</height>
        <depth>3</depth>
    </size>
    <object>
        <name>object_class</name>
        <bndbox>
            <xmin>100</xmin>
            <ymin>200</ymin>
            <xmax>300</xmax>
            <ymax>400</ymax>
        </bndbox>
    </object>
    ...
</annotation>
```

Fig. 5. **Structure of the XML file**

Here, the <filename> element specifies the name of the image or video frame being annotated, and the <object> element specifies the object class and bounding box coordinates for each annotated object.

During training, the annotation object detection models are loaded into memory along with the corresponding frames. The model is then trained to predict bounding boxes and feature classes **for each frame based on the annotated data**.

During inference, the trained model is used to predict bounding boxes and feature classes for new frames. Estimated bounding boxes are usually represented as a set of four coordinates (x_min, y_min, x_max, y_max) that define the upper left and lower right corners of the bounding box in pixel coordinates. These predicted bounding boxes can then be superimposed on the source frames to render the detected objects.

The process of identifying and locating objects of interest in a video stream and extracting features for each image is typically done using a combination of computer vision algorithms and machine learning techniques.

One common approach is to use a pre-trained convolutional neural network (CNN) as a feature extractor. CNNs are typically trained on a large image dataset to learn features useful for object-of-interest recognition. These features are then extracted from each frame of the video stream using a process called streaming.

The following code snippet shows an example of using a popular CNN architecture called ResNet-50 to extract features from an input image:

python Copy code

```python
import torch
import torchvision.models as models

# Load the pre-trained ResNet-50 model
resnet = models.resnet50(pretrained=True)

# Set the model to evaluation mode
resnet.eval()

# Define a data loader to load the input images
data_loader = DataLoader(dataset, batch_size=1)

# Iterate over the frames in the video stream
for frame in video_stream:
    # Preprocess the frame (e.g. resize, normalize)
    preprocessed_frame = preprocess(frame)

    # Convert the frame to a PyTorch tensor
    tensor_frame = torch.from_numpy(preprocessed_frame).unsqueeze(0)

    # Extract features from the frame using ResNet-50
    features = resnet(tensor_frame)

    # Store the features in a database or file
    store_features(features)
```

Fig. 6. **ResNet-50**

Here, resnet50 is a pre-trained CNN model that was trained on a large image dataset. The eval() method puts the model into evaluation mode, which disables certain network levels (such as extraction) and sets the batch normalization levels to use moving averages instead of batch statistics.

The preprocess() function applies any necessary preprocessing steps to the input frame (eg resizing, normalization). The torch.from_numpy() function converts the preprocessed frame into a PyTorch tensor that can be passed through the ResNet-50 model using the resnet() function.

The features variable contains the extracted features for the input frame. These features can be stored in a database or file for later use in later tasks such as object recognition or video summarization.

References:

1. Mustamo, P. (2018). Object detection in sports: TensorFlow Object Detection API case study. University of Oulu, 1.
2. Zhou, X., Gong, W., Fu, W., & Du, F. (2017, May). Application of deep learning in object detection. In 2017 IEEE/ACIS 16th International Conference on Computer and Information Science (ICIS) (pp. 631-634). IEEE.

Гаращенко А.Є.
учениця 11-А класу
комунальний заклад «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я»
м. Оріхів Запорізької області, Україна
вихованиця гуртка
Запорізького обласного центру НТТУМ «Грані» м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник: Гаращенко А.П.
вчитель математики, інформатики
комунальний заклад «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я»
м. Оріхів Запорізької області, Україна
керівник гуртка
Запорізького обласного центру НТТУМ «Грані» м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню особливостей ігрових технологій, як однієї із сучасних технологій в освітньому процесі.*

Пріоритетним спрямуванням інформатизації суспільства є впровадження сучасних технологій у навчанні та виникає потреба в створенні нових підходів спрямованих на якісне підвищення ефективності уроку та підвищення рівня знань.

Актуальність роботи обумовлена великим інтересом до теми «Гейміфікація» у сучасній науці та широким застосуванням онлайн додатків та допоміжних сервісів під час уроків, що є ефективним засобом підвищення пізнавальної роботи, позитивно позначається на підвищення розвитку інтелектуальної діяльності та на рівень знань, умінь і навичок. Одним із предметів, де найбільш виправдано використання комп'ютера та комп'ютерних тематичних ігор – математика.

Автори – розробники ігрових технологій – Д.Ельконін, О.В.Коваленко, П.Підкасистий, М.Стронінта ін., аспекти впровадження в освітній процес цифрових технологій вивчає Н.Морзе. [12], вважають, що «MIT App Inventor підготує до вивчення складніших мов програмування (C++, Python, C#)». На особливість знань з математики указує М. Жалдак, на його думку, «…алгоритмізація і програмування – це та сама математика: аналіз умов задачі, побудова математичної моделі задачі, розкладання задачі на підзадачі аж до найпростіших, які розв'язуються елементарно» [2, 3, 4]. Амереканський дослідник, професор Ізабелла Грінвіч, стверджує, що ігри покращують пізнавальні навички, розвивають уяву, логічне мислення, пам'яті. Підходи до комп'ютеризації навчального процесу як в загальному вигляді, так і в певних напрямках розглянуто в працях В. Бикова, Б. Гершунського, М. Жалдака.

Новітні технології – сучасне знаряддя для отримання найрізноманітнішої інформації, а також дієвий спосіб збільшити мотивацію, підвищити зацікавленість до навчання [2].

Ігрові технології або гейміфікація в освіті мають чималий потенціал, оскільки серед підлітків спостерігається захоплення комп'ютерними іграми.

Існують комп'ютерні задуми, які цілеспрямовані на розвиток психічних функцій: візуалізація, слухове сприйняття, увага, пам'ять, логічне мислення і т.д. Ігрофікація набула чималого розповсюдження у сфері освіти та може використовуватися у таких випадках: формування навичок або поведінки; візуалізація, якщо важко показати у звичний спосіб; захопити учнів, створюючи змагання між ними; учні самостійно спостерігають за особистим прогресом [1].

Ігрова технологія є унікальною формою навчання, яка дозволяє зробити цікавим й захопливим вивчення предметів, активізує увагу, підвищує інтерес до предметів. Комп'ютерні ігри поділяють на:

– пригодницькі – візуальні ігри, у вигляді мультфільму, але є можливість керування подіями;

– стратегії – розрахована на планування діяльності, певної ситуації;

– рольові – ігровий персонаж досягає поставленої мети;

– логічні – скеровано на розв'язання завдань, головоломок;

– симулятори технічних засобів – автомобілів та природних процесів [5].

Для розробки ігор існує багато програмних засобів за допомогою, яких можна створити комп'ютерні ігри різних за жанром: Uniti, Unreal Engine, GameMaker Studio, NeoAxis 3D Engine, Pocket code, Construct 2…

MIT App Inventor – візуальне середовище для розробки android-додатків, яке потребує найменших знань програмування, аналогічний популярній мові Scratch для створення електронних навчальних посібників на платформі Android в хмарному середовищі MIT App Inventor при наявності Google акаунта і відноситься до Rad – систем.

Construct 2 – заснований на HTML, конструктор 2D ігор для Windows, який дозволяє створити гру будь-якого жанру, створений компанією Scirra, який спрямовано на створення гри способом Drag-and-drop з застосовуванням візуальної мови програмування та систем логіки, які засновано на принципі поведінки та реакцій.

Головними компонентами створених комп'юторних ігор за допомогою Construct 2, MIT App Inventor є: ігровий задум, правила, ігрові дії, дидактичні задачі, результат гри. Цінним у грі є ігрові дії, які керуються певними правилами та сприяють активізації навчання, викликаючи інтерес, що допомагає засвоїти матеріал та надає змогу продемонструвати свої здібності, застосовуючи знання.

Ігри не тільки впливають на особистість, удосконалюючи мислення, поширюючи кругозір, а й вчить орієнтуватися у ситуації та використовувати знання для розв'язування задач.

Роботи практиків вказують на те, що використання ігор на уроках математики зумовлює позитивний результат: ігри дозволяють формувати математичні знання, вміння і навички. Ігрові елементи на уроках здатні зацікавити до вивчення математики. Таким чином, використання ігор на уроках математики і в позаурочний час є не тільки бажаним, але навіть необхідним елементом навчання математики.

Навчання й оцінювання за допомогою гри – не можна перейти з одного рівня на інший, поки не будуть виконані всі необхідні завдання, таким чином відпадає необхідність у тестуванні. Відеогра стимулює до пошуку рішень викликів. Якщо ігрові рівні важко освоїти, то часто це створює додаткову мотивацію для гравців щодо оволодіння новими вміннями. Якщо учень програв, то він отримує можливість знову здійснити складні ігрові дії, уникаючи при цьому негативного оцінювання. Один із найбільших плюсів щодо використання навчальних ігор полягає в тому, що вони дозволяють дітям просуватися через ігрові рівні у власному темпі. Ігри дозволяють на практиці реалізувати індивідуалізоване навчання. З кожною новою грою знання та досвід, отримані в попередніх іграх, можуть бути застосовані для отримання нового досвіду. Таким чином, використання комп'ютерних ігор у домашньому навчанні створює умови для розвитку в дітей умінь, необхідних для життя в XXI столітті.

Висновки: за допомогою мобільного телефону чи комп'ютеру можна одержати доступ до навчальних та довідкових ресурсів, при цьому опрацьовувати шкільний матеріал. За допомогою MIT App Inventor та Construct 2 можливо створити різнорівневі ігри для покращення сприйняття матеріалу, які можуть зайняти значне місце при вивченні математики. На основі даних програмних засобів можливо створити ігри і для інших предметів, різні за розміром, від тренажера, наприклад «Правопису» до різнорівневої гри з теми чи розділу.

Список використаних джерел:

1. Білоус В. В. Мобільні додатки для навчання математики як засіб підвищення мотивації учнів молодшої школи. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2017. №3. С303-309
2. Величко В. Є. Використання технології візуального програмування в університетській освіти засобами вільгого програмного забеспечення / Величко В. Є.// Вісник Житомирського державного університету. Випуск 4 (76). Педагогічні науки.– Режим доступу: https://visnyk.zu.edu.ua/Articles/76/12.pdf
3. Жалдак М. І. Інформатика – фундаментальна наукова дисципліна. Вона має вивчати закони природи, інформаційні процеси і відповідні технології (продовження). Комп'ютер у школі та сім'ї. 2010, № 3. С. 7–11
4. Власій О., Яремій І., Винничук М. Проблема послідовності вивчення програмування. Молодь і ринок. 2021, №10 (196). С.52–57
5. Коблевський А. В., Ховрич М. О Комп'ютерні ігри та програми як засіб навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі \ Вісник Серія : Педагогічні науки №137.

SECTION 14.
PHYSICS AND MATHEMATICS

Гаращенко А.Є.
учениця 11-А класу
комунальний заклад «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я»
м. Оріхів Запорізької області, Україна
вихованиця гуртка
Запорізького обласного центру НТТУМ «Грані» м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник: Татарчук Т.В.
канд.техн.наук, доцент
НУ «Запорізька політехніка»
вчитель фізики
комунальний заклад «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я»
м. Оріхів Запорізької області, Україна
керівник гуртка
Запорізького обласного центру НТТУМ «Грані» м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник: Гаращенко А.П.
вчитель математики, інформатики
комунальний заклад «Опорний заклад загальної середньої освіти «Сузір'я»
м. Оріхів Запорізької області, Україна
керівник гуртка
Запорізького обласного центру НТТУМ «Грані» м. Запоріжжя, Україна

МОДЕЛЮВАННЯ ЗАТУХАЮЧИХ КОЛИВАНЬ

Анотація. *Стаття присвячена моделюванню коливань за допомогою математичних програмних засобів для візуалізації затухаючого коливання.*

Актуальність роботи обумовлена великим інтересом до теми «Гармонійного коливання» у сучасній науці та широким застосуванням математичних підходів та допоміжних комп'ютерних програм, що є ефективним засобом підвищення пізнавальної роботи, позитивно позначається на підвищення сприйнятті даної теми. Найбільш виправдано використання комп'ютера для створення моделей фізичних процесів з використанням математичних властивостей [2,4].

Коливання – це процес, під час якого стан тіла або фізичної системи тіл повторюється через певні інтервали часу [1,3].

Затухаючи коливання виникають в електричному колі під час реального експерименту, але значення максимумів не є точними на екрані оксилографа, тому і виникла ідея змоделювати згасаючі коливання за допомогою програмних засобів, дане моделювання є актуальним під час проведення віртуальних лабораторних робіт. Наведено приклад аналітичної обробки експериментальних даних при дослідженні реального коливального контуру з котушкою без осереддя. Запишемо результат експерименту з визначення коефіцієнта згасання [5,6,7].

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1		x = t, ms	y = lnU/U_0		x^2	y^2	xy			
2		0	0		0	0	0			
3		0,075	-0,45199		0,0056	0,20429496	-0,033899		$k=\frac{\langle xy\rangle}{\langle x^2\rangle}$	-4,857
4		0,14	-0,69315		0,0196	0,48045692	-0,097041			
5		0,2	-0,88277		0,04	0,77928287	-0,176554			
6		0,26	-1,13095		0,0676	1,2790479	-0,294047		$\Delta\delta=\frac{1}{\sqrt{N}}\cdot\sqrt{\frac{\langle y^2\rangle}{\langle x^2\rangle}-k^2}$	0,1676
7		0,325	-1,38629		0,1056	1,92179996	-0,450544			
8		0,385	-1,89712		0,1482	3,59906429	-0,730391		$\varepsilon_\delta=\frac{\Delta\delta}{\delta}\cdot 100\%$	3,4509
9		0,45	-2,3979		0,2025	5,74992441	-1,079055			
10	середнє	0,22938	-1,105021		0,074	1,7517339	-0,35769			

Аналогічно за допомогою програмних засобів GeoGebra Classic та Microsoft Excel, Master function 2.0, Demos, Gran-2D змодельовано згасаючі електромагнітні коливання у реальному контурі, який складається з конденсатора, котушки чи без та активного опору. При вивченні коливання в залежності від параметрів представляє особливий інтерес, бо зміна параметрів миттєва і відповідно побудова графіка.

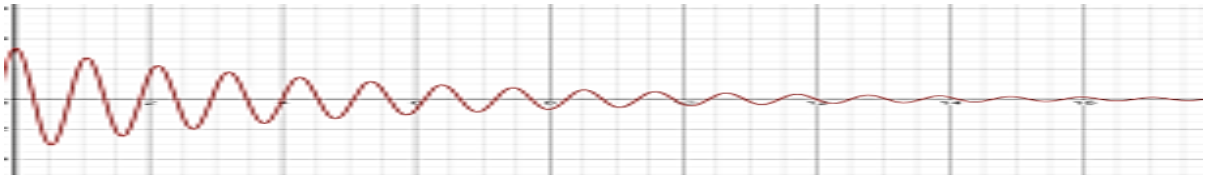

Математичні пакети дозволяють візуалізувати затухаючі коливання. Розглянемо закони зміни параметрів вільних загасаючих коливань, де відбувається зміна амплітуди або затухання коливань, амплітуда яких через втрати енергії реальної коливальної системою з плином часу зменшується.

На графіку $f(x)=A_0\cdot e^{-\beta t}\cdot\sin(\omega t+\varphi_0)$ легко спостерігається тенденція до *змін*. Представлення даних у графічному вигляді дає змогу розв'язувати найрізноманітніші задачі. Основна перевага такого представлення – наочність.

Під час розв'язування задач із використанням системи MS Excel відбувається реалізація міжпредметних зв'язків комп'ютерних і фізичних наук. Описаний підхід може бути використаний в процесі обчислення коливального контуру. Таким чином, застосування електронних таблиць MS Excel дозволяє моделювати і досліджувати різні фізичні процеси, істотно заощаджуючи час під час виконання практичних робіт. За допомогою отриманих даних з програми Desmos та MS Excel наведені приклади апроксимуючих функцій до графіка затухаючого коливання та обчислена похибка відхилень.

Сучасний стрімкий розвиток комп'ютерних наук дозволяє комбінувати науки розкриття в повній мірі всіх властивостей, а моделювання за допомогою комп'ютерних наук згасаючих коливань розкривають властивості та поведінку графіка коливання в залежності від параметрів.

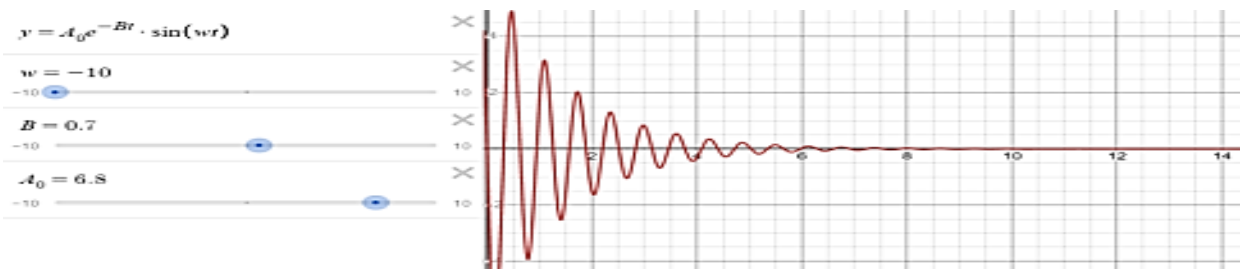

Висновок: поєднання реального та віртуального фізичного експерименту, вдалий відбір віртуальних дослідів та лабораторних робіт розширює можливості експерименту як виду наочності і джерела знань, що забезпечує значне поліпшення ефективності наочної демонстрації хвиль та гармонійного, згасаючого коливання. Як приклад, за допомогою програмного забезпечення, що вивчається на уроках інформатики, можна легко обчислювати задачі з математики та фізики у таких програмних продуктах як GeoGebra Classic та Microsoft Excel, Master function 2.0, Demos, Gran-2D, економлячи при цьому час на розрахунки.

Список використаних джерел:

1. Скіцько І.Ф, Скіцько О.І. Фізика: [Текст] / І.Ф. Скіцько– К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського 2017. с 195-208.
2. Родін Б. О., Топольницький Г. К. Розв’язування фізичних задач за допомогою MS Excel. Сучасні інформаційні технології в освіті і науці: [Текст] / Родін Б.О., Топольницький Г. – 12 Всеукр. студ. наук. Інтернетконф., 22-23 квітня 2021 р. : (зб. матеріалів). Умань : Візаві, 2021. С. 34-36.
3. Лопатинський І.Є., Зачек І.Р., Ільчук Г.А., Романишин Б.М. Фізика. Підручник. – Львів: Афіша, 2009. – 386 с.
4. Дяденчук А. Підвищення ефективності навчання за допомогою MS Excel при розв’язуванні фізичних задач. [Текст] / Дяденчук А.: Освіта і суспільство *VI*. 2021. с. 240-244
5. Методичні вказівки до лабораторного практикуму з фізики розділ «Коливання та хвилі». Частина 2.Для студентів інженерно-технічних спеціальностей денної форми навчання. / Укладачі: М.І. Правда, С.П. Лущін, С.В. Сейдаметов. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2019. – 76 с.
6. Кучерук, І. М. Загальний курс фізики [Текст]: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів: у 3 т. Т. 2: Електрика і магнетизм / І.М. Кучерук, І.Т. Горбачук, П.П. Луцик; за ред. І. М. Кучерука. – 2-ге вид., випр. – Київ: Техніка, 2006. – 452 с.
7. Соколов Є. П. Екзаменаційна фізика. Лекції: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.]: в 2 т. / Євгеній Петрович Соколов. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2009. – Т.2. – 222 с.

SECTION 15.
SOCIOLOGY AND STATISTICS

Ніколаєнко Володимир Леонідович
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та політології
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ АВІАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ТА ЕКОСИСТЕМИ АВІАЦІЙНИХ ПОСЛУГ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ

Соціологія транспорту сьогодні одна з найменш розвинених галузей в структурі соціологічного знання. Ще менш розвиненою є її підгалузь соціологія авіації, де однією з головних проблем є проблема аналізу авіації як соціального інституту та, відповідно, інституалізації авіаційних послуг. При чому, говорячи про інституалізацію авіаційних послуг нам потрібно враховувати два виміри цього процесу: забезпечення авіаційних послуг та споживання авіаційних послуг, які можуть розглядатися як своєрідні субінститути.

Щоправда, в межах транспортології (інтегративної науки про транспорт) та економіки транспорту питання забезпечення та споживання послуг теж піднімаються. Але тут панує переважно натуралістичний, а якщо бути більш точним, то екосистемний підхід, з яким ми й маємо ознайомитись та провести його соціологічний критичний аналіз.

Ідея екосистемного підходу до вивчення економічних аспектів інституціоналізації забезпечення та споживання різноманітних послуг належить бізнес стратегу Джеймсу Муру, який ще в 1993 році ввів в науковий оберт метафору бізнес-экосистеми (англ. Business ecosystem), яка з часом не лише набула статусу досить популярного наукового поняття, а й перетворилась в розгорнуту економічну концепцію з одного боку та стратегію розвитку бізнесових практик з іншого боку. Означену ідею Джеймс Мур розвивав протягом 20 років, а результати досліджень виклав в своїх чотирьох основних працях:

Moore, James (1993). Predators and Prey: A new ecology of competition. Harvard Business Review. 71 (3), 75–86.

Moore, James (1996). The Death of Competition: Leadership and strategy in the age of business ecosystems. New York: HarperBusiness. 320 p.

Moore, James (2006). Business ecosystems and the view from the firm. The Antitrust Bulletin. 51, (1), 31-75.

Moore, James (2013). Shared Purpose: A thousand business ecosystems, a connected community, and the future. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform. 58 p.

Екосистемний натуралізм Мура запозичений з екології. Автор теорії екосистем, між іншим, є англійський ботанік та один з засновників екологічної науки Артур Джордж Тенслі, який ввів поняття екосистеми у науковий обіг в 1935 році. Сучасна ж екологія розглядає екосистеми як досить варіативні взаємодії живих організмів між собою та довкіллям, де має місце боротьба за виживання, симбіози і таке інше. Сама назва екосистеми вказує на те, що це певна стійка цілісність, орієнтована на виживання.

Мур якраз визначив «бізнес-екосистему» як «економічне співтовариство, що складається із сукупності взаємозалежних організацій та фізичних осіб. Економічна

спільнота виробляє товари та послуги, цінні для споживача, які також є частиною екосистеми. До складу екосистеми будь-якого підприємства також входять постачальники, провідні виробники, конкуренти та інші зацікавлені сторони. Згодом вони коеволюціонують свої можливості та ролі і прагнуть відповідати напрямкам, встановленим однією чи декількома компаніями-лідерами. Ті компанії, які займають керівні ролі, можуть змінюватися з часом, але функція лідера екосистеми цінується спільнотою, тому що вона дозволяє членам рухатися до загальних бачень, щоб вирівняти свої інвестиції та знайти взаємопідтримуючі ролі [1, p. 26].

Як бачимо, бізнес тут фактично розглядається з огляду на його інституційне оформлення, що багато в чому виглядає як специфічна екосистема, з багатьма відповідними еконішами, в кожній з яких відбуваються як міжвидова конкуренція, так і міжвидовий симбіоз і між «надавачами послуг», і між «споживачами послуг», і між «надавачами та споживачами послуг». В цій екосистемі постійно відбувається еволюція видів та способів їх існування (бізнес-корпорацій, стратегій ведення бізнесу, застосування та розповсюдження найновітніших технологій у всіх сферах економічного виробництва).

Але виходить що існування «екоконкуренції» передбачає боротьбу за контроль за «еконішами» та «екоресурсами», за домінування над іншими «видами», передбачає ієрархію та «харчовий (трофічний) ланцюг», в якому є «домінуючі види»: «домінуючи хижаки» і т.д. аж до «видів редуцентів», хто харчуються останками померлих «тварин» (бізнесів).

Тому не дивно, що перша стаття Мура, в якій використано допоки метафоричний термін бізнес-екосистеми називається «Хижаки та здобич: нова екологія конкуренції».

Для нас важливо тут те, що Мур розв'язував питання бізнес-екосистем на прикладі, історії розвитку американського автомобільного бізнесу. Мур тут вводить поняття автомобільних екосистем.

Читаємо: «Екологічний підхід можна використовувати до аналізу еволюції будь-якого великого бізнесу». І далі: «Історично склалося так, що еволюційні етапи усталеної екосистеми, такої як Ford або GM, часто тривали десятиліттями; але тепер підприємства можуть народитися та померти протягом кількох років». А ще далі сказано, що «на розвиток основних автомобільних екосистем США пішло близько трьох чвертей століття — феноменальний термін у порівнянні зі злетом та падінням таких високотехнологічних підприємств, як персональні комп'ютери. Проте, ранні автомобільні керівники добре усвідомлювали необхідність створення спільноти постачальників та клієнтів» [1, p. 78].

Тож не дивно, що термін бізнес-екосистеми добре закріпився в галузі інформаційних технологій, електронної комерції та й не тільки. А головне, що така екосистема поступово почала розглядатися як певним чином структурована: в її межах починає виокремлюватися окрема сфера, позначена поняттям екосистеми послуг (англ. Service Ecosystem). Наприклад, в книзі, виданої під редакцію Міріам Ерц «Довідник з дослідження економіки платформи та еволюції електронної комерції» в тринадцятому розділі «Платіжні системи як рушійна сила для зростання платформи в електронній комерції: мережеві ефекти та бізнес-моделі» дається визначення екосистеми послуг як системи різних типів акторів, залучених до створення вартості через обмін і взаємодію [3].

Проте поняття екосистеми послуг не треба плутати з поняттям послуги екосистем (Service Ecosystem), яке означає досить утилітарний підхід до навколишнього середовища, бо передбачає задіяння екосистем в бізнесові справи з метою отримання прибутків шляхом забезпечення людей різноманітними благами та ресурсами, пов'язаними з природним середовищем та здоровими екосистемами.

До таких екосистем відносяться, наприклад, лісові, пасовищні, водні та агроекосистеми тощо.

Іншими словами, бізнесова екосистема виглядає тут як специфічний соціальний зв'язок між суб'єктами надання послуг, користувачами послуг та оточуючим середовищем.

Як вже стає зрозуміло, інтерпретація бізнесової діяльності в категоріях бізнес-екосистеми не обійшло і авіаційну індустрію, бо якщо можлива автомобільна екосистема, то авіаційна тим більше, бо окрім наземних екосистем вона зачіпає ще й повітряну, «захоплюючи» її на великих висотах.

І є всі підстави стверджувати, що давно сформована авіаційна екосистема світового масштабу з наявними в ній регіональними та національними субсистемами.

Так Келлі Ортберг, голова, президент і головний виконавчий директор Rockwell Collins, опублікував у «Air Transport World» невеличку статтю під назвою «П'ять елементів авіаційної екосистеми, які вплинуть на майбутнє індустрії», фрагмент якої потім був перевиданий головним редактором Інтернет-видання «Connected Aviation Today» Шейні Сірайт [4]. В цій статті Ортберг виокремлює п'ять видів екосередовища в авіаційній екосистемі.

Перше екосередовище – це процес прийняття рішення про авіапереліт. Сюди він включає авіаційну рекламу, авіаційні Інтернет-ресурси, процес придбання електронного квитка, авіарегістрацію і таке інше.

Друге екосередовище – це аеропорт, як певний інфраструктурний об'єкт, який враховує всю можливу систему послуг, – від приїзду до аеропорту, прийняття багажу, організації відпочинку під час очікування польоту (готелі, ресторани, кінотеатри тощо), а також системи найрізноманітніших торгових точок, включаючи великі магазини тощо (щоправда, здебільше мова йдеться про люксові аеропорти, наприклад гігантські аеропорти в мегалополісі будь-якої країни першого світу) і аж до моменту трансферу і посадки у літак.

Третє екосередовище – це авіакомпанія, точніше система авіакомпаній, яка стала глобальною та високонадійною безперебійною мережею, що з'єднує всіх суб'єктів та елементи авіаційної екосистеми: екіпажі літаків, кухарів, вантажників, системи аеропортів тощо. Важливе місце тут належить розкладам, прокладанню зручних маршрутів, що потребує великої бази даних та її постійного і системного аналізу, необхідного для покращення та розширення мережі послуг.

В цьому екосередовищі відбувається планування масштабів розбудови та застосування в майбутньому найбільш досконалих розумних літальних апаратів.

Четверте екосередовище – це сам літак, який має забезпечувати зручні посадку та висадку, комфортні місця для сидіння з розвагами та харчуванням, а все це має викликати відчуття безпеки, захвату від польоту та загального задоволення від усвідомлення того, що вам краще, ніж вдома.

Оснащення сучасних літаків все більше автоматизується на основі цифрових технологій.

П'яте екосередовище – це глобальний повітряний простір на великих висотах, перебування в якому викликає захоплення. Всі літаки (бортові системи) пов'язані як між собою, так і з диспетчерськими службами та іншими наземними системи за допомогою найсучасніших розумних систем та інструментів планування, які забезпечують глобальну безпеку, координацію та оптимізацію повітряного руху.

А ми додамо, що існує навіть поняття підключеної авіаційної екосистеми (Connected Aviation Ecosystem), яке означає, що надзвичайно важливою її складовою є програмне забезпечення.

Підключена авіаційна екосистема діє, пов'язуючи в єдину систему «пасажирів, літаки, операції в аеропортах і управління повітряним рухом» [5], що забезпечує стійкість і операційну ефективність усієї авіаційної екосистеми та її зв'язок з іншими подібними екосистемами.

Інакше кажучи, всі означені екосередовища складають собою оптимізовану екосистему служб і послуг, кожна з яких виглядає як окрема розвинена соціальна інституція.

Як бачимо, Келлі Отберг, говорячи про авіаційну екосистему, фактично аналізує її структуру, яка складається з низки впорядкованих, а отже й інституціоналізованих

екосередовищ. Насправді авіація набула статусу глобального соціального інституту, який складається з двох взаємопов'язаних інституцій: надання послуг і споживання послуг. А ми знаємо, що все, що набуває статусу інституту, вбудовується в культуру, формує звички та відповідні стандарти поведінки, які в ринковому суспільстві мають приносити прибуток.

І хоча Отберг стверджує, що отримання послуг не залежить від статусу споживача, насправді все дещо складніше: статус споживача і міра споживання ним авіаційних послуг – взаємопов'язані сутності, адже міра надання послуг функціонально залежить від платоспроможності споживача. І саме цей зв'язок інституціоналізований, а отже й звичний.

Підсумовуючи все вище сказане, можна зробити декілька висновків.

По-перше, – натуралістичний (в даному випадку екосистемний) підхід є редукцією соціальних взаємодій до явищ живої природи, де відбувається боротьба за виживання та пристосування, де перемагають найсильніші та найбільш пристосовані.

По-друге, – замість екосистемного треба говорити про інстуціональний та соціо-культурний аналіз надання та споживання послуг, що разом складають специфічну соціальну структуру відповідних соціальних взаємодій.

По-третє, – надання послуг орієнтоване на максимальне розширення сфери послуг, їх якості та кількості, а також на прискорене формування трансконтинентальних соціальних зв'язків, на процес мультикультуризації світу.

Авіація в цій справі може вважатися другою після Інтернет-мережі, хоча авіаційна та Інтернет мережі сьогодні фактично взаємоінтегруються.

По-четверте, – разом з глобалізацією інституту авіації відбувається й процес монополізації в наданні авіаційних послуг. Глобалізація та монополізація тут підсилюють одна іншу.

Справа в тому, що ці процеси знаходяться під практично повним контролем з боку розгалуженої мережі трансконтинентальних авіаційних корпорацій, найпотужнішими з яких за фінансовими показниками, за рівнем пасажиро- та вантажообігу, за розміром повітряного флоту та загальним числом маршрутів є біля двох десятків компаній. Серед них:

–***американські***: American Airlines Group (США) United Continental Holdings (США), Delta Air Lines (США) Southwest Airlines (США) United Airlines (США), Continental Airlines (США), US Airways (США), SkyWest Airlines (США), UPS Airlines (США);

–***європейські*** – Deutsche Lufthansa (ФРН), Air France-KLM (Франція), British Airways (Велика Британія), EasyJet (Велика Британія), International Airlines Group (Великобританія та Іспанія), Turkish Airlines (Турція);

–***азіатські*** – China Eastern Airlines (Китай), China Southern Airlines (Китай), Air China (Китай), All Nippon Airways (Японія) та низка інших.

Монополізація ринку авіаційних послуг означає, що поступово вибудовується ієрархія компаній, яка являє собою своєрідну піраміду, де на вершині знаходяться вище перераховані, а на своєрідному соціально визначеному дні перебуває значна частина невеличких «авіакомпаній», скажімо, в африканських селищах з одним старенським літаком, який «забезпечує» перевезення найбіднішого населення в межах певного регіону. Але, як може здатися, усі категорії населення мають рівний доступ до авіаційних послуг.

По-п'яте, – ми бачимо, що авіаційна екосистема зазнає тотальної диджиталізації та е-комірціалізації, що насправді передбачає і посилення тотального цифрового контролю над пасажирами («заради їх безпеки»), що названо Passenger Management System. Крім того в умовах глобального цифрового розриву, диджиталізація та е-комерціалізація стосується в першу чергу люксових авіапослуг та авіапослуг для середнього класу, але в меншій мірі нижчих прошарків населення (серед тих, що взагалі можуть дозволити собі авіапереліт, а не змушені користуватись рейсовими автобусами).

По-шосте, – інститут авіації орієнтований на надання соціально структурованих послуг, тобто розбиття пасажиропотоків на категорії з огляду на соціальні статуси, де послугам класу люкс надається значна перевага.

Хоча зв'язок соціального та пасажирського статусу є спеціальним питанням для обговорення, не завадить зазначити, що авіапасажирам класу люкс, надається особлива система послуг відповідного класу.

Загалом можна сказати, що транспортні послуги в умовах ринкового суспільства передбачають диференціацію споживачів за їх платоспроможністю.

По-сьоме, – інститут авіації, як і будь-який інший інститут, передбачає жорстку внутрішню ієрархію від власників корпорацій, директорів корпорацій, директорів відділів, до екіпажів літаків, обслуговуючого персоналу аеропортів, закінчуючи вантажниками і прибиральниками. І як і всюди в умовах ринкової економічної системи монополізація та підвищення прибутків передбачає підвищення міри експлуатації людей та устаткування, а також боротьбу з профспілковою діяльністю та профспілковими лідерами тощо. Зокрема 20.04.2023 року в Німеччині розпочався черговий етап страйків працівників аеропортів Дюссельдорфа, Гамбурга і Кельна/Бонна, оголошеного німецькою профспілкою працівників сфери послуг Verdi [6].

І останнє. Ставити питання про авіаційну та споріднені з нею екосистеми можна і треба, але зовсім не в натуралістичному плані, не в плані редукції соціального до природного, а виключно в плані впливу відповідного роду людської життєдіяльності на навколишнє середовище, що зворотним чином впливає на якість нашого життя в цьому світі. А для цього потрібні «впровадження низьковуглецевих та безвуглецевих рішень у всій авіаційній галузі», забезпечувати «електричну та кіберстійкість», зменшувати шумові ефекти [7] і багато дечого ще.

Наприклад, в книзі Марко Янсіті та Роя Левієна про динаміку бізнес-екосистем з огляду на стратегії їх розбудови, інновації та сталий розвиток, прямо вказано, що відповідний аналіз бізнес-мереж здійснюється в категоріях біологічних екосистем, в яких діють слабко взаємопов'язані учасники, органічно залежні, тим не менше, один від одного у взаємній взаємодії, орієнтованій на ефективність та виживання. Якщо екосистема здорова, окремі види процвітають. Якщо екосистема нездорова, окремі види сильно страждають [8]. Проте, лише в певному смислі можна говорити, що вони ділять долю один з одним, бо в умовах конкуренції дійсно виживає сильніший.

Список використаних джерел:

1. Moore, J. (1993). Predators and Prey: A new ecology of competition. *Harvard Business Review*. 71 (3, May–June), 75–86. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/13172133_Predators_and_Prey_A_New_Ecology_of_Competition
2. Moore, J. (1996). The Death of Competition: Leadership and strategy in the age of business ecosystems. New York: HarperBusiness, p. 26.
3. Rehncrona, C. (2022). Payment Systems as a Driver for Platform Growth in E-Commerce: Network Effects and Business Models. In M. Ertz (Ed.), *Handbook of Research on the Platform Economy and the Evolution of E-Commerce* IGI Global. (pp. 299-323). Hershey: Business Science Reference
4. Seawright, S. (2017, October 17). 5 Elements of the Aviation Ecosystem that will Impact the Future of the Industry. Retrieved from https://connectedaviationtoday.com/aviation-ecosystem
5. *What Does The Connected Aviation Ecosystem Really Mean?* (2023, March 20). Retrieved from https://aviationweek.com/air-transport/connectivity/what-does-connected-aviation-ecosystem-really-mean
6. Коломієць, А. (2023, квітень 20). Нова хвиля страйків у Німеччині: майже порожні три аеропорти. Взято з https://www.dw.com/uk/nova-hvila-strajkiv-porusila-robotu-kilkoh-nimeckih-aeroportiv/a-65384316
7. Oakleaf, B., Cary, S., Meeker, D., Arent, D., Farrell, J., Day, M., … Gearhart, C. (2022, August). *A Roadmap Toward a Sustainable Aviation Ecosystem*. (Technical Report NREL/TP-6A60-83060) Retrieved from https://www.nrel.gov/docs/fy22osti/83060.pdf
8. Iansiti, M. & Levien, R. (2004). The keystone advantage: what the new dynamics of business ecosystems mean for strategy, innovation, and sustainability. Boston: Harvard Business School Publishing Corporation.

SECTION 16.
PHILOLOGY AND JOURNALISM

Dovhan Oleksii
PhD in Philology,
Doctoral student at the Department of Slavic Languages
Drahomanov Ukrainian State University, Ukraine

LINGUISTIC CATEGORIES OF SENSE AND ABSURDITY AS AN OBJECT OF NEURAL NETWORK MODELING

Language categories are basic for any linguistic research. First of all, this is due to the fact that they are universal in nature elements of the grammatical structure of the language polysystem. Naturally, this feature of their nature makes them universal representatives of sense in the most general meaning. In particular, they are able to represent any type of relations (numerical, genitive, case, chronological, etc.) actualized in the language polysystem and are the main objects of research by linguists.

In this context, the linguistic categories of sense and absurdity are basic, as they represent the entire scale of possible modifications of sense. In fact, we are not even talking about a one-plane measurement of transformations of lexical, morphological and other layers, but rather about a multilayered representation of several simultaneous streams of existence of these categories.

To begin with, let's take the category of meaning, which by its very nature can be positioned as a series of concepts associated with certain formal expressions of semantics (words, phrases, sentences). For example, the word "sun" has a sense that includes such concepts as "celestial body", "star", "yellow", etc. These concepts adapt the underlying conventional sense for linguistic use, helping the native speaker of the language polysystem to comprehend the above word and master the logic of its usage.

In this context, artificial neural networks should be perceived as tools whose functionality helps us analyze the sense of words, phrases, and sentences. For example, neural network models based on Word2Vec technology are able to track semantic relations between words in the context of their use. In this case, it is advisable to use hybrid convolutional or generative artificial neural networks, since their updating is productive in the case of analyzing the peculiarities of synonymy, antonymy, etc., i.e. the specifics of the semantics of language data.

The second linguistic category we mentioned above, the category of absurdity, has a slightly different specification, but its study is also productive with the help of artificial neural networks. The main problem of studying this category is the peculiarities of its nature and structure: absurdity is essentially the elements of the above-mentioned sense separated and arranged in such a way that they discredit each other's semantics.

At the same time, it is natural that the category of absurdity is characterized by a number of violations of the norms of speech, continuity, coherence, and cause-and-effect relationships. Naturally, the above leads to complications in the process of their analysis by neural network models. For example, the phrase "He fell into grief and then into champagne" makes no sense from the standpoint of logic in general, but when we break it down into separate semantic elements, we see a completely traditional sense and continuity of thought.

To model the linguistic category of absurdity, it would be advisable to use artificial deep neural networks (for example, GAN (Generative Adversarial Networks) or VAE (Variational Autoencoder)) [1]. The core feature of the above models is the ability to generate new expressions that have elements of logic and a certain connection with the language polysystem as a whole.

Traditionally, GAN and VAE artificial deep neural networks are used to work with speech samples that are updated to train virtual voice assistants or other systems that work with speech data (capable of recognizing natural speech, simulating dialogue, answering user questions, etc.).

References:

1. Pan X., Wang Y., Qi Y. (2023). Artificial Neural Network Model and Its Application in Signal Processing. *Asian Journal of Advanced Research and Reports*, 17(1), 1-8. https://doi.org/10.9734/ajarr/2023/v17i1459.

Качанова Анастасія Олександрівна
студентка ІІ курсу магістратури
ОП «Художній переклад, літературне редагування
та менеджмент перекладацьких проектів»
Навчально-наукового інституту філології
Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Україна

Науковий керівник: Підгрушна Олена Григорівна
кандидат філологічних наук, асистент
кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології
Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Україна

ВІДЕОГРА ЯК ОБ'ЄКТ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

З моменту своєї появи відеоігри стали невід'ємною частиною популярної культури й поширеним способом проведення дозвілля для мільйонів людей по всьому світу незалежно від віку, гендеру чи статусу, адже на відміну від традиційних форм медіа, де роль споживача часто обмежена пасивним спогляданням за сюжетом, інтерактивно-рекреаційна природа ігор дає змогу аудиторії відчути себе безпосередніми учасниками подій, поринувши в різноманітні фантастичні світи, епохи та історії.

Утім, отримати доступ до строкатого багатоманіття комп'ютерних розваг в Україні донині залишається досить непростим завданням. Так попри суттєве зростання впродовж останніх років частки мультимедійних продуктів перекладених українською мовою, специфіка ігрової адаптації досі залишаються в такій собі «сірій зоні». Як наслідок, нові типи перекладацьких тактик, завдань та викликів локалізаційного процесу залишаються недостатньо вивченими в контексті сучасних вітчизняних студій.

Локалізацією заведено вважати процес адаптації товарів або послуг, який, беручи до уваги відмінності між різними ринками, покликаний розв'язати низку мовних, культурно-змістових і технічних завдань [4, с. 13]. Усупереч поширеній думці про тотожність локалізації з перекладом, останній є основним, однак не єдиним складником цієї діяльності [2, с. 4], що своєю чергою зумовлює низку принципових відмінностей між цими поняттями. Так тоді як переклад передусім ставить на меті відтворення оригінальних комунікативних ефектів через пошук еквівалентності, локалізація натомість пріоритезує адаптування оригінальних інтенцій до комунікативних та культурних запитів цільової аудиторії.

Попри відмінність своїх підходів до відтворення текстів, обидва ці процеси, однак, ставлять на меті «переконати» цільового споживача в тому, що кінцевий продукт був від початку створений його рідною мовою. Іншими словами, переклад — у традиційному розумінні цього поняття — відтворює зміст, а локалізація відтворює досвід.

Завдяки своїй мультимедійній природі відеоігри, або ж розважальне комп'ютерне програмне забезпечення, що через залучення електронних платформ надає гравцям доступу віртуального середовища [3, с. 4], мають чимало спільного з аудіовізуальними текстами — семіотичними конструктами, які продукують смисли через взаємодію візуальних, авдіальних, вербальних та невербальних кодів [7, с. 29].

Проте інтерактивний характер ігор, який виокремлює їх з-поміж інших видів мультимедійних текстів, передбачає наявність додаткового плану вираження — людологічного (див. Рис. 1). Представлений інтерактивними текстовими і графічними елементами та мультимодальними ігровими механіками, цей важливий пласт дає змогу інтерпретувати твір через безпосередню взаємодію гравця з різноманітними знаковими каналами.

Рис. 1. **Семантичні канали відеоігор**

Так у контексті відеоігор пропонується введення до усталених вимірів третьої осі — каналу сприйняття (англ. *tactile channel*) [6, с. 142] — реалізація якого на різних знакових рівнях гри, стає запорукою ефективної комунікації (див. Рис. 2).

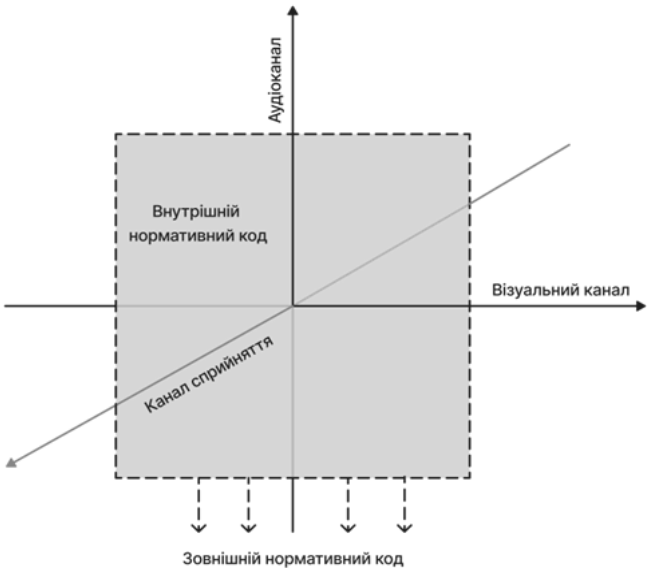

Рис. 2. **Інтерсеміотична структура відеоігор**

Це доводить, що відеоігри є унікальним прикладом інтерактивних мультимедіа, взаємодія семантичних кодів якого передбачає наявність нормативних кодів, які забезпечують взаємодію споживача з віртуальним середовищем у внутрішньо- та позаігровому вимірі.

Унаслідок такої особливості ресурси відеоігор передбачають масивний пласт позатекстових елементів, які супроводжують лінгвістичний код. Залежно від їхнього смислового та культурного забарвлення локалізація, на відміну від перекладу, часто передбачає суттєві маніпуляції зі змістом вихідного продукту, у випадку якщо такі зміни сприятимуть задоволенню запитів цільового споживача. До таких модифікацій зокрема можна віднести:

1) зміна аудіовізуальних елементів (напр. зміна дизайну персонажів, музичного або звукового супроводу);

2) зміна аспектів ігрової механіки (напр. зменшення/збільшення рівня складності, додаткові режими гри);

3) цензура (напр. вилучення або заміна специфічних елементів гри відповідно до традицій та/або законодавства цільової локалі).

Натомість у контексті перекладознавства, в основі локалізації, цілком природно, лежить вербально виражений текст. Так локалізаційний процес передбачає роботу з текстовими, інтерсеміотичними та аудіовізуальними ресурсами [5, с. 155–158], а саме:

1) Внутрішньо ігровий текст (користувацький інтерфейс, описовий та наративний текст, субтитри діалогів тощо);

2) Графічний текст (зображення, мапи, знаки);

3) Аудіо й синематика (діалоги з озвученням, музичний супровід, пісні, фонові звуки, кат-сцени).

Окремої уваги заслуговує такий гібридний елемент ігрових текстів, як змінні — об’єкти програмного коду, які за досягнення необхідних умов замінюються в тексті гри на певні значення [1, с. 88]. Тоді як для аналітичної англійської мови змінні є надзвичайно продуктивним елементом забезпечення функціональності та імерсивності ігор, відтворення таких елементів українською мовою натомість вимагають пошуку перекладацьких рішень, які б дали змогу уникнути можливих граматичних помилок, пов’язаних з узгодженням числа, роду й відмінків.

Отже, відеоігри, як об’єкт локалізації, є не просто різновидом цифрових розваг, а складними інтерактивними мультимодальними культурними артефактами, відтворення яких не обмежується звичним лінгвістичним перекладом. Відповідно адаптування ігрових текстів, окрім високих мовних навичок, обізнаності з вихідною та цільовою культурами та ринками, вимагає від перекладачів розуміння основних принципів кодування і технічної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Chojnowski. R. The Practical Aspects of Video Game Localization. *Styles of Communication*. Vol. 8. No. 1. 2016. P. 69–90.
2. Esselink B. A Practical guide to localization. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. 488 p.
3. Frasca G. Videogames of the oppressed: Videogames as a means for critical thinking and debate. MS thesis. School of Literature, communication, and culture, Georgia Institute of Technology, 2001. 118 p.
4. Fry D. The Localization Industry Primer. Revised by A. Lommel. 2nd ed. Fechy, LISA Publ. 2003. 50 p. URL: https://www.immagic.com/eLibrary/ARCHIVES/GENERAL/LISA/L030625P.pdf.
5. O'Hagan M., Mangiron C. Game Localization. *Benjamins Translation Library*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company. 2013. 386 p.
6. Pujol Tubau M. La representació de personatges a través del doblatge en narratives transmèdia. Estudi descriptiu de pellícules i videojocs basats en El senyor dels anells. PhD Dissertation. Universitat de Vic. Universitat Central de Catalunya. 2015. 643 p.
7. Zbalbeascoa P. The nature of the audiovisual text and its parameters. In The Didactics of Audiovisual Translation, J. Díaz Cintas (ed.) Amsterdam & Philadelphia: *John Benjamins*. 2008. P. 21–38

Бабич Тетяна Валеріївна
кандидат філологічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя
Центральноукраїнський національний технічний університет, Україна

Бабич Катерина Юріївна
студентка кафедри ливарного виробництва
Центральноукраїнський національний технічний університет, Україна

ВПЛИВ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ НА СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ СЛОВА

При формуванні семантичного наповнення слова слід ураховувати всі характеристики пізнавальної діяльності, виявляти особливості та різні комбінації смислових компонентів лексем, що використанні завдяки естетичним та емоційним можливостям усвідомлення світу людиною. Виходячи з цього, важливим є вплив на функціонування слів у суспільстві набувають актуальні явища із політичного, соціального, культурного, економічного та політичного життя у реальному часі. Зважаючи на це, використання мови невіддільне від розумових процесів формування світогляду як реальної картини світу. Тому лексичне наповнення слів невіддільне від конкретної історичної епохи та тих смислів, які зрозумілі усім та покладені у словесну форму процесів, явищ дійсності та образного уявлення про них.

Як найвища форма відображення об'єктивного світу, свідомість є не лише засобом пізнання дійсності, але й ставленням до неї, і врешті – оцінкою та сприйняттям. Водночас усі аспекти свідомості функціонують завдяки мові, матеріальна оболонка якої сформована не лише як вираження значення та транслювання його іншим, але й як складна система естетичних, виробничих, громадсько-політичних, побутових та інших механізмів формування значень слова. Відбиваючи уявлення про людське суспільство, місце людини в ньому, різні вчинки, те, чим можна пишатися, що поважати і чого соромитися. Ці уявлення фіксують мовні знаки, виступаючи „феноменом національної самоідентифікації як вербалізований вияв ментальності народу, стрижень національної культури відтінює універсальні логічні закони людського пізнання, мислення" [1, 94].

Вони набувають певного звучання та стають найважливішими аспектами мови. Слово не лише відбиває факти дійсності, але й представляє складний механізм відношень між суспільно виробленою системою уявлень та її відбитком у свідомості людини, що безумовно грунтується на оперуванні загальноприйнятими поняттями. Важливим при цьому є те, що соціалізуючись людина осягає досвід поколінь, усвідомлюючи таким чином співпричетність до своєї нації. Через це мова значно складніше утворення, ніж просто засіб спілкування.

Від витоків свого існування людина завжди прагнула впорядкувати сенс свого життя в таємничому Всесвіті. Ці практики репрезентовані у мистецтві, релігійних і світських обрядах, фольклорі, філософії та літературі. Їхній уплив можна прослідкувати і в особливостях значень деяких лексем. Як наслідок, властивістю процесу пізнання є не фотографічне зображення навколишнього, а набір домінант, крізь призму яких люди уявляють навколишній світ. Тому номінативною властивістю мови є її постійна рухливість, у процесі якої значення слів поповнюється та деталізуються.

Але розуміння семантичного наповнення мовних одиниць доступне всім носіям мови, оскільки навіть і ці зміни мають загальноприйняті уявлення й асоціації. Їх смислові

наповнення у процесі мовної інтерпретації дійсності обов'язкові для розуміння усіма носіями мови.

Висновки: Із вищесказаного стає зрозумілим, що всі особливості роботи людської свідомості при зображенні фактів дійсності мають загальнонаціональний характер, безпосередньо впливають на функціонування мови та її окремих одиниць, зокрема й на використання слів та їхню семантику.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С.Я. Мінлива стійкість мовної картини світу (2009) // *Мовознавство,* (3 – 4). 94 – 103.
2. Семенець О.О. Синергетика поетичного слова (2004). Кіровоград: Імекс ЛТД, 338 с.

Ходаковська Оксана Олександрівна
канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов
Харківський національний університет мистецтв імені І.П.Котляревського, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЕРАТИВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Термін *реферативний переклад* позначає скорочену, але не спрощену трансформацію вихідного тексту, яка в повному обсязі (щодо змісту та основних положень) передає основні положення тексту. При цьому перекладений текст є скороченим, меншим за обсягом, порівняно з оригінальним та містить лише узагальнені ключові моменти документа, викладені цільовою мовою. Це не дослівний переклад оригіналу.

Призначення реферативного перекладу – трансформувати та перекладати тексти за умови збереження змісту й структурно-стилістичних особливостей оригіналу.

Припускають, що одним з варіантів реферативного перекладу будь-якої праці, який теж є можливим, є перекладацька трансформація лише висновків такої роботи. Говорячи про наукові статті, обсяг перекладеного тексту може складати від однієї п'ятої до половини оригінального тексту.

Звичайно, сфери застосування реферативного перекладу є доволі специфічними та обмеженими. Такий вид перекладацької трансформації, як правило, використовується для попереднього ознайомлення зі змістом певного тексту, який потім, у разі потреби, може бути повністю перекладений.

Часто дослідники стверджують, що такий тип перекладів надзвичайно ефективний та корисний в юридичній сфері для ознайомлення з законами або дослідженнями правової тематики. Стислий переклад дає можливість швидко зрозуміти матеріали або прийняти рішення на підставі отриманих фактів. Оскільки юристам часто потрібно лише зрозуміти суть документа під час перегляду юридичних ресурсів, правил або резюме судових справ, узагальнені реферативні переклади дозволяють їм швидше приймати рішення, одночасно зменшуючи витрати на переклад.

З-поміж інших галузей, які потребують саме такого виду перекладу, виділяють реферативний переклад наукових статей, посібників тощо.

Реферативний переклад може також називатися перекладом «основної думки» або попереднім, підготовчим перекладом. Однак ці терміни жодним чином не є стандартизованими. Інколи такі переклади плутають з машинним перекладом або чернеткою, яка потребує подальшої коректури та редагування фахівцем. Слід зазначити, що реферативний або узагальнюючий переклад зазвичай призначений для так званого внутрішнього використання, на нього не посилаються та не публікують у якості офіційного документу.

Реферативні переклади також можуть бути корисними в ситуаціях, коли час, відведений для виконання перекладу, дуже обмежений. Перекладач, після ознайомлення з документом, узагальнює найсуттєвіше та перекладає цільовою мовою. Це дасть користувачеві перекладацьких послуг змогу зрозуміти контекст та основні поняття оригінального документу. Хоча реферативний переклад не ідеально відтворює контекст та зміст, він може відповідати конкретним потребам у певній ситуації.

SECTION 17.
PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

Сагатова Гулчехра Шавкатжоновна
студентка 2 курса
факультета географии и геоинформационных систем, по направлению: «география»
Национальный Университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Узбекистан

Научный руководитель: Тюкмаева Аида Маратовна
Соискатель и преподаватель кафедры философии и основ духовности
Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улубека, Узбекистан

ЛЮБОВЬ КАК ФОРМА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО СУЩЕСТВОВАНИЯ

Аннотация. *В данной статье производится философский анализ феномена любви как формы человеческого существования через призму Античности и представлений Эриха Фромма.*

Под любовью понимают красивое и прекрасное чувство, которое тонкой и невидимой нитью пронизывает человеческие сердца, придавая смысл отдельной человеческой жизни.

Существуют различные виды любви, среди которых выделяют любовь к родителям, материнскую любовь, романтическую любовь, дружескую любовь, любовь к животным, среди которых наиболее высоким статусом обладает любовь материнская. В связи с этим любовь подразделяется на исчерпаемую и неисчерпаемую. Примером неисчерпаемой любви может служить любовь к родителям и любовь к своему ребёнку, зарождаемые в глубине сердца, являющейся неиссякаемым источником верности и бескорыстности. Примером исчерпаемой любви является романтическая любовь, которая со временем угасает и меркнет, поскольку в своей основе опирается на инстинкты, вызывающее пылкую страсть и желание полного обладания объектом своего воздыхания.

Любовь можно сравнить с жарким пламенем, возгорающегося за счет привносимого человеком топлива, интенсивность которого утихает по мере его исчезновения. В истории человечества сохранилось огромное множество рукописей, историй, высказываний, определений и теорий, стремящихся раскрыть столь уникальный феномен человеческой сущности как любовь. Во все времена тема любви представляла собой одну из самых актуальных проблем человеческого общества, поскольку являлась источником огромного множества войн и центром происходящих в мире событий. Некоторые мыслители полагают, что любовь — это красота, позволяющая влюблённому взглянуть на мир через призму своего эстетического начала и рассмотреть все великолепие и превосходства природы этого чувства.

Однако, пребывание в столь пьянящем душу состоянии рассудка требует плату и бесчисленные жертвы, выражающихся в самоистязании и самоотречении перед лицом личностной свободы. Где возникает романтическая любовь, там возникают и душевные страдания, мучения и боль, приводящие порой к фатальным и необратимым последствиям для человеческой жизни. В художественной литературе источником мучений, как правило, становится любовный треугольник, вносящий трещину в альянс двух влюбленных сердец, например, в таких произведениях как «Анна Каренина» Л.Н. Толстого, «Айвенго»

В. Скотта, «Сердца трех» Д. Лондона, «Унесенные ветром» М. Митчелл и других. Кроме того, причиной существующего в мире Зла является недостаток любви как созидающей и облагораживающей силы единства и гармонии.

В философской традиции нет единого и универсального значения категории любви, поскольку каждый философ стремится внести собственное определение, раскрывающее столь сложный и противоречивый для понимания феномен. Например, немецкий философ Эрих Зелигманн Фромм считал, что "Любовь — это искусство, которому нужно учится. Любовь — это не обязательно отношение к определённому человеку; это установка, ориентация характера, которая задаёт отношение человека к миру вообще, а не только к одному «объекту“ любви." Кроме того, Эрих Фромм подчеркивал, что важнее всего не быть любимым, а уметь самому любить, где последнее выступает в качестве акта, действия и процесса. С одной стороны Эрих Фромм действительно прав, когда подчеркивает то, что любовь порождает искусство, но с другой стороны любовь представляет собой средоточие зла. Действительно, умение любить и быть любимым является искусством, однако далеко не каждый может стать любимым, однако всякий без исключения может стать жертвой этого испепеляющего чувства.

С точки зрения античного философа Аристотеля, целью любви является дружба. Аристотель предложил так определить понятие любви: «Любить значит желать кому-нибудь того, что считаешь благом, ради него [то есть этого другого человека], а не ради самого себя, и стараться по мере сил доставлять ему эти блага». Некоторые мыслители рассматривают любовь в качестве субъективного индикатора счастья. В древнегреческой традиции любовь принято классифицировать на несколько типов: семейную любовь («сторге»), дружескую любовь («филия»), романтическую любовь («эрос») и жертвенную любовь («агапэ»). Эрих Фромм выделил 5 элементов любви, среди которых:

1. «*Давание*», под которым понимается прежде всего способность давать, нежели чем брать, что исключает фактор меркантильности и корысти в любви.

2. «*Забота*», под которой понимается осуществление благих действий человека к объекту своего воздыхания, обеспечения благополучия, выражаемых в простых бытовых вопросах.

3. *Ответственность*, в понимание которой вкладывается умение нести ответственность за другого человека.

4. *Уважения* как элемента определенного равенства и взаимного принятия друг друга, исключающего цели изменения объекта своего воздыхания в соответствии со своими желаниями и потребностями.

5. Знание, под которым понимается процесс познания и раскрытия внутренних качеств человека, стремления погрузиться во внутренний мир человека.

Таким образом, рассмотрев 5 элементов любви, сформулированные Эрихом Фромом, можно констатировать, что понимание истинной любви имеет более глубокие корни и включает в себя требование соблюдения определенных критериев.

Выделяют также разные объекты, в отношении направленности чувства любви, а именно, братская любовь, материнская любовь, эротическая любовь, любовь к себе и любовь к Богу.

С самых давних времен велась беспощадная борьба за любовь, что превращало её в страшное проклятье человеческого рода, выражающаяся в возрастании препятствий для воссоединения любящих сердец. Примером может служить не только художественная литература, но и история, которая демонстрирует тотальное порабощение человека перед настигнувшими его чувствами.

В XIX веке русский мыслитель Л.Н.Толстой подчеркивал, что "Без любви жить легче. Но без неё нет смысла", превращая теп самым любовь в движущую силу человечества, вносящую смысл и ценность каждой отдельной жизни. Его любовь была обращена к человечеству как таковому, а не отдельному его элементу, что демонстрирует

рассмотрение первого в качестве единого организма. Вся красота человеческих творений отражена в присущей ему любви, вдохновившись которой человек преодолевает препятствия на пути достижения совершенства.

История человечества показывает, что счастливая любовь, о которых повествуется в детских сказках, встречается крайне редко. Большинство романов, берущих свое начало с возникновения невинного трепета и вдохновения, заканчиваются самой настоящей трагедией. А.С. Пушкин, сражаясь за честь своей возлюбленной Натальи Гончаровой, погиб на дуэли, принеся себя в жертву во имя верности и сохранения достойной репутации своей супруги. Герои трагической пьесы «Ромео и Джульетта» У. Шекспира, оказавшись перед лицом нескончаемой вражды семей, вынуждены проститься с жизнью ввиду невозможности сделать свободный выбор и воссоединиться друг с другом. Трагически заканчивается и пьеса Шекспира «Гамлет», где погибает возлюбленная главного героя - Офелия, сойдя с ума от осознания смерти её отца Полония, убитого руками возлюбленного. В поэме Низами Гянджеви «Лейли и Маджнун», аналогичным образом, раскрывается трагическая история любви, где любящие сердца погибают вдали друг от друга, не перенося горечи разлуки. Схожие мотивы встречаются в поэме Алишера Навои «Фархад и Ширин», в романе Абдуллы Кадыри «Минувшие дни», где главные герои обречены на страдания и мучения из-за невозможности быть рядом друг с другом.

Подводя итоги, можно констатировать то, что любовь представляет собой не только прекрасное чувство, позволяющее в один мир познать всю красоту Вселенной, но и величайшую опасность для жизни. Настигая совершенно внезапно, любовь раскрывает в человеке как положительные, так и отрицательные качества, толкая его на героические подвиги и жестокие преступления. Сила всепоглощающей любви не всегда проходит проверку временем, поскольку имеет свойство угасания и гибели. Утрата любви лишает жизнь смысла, обращая человеческую жизнь в ничто, в жалкую попытку существования в мире без ярких красок, запахов и вкусов. Оставляя неизгладимый след в сердце, любовь проносится через весь жизненный опыт, нанося смертельные раны и увечья тем, кто оказался в её пьянящем плену. «Оправданы ли все те жертвы, приносимые людьми на алтарь любви?» - вопрос, на который предстоит ответить каждому самостоятельно.

Список использованных источников:

1. Фромм Э. Искусство любить. - М.: Издательство АСТ, 2018. - 256 с.
2. Бердяев Н.А. Эрос и личность: Философия пола и любви. М.: Прометей, 1989. 156 с.
3. Изард К. Эмоции человека /Пер. с англ. М.: МГУ, 1980. 444 с.

SECTION 18.
RELIGIOUS STUDIES AND THEOLOGY

Погодін Євген Валерійович
викладач-методист циклової комісії суспільних та соціально-економічних дисциплін
Харківський автомобільно-дорожньй фаховий коледж

Кошляк Наталія Олексіївна
голова циклової комісії суспільних та соціально-економічних дисциплін
Харківський автомобільно-дорожньй фаховий коледж
Харківський автомобільно-дорожній фаховий коледж, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТОМОСУ

Український Томос – це документ, який здійснив розрив Української Православної Церкви від Російської Православної Церкви. Український Томос відіграв важливу роль у розвитку у всіх сферах життя України, водночас наділив її самобутнім духовним кольором.

Томос - це латинське слово, що означає "писане свідоцтво". У православ'ї Томос є виданням патріархів або синодів, що містить рішення про заснування або розвиток автокефалії (самоврядування) церковного утворення. Такому утворенню надається право на самостійне управління канонічними церковними справами без залежності від інших православних церков і без залежності від правителів держав.

Історія українського Томосу охоплює багатовіковий шлях розвитку української православної церкви, що зазнавала пригнічення з боку російської церкви та імператорів. Від Русі-України до Радянського Союзу, українська православна церква була підпорядкована Москві та РПЦ. Але вона завжди являлась національним утворенням і мала свою власну ідентичність та культурний характер.

На шляху до автокефалії української православної церкви відбулося багато подій, які впливали на її розвиток. Варто зазначити, що у 1917 році, після повалення царського режиму та початку революції, в Україні було засновано Українську Автокефальну Православну Церкву (УАПЦ). Але з появою радянської влади в країні, церква стала знову підконтрольною Москві.

Однак у 1991 році, після отримання Україною незалежності від Росії, президентом Леонідом Кравчуком було зроблено перший крок до автокефалії. Українська православна церква стала самостійною та незалежною від Російської православної церкви. З того часу Українська православна церква із загальної ієрархії, що контролює Москва, стала залежати тільки від своїх власних священнослужителів.

У 2018 році автокефалія була повністю реалізована після того, як Вселенський патріархат її підтримав та визнав. Тоді Українська православна церква стала першою українською церквою, яка стала автокефальною після визнання Вселенським патріархатом та інших православних церков.

Отже, неспокійний історичний шлях української православної церкви привів до того, що вона стала самостійною і незалежною церквою з власною ієрархією та культурним характером. Український Томос означив нову сторінку в історії України та підкреслив національний характер української православної церкви.

Одним із важливих філософських аспектів, пов'язаних з Українським Томосом, є його поняття про самобутність та незалежність Української Православної Церкви. Для Української Православної Церкви Томос є шляхом до повного визнання своєї самобутності, яку вона мала від самого початку свого існування.

Крім того, цей документ сприяв розвитку української духовної культури та її включенню в європейський контекст. Це стало можливим завдяки принципам, які покладені в Українському Томосі, зокрема, принципам свободи, демократії, рівності та особистої свободи.

Томос торкнувся не лише духовного життя, але й соціально-політичної сфери українського суспільства. Він відіграв важливу роль у посиленні та консолідації української нації, захисту її прав та свобод.

Український Томос став важливим подією для Української церкви, і науковці активно досліджують різні аспекти цієї події. У цій статті ми розглянемо філософські концепції, які лежать в його основі.

Першою концепцією є ідея самобутності української церкви. Українська церква вважала себе часткою Російської Православної Церкви, але з часом українські православні висували вимогу створення окремої самостійної церкви, яка була б адаптована до специфічних потреб українського народу та його культурних традицій. Ця ідея була присутня на Україні багато століть, і, нарешті, здійснилась уособленням дії Патріархату Константинополя.

Друга концепція - це ідея рівноправності української церкви з іншими православними церквами світу. Український Томос надає Українській церкві повну автокефалію, що означає, що вона тепер має право вести самостійну діяльність, включаючи вживання різних молитов та церковних обрядів, без дозволу від інших церковних держав. Ця концепція особливо актуальна для України, яка довгий час перебуває в політичних та територіальних конфліктах з Росією.

Третя концепція - це ідея визнання культурної специфіки України у практиках проведення релігійних обрядів та обрядовості в цілому. Томос враховує особливості української культури, включаючи національну музику, поезію та інші традиції. Ця концепція сильно пов'язана з першою концепцією ідеї самобутності української церкви.

Висновки:

Український Томос має значимі філософські концепції, які лежать в його основі. Ці ідеї осмислюють роль української церкви у світовому контексті та враховують культурну самобутність України. Важливою рисою Українського Томосу є автокефалія Української церкви, що відкриває шлях до подальшого розвитку та саморозвитку українського народу в цілому.

Список використаних джерел:

1. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ ЦЕРКОВНИЙ СОБОР Від 2006р URL:http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30050
2. Розвиток української культури та її утиски з боку російського царату.URL:https://pidruchniki.com/84240/istoriya/rozvitok_ukrayinskoyi_kulturi_utiski_boku_rosiyskogo_tsaratu
3. Українська автокефальна православна церква. Від 20.06.2011. URL: https://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/33294/
4. Спочатку церва, потім Томос: як надаватимуть автокефалію українському православ'ю. Від 07.09.2018. URL: https://www.dw.com/uk/
5. Надання автокефалії Українській православній церкві. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/
6. У Стамбулі почалося засідання Синоду Вселенського патріархату. Від 09.10.2018. URL: https://zaxid.net/tomos_dlya_ukrayini_u_stambuli_pochalosya_zasidannya_sinodu_vselenskogo_patriarhatu_n1467293.
7. Томос про автокефалію: що це означає для українців. Від 29.11.2018. URL: https://24tv.ua/avtokefalna_tserkva_v_ukrayini_shho_tse_ta_shho_zminit_avtokefaliya_v_ukrayini_n955311.

SECTION 19.
PEDAGOGY AND EDUCATION

Korshevniuk Tetiana Valeriivna
Candidate of Pedagogical Sciences, Leading researcher of the
department of biological, chemical and physical education
Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

EDUCATIONAL TASKS AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENT COMPETENCIES IN THE INTEGRATED COURSE "GETTING TO KNOW NATURE"

The design of the author's model curriculum of the course "Getting to know nature" for grades 5-6 was carried out on the basis of systemic, activity-based, research-based, personally oriented, and competency-based approaches [2]. Among the factors of forming the structure and content of the program, a prominent place belongs to developing the key competencies defined in the State Standard of Basic Secondary Education [1].

As for the cognitive component of the competencies, the author's course maintains a balance between methods of gaining knowledge (types of cognitive activity according to the source of information about nature) and acquiring knowledge by using a certain method of mastering it. That is, the emphasis is on how to obtain knowledge (from what sources, in what way) and how it can be applied. This approach contributes to developing students' ability to independently perform tasks by analyzing their own experience and capabilities, searching for necessary information, choosing resources (time, tools, participants), and determining the method of cognitive activity.

In our textbook "Getting to know nature. 5th grade", which implements the specified program, students' acquisition of the key competencies is ensured by the activity-dominant content [3]. It includes a system of tasks for organizing secondary students' educational activities in the assimilation of educational materials, and methodical reference points for teachers.

The competence potential of the integrated course "Getting to know nature" determines the need to develop students' ability to solve problems, evaluate opportunities, work with information about nature and use knowledge in specific situations. Taking into account the integrated character of each key competence (synergy of value, knowledge, activity components), the system of tasks in the textbook is aimed at gaining experience in solving various educational and extracurricular problems by students, in the process of which the competence components are integrated into a complete functional system.

Various educational tasks of the textbook provide an activity basis for developing the competencies. The use of simple tasks or questions, the answers to which require knowledge of factual information, is minimized in the textbook. There is only the first task of the rubric "You can do it", designed according to the principle of three facts. For example, "Name one sound phenomenon, two artificial sound sources, three natural sound sources", "Name one rock, two landforms, and three factors of terrain formation." Instead, the textbook quite often offers students tasks that encourage independent knowledge acquisition in the process of working with information sources.

Role-playing tasks involve interpreting the behavior or points of view of the characters depicted in a picture or mentioned in the task. This contributes to developing students' variability of thinking, the ability to understand the reasons for one's own actions and evaluate the actions of others. In the textbook, special attention is paid to the tasks for developing students' creative thinking, e.g., "Imagine the situation: your friends and you are going on a camping trip for a few days. Your duty is to provide the group with dishes. What material would you choose for the dishes? Explain your choice"; "What can you explore using the tools from the list: a test tube, stopwatch, ruler, magnifying glass, flask, scales, and binoculars?"

Using of the above-mentioned educational tasks in the integrated course "Getting to know nature" is aimed at developing student skills (cognitive, communication, practical, reflective, etc.), empathy, critical and creative thinking, and the ability to find different ways to solve the same problem. Students acquire qualities and experience necessary in everyday life, which proves the development of their competencies.

References:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. (2020). [Електронний ресурс]. Вилучено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text
2. Коршевнюк Т.В. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). [Електронний ресурс]. Вилучено з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727549 .
3. Коршевнюк Т.В., Ярошенко О.Г. Пізнаємо природу: підручник інтегрованого курсу для 5-го класу. Київ, УОВЦ «Оріон», 2022. Вилучено з https://shkola.in.ua/2635-piznaiemo-pryrodu-5klas-korshevniuk-2022.html

Khujamberdieva Shakhnoza Kupaisinovna
PhD, Associate Professor,
Department of Preschool Education Methods
Namangan State University, Republic Of Uzbekistan

SPECIFIC TASKS OF INTRODUCING CHILDREN TO LITERARY WORKS

The cognitive task is inextricably linked with the evaluator due to the specific characteristics of artistic knowledge. Prediction occupies an intermediate position because it is conditioned not only by knowledge but also by the direction of the result. In turn, the task of being able to evaluate becomes an inspiration for the child, because emotions play a special role in evaluating the content of an artistic work in children. A work of art evokes certain emotions and conveys ideological and emotional content. The inspirational power of fiction evokes experiences as real as those of life itself. The ability of fiction to act as a source of deep emotions is the basis of its competence task, through which works of literature can fulfil everything necessary to satisfy human needs.

The uniqueness of literature is that it gives children pleasure, activates all their highest abilities and powers, and encourages them to be creative. This is the creative task of fiction. However, creative activity involves the communication of a person with other people, and the desire to create something for others. Here, the heuristic (creativity) function intersects with the communicative function, as a result of which fiction works as a means of communication between adults and children, in children's communities.

Communication serves as the main tool in the implementation of the social and organizational function of fiction. Communication brings children closer to their peers, relatives, family and community members. It is through communication that the function of socialization of the individual is realized, and fiction contributes as a unique source connecting the individual with society. Purposeful actions to ensure the socialization of the person ensure the effectiveness of the educational process. As a result of ensuring the effectiveness of the socialization and educational functions of fiction, the educational task based on interdependent cognitive value is realized.

Through fiction, a child's worldview, intellectual potential, and thinking skills are developed, but this happens on the condition that the child can react to them and perceive them artistically. Research by psychologists, teachers, and linguists shows that the problem of the perception of literary works of different genres by preschool children is complex and multifaceted. In this case, the child goes through a complex path from simple participation in the depicted events to complex forms of aesthetic perception. L.S. Vygotsky, A.V.Zaporozhets, and A.A.Leontiev distinguished the characteristic features of understanding the content and artistic form of the literary work by preschool children. These features take the form of clarity in children's thinking, seemingly insignificant life experiences, and direct relationships with surrounding events. In the research of these authors, it was possible to achieve the development of several forms of children's artistic creativity through the recommended literature works at certain stages of the educational process.

Literary literature is the main tool for preschool children's understanding of life, not simple acquaintance with surrounding events, but their coordination with fully experienced practical observations. According to psychologist B.M. Teplov, in order to understand fiction, to understand its content, it is necessary to form an emotional experience in the child first of all. In order to understand the content of a work of art, it is necessary to feel it from the heart. Directing the child to creative activity in the full perception of the work is a skill that needs to be learned. It is necessary for educators and adults to carefully develop various methods aimed at mastering this skill by children.

Positive protagonists in fiction are very important for the formation of kindness and empathy in children. The emergence of a strong and stable interest in children's fiction helps to develop attention to what is said and read. The needs of the educational system in terms of working with preschool children have matured over time. Through the literature read at this age, it helps the students to synthesize human feelings and to activate the desire to participate in the processes taking place around them. Children who experience different emotions with the main characters of the works pay attention to the mood of the people around them. In addition, kindness and honesty, honesty and civil responsibility are also brought up in children.

In addition to the sounds of the mother tongue, children also gather the spiritual power of words. It is with the help of such a simple concept as "word" that the child learns everything that surrounds him - nature, physical phenomena, moral images of people and their character, as well as behaviour. Words harmonize children's minds with the history of their native land, folk traditions and customs, logical and philosophical concepts and conclusions. This point of view allows us to evaluate the historical value of the language and its hidden pedagogical role. Pupils perform the following tasks in the process of increasing their love for art:

1. To create the pace of the surrounding space in the child's mind and establish priority life values.

2. Loss of enthusiasm for books and works of various genres.

3. To explain the principles of the features of the literary text genre, to develop analytical skills in children.

4. Stimulating children's creative activity, holding role-playing games and plot dramatization, awarding winners. Expressive reading of the poem.

5. Improving literary speech.

6. Acquaintance with oral creativity and interest in it, improvement of perception of texts and formation of aesthetic taste.

Certain goals and tasks have been set for each young student in order to create a permanent passion for books in children and to provide conditions for the use of literary experience:

1. I create a single picture of the surrounding world in the minds of children (and to establish basic life values);

2. I form and build a literary speech (mastering the main elements of linguistic expressiveness by getting acquainted with the rich world of the artistic genre;

3. Acquaintance with the world of literature (ensure progress in artistic perception of unity of form and content, increase interest in literary literature and form aesthetic taste).

Introduction to fiction is often done at an early stage with folklore miniatures - children's rhymes and songs. After that, children are introduced to folk tales. A deep level of humanity, a positive moral direction, lively humour, and richness of figurative language - are the main features of all these works. After that, children will be presented with fairy tales, stories and poems of the writer. In preschool educational organizations, children are embodied in the images of various fairy-tale heroes.

In the formation of the fairy tale and story section of fiction, it is necessary to pay attention to the following:

1. Organization of children's need to study literature, encouraging them to work independently in the field of literary education.

2. Raising the level of educators in ways to attract children to works of art.

3. To strengthen introspection in the direct activity of the educator.

4. Integration of new ideas and forms of children's free time in accordance with the educational process and the requirements of the Ministry of Education.

In the process of research, the target component of the process of introducing preschool children to works of art is the social demand of the society to study works of art in the course of general intellectual training, satisfaction with the studied works of art, and the implementation of

activities related to their successful mastering. describes the purpose. In the methodological component, practical preparation of preschool children aimed at getting acquainted with literature works, principles and approaches in the use of speech, communication, reading and writing actions is defined. The content component is represented by the ability to convey the educational significance of literature works, the theoretical preparation of students, which serves as a basis for the literary activity of the general intellectual direction. In the organizational-pedagogical component, it describes the forms, methods and tools of the process of introducing preschool children to their literature works.

References:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. - 3-е изд.,М., Просвещение, 1991. - с. 93.
2. Запорожец А.В. Психология восприятия сказки ребенком-дошкольником. Д.в. 1948.№9.- с. 34-41.
3. Леонтьев А.Н. Ощущение, воспршггие и внимание детей младшего школьного возраста. Сб. ст. Очерки психологии детей. АПН, 1950
4. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного воспитания. Изв. АПН РСФСР.М.,1947.Вып. 2.- С.144
5. Khujamberdieva Sh. K. The Practical Situation of the Problem of Familiarizing Preschool Children with works of Literature. Telematique. Vol. 22 No. 01 (2023)
6. Kopaysinovna, Khojamberdiyeva Shahnoza. "AGE-RELATED CHARACTERISTICS AND TEACHER'S SKILLS OF INTRODUCING LITERATURE WORKS TO PRESCHOOL CHILDREN." Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities 2.1.5 Pedagogical sciences (2022).
7. Abduvahobovich, I. A. (2022). Digital Educational materials for the organization and conduct of fine arts lessons in uzbekistan. Eur. Multidiscip. J. Mod. Sci, 4, 122-132.
8. Mahmudjanovna, T. G. (2022). Technological Approach to Forming Critical Thinking In Students in the Process of Teaching the Subject of “Upbringing”. Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science, 3(8), 39-48.

Kukharska Liliia
PhD in Management, Associate Professor
Foreign Languages and Military Translation Department
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv, Ukraine

THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF EDUCATIONAL INNOVATIONS

Modern, high-tech world challenges education, so it is necessary to break and request innovations in the educational sphere. This is primarily due to the need to improve the quality and efficiency of education, training qualified specialists for all sectors of the national economy, as well as increasing the level of development, competition, prestige of the country and, ultimately, the national security of the state.

Theoretical and methodological prerequisites for the introduction of innovations in educational activities have been studied by scientists and practitioners, namely: Andrushchenko V., Bekh I., Danylenko L., Ilyukhina L., Kozlova O., Nikols A., Pashchenko O., Slastonina V., Vaschenko L.,Yakovenko L., Zhuravlov V. and others. However, solutions require clarification of the definition of the term "educational innovation" itself, the definition of the prioritization of innovation activities in the educational sphere, the formation of a database of innovations in education and their qualifications, innovation management in education, their expertise and financing, the establishment and protection of intellectual property rights to educational innovation.

Given the existing definitions of innovation in education and the Law of Ukraine "On Innovation Activity" [2] we should talk about "innovations in education" or "educational innovations" and consider and call "newly formed or improved competitive technologies, products or services, as well as organizational and technical solutions of administrative, educational, commercial or other nature that seriously improve the stricture and quality of the educational process.

Educational innovations as a specific category is characterized by such features as:

- purposeful changes that introduce new stable elements (innovations) into the sphere of education, causing its transition from one qualitative state to another;
- changes in the goals and results of education (because of its content) and changes in the ways of achieving it (through the forms, nature and organization of the educational process);
- presence of specific features related to socio-psychological and other aspects of pedagogical activity;
- innovative changes can be initiated at any level of the educational system;
- innovative changes must be made in the activities and thinking of all participants in the educational process;
- continuity and direction for continuous improvement of the existing system;
- implementation of appropriate mechanisms of education quality management;
- effectiveness of implementation of a particular innovation largely depends on the level of favorability to innovative changes of the system (implementing innovation) and the presence of real opportunities to implement (implement) the innovation, i.e. [5].

There are various classification systems of educational innovations, and most of them are based on the "classification systems" of innovation and do not take into account the specifics of the educational sphere.

Despite this, the scientist Melnykova O. singles out the following innovations in higher education:

- technological (which include new learning technologies, educational programs;)
- terms of study, student enrollment criteria, educational and methodical materials, etc.)
- pedagogical (which include new forms of organization of classes);
- organizational (involve the emergence of new organizational structures and institutional

forms in the field of education: standard types of educational institutions and institutions, reorganization of the structure of the higher education system, etc.)

- economic (consisting of the latest economic devices in the field of education: diversification of funding sources of educational institutions, introduction of the latest forms of payment for educational services; development of modern mechanisms of tax and credit obligations, new mechanisms of labor remuneration in the field of education, etc.) [3, pp. 19-24].

Researcher Burkova L. categorizes educational innovations:

- by the level of novelty (radical, partial novelty, local novelty);

- by the scale of novelty (new system, updated system or its structural elements, system update) [1].

Scholar Vakulenko V. divides innovations according to such criterion as the way of implementation into:

- changes that are carried out within the traditional educational system and its base (personnel, material support, etc.) due to systemic changes, developments in society involving new educational elements;

- changes in the traditional educational system carried out through diffusion (adaptation) and cultural transfer (transfer) of holistic samples of Western school pedagogy in the situation of national education [4].

The most complete classification of innovations was carried out by Yarovenko T., who reduced all classification features into three groups.

1) factors of emergence divided on: economic importance, scale of the goals and the period of action, method of emergence, degree of use of the results of scientific knowledge;

2) factors of introduction divided on: sources of financing, types of implementation, implementation scale, socio-pedagogical weight, sphere of implementation, duration of production and action, complexity of implementation, moment of decision-making, pace, degree, feasibility of implementation);

3) factors of impact and consequences divided on: signs of connection with other innovations, possibility of predicting the consequences, importance in the reproduction process, depth and scope of changes made, type of results, level of efficiency and effectiveness [5].

Conclusions. To effectively implement the process of developing and implementing educational innovations, the following steps should be followed: the creation of innovations involving the analysis of educational activities and the identification of problematic issues, design, testing and examination of innovations); problematic issues, design, testing and examination of innovations); dissemination of innovations (preparatory stage, information campaign, support for the introduction of innovations, marketing analysis of the market and the results of innovation); assimilation of innovation (analysis of the educational system and finding bottlenecks, search for innovation, alternative analysis of existing innovation promising educational activities, implementation of innovation, evaluation of change, institutionalization of innovation); educational (educational process).

References

1. Burkova, L. (2010). Classification of innovations in education. Theory and methodology of education management. URL:http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_4/4.pdf
2. Law of Ukraine "On Innovation Activity". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/40-15?lang=en#Text
3. Melnykova, O. (2014). Innovations in higher education as a factor in the formation of the national economy. Collection of scientific works of Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University "Economics". Issue 14. Pp. 16-27.
4. Vakulenko, V. (2010). Types of innovations in education and their classification. Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Pedagogical sciences.№4. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_4_4
5. Yarovenko, T. (2012). Types of innovations in education and their classification. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_4/4.pdf

Гапон Людмила Ігорівна
викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання,
Факультет педагогічної освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сьогодні позакласна виховна діяльність спрямована на виховання гармонійної особистості та заснована на законах творчості, які передбачають залучення дітей до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонізації спілкування, успіху, можливості почуватися вільно.

Позакласна діяльність сприяє розвитку незалежного мислення, розробці прийомів співтворчості та інтелектуальної напруги, передбачає експериментування дітей, ігри, гнучке й гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності, самостійної та педагогічно скерованої.

Одна з особливостей позакласної діяльності як педагогічного процесу полягає в тому, що дитина не боїться отримати незадовільну оцінку. Спираючись на унікальність і неповторність кожної дитини, педагог має розвинути отримані знання, перетворити їх у соціальний досвід. Завдяки цьому нейтралізується функціональний підхід до дитини, фрагментарність у вихованні, інтелектуальні перевантаження [1].

Педагогічний процес у позакласній діяльності сприяє формуванню у дітей почуття власної винятковості під час пошуків і створення творчих ідей. Діяльність педагога в цьому процесі має бути органічно пов'язана з діяльністю дітей, їх настроєм і внутрішнім станом.

Зміни в системі понять про навчально-виховний процес відбуваються не тільки в окремих школах, а й на державному рівні. У державній програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» (від 31.10.11) зазначено, що основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність, а провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе. Метою ж виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізовується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал [2].

Особлива увага в сучасних школах приділяється організації виховної діяльності учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей. Для кожної вікової категорії дітей підбираються окремі форми організації діяльності: індивідуальні (консультації), групові (тренінги, дискусії, дебати, ділові та рольові ігри) або масові (проєкти, свята, концерти) [1, 3].

Так, наприклад, учні 1-4 класів, беручи участь у спільних видах діяльності (ситуаційно-рольова гра, гра-мандрівка, тематичний зошит, оформлення альбому, екскурсія, уявна подорож, година спостереження тощо), вчаться будувати свої взаємини з однолітками, входити в колектив ровесників; у них виникає потреба до взаємовіддачі та взаємодопомоги. Крім того, у них формуються навики до критичного мислення, ініціативності і творчості [3].

Враховуючи нову соціальну позицію підлітків 5-9 класів, завданням педагога є розвиток вольової поведінки учнів, допомога в керуванні своїми емоціями, усвідомленні їх, а також спрямовування діяльності учнів даного віку на формування їхнього вміння

оцінювати власні можливості, ставити мету, розробляти власні програми самовдосконалення. Рекомендованими формами виховної роботи для учнів 5-9 класів є відверта розмова, тренінг, гра-експрес, рольова гра, вікторина, веселі старти та естафети, колективна творча справа (КТС), проєкт, колективне ігрове спілкування, похід, спартакіада, турнір, гра-анкета, колаж, ігрова програма, пошукова гра, екологічна стежка, художня галерея, конкурс-ярмарок, трудовий десант, інтелектуальна гра тощо [3].

Працюючи з учнями 10-11 класів слід звернути увагу на розвиток мислення старшокласників, на становлення нових мотивів професійного та життєвого самовизначення, надати їм допомогу у визначенні та складанні планів свого індивідуального розвитку. Слід враховувати їх вікові особливості (потребу в життєвому самовизначенні, спрямованості на майбутнє, визначенні свого життєвого шляху, майбутньої професії). Рекомендовано проводити такі форми уроків, як: диспут, відверта розмова, конкурс, ділова зустріч, етичний тренінг, тестування, екологічний десант, турнір ораторів, моделювання розвивально-виховних ситуацій, проєкт, брейн-ринг, філософський стіл, дебати, прес-шоу, круглий стіл, прес-конференція, фоторепортаж, презентація-захист, тематичний діалог, захист проєктів, поетична вітальня, самотестування тощо [3].

Як бачимо з вищеперелічених прикладів, форми позакласної роботи дуже осучаснилися у зв'язку з новими потребами молодого покоління. Такі форми часто називають інтерактивними. Інтерактивні форми передбачають обов'язкове включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і його умови потребують від глядача певних дій, знань, вчинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так і перевіряти наявний рівень знань та вмінь [2, 3].

Переваги інтерактивних форм роботи:

- мають високу результативність у засвоєнні знань та формуванні практичних вмінь і навичок;
- дозволяють за той самий проміжок навчального часу збільшити обсяг виконаної роботи;
- сприяють формуванню вміння співпрацювати в команді;
- розвивають гуманні, толерантні стосунки між учасниками навчально-виховного процесу;
- активізують власний досвід, знання та вміння учасників навчально-виховного процесу, розвивають пам'ять та здатність до самоконтролю.

Рік за роком, навчально-виховний процес модернізується, і роль позакласної роботи у ньому збільшується, тому першочерговим завданням для сучасних шкіл стає прийняття і застосуваннях цих нововведень.

Список використаних джерел:

1. Волкова Н. П. Педагогіка, К., 2007. – 235с.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України // Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – 2011. – № 1243. – С.1.
3. Сучасний підхід до позакласної виховної роботи: нові форми позакласної виховної роботи. *Урок.ОСВІТА.UA.* 2014. Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42138/.

SECTION 20.
PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

Bursak Anastasiia
2nd year of the TUkhr-8-20-M1Ps Group (2/0) master's degree in "Psychology"
PrJSC "VNZ"MAUP", Ukraine

Lukashevych N.M.
Doc. department "Psychology"
PrJSC "VNZ"MAUP", Ukraine

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN OVERCOMING DIFFICULT LIFE SITUATIONS

***Abstract**: This study investigates the social-psychological factors that contribute to overcoming difficult life situations. A survey was administered to a sample of 80 participants who have experienced significant adversity. Data was analyzed using quantitative and qualitative methods. Results indicate that social support, resilience, and adaptive coping strategies are crucial factors for individuals to overcome difficult life situations. Implications for future research and practical applications are discussed.*

Introduction: Overcoming difficult life situations is a common challenge faced by individuals throughout their lives. Such situations may include loss of a loved one, illness, financial difficulties, or interpersonal conflicts. Past research has identified various social-psychological factors that help individuals navigate these challenges (Masten, 2001; Bonanno, 2004). The present study aims to further explore these factors and their roles in overcoming adversity.

Methods: Participants - a sample of 80 participants (36 males, 44 females) aged 18-65 years (M=36.2, SD=11.6) was recruited through online forums and community centers. Participants were required to have experienced a significant difficult life situation within the past five years.

Measures - Participants completed a series of self-report questionnaires assessing social support, resilience, and coping strategies. Social support was measured using the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS; Zimet et al., 1988). Resilience was assessed using the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC; Connor & Davidson, 2003). Coping strategies were evaluated using the Brief COPE Inventory (Carver, 1997).

Procedure - Participants provided informed consent before completing the online survey. The questionnaires were completed anonymously and took approximately 30 minutes. Upon completion, participants were debriefed and provided with resources for support if needed.

Results: Data were analyzed using SPSS version 26. Descriptive statistics, correlations, and multiple regression analyses were performed.

Social support: A significant positive correlation was found between social support and overcoming difficult life situations ($r=.61$, $p<.001$). Higher levels of perceived social support were associated with better outcomes in coping with adversity.

Resilience: Resilience was also significantly correlated with overcoming difficult life situations ($r=.72$, $p<.001$). Participants with higher resilience scores were more likely to effectively overcome challenges.

Coping strategies: Adaptive coping strategies, such as problem-solving, seeking social support, and positive reframing, were positively correlated with overcoming difficult life situations (r=.57, p<.001). In contrast, maladaptive coping strategies, such as denial, substance use, and self-blame, were negatively correlated with overcoming challenges (r=-.41, p<.001).

Multiple regression analysis: A multiple regression analysis was conducted to determine the unique contributions of social support, resilience, and adaptive coping strategies in overcoming difficult life situations. Together, these factors accounted for 56% of the variance in overcoming adversity (R^2=.56, F(3,76)=32.45, p<.001). Resilience was the strongest predictor (β=.37, p<.001), followed by social support (β=.28, p<.001) and adaptive coping strategies (β=.22, p<.001).

The results of the correlation are displayed in the diagram (pic.1). The horizontal clustered bar chart shows the unique contributions of each factor (Social Support, Resilience, and Adaptive Coping Strategies) in overcoming difficult life situations, as indicated by their β values, as well as the strength of the relationship between each factor and overcoming adversity, as indicated by their correlation coefficients (r). From the chart, observes the following:

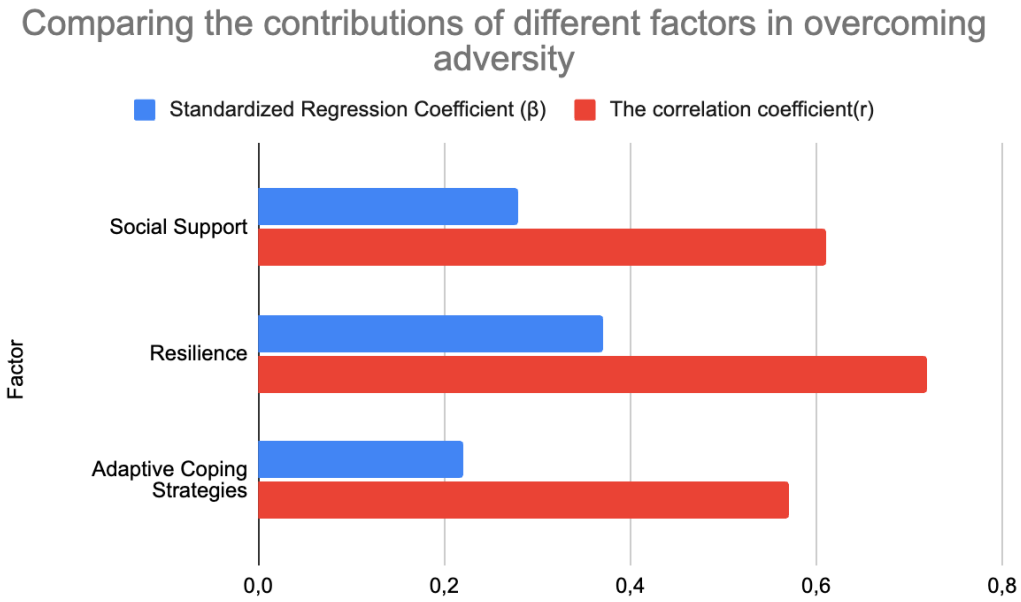

Pic.1. **Comparing the contributions of different factors in overcoming adversity**

Resilience has the highest β value (0.37) and the highest correlation coefficient (r = 0.72), indicating that it is the strongest predictor of overcoming adversity and has the strongest relationship with overcoming adversity among the three factors.

Social Support has the second-highest β value (0.28) and the second-highest correlation coefficient (r = 0.61), suggesting that it also plays a significant role in overcoming adversity, but to a lesser extent than resilience.

Adaptive Coping Strategies has the lowest β value (0.22) and the lowest correlation coefficient (r = 0.57), indicating that it contributes to overcoming adversity, but to a lesser extent compared to the other two factors.

This analysis reveals that all three factors play a role in overcoming difficult life situations, with resilience being the most influential, followed by social support and adaptive coping strategies.

Discussion: The present study investigated the social-psychological factors that contribute to overcoming difficult life situations in a sample of 80 participants. Results indicate that social

support, resilience, and adaptive coping strategies play crucial roles in helping individuals navigate adversity. These findings support previous research on the importance of these factors in the context of overcoming challenges (Masten, 2001; Bonanno, 2004).

Limitations of the study include the reliance on self-report measures and the cross-sectional design. Future research could benefit from using longitudinal designs and incorporating other data sources, such as interviews and behavioral observations, to obtain a more comprehensive understanding of the factors involved in overcoming adversity.

Practical implications: These findings have several practical implications. First, interventions aimed at enhancing social support networks may be effective in helping individuals cope with difficult life situations. This could involve connecting individuals with support groups, facilitating the development of new friendships, or strengthening existing relationships.

Second, programs targeting the development of resilience may also be beneficial. This may include teaching individuals skills to increase their adaptability, such as mindfulness, cognitive restructuring, and emotion regulation techniques.

Finally, interventions focused on promoting adaptive coping strategies, while reducing maladaptive strategies, may be particularly helpful in assisting individuals to navigate challenging circumstances. This could involve teaching problem-solving skills, encouraging the use of social support, and promoting positive reframing techniques.

Conclusion: The present study contributes to the understanding of social-psychological factors that facilitate overcoming difficult life situations in a sample of 80 participants. Results highlight the importance of social support, resilience, and adaptive coping strategies in helping individuals navigate adversity. Future research should continue to explore these factors and their interrelationships, as well as develop interventions aimed at promoting these protective factors to foster successful outcomes in the face of life's challenges.

References:

1. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? American Psychologist, 59(1), 20-28.
2. Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. International Journal of Behavioral Medicine, 4(1), 92-100.
3. Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Depression and Anxiety, 18(2), 76-82.
4. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. American Psychologist, 56(3), 227-238.
5. Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. Journal of Personality Assessment, 52(1), 30-41.

Затерта Зоряна Василівна
аспірантка кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна

Науковий керівник: Адамська Зоряна Михайлівна
канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

Сьогодні, коли кожен без винятку українець відчуває на собі травмувальний вплив війни, надзвичайно гостро постає проблема захисту психічного та психологічного здоров'я населення. Особливої актуальності в цьому контексті набуває дослідження резильєнтності особистості.

Науковим осмисленням понять «резильєнтність» та «резилієнс» займаються чимало дослідників з різних сфер: медицини, соціології, педагогіки, психології тощо. Однак вперше поняття «резильєнтність» було використано в металургії і тлумачилося як здатність матеріалів повертатися у попередній свій стан після того, як на нього здійснювався тиск. Згодом, вже у психології, термін набув широкого поширення, де за аналогією його інтерпретують як здатність людини за принципом пружини «відскочити назад», тобто повернутися до робочого стану після того, як вона пережила травмівні події.

Подальші дослідження підвели до визначення феномену резильєнтності як здатності повертатися до первинного положення, пружинити, поглинати шок, зберігати функціональність впродовж усього часу, витримувати, адаптуватися, виживати, бути стійким і стабільним. Зокрема, серед зарубіжних психологів дослідженням резильєнтності займалися Дж. Крістал, С. Лютар, А. Мастен, П. П'єтрзак, Дж. Річардсон, С. Саутвік, Р. Сколовено, Д. Чарні, О. Фріборг та ін.

Так, у словнику Американської асоціації психології (APA), резилієнс – це процес і результат успішної адаптації до складних життєвих подій та викликів через когнітивну, емоційну та поведінкову гнучкість і адаптацію до зовнішніх і внутрішніх вимог. На те, на скільки добре люди адаптуються до негараздів, впливає низка факторів, серед яких: способи сприйняття світу і взаємодії з ним, наявність і якість соціальних ресурсів, конкретні стратегії подолання [8].

А. Мастен визначає резилієнс в широкому сенсі як здатність або спроможність системи адаптуватися до змін, які загрожують її функціонуванню, виживанню або подальшому розвитку. Це визначення можна застосовувати до систем різних рівнів, таких як імунна система людини, а також там, де стійкість є властивістю складних адаптивних систем, таких як окремі особи, сім'ї, економіки, екосистеми, спільноти та організації, місцеві громади або нації. При цьому саме значення залишається в основному незмінним і може бути застосоване до будь-якої системи – відновлення її функціонування після несприятливих впливів [10].

С. Лютар вважає, що термін «резилієнс» доречно використовувати щодо процесу або явища демонстрації компетентності всупереч труднощам, а термін «резильєнтність» – лише для опису певних рис особистості. На думку дослідниці, резилієнс передбачає: наявність негативних подій та позитивну адаптацію, незважаючи на значні перешкоди в

процесі розвитку. Цікавою є думка про те, що рівень резилієнсу людини може бути визначений лише в одній зі сфер або життєвих етапів: резилієнс особистісного розвитку, резилієнс після травми або стресу, резилієнс у стосунках, резилієнс у будь-якій групі або спільноті, до якої людина належить, резилієнс на роботі тощо. Деякі люди з високим проявом резилієнсу (наприклад, через те, що вони демонструють високу соціальну компетентність після пережитого стресу) можуть виявляти вразливість до адаптації в окремих сферах (наприклад, академічний резилієнс, соціальний резилієнс, емоційний резилієнс), хоча в інших сферах вони можуть демонструвати хороші результати [9].

Р. Сколовено тлумачить резилієнс як динамічну концепцію, яка описує здатність окремих осіб, сімей і груп до хорошого функціонування й адаптації, справлятися, незважаючи на психологічні, соціальні, культурні та фізичні виклики [12].

Зарубіжні психологи із поняттям «резілієнс» пов'язують такі характеристики, як: позитивне цілеспрямоване подолання, позитивні емоції та оптимізм, моральна мужність та альтруїзм, здатність регулювати емоції, когнітивна гнучкість, духовність, відданість вартісній та значущій справі, меті або місії, увага до фізичного здоров'я та фізичної форми, а також високий рівень фізичної активності [11].

Психологічну сутність поняття «резильєнтність» та основні його характеристики розкривають у своїх розвідках низка українських дослідників – Д. Ассонов, Е. Грішин, Т. Грубі, Л. Коробка, Г. Лазос, Т. Титаренко, О. Хамініч, О. Хаустова, В. Чернобровкін та ін.

Так, Г. Лазос трактує «резильєнтність» як здатність психіки відновлюватися після несприятливих обставин. Тому важливо знайти розуміння того, як і в який спосіб люди здатні витримати, відновитися і навіть стати психологічно сильнішими після складних життєвих подій [4].

У дослідженні Д. Ассонова та О. Хаустової та резильєнтність визначається як адаптивний динамічний процес повернення до початкового психосоціального функціонування після періоду дезадаптивного функціонування внаслідок нерегульованого впливу психотравмуючих факторів [1].

Е. Грішин трактує поняття резильєнтності з двох аспектів: у широкому розумінні – це здатність людини будувати нормальне і повноцінне життя в складних умовах; у вузькому – здатність людини протистояти та адаптуватися до негативних або травматичних подій [2].

О. Хамініч вказує на неузгодженість розуміння резильєнтності семантично як риси особистості та процесу подолання стресу і пропонує використовувати поняття «резильєнтність» як опис динамічних процесів у контексті адаптації та саморегуляції [6].

Т. Грубі визначає резильєнтність потужним психологічним ресурсом для людини, який забезпечує задовільний стан її психічного здоров'я, мінімізує виникнення стресу та сприяє поступовій адаптації до нових умов життя після травми. Перед обличчям складних викликів сьогодення кожному з нас важливо розвивати в собі риси, що забезпечують належний рівень життєстійкості. Резильєнтність є потужним елементом, який сприяє розвитку особистісної адаптивності, досягненню психологічного благополуччя та соціального успіху [3].

В. Чернобровкін та О.Морозова розглядають резилієнс як здатність людей, які зазнали впливу потенційно складних руйнівних подій (смерть близької людини, ситуація, що загрожує життю), зберігати відносно стабільний і здоровий стан; психологічне та фізичне благополуччя; здатність успішно справлятися зі значними змінами, негараздами і ризиком; стабільність і швидке відновлення (або зростання) за дуже несприятливих умов [7].

Таким чином, у вітчизняній психології резильєнтність розглядається як необхідна для подолання викликів, які постають перед людиною, здатність проявляти стійкість. Адже, як

зазначає Т. Титаренко, «Якщо людині вдається конструктивно переосмислити власні переживання, пов'язані з травмою, її життєстійкість суттєво підвищується» [5, с. 77].

Висновки. Таким чином, здійснений нами теоретичний аналіз дозволив зробити висновки про те, що резильєнтність є потужним психологічним ресурсом, який визначає задовільний стан психічного здоров'я людини, мінімізує виникнення стресу та сприяє поступовій адаптації до нових життєвих обставин після травми. Водночас резилієнс – це гнучкий набір когнітивних, поведінкових та емоційних реакцій на події звичайного або ж травмувального характеру.

Список використаних джерел:

1. Ассонов, Д., Хаустова, О. (2019). Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. 4(4), URL: https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/219 (дата звернення: 15.04.2023)
2. Грішин, Е. (2021). Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія,* (64), 62-81.
3. Грубі, Т. В. (2022). Резильєнтність як запорука збереження психічного здоров'я особистості. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 227-230
4. Лазос, Г. П. (2018). Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*, (14), 26-64.
5. Титаренко, Т. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації. Імекс-ЛТД.
6. Хамініч, О. М. (2016). Резільєнтність: життєстійкість, життєздатність або резільєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 6(2). 160-165.
7. Чернобровкін, В. М., Морозова, О. Б. (2021) Аналіз сучасних підходів до розвитку і посилення резилієнс особистості. *Технології розвитку інтелекту*, 5(1). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/547 (дата звернення: 15.04.2023)
8. APA Dictionary of Psychology. URL: https://dictionary.apa.org/resilience
9. Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164
10. Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. In M. C. Wang & E. W. Gordon (Eds.), *Educational resilience in inner-city America: Challenges and prospects* (pp. 3–25). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
11. Southwick, S., Pietrzak, P., Tsai, J, Krystal, J., Charney, D. (2015). Resilience: An Update. *National Center for PTSD and Yale University School of Medicine & Icahn School of Medicine at Mt. Sinai*. *PTSD Research Quarterly*, 25(4), National Center for Post-Traumatic Research.
12. Scoloveno, R. (2016). A Concept Analysis of the Phenomenon of Resilience. *Journal of Nursing and Care*, (5), 353. https://doi.org/10.4172/2167-1168.1000353

Тамілія Доцевич
доктор психологічних наук, професор
кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Київська область, Україна

КОРЕКЦІЯ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ПРАВИЛЬНИМ МОВЛЕННЯМ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства особливе значення набувають питання вдосконалення мовної культури, яка є необхідною умовою успішності будь-якого виду діяльності та взаємовідношень з іншими людьми. Динамічний аналіз ситуації свідчить про те, що кількість дошкільників з мовними порушеннями щороку збільшується. Загальне недорозвинення мовлення проявляється в недорозвитку всіх сторін мовної діяльності дошкільників що негативно відображається на психічному і соціальному розвитку дитини. Формування правильної мови є одним з завдань дошкільної освіти. Особливо важливо вирішити дане завдання по відношенню до дітей даної категорії. Відповідно, перед наукою і практикою стоїть ціль, яка заключається в пошуку шляхів підвищення ефективності навчання дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення. На думку Трофименко Л.І., у старшому дошкільному віці дитина досягає достатньо високого рівня розвитку мотиваційної сфери: втрачається ситуативність мотиву, дитина здатна усвідомити сенс потреби, за допомогою дорослого поставити свідому ціль, виникає цільова ієрархія. Формується важлива якість спонукань, яким підпорядковуються дії зрілої людини – спід підпорядкування мотивів. З урахуванням того, що мотивація є центральним механізмом мовної діяльності, в плануванні роботи з подолання ЗНМ необхідно включати заходи, спрямовані на психолого-педагогічну підтримку дошкільників у процесі формування мотивації до оволодіння правильною мовою, що обумовлює актуальність теми дослідження [2].

Методи і методики дослідження. Для отримання об'єктивних даних про рівень розвитку та стан сформованості показників мовлення з метою проведення корекційної роботи мотивації до оволодіння правильним мовленням старшими дошкільниками із ЗНМ було використовувано: педагогічне, логопедичне обстеження дітей з урахуванням психологічних та вікових особливостей їхнього розвитку, спостереження за дітьми у процесі ігрової діяльності; бесіди з педагогами (логопедом, вихователями, психологом), батьками; вивчення психолого-педагогічної та медичної документації (були проаналізовані та використані документи ПМПК), експеримент. На думку Є.Ф. Соботович, діяльність з формування мотивації до оволодіння правильною мовою в старших дошкільників із ЗНМ може бути ефективною тільки в тому випадку, якщо вона спланована комплексно. При плануванні роботи вчителя-логопеда і вихователя логопедичної групи з формування мотивації правильної мови необхідно враховувати індивідуальні характеристики дошкільників з порушенням мовного розвитку, термін адаптації до корекційної групи кожної дитини, а також такі особистісні особливості дітей, як нейротизм, поведінка уникнення та інші. Обов'язковою складовою процесу формування мотивації до оволодіння правильною мовою має стати підвищення самооцінки дитини з мовним дефектом, шляхом створення низки ситуацій, в яких він відчує себе успішним. Робота проводиться всіма фахівцями логопедичних груп разом з батьками. У випадку порушення мовної поведінки (негативізм) та наявність порушень емоційно-вольової сфери (тривожність, страх) у дитини логопедичному впливу має передувати психологічна корекція. На адаптаційному етапі

формування мотивації правильної мови дитини із ЗНМ рекомендується вести роботу за наступними напрямками: організація роботи з батьками (анкетування, лекції, консультації, пам'ятки); здійснення ігрової діяльності з дошкільниками, спрямованої на формування емоційних контактів «дитина – дорослий» та «дитина – дитина», на зняття психе-емоційної напруги, вдосконалення комунікативних, ігрових, рухових навичок. Необхідною умовою для успішної адаптації до умов закладу дошкільної освіти є створення емоційне сприятливої атмосфери в групі для дітей із ЗНМ [1].

Вивчення мотивації до оволодіння правильним мовленням дошкільників із ЗНМ (діагностичний) етап проводилось в ЗДО «Сонечко» м. Переяслав, Київської області, в ЗДО «Лелека», м. Слов'янськ, Донецької області наприкінці 2021року – на початку 2022року. В якості приватної методики виступив тест Трофименко Л.І.[3]. В експерименті приймали участь 20 дітей 5-6 років, які мають заключення ПМПК «Загальне недорозвинення мовлення 2-3 рівнів», а також 20 дошкільників з нормальним розвитком мови.

Результати. Кількісний аналіз отриманих даних показав, що діти дошкільного віку мають різний рівень сформованості мотивації до оволодіння правильною мовою. Більшість дітей із ЗНМ були віднесені до слабо мотивованим вихованцям – 70% дітей, мотивовані діти склали всього – 30%. Дошкільники з нормальним розвитком мови показали більш високий рівень мотивації до оволодіння правильною мовою, 90% були віднесенні до мотивованих і лише 10% до слабо мотивованим дошкільникам. Таким чином, у дітей із ЗНМ, у порівняні з дошкільниками з нормальним розвитком мови, не сформований достатній рівень мотивації до оволодіння правильною мовою. Більшість дошкільників із ЗНМ слабо мотивовані на корекцію дефектів мови. Це виражається в швидкому вичерпуванні початкового мотиву, малої значимості навчальної вимоги, проявлення ігрової мотивації. У дошкільників із ЗНМ поряд з мотивом прагнення до успіху виділяється мотив уникнення невдач, спостерігається мотиваційна ригідність. Рівень мотивації дітей визначає їх особистісні особливості, поведінку та специфіку діяльності. Отримані результати підтверджують необхідність проведення роботи з дітьми із ЗНМ з формування мотивації правильної мови. На мотиваційному етапі важливо здійснювати взаємодію логопеда, вихователя з батьками. Логопед, вихователь закладу дошкільної освіти реалізують програму з взаємодії з сім'єю дитини із ЗНМ. Метою програми є пошук ефективних форм взаємодії логопеда, вихователя з батьками з підвищення мотивації правильної мови дошкільника із ЗНМ. Логопед і вихователь знайомлять батьків з методичними рекомендаціями за змістом і формами сімейного виховання, підвищує батьківську компетентність в корекційно-розвивальній роботі з дітьми. Основними формами роботи логопеда, вихователя з батьками на даному етапі будуть виступ логопеда на батьківських зборах, проведення консультації за результатами обстеження мови дітей, здійснення анкетування, оформлення папок-пересувок, проведення індивідуальних консультацій, семінарів-практикумів, перегляд відкритих індивідуальних занять, показ відео вправ, відео звернень заохочення батьків і дітей наприкінці начального року подяками та грамотами. Очікуваними результатами реалізації програми з взаємодії логопеда, вихователя і сім'ї дитини із ЗНМ в процесі формування мотивації до оволодіння правильною мовою є усвідомлене включення батьків у корекційний процес, який допоможе значно підвисити ефективність роботи з подолання мовного дефекту у дошкільників із ЗНМ. Також на мотиваційному етапі вихователі логопедичної групи організують і проводять з дітьми ігрові комплекси з постановки та диференціації звуків, створюючи умови для проявлення мовної активності та подолання мовного негативізму у дошкільників із ЗНМ. Ігрові комплекси сприяють розширенню та уточненню словника, граматично правильної мови, умінню правильно будувати речення та зв'язну мову, розвивати фонематичний слух, почуття ритму. Логопед здійснює індивідуальний підхід до кожної дитини, допомагаючи йому розкритися. В спільній діяльності вихователь уникає критичних зауважень, оцінюючи результат діяльності дошкільників, підбадьорюючи дитину, робить акцент на тому, що в нього краще за все виходить. Використання спеціальних ігрових

вправ, спрямованих на розвиток саморегуляції і самоконтроля вихованців із ЗНМ. Уміння і бажання логопеда, вихователів емоційне підтримати дитину, створення творчої та доброзичливої атмосфери корекційно-навчального процесу створює передумови для формування мотивації до оволодіння правильною мовою у дошкільника із ЗНМ. Корекційна робота з формування мотивації до оволодіння правильною мовою нерозривно пов'язана з психологічним супроводом корекційно-навчального процесу, що передбачає вплив на когнітивну та емоційно-вольову сферу і формування мовної поведінки дошкільника з ЗНМ. При реалізації діяльнісного етапу корекції мотиваційного компоненту мовної діяльності старших дошкільників логопед разом з вихователем розвиває їх комунікативний навик, формує емоційну стабільність, позитивну самооцінку, лідерські якості, створює предметно-розвивальне оточення та забезпечує умови для входження дітей в соціум, залучення до цінностей здорового образу життя. Вихователі групи організують і проводять з дошкільниками з ЗНМ ігри, спрямовані на розвиток комунікативних навичок, на формування емоційної стабільності дитини, позитивної самооцінки. Розвиток комунікативних навичок ефективно здійснюється за допомогою ігор, котрі сприяють зменшенню емоційної напруги. Завданнями формування емоційної стабільності дошкільників з ЗНМ є: навчити дітей розуміти емоційний стан (свій та оточуючих), дати уявлення про способи прояву власних емоцій (міміка, жести, поза, слово), вдосконалювати здібність керувати своїми почуттями та емоціями. Для розвитку адекватної самооцінки, образу «Я» дитини з ЗНМ крім серії дидактичних ігор та вправ вихователь може запропонувати дітям прийняти участь в заходах, які підкреслюють інтереси, захоплення кожної дитини, що піднімає їх авторитет серед однолітків, придає впевненості в собі. При формуванні мотивації правильної мови у дошкільників старшого віку з ЗПМ необхідно зробити так, щоб вони змогли почувати себе впевнено та спокійно. Це відбудеться, якщо дитина навчиться працювати з суперечливими ситуаціями, які виступають у вигляді пред'явлення протилежних позицій. Для цього ми пропонуємо використовувати методи та прийоми теорії вирішення винахідливих завдань. На діяльнісному етапі логопед підтримує безперервний зв'язок з батьками, який здійснюється за допомогою колективною, індивідуальною та наочною формою роботи; пропонує варіанти організації спільної діяльності батьків та педагогів з дітьми (виготовлення іграшок власними руками, проведення ігор-фантазій, театралізованих уявлень, спільних свят, екскурсій).В результаті спільної роботи педагогів і сімей вихованців батьки починають приймати активну участь в житті дітей, таким чином краще розуміючи їх і налагоджує взаємовідносини з ними; педагоги впізнають більш про сім'ю і дитину. Діти почувають себе затишно, спокійніше, впевнено в соціумі; розширюється коло спілкування та взаємодії, як для батьків, так й для дітей – все це приводить до підвищення мотивації правильної мови дошкільників з ЗНМ.

Висновки. Корекція мотивації до оволодіння правильною мовою є необхідною умовою подолання мовного дефекту у дітей з ЗНМ. Педагоги логопедичної групи створюють такі умови, які стимулюють у дошкільника власне бажання правильно говорити. Оскільки для розвитку мови необхідною умовою є спілкування з дорослими, то батьки мають приймати активну участь на всіх етапах роботи з корекції формування мотивації правильної мови дитини за допомогою ігрової діяльності, психолого-педагогічний супровід вихованця будуть сприяти його гармонічному розвитку і підготовці до навчання в школі.

Список використаних джерел:

1. Соботович Є.Ф. (2007). Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Програмно-методичний комплекс. Київ, «Актуальна освіта», 120с.*
2. Трофименко Л.І.(2013). Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Програмно-методичний комплекс. – К.: ПП «Актуальна освіта», – 108с.*
3. Трофименко Л.І. (2014). Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. *Навчально-методичний посібник. Київ, УСП НАПН України, -72с.*

Багнюк Ірина Олегівна
Здобувач вищої освіти факультету психології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Ляшенко Олексій Андрійович
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та консультативної психології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ

Емоційна сфера людини – це складна регуляторна система. Тому відхилення в ній призводять до порушення вільної взаємодії з зовнішнім світом; сприяють особистісним порушенням, стимулюють появу соматичних захворювань та порушують можливості ефективної соціально-психологічної адаптації.

Саме емоційний інтелект тримає під контролем емоційну сферу людини, допомагає ідентифікувати, використовувати, розуміти емоції та управляти ними. Емоційний інтелект – це про здатність зниження стресу, сприяє ефективному спілкуванню та вирішенню конфліктів. Це про безпосередню здатність особи сприймати власні емоції та почуття та відгукуватись на свої емоції та емоційні стани інших людей [1].

На думку Б. Краєра, вище перераховані якості дають особистості значну особистісну та професійну гнучкість, яка є життєво важливою для подолання та попередження труднощів в період стрімких змін. Б. Краєр в своїх роботах обґрунтовує значимість кожного пункту, що відноситься до розуміння емоційного інтелекту:

1. Усвідомленість. Ця здатність допомагає особистості знайти контакт перш за все, з собою. Адже, дуже важливо, на його думку, знати, які емоції переживаються, в який момент, і як розуміти ці емоції.

2. Управління емоціями. Уміння управляти емоціями допомагає завчасно знати, яким чином людина відреагує на ті чи інші події. З допомогою цього навику можна підсилити мотивацію особистості (завдяки якій людина легше долає труднощі, з якими стикається).

3. Позитивні взаємини. Особи, які попрацювали над підвищенням рівня емоційного інтелекту, легше знаходять спільну мову з оточуючими, вони залишають по собі приємне враження. Такі люди намагаються розвивати в собі наступні позитивні емоції: спокійний стан, відчуття любові, емпатійність та душевний підйом. В той же час, не дають волі таким почуттям та проявам, як гнів, депресивний стан, егоцентризм.

Там, де існують міжособистісні стосунки, особи, у яких високий рівень емоційного мислення, завжди знайдуть баланс між щирим вираженням емоційного налаштування та повагою, правилами етикету і обережністю.

Високий рівень емоційного інтелекту допомагає у виконанні будь-якої роботи [4]. Тому що високий емоційний інтелект дозволяє спертись на себе, спертись на свої емоції та довіряти; допомагає звільнятись від негативних емоційних переживань; сприяє розвитку організаційних здібностей, лідерських та комунікативних навичок.

В контексті розуміння процесів соціально-психологічної адаптації, навички, які стосуються емоційного мислення надзвичайно важливі. Адже, розлади адаптації – це реакції на ідентифікований чинник чи сукупність стрес-чинників. І дезадаптивні прояви, можуть містити: порушення професійного функціонування чи стосунків з іншими людьми; депресивний настрій; високу тривогу або занепокоєння; іноді вибухи гніву й агресії [2].

Типи адаптаційного розладу залежать від домінуючих симптомів. Це може бути адаптаційний розлад із тривогою, який проявляється в таких симптомах, як тривога, нервозність, лякливість. Адаптаційний розлад з депресією, симптомами цього порушення можуть бути: депресивний настрій, сльозливість, почуття безнадійності. Також адаптаційний розлад може бути пов'язаний з порушеннями поведінки, що може виражатись в протиправній поведінці, легковажності, бійках, вандалізмі тощо. Поширеними є розлади зі змішаними порушеннями емоцій та поведінки (депресія, тривога і порушення поведінки); адаптаційні розлади зі змішаними емоційними рисами, що супроводжуються різними комбінаціями емоцій [3].

В нормі симптоми, як правило, не тривають більше шести місяців після припинення дії стресу чи його наслідків. Але цей факт залежить від індивідуальної уразливості, від стійкості до дії стресу, адаптивних здібностей та рівня емоційного інтелекту тощо.

Для того, щоб визначити особливості впливу емоційного інтелекту на соціально-психологічну адаптацію, нами було проведено дослідження на вибірці осіб юнацького віку, яка склала 85 досліджуваних. Середній вік досліджуваних 17,5 років. Ми використали три основні методики: Опитувальник «Методика оцінки емоційного інтелекту Н. Холла; Біологічно-обумовлений профіль особистості (модифікована форма методики FPI) та Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда.

З отриманих результатів ми зробили висновок, що лише у незначної частини опитаних є достатній рівень емоційного інтелекту. Що може призводити до різних проблем, що стосуються рівня усвідомленості життя, ефективності поведінки та діяльності, здатності до успішної адаптації. Адже відомо, що емоційний інтелект лежить в основі успішності спілкування у діяльності. Саме цей вид інтелекту є важливою передумовою організаційних здібностей та ефективної взаємодії в організації чи колективі. Також визначено, що емоційний інтелект корелює з лідерством, оцінками по тестам досягнень та вирішення проблем.

З успішністю діяльності пов'язана самоактуалізація – вищий рівень психологічного розвитку, який може бути досягнутий особистістю, коли задоволені усі базові та мета потреби і відбувається «актуалізація» повного потенціалу особистості. А головним соціально-значимим результатом самоактуалізації особистості, є здатність ефективно вирішувати типові проблеми та задачі, які виникають в умовах буденного життя, тобто адаптації.

Тому наступним кроком нашого дослідження було визначення адаптивності. Цікавим фактором стало те, що у опитаних з високим інтегральним рівнем емоційного інтелекту є вищими показники адаптації, прийняття та розуміння себе та інших, у них високий рівень емоційного комфорту та інтернальності, але нижчий рівень прагнення до домінування. А результати кореляційного аналізу показали, що адаптація майже не корелює із спонтанною агресивністю та реактивною агресією та маскулінізмом-фемінізмом (дуже незначний зв'язок). І від'ємно корелює з невротизмом. Оскільки люди, які нестійкі, мають високий рівень тривоги, однозначно, гірше адаптуються до середовища. Вони постійно «мобілізовані для боротьби із загрозами», але якщо це хронічний стан, то він часто буває перепоною для ефективної адаптації. Такі люди часто використовують стратегію звичного уникнення, що обмежує їх у проявленні в соціумі. Також для них характерні нав'язливі думки про катастрофи, завищена оцінка рівня загрози, непереносимість стресу.

Список використаних джерел:

1. Калошин В. Ф. Емоційний інтелект – головний показник ефективності використання людських ресурсів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2018. № 4. с. 54 – 63.
2. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ: Либідь, 2017. 256 с.
3. Розов В.І. Адаптивні антистресові психотехнології. Київ: Кондор, 2015. 276 с.
4. Extremera N., Rey L. Ability emotional intelligence and life satisfaction: Positive and negative affect as mediators. *Personality and Individual Differences*. 2016. Vol. 102. P. 98–101.

Грицюк Ірина Михайлівна
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та психодіагностики
ВНУ імені Лесі Українки, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НЕВРОТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Психічне здоров'я батьків і дітей пов'язане різними способами. Батьки, які мають власні проблеми з психічним здоров'ям, наприклад справлятися із симптомами депресії чи тривоги (страх або занепокоєння), можуть мати більше труднощів у догляді за своєю дитиною порівняно з батьками, які описують своє психічне здоров'я як добре. Турбота про дітей може створити труднощі для батьків, особливо якщо їм не вистачає ресурсів і підтримки, що може мати негативний вплив на психічне здоров'я батьків [8]. Батьки та діти також можуть зазнавати спільних ризиків, таких як успадкована вразливість, життя в небезпечному середовищі та дискримінація чи позбавлення. Зрештою, сім'я відповідатиме за формування дитини та вплив на її цінності, навички, соціалізацію та безпеку на цих етапах розвитку дитинства.

Для батьків дуже важливо усвідомлювати потреби дитини. Крім того, важливо знати, як вони запитують про свої потреби. Кожен виражає себе по-різному, і діти нічим не відрізняються (особливо маленькі).

Виховання дітей може бути дуже важким, але воно також може бути надзвичайно корисним. Пам'ятайте, що потрібно не лише навчати дитину, а й переконатися, що ви дієте так, як ви очікуєте від дитини. Неможливо бути ідеальним весь час, але ви завжди можете прагнути бути найкращим, коли йдеться про вашу роль у розвитку дитини. Ніхто не ідеальний, і жодна сім'я не ідеальна.

Однак усвідомлення того, наскільки важлива роль сім'ї у розвитку дітей, має вирішальне значення. Як батьки, ви є першими вчителями своєї дитини. Більшість навчання вашої дитини відбувається вдома зі своєю сім'єю, а не в дитячому садку. Створення середовища, де ваша дитина може навчитися відповідним навичкам і цінностям, а також навчитися спілкуватися та бути в безпеці, створює міцну основу, на якій ваша дитина може рости.

Сім'я відіграє важливу роль у житті кожної людини. Оточення та емоційний зв'язок із родиною впливають на поведінку та особистість людини. Сім'я – один із шедеврів природи [3].

На початкових етапах життя сім'я є тією, хто піклується про благополуччя, потреби та бажання дітей. Правильне сімейне середовище може сприяти гарному розвитку та росту дитини. Це позитивно вплине на дитину. Для дитини навчання починається вдома; вони намагаються вловити, проаналізувати, зрозуміти та скопіювати поведінку оточуючих людей. Благополуччя сім' ї безпосередньо впливає на дитину.

Практика батьківства в усьому світі має три головні цілі: забезпечення здоров'я та безпеки дітей, підготовка дітей до продуктивного дорослого життя та передача культурних цінностей. Якісні стосунки між батьками і дитиною є критично важливими для здорового розвитку. Дослідники описали різні людські стилі виховання – способи, за допомогою яких батьки взаємодіють зі своїми дітьми, – причому більшість класифікацій різняться за параметрами емоційної теплоти та контролю.

Дитина дізнається про конкретні цінності, принципи, що можна і чого не можна робити, і вони легко це розуміють, коли бачать, як їхні сім'ї поводяться одне з одним, і намагаються прищепити те саме у своєму житті. Дитина може стати хорошою людиною за допомогою сім'ї.

Сім'я – перша соціальна група для дитини [3]. Дитина починає першу взаємодію з сім'єю, дізнається про стосунки, почуття, реакції та вирази. Сім'я, яка має хороші стосунки, має емоційний зв'язок; може навчити дитину важливості симпатії, співчуття та спільності. Сім'я, яка підтримує і розуміє, дозволить людині бути успішною і щасливою в житті.

Сім'я виконує певні функції: забезпечує дитині всі умови для фізичного розвитку; бере участь у формування її особистості; закладає основи суспільно схвалюваної моралі поведінки; прищеплює любов до мистецтва; навчає дитину [1].

У кожній сім'ї існує певна система виховання, можна виділити чотири типи сімейних відносин, що їм відповідають, які є як передумовою, так і результатом їх виникнення: диктат, опіка, «невтручання» та система міжособистісних відносини в сім'ї, засновані на визнанні про можливість і навіть доцільність в незалежне існування дорослих від дітей.

Стилі сімейного виховання (демократичний, авторитарний, потураючий) і цінності, прийняті в сім'ї, мають велике значення у розвитку самооцінки дитини. У демократичному стилі, перш за все, враховуються інтереси дитини. В авторитарному стилі батьки нав'язують свою думку дитині. У стилі потурання дитина залишається сама з собою. Якщо оцінки та очікування в сім'ї не відповідають віку та особистості характеристики дитини, її самооцінка здається спотвореною.

Крім того, сім'я закладає основи моральної поведінки. З дитинства, кожен з нас знає «що таке добре і що таке погано». І все це завдяки батькам та іншим близьким родичам.

Але сімейне виховання не завжди приносить позитивні результати і надає благотворний ефект на розвиток особистості дитини. Іноді виявляються стосунки з батьками бувають травматичними і, з роками, запам'ятовуються дорослому як якийсь сумний досвід. Дорослі створюють ситуацію наслідування моделі. що утворюють певні групи нестандартних дітей, складних для навчання та виховання: «занедбані діти» (Р. Овчарова); діти з афективною поведінкою (І. Нєкрасова); «нервово-збудливі діти» (Н. Дьякова); «важкі діти» (Є. Гіндес, І. Нєвський та ін.); «дефективні діти», «особливі діти», «виняткові діти» (І. Каїров, В. Кащенко, А. Колупаєва), діти з відхиленнями за типом асинхронії з переважанням емоційних порушень, з емоційно-поведінковими розладами, з порушеннями спілкування та поведінки (Л. Кузнецова, К. Лебідинська, В. Лебединський, В. Липа, О. Мастюкова, В. Синьов та ін.).

Такий стан речей означає, по-перше, те, як вони поводяться, характерний для дорослих, не є істотним, але штучність, а по-друге, що риси, звички і навички, властиві моделі-еталону відтворюється дитиною і починають формувати характеристику її особистості [2].

Сімейні узи виявляються лише способом збереження деякої рівноваги, що насправді перешкоджає розвитку особистості членів сім'ї та їх взаємовідносин. Встановлення близьких, дружніх, взаємозалежних контактів стає самодостатньою і домінуючою вимогою кожного члена сім'ї, що реалізується навіть ціною стримування розвитку сім'ї в цілому і кожної особи, уникнення дійсності та її спотворення. Встановлення дистанції перестає бути результатом відповідального вибору взаємних правий і обов'язків, але стає формою відокремленості, способом уникнути відповідальності інших і зберегти недоторканності деякий, зазвичай, спотворений образ «Я» [3].

Сім'ї з порушеними відносинами що неспроможні самостійно вирішувати які у сімейному житті протиріччя і конфлікти. В результаті тривалого конфлікту у членів сім'ї спостерігається зниження соціальної та психологічної адаптації, відсутність здатна до

спільної діяльності (зокрема, нездатність до узгодженості у питаннях виховання дітей). Рівень психологічної напруги у сім'ї має тенденцію до наростання, призводячи до емоційних порушень, невротичних реакцій її членів, виникнення почуття постійного занепокоєння в дітей віком [4].

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О. Психологічна допомога особистості. Харків,1996. 237 с.
2. Виходцева О. А. Патопсихологія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 208 с.
3. Варій М. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
4. Грицюк І., Магдисюк Л. Дослідницькі методи в різних галузях практичної психології: навч. посібник. Вежа-друк. Луцьк: 2022. 248 с.

Кормило Оксана Михайлівна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедра психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Гузик Наталія Андріївна
магістр психології
кафедра психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Вступ. Людина у юнацькому віці, перебуває на шляху самовизначення (особистісного, професійного, сімейного), формування світогляду, вибору та визначення життєвих пріоритетів і цінностей. Це стосується і розуміння того, що означає бути батьками. Однак, не всі молоді люди сьогодні готові брати на себе відповідальність за власні вчинки у міжособистісних стосунках. Це пов'язано з тим, що вони мають сильне прагнення до матеріального благополуччя замість професійного розвитку та особистої реалізації в житті.

Дуже важливо, щоб у юнацькому віці молодь мала підготовка до шлюбу та сімейного життя, в тому числі батьківства. Адже це унікальний період в їхньому житті, коли формується свідомість. Сьогодні батьківство розглядається як соціальний феномен, в якому кожна людина повторює сімейний і батьківський цикл протягом усього життя, створюючи модель поведінки для підтримки і розвитку міжпоколінної спадкоємності сім'ї та школи матері і батька.

Виклад основного матеріалу. Батьківство є основною життєвою, соціальною та психологічною функцією кожної людини. Однак сучасна молодь надає менше значення створенню сім'ї та народженню дітей, а модель сімейних стосунків трансформується. Сьогодні ставлення багатьох молодих людей до шлюбу змінюється та має такі характеристики: психологічна неготовність до раннього статевого життя та його переривання, значний брак знань про те, як будувати сім'ю, базові особливості батьківських якостей та розвитку дитини. Вищезазначені фактори сприяють розвитку у юнаків та дівчат відповідального ставлення до свого майбутнього шлюбу, але й одним із шляхів його зміцнення та захисту є, серед іншого, готовність народити, доглядати та виховувати майбутніх дітей [1].

До вивчення проблеми формування готовності молоді до відповідального батьківства зверталися сучасні українські вчені: І. Бех, Л. Гончар, І. Звєрєва, В. Кравець, Т. Кравченко, С. Красін, О. Куркіна, Г. Лактіонова, О. Лемещенко, В. Постовий, О. Смалько, В. Шахрай та ін.

Дослідниця О. Лещенко стверджує, що відповідальне батьківство - це особистісна позиція, яка визначається психолого-педагогічними, моральними та правовими знаннями, переконаннями, родинними цінностями, позитивними емоційними переживаннями, бажанням стати батьками і стійкою відповідальною поведінкою особистості в застосуванні батьківських знань і навичок [4].

Повноцінна ефективність батьківської відповідальності є важливою умовою забезпечення розвитку дитини. Відповідальність - це насамперед усвідомлення індивідом

свого обов'язку перед іншою людиною (в даному випадку дитиною), а також готовність і здатність виконувати цей обов'язок у реальних життєвих ситуаціях. Відповідальне батьківство можна визначити як інтегроване особистісне утворення, що включає сукупність позитивних установок, поглядів та очікувань людини як батька, який глибоко усвідомлює свої обов'язки щодо своїх теперішніх і майбутніх дітей, свої батьківські почуття, особливо батьківську любов, і який набув виховної компетентності для забезпечення автентичного сімейного виховання та сприяння позитивній соціалізації своїх дітей. У конструкті відповідального батьківства варто виокремити позитивні батьківські установки [7].

Батьківське ставлення - це емоційна готовність до усвідомлення та зосередження на виконанні батьківських обов'язків і можливостей, а також на виконанні батьківських функцій, що виражається в емоційній готовності до усвідомлення та зосередження на виконанні батьківських функцій. Ознаки, які характеризують позитивне ставлення до батьківства, включають емоційну привабливість батьківства (задоволення, радість, щастя), первинність батьківства (батьківство - це дар чи обов'язок) та очікування від батьківства (батьківство - це можливість самореалізації та турбота про дітей) [7].

В. Шахрай відзначає, що готовність до відповідального батьківства у юнацькому віці передбачає формування комплексу якостей, що поєднують позитивне ставлення до батьківства, знання з основ репродуктивної культури та сімейної педагогіки та психології, уміння і навички, емоційний розвиток та усвідомлення своїх обов'язків як майбутніх батьків перед дітьми, сім'єю та суспільством [7].

В. Кравець розглядає батьківську роль як сукупність біологічних, правових і виховних функцій, які людина виконує по відношенню до своїх дітей [2].

На його думку, усвідомлені батьківські стосунки - це форма батьківсько-дитячих стосунків, що розвивається, при якій людина бере на себе повну відповідальність за процес зачаття і народження здорової дитини.

Батьківська відповідальність - це відповідальність перед суспільством і перед самим собою за виховання майбутніх дітей, вона має по суті подвійний характер і не може існувати без батьківської відповідальності. Як він зазначає, сім'ї проходять стадії розвитку, кожна з яких має свої виклики розвитку та життєві проблеми, які вони повинні навчитися вирішувати. Тому батьки повинні знати про кризи, які чекають на них на кожному етапі розвитку дитини, сімейного життя та виховання дітей, а також розвивати життєві навички та батьківські компетенції для успішного подолання криз розвитку, дитячих криз та сімейних труднощів. Це і є відповідальне батьківство: як любити дітей у щасливих сім'ях. Підсумовуючи ці дослідження, можна зробити висновок, що основна роль сім'ї у підготовці молодих людей до батьківства полягає у чіткому визначенні прав та обов'язків батьків і дітей та залученні їх до обговорення і вирішення сімейних проблем [2,3].

Психологічні особливості формування відповідального ставлення до материнства розглядала О. В. Тіунова. Дослідниця зазначає, що психологічна готовність дівчат до материнства як спеціально регульована особистісна сфера, що визначає систему стосунків жінки з її майбутніми дітьми, формується під впливом взаємопов'язаних біологічних і соціальних умов. Відповідальні установки - це свідомий вибір, який робиться при прийнятті важливих рішень, у тому числі пов'язаних з материнством, і є необхідною умовою для формування відповідального ставлення до материнства. Відповідальне ставлення є необхідною умовою для усвідомленого вибору важливих рішень, у тому числі пов'язаних з материнством [5].

Відповідальне ставлення є результатом внутрішньої роботи та особистісного розвитку, а тому зовнішні мотивації, тиск та впливи слід вважати нерелевантними, якщо вони не відповідають внутрішнім переконанням. Розвиток такого ставлення можливий лише в контексті суб'єктності, розвитку самосвідомості та прийняття власних переконань і

цінностей. Позитивне ставлення до себе дає можливість приймати рішення на основі внутрішнього переконання, що це рішення є необхідним і важливим для життя [5].

Таким чином, враховуючи думку О. Тіунової, можна зробити висновок, що системоутворюючим елементом психологічної готовності до майбутнього материнства є усвідомлення свого вибору материнства, емоційно-ціннісне ставлення до материнства, сформованість ціннісно-смислового середовища, емоційно-позитивна Я-концепція, стійка життєва позиція, відповідальне ставлення до материнства, що ґрунтується на готовності взяти на себе відповідальність за виконання своєї функції.

Особливості підготовки юнаків до батьківства описав Р. Хавула. Автор розробив модель психологічної підготовки юнаків до батьківства та запропонував систему психологічного супроводу формування здатності у юнацькому віці стати батьками в майбутньому. Ставлення до батьківства проявляється у формі прийняття, уникнення та амбівалентного ставлення до своєї батьківської ролі. Ставлення до батьківства - сприйняття зміни свого образу «Я», сприйняття себе як батько - є важливим моментом у формуванні особистісних стратегій адаптації підлітків до батьківства [6].

З іншого боку, О. Лещенко розглядає процес формування відповідальної батьківської поведінки молодого подружжя як цілеспрямовану, системну діяльність, що передбачає створення спеціальних умов, які сприяють покращенню особистісної ситуації молодого подружжя як батьків [4].

Таким чином, можна сказати, що відповідальне батьківство може бути реалізоване за умови, що воно є усвідомленим батьківством. Іншими словами, свідоме батьківство є ширшим поняттям, ніж відповідальне батьківство, і включає в себе відповідальне батьківство. Свідоме батьківство включає в себе сімейні цінності, ролі, досвід, життєві та батьківські навички. Відповідальне батьківство, таким чином, означає, що батьки несуть відповідальність за репродуктивну батьківську поведінку, життя і виховання своїх дітей. Також кажуть, що відповідальне батьківство стає усвідомленим лише тоді, коли людина здатна любити своїх дітей.

Список використаних джерел:

1. Гончар Л., Куркіна О. Теоретичні й практичні аспекти формування у дівчат-старшокласниць готовності до відповідального батьківства. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 34. Том 2. 2020. С. 215-220
2. Кравець В. Психолого-педагогічні основи підготовки школярів до сімейного життя. Тернопіль: Богдан, 1997. 180 с.
3. Кравець В. П. Психофізіологічні та психологопедагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. К. : Видавн. центр «Академія», 2001. 244 с.
4. Лещенко О.Г. Основні компоненти відповідального ставлення до батьківства. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Педагогічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2007. № 2.
5. Тіунова О. В. Психологічні умови розвитку особистісної зрілості батьків. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. ХШ. Ч. 4. К., 2011. С. 34—40.
6. Хавула Р. Психологічний аналіз чинників та рівнів підготовленості молоді до створення сім'ї. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2013. Вип. 4. С. 246-253.
7. Шахрай В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 11 (2). С. 48– 55.

SECTION 21.
MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

Yusupov Alimardon Mirza ogli
Samarkand Medical University, Uzbekistan

Dzhurabekova Aziza Tokhirovna
Samarkand Medical University, Uzbekistan

Keldiyorov Begzod Geroy o'g'li
Samarkand Medical University, Uzbekistan

CLINICAL AND NEUROLOGICAL SUBSTANTIATION AND OPTIMIZATION OF THE TREATMENT OF CHILDREN WITH NIGHT ENURESIS

Abstract: *In the ancient Egyptian papyri of the XV century, the symptoms associated with urinary incontinence at night, nocturnal enuresis (from the Greek " enureo " – to urinate) are described. In current literature, nocturnal enuresis, or urinary incontinence,is established only from the age of 5 years, when bladder function is controlled, having reached the age standard.*

Namely, the violation of the control of urinary incontinence, in childhood, reflects the interest of many specialists: pediatricians, psychiatrists, neurologists, nephrologists, etc. Statistical data on the frequency of occurrence are diverse, according to social living conditions, by age categories, by gender differences. So, the ratio of boys and girls is considered to be 3:2 (2, 6). A great achievement among the scientific world, the results of a study in 2018 by the GWAS association , indicating that bedwetting is hereditary, where it is proved by the analysis of specific genes that the risk of developing enuresis increases more than 11 times if parents had this problem. This study was an important step towards understanding the biological process of the disease, untreated children retain the percentage of the prevalence of the disease in adolescence and older, thereby increasing psychological disorders, the social barrier of a healthy society. Definitely, it is difficult to say that the process of psychosocial restriction affects the frequency of enuresis in children, many authors are of the opinion that a low standard of living is a risk of developing the disease.

Purpose of the study. To study the features of clinical manifestations of nocturnal enuresis in children with further optimization of treatment tactics.

Materials and research methods. Children who received inpatient treatment in the Department of Pediatric Neurology of the Multidisci plinary Clinic were subject to examination. Samara State Medical University (Samarkand). Based on the exclusion criteria, children from 5 to 10 years old with enuresis 38 were selected for the period 2020-2022. The study did not include patients with organic diseases of the urinary system; the average age of children varied within 7 ± 2 years, boys 26, girls 12. The initial stage of the study took into account the anamnesis of the parents, to clarify the existing hereditary predisposition. In the study, it was mandatory to determine the biochemistry of blood, urine analysis (to exclude the inflammatory process). Instrumental research methods included ultrasound examination of the kidneys, bladder; digital

radiography of the lumbosacral spine was carried out, like the above studies, for all children without exception. Psychoneurological testing in children in accordance with the age contingent was performed before and after treatment according to the Spielberg-Khanin scales, modified for childhood, to obtain information about the state of the level of anxiety and depression against the background of the disease. Statistical processing was carried out on a personal computer, using variational statistics, using stationary calculation criteria.

Research result. In accordance with the inclusion criteria, 38 children were selected for a period of 2 years (2020-2022), with bedwetting - enuresis. Urination during night sleep was observed in 18% every day, 1-2 times a week in 54% of children, in other cases 2-3 times a month in 28% of cases. The scoring of the assessment of the level of urination disorder according to the Vishnevsky formula (2, 6) showed in the examined children, bedwetting (M) on average 3, (m) on average 1.5; bladder volume in (ml) (m) 1.7, (m) 1.25, where confidence is 0.600; According to the anamnesis, there were cases of this disease in one of the parents, which averaged 10% of those examined. In addition, in 25.5% of cases, children examined with enuresis were found to have a history of threatened miscarriage, 3 children were born prematurely with low birth weight. A joint examination with specialists in the Department of Pediatric Neurology revealed the characteristics of the dynamic factor of children, the number of daily urination above the norm corresponded to 32%, and the number of urination per day decreased from the norm on average 12.6%. Indicators of ultrasound examination are necessary as one of the methods of standard diagnosis, determining the regulation of renal pressure tone and for differentiating organic changes, anomalies of the urinary system.

Thus, the result of the treatment of children with bedwetting - enuresis , inorganic genesis showed that in children of the first group there is a clear decrease in episodes of nighttime urination, the volume of the bladder significantly increased ($p = 0.05$). Accordingly, one can see the effectiveness of combined drug and physiotherapy treatment, where magnetotherapy affects the normalization of neurodynamics.

References:

1. Nesterenko O. V., Goremykin V. I. An integrated approach to the treatment of primary monosymptomatic nocturnal enuresis in children // Medical scientific and practical portal https://www.lvrach.ru/2013/09/15435809
2. Pankratov S . Enuresis in children: causes and treatment // https://medportal.ru/enc/pediatrics/reading/bed-wetting/
3. Dubina S.P., Evtushenko O.S., Evtushenko S.K. Diagnosis and therapy of enuresis in children (Scientific review and personal observations) // International neurological journal 6 (60) 2013
4. Z., Z. D. (2022). rehabilitation and treatment algorithm for patients with ocular ischemic syndrome on the background of arterial hypertension. central asian journal of medical and natural sciences, 3(2), 211-213. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/SYA5K

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Barannyk Kostyantyn
candidate of medical sciences, assistant of the Department of Surgery No. 1
"Dnipro State Medical University" Ukraine

Ishkov Valeriy
candidate of geological and mineralogical sciences, associate professor
National Technical University "Dnipro Polytechnic", Ukraine

Molchanov Robert
doctor of medical sciences, professor,
Professor of the Department of Surgery No. 1,
"Dnipro State Medical University", Ukraine

Barannyk Serhiy
doctor of medical sciences, professor,
professor of the department of general surgery,
surgery No. 3, orthopedics and traumatology of the FPO
"Dnipro State Medical University", Dnipro, Ukraine

FEATURES OF THE STRUCTURE OF URATE UROLITHIASIS IN INHABITANTS OF AN INDUSTRIALLY DEVELOPED REGION

Introduction. According to the World Health Organization, the incidence of this disease has increased 1.5 times over the past 12 years. It affects one person in a hundred in the world. For many centuries, information about the symptoms of the disease and methods of its treatment has been accumulated, many issues of mineralogy, in particular, the ontogeny of uroliths, remain insufficiently studied. Minerals of biogenic origin are integral elements of the structure of many living organisms. Along with genetically physiogenic minerals, pathogenic biominerals are also common. These include, in particular, urinary stones — uroliths, which are formed as a result of the development of urolithiasis. Urolithiasis is called the "disease of civilization" for a reason. Today, the ontogeny of minerals is a developed branch of genetic mineralogy. The available information makes it possible to reconstruct the conditions of their genesis and growth based on the external shape and features of the internal structure of minerals and mineral aggregates. The rich experience of researching inorganic compounds can and should be effectively used in biology and medicine to highlight possible mechanisms of biomineralization in processes of pathogenic origin based on their geological analogues.

The aim of the study. To determine the peculiarities of the structure of urinary stones in residents of an industrially developed region suffering from urate urolithiasis.

Research methods. To carry out the work, a comparative analysis of the morphology of more than 246 renal uroliths of residents of the Dnipropetrovsk region was carried out and their petrographic study was performed. The morphology of uroliths was studied using a stereoscopic binocular microscope MBS-9. Microscopic examination of sections of uroliths was performed using an optical polarizing microscope MIN-8.

Research results and their discussion. It is common in the structure of any urinary stones of residents of the Dnipropetrovsk region to have a core ("pocket") around which a urolith shell (body) of varying thickness was located. As a rule, regardless of the mineral composition of the

urinary stone itself, the nuclei consist of an accumulation of organic matter (a kind of "matrix") impregnated with finely dispersed.

During the study of kidney stones of residents of the Dnipropetrovsk region using optical petrography methods, we identified the following oxalates: juvelite, uedelite; urates: uricite, pseudomalachite, ammonourate, natrourate monohydrate; phosphates: struvite, hydroxylapatite, brushite, vitlokite, as well as xanthite, cystine, quartz, gypsum and goethite. Monomineral formations occurred very rarely (<1%). Among them, uric acid stones (urates) accounted for 14.23% (35 cases).

The color of urates ranged from yellowish-white to orange shades. The surface was mostly uneven with hills, cavernous, and sometimes thinly drusy. The luster of the main amount of urates was matte, rarely glassy. The macrostructure is fine-grained and fine-grained.

The microstructure is mainly fine-crystalline, hypidiomorphic. The urate stone represented an aggregate of small crystals, which consisted mainly of individual small grains of uric acid monohydrate. Developed crystals of uric acid dihydrate were often found on the surface in the form of a fine powder. In the central part of the urates, calcium oxalate crystals (wavellite) were encountered, which were mainly in the form of inclusions ("prison minerals") in relatively large crystals of uric acid monohydrate and few accumulations of collophane. Organic matter was unevenly distributed. Its main part was concentrated in the form of highly dispersed inclusions between individual microblocks of mineral grains, in cracks and microcavities, at the same time, a certain amount of organic matter was localized in the form of an "organic core" of an irregular shape due to several phases of one generation. The analysis of the relationship between mineral phases indicated the sequential substitution of mineral formation: collophan (phosphate) → wavellite (oxalate) → uric acid monohydrate (urate).

Special attention was drawn to various options for the construction of the urat stones themselves. At the same time, the main part of the examined section was composed of the mineral substance of heterogeneous crystals of uric acid monohydrate. However, inclusions of wavellite (calcium oxalate monohydrate) were detected in large crystals of uric acid monohydrate. Sometimes, in addition to this inclusion, a second inclusion in uric acid phosphate monohydrate was observed - collophan in the "shirt" of wavellite. In addition, a fragment of the "organic core" with a thin border of colophan was repeatedly observed. The analysis of these observations also confirms the successive replacement of mineralization phases. Organic matter (matrix) was mainly concentrated in the form of extremely thin films ("organic shirt") along the surface of the crystals and their microblocks, as well as in the form of numerous finely dispersed inclusions in the microblocks of individual crystals. Sometimes, during observation, cells with polygonal microblock crystals of uric acid monohydrate, as well as cells of collophan accumulation, were found.

Peculiarities of the structure of the peripheral part of urates, which had mainly a homogeneous component of their own structure, consisted in the fact that it is possible to observe a concentric-zonal structure of a spherulite of mainly urate composition. At the same time, the presence of 5 zones, which corresponded to successive stages of mineral formation, was clearly recorded. The zones were separated from each other by layer-by-layer accumulations of organic matter inclusions. A characteristic feature of the construction of zone 1 (the central or "core" of the spherulite) is the presence of polygonal crystals of uric acid monohydrate and a relatively large, solitary accumulation of collophane. The second zone was composed of radially elongated tabloid crystals of uric acid monohydrate. The third zone was formed by the largest tabloid crystals of uric acid monohydrate and also located radially. Analysis of the elongation of the crystals of the second and third zones (by 34 measurements) indicates their equivalence within the margin of error. In contrast to the other zones, the fourth zone was distributed intermittently and appeared as several thin lenses of rosin grains. The fifth zone was composed of combined polygonal and radially elongated tabloid grains of uric acid monohydrate. In addition, it was possible to note the

presence of individual small crystals of wavellite and uric acid dihydrate in the composition of the third and fifth zones.

It should be noted that in conditions of high saturation of urine with components in the kidney bowl, the mechanism of layer-by-layer growth of crystals should dominate. At the same time, the morphology of the future individual will be determined mainly by the point at which the growth of the next growth layer will begin.

In the formation of urinary stones, not only thermodynamic, but also kinetic factors play an important role. This greatly complicates the physicochemical analysis of potential crystallization phenomena and forces us to take into account the degree of supersaturation of the solution, the presence of inhibitors that prevent the formation of microcrystallites and their aggregation, the nature of the organic matrix, the phenomenon of epitaxy, as well as the position in which the nucleation and growth of urolith occurred.

In the case of crystallization of minerals from environments with high supersaturation, which we are interested in, the crystal can grow not only due to the incorporation of individual atoms, but also by the deposition of mostly associates — so-called two-dimensional nuclei — on the growth edge. Their joining also takes place mainly near the tops and edges of the crystal. Layer-by-layer growth according to this mechanism proceeds from the edges to the centers of the faces, causing specific morphological manifestations of layer-by-layer growth. As a result of high saturation and high speed of two-dimensional nucleation, the growth layers break off before reaching the center of the growth face. They are overlapped by successive layers, the result of which is the edge growth of crystals. This leads to the destruction of flat faces and the appearance of dendrite-like skeletal forms and the splitting of crystals. In conditions of very high supersaturation, the presence of both chemical and mechanical impurities (primarily organic matter), low temperature of the environment, the crystallized face will lose its stability and break up into a series of differently oriented microblocks.

Urinary stone spherulites, as a rule, are heterogeneous. Several zones are usually distinguished in their structure. The zonal structure is formed by the alternation of essentially mineral and mainly organic layers, as well as mineral layers of different composition. Layering can be observed at different levels of research — during the visual study of samples of large stones, and in the process of studying some areas of the samples. The layered structure in urinary stones of the spherulite type is recorded most clearly, somewhat worse - in granular aggregates. The central ("nuclear") part of such uroliths is most often represented by an accumulation of organic matter, which plays the role of a kind of "seed". In this case, the spherulite first forms as a polycrystalline aggregate of several split individuals. The sub-individuals that make up the spherulite have a conical shape, but in the process of increasing the splitting intensity, they interact with each other, obeying the law of geometric selection. Optimally oriented individuals, the elongation of which coincides with the radius of the future spherulite, will later transform into the thinnest fibers.

Conclusions. The size, shape, mineral composition and structure of the uroliths of residents of the Dnipropetrovsk region are quite diverse. Most often, spherulites and drusen-like aggregates, as well as their combinations, occur. Areas of attachment to renal papillae are usually observed on the surface of spherulite formations of urinary stones. As a rule, drusen aggregates are formed in the free space of the renal pelvis. The presence of 15 mineral species was established in the composition of kidney stones using optical petrography methods, among which oxalate and urate compounds predominate. Monomineral formations occur very rarely — less than 1%. The central part of uroliths is usually represented by accumulations of organic matter containing finely dispersed mineral components. A characteristic feature of all mineral individuals without exception is their multi-scale microblocking and the presence of inclusions of organic matter.

Oje, a complex of various-scale studies, combining the morphological analysis of the sample and its petrographic study, aimed at identifying the structural features and mineral composition of

the urolith, makes it possible to confidently establish the main regularities of its ontogenesis and to determine an adequate and unambiguous decision in the choice of methods and methods of prevention of this disease and metaphylaxis relapses of stone formation.

References:

1. Ішков В.В., Козій Є.С., Труфанова М.О. Особливості онтогенезу уролітів жителів Дніпропетровської області. *Мінералогічний журнал Mineralogical journal (Ukraine). 2020. 42, № 4.* С. 50-59.
2. Barannik C., Ichkov V., Molchanov R., Barannik S. Signification pratique des caractéristiques de la composition et de la structure des pierres d'urée chez les résidents de la région industrielle développée. *The XXI International Scientific and Practical Conference «Actual priorities of modern science, education and practice», May 31 – 03 June, 2022, Paris, France. 873 p.* P. 410-414.
3. Barannik K., Molchanov R., Barannik S. Practical significance of the features of lithogenesis of ureatic stones in residents of the developed industrial region, patients with urial stone disease. *II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 3), June 24, 2022. Helsinki, Republic of Finland: European Scientific Platform. 110 p.* P. 40-44.
4. Barannik K., Molchanov R., Barannik S., Kasparova M. The practical significance of preliminary study of the chemical scale, structure and strength of urinary stones for choosing a rational method of their destruction. *The current state of development of world science: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, August 5, 2022. Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform. 200 p.* P. 153-157.
5. Barannik C., Molchanov R., Barannik S., Kasparova M. Practical significance of chemical composition, structure and strength of urinary stones for choosing a rational method of their destruction. *International scientific journal «Grail of Science» | № 20 (September, 2022)*. P. 170-177.
6. Barannyk K., Balalaev O., Ishkov V., Molchanov R., Barannyk S. Complex determination of the identification of urinary stones in patients residents ofthe industrial region. *International scientific journal «Grail of Science» | № 24 (February, 2023).* P. 669-676.
7. Barannyk K., Ishkov V., Molchanov R., Barannyk S. Features of the structure of urinary stones in residents of industrially developed regions suffering from oxalate urolithiasis. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research:II International Scientific and Practical Conference, Seoul, April 28, 2023. Seoul-Vinnytsia: Case Co., Ltd. & European Scientific Platform,* 2023. P. 229-232.
8. Irwin Tadeo Rodriguez-Plata, Marta Medina-Escobedo, Mario Basulto-Martinez, Azalia Avila-Nava, Ana Ligia Gutierrez-Solis, Nina Mendez-Dominguez, Roberto Lugo. Implementation of a technique based on Hounsfield units and Hounsfield density to determine the composition of kidney stones. *Tomography*. 2021. *7* (4). 606-613.
9. Zhu Wang, Ying Zhang, Jianwen Zhang, Qiong Deng, Hui Liang. Recent advances on the mechanisms of kidney stone formation (Review). *International journal of molecular medicine 48: 149, 2021*. P. 2-10.

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Serhii Turchenenko
assistant of the department
internship dentists
Donetsk National Medical University, Kramatorsk, Ukraine

Yurii Yarov
associate professor, PhD of medical sciences,
Head of Department
internship dentists
Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Yarova Svitlana
professor of Department
internship dentists
Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Maya Yermolaieva
Professor, Head of Department
of internal medicine No. 1
Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Yuliia Turchenenko
Cardiologist
Medical center "Euromed", Kramatorsk, Ukraine

SELECTIVE ANALYSIS OF THE BENEFITS OF USING ATRICAINE WITH A VASOCONSTRICTOR 1:200000 DURING DENTAL MANIPULATIONS FROM THE POINT OF VIEW OF THE IMPACT ON THE CARDIOVASCULAR SYSTEM

Actuality

Fighting pain has always been a dream of mankind. As long as medicine exists, this problem is considered one of the most important and is constantly being developed and improved. Today, modern dentistry uses innovative methods of pain relief, which allow local anesthesia to be performed most effectively and in the most comfortable conditions for both the patient and the doctor [1,8].

Modern dentistry is directly related to the use of a vasoconstrictor as part of a local anesthetic. Thus, the combination of a vasoconstrictor and atricaine can provide the doctor with certain useful therapeutic effects during the intervention. One of the main ones is the decrease in the peak concentration of the anesthetic agent in the patient's plasma. The second factor in the need for such a combination is an increase in the duration of active anesthesia with a minimum concentration of the local anesthetic solution, which is necessary for temporarily blocking the nerve and reducing local blood loss that may occur during surgical procedures [2,3].

However, the introduction of a vasoconstrictor into the local anesthetic solution can also have a certain harmful effect on the body, which requires careful use and careful history taking. According to research publications by many authors, a reduced level of vasoconstrictor

concentration can provide the same therapeutic effect as the use of a higher concentration of epinephrine, but with the advantage of a reduced likelihood of side effects [1,3,4].

Adrenaline, which is often used to treat emergencies, can be harmful to patients at high risk of cardiovascular events because it can cause acute circulatory disturbances. In addition, adrenaline can cause excitation of the central nervous system and affect the metabolism and smooth muscles of the bronchi and gastrointestinal tract. Symptoms of vasoconstrictor toxicity may include hypertension, tachycardia, tremors, headache, palpitations, and cardiac arrhythmias. Vasoconstrictor drugs contained in the composition of local anesthetics may have little effect in healthy patients, but cause significant changes in clinical status in patients with hypertension, heart disease, hypokalemia, and other conditions. This may be caused by interactions with other medications the patient is taking, although most studies of the systemic effects of vasoconstrictors in local anesthetic solutions have usually been conducted in healthy patients [5,6].

Some authors have described clinically recorded changes in blood pressure, heart rate, and electrocardiogram parameters during and after tooth extraction using local anesthetic in both normotensive and hypertensive patients[7].

Many scientists quite often point to the benefit of including vasoconstrictors in local anesthetic solutions, which is that the amount of endogenous epinephrine released in response to inadequate anesthesia or stress is significantly greater than that which reaches the circulation after local anesthesia. Analyzing the publications of recent studies using local anesthetics with epinephrine in the process of experimental treatment and anesthetics without epinephrine for control, unfortunately, did not confirm the previous statement. In these studies, standard injections for pain relief were performed. As a rule, it is a blockade of the upper alveolar nerve and the lower alveolar nerve [1,4,7].

Some publications reflect research on alternative injection techniques—injection into the periodontal ligament—that have also demonstrated clinical effects on the cardiovascular system. They note that changes were recorded even with the use of reduced dosage volumes compared to standard techniques. Since a periodontal injection is essentially an intraosseous injection, the authors Smith and Pashley found in their research that the high pressure of the injection solution that occurs during this manipulation allows the anesthetic solution to enter the capillaries and venules so as quickly as the technique of intravascular injections [2,4,6].

Regardless of the type of dental injection, vasoconstrictors injected with local anesthetic are rapidly absorbed into the bloodstream and can cause significant cardiovascular changes within minutes of injection[9].

Contraindications to anesthesia with articaine drugs that occur are more often associated with the presence of adrenaline in its composition and adrenaline stabilizers - sodium metabisulfite[1, 10].

Aim

Selectively evaluate the effect of articaine solution with adrenaline content 1:100000 and solution with a concentration of 1:200000 during dental intervention with provision of effective local anesthesia, and their influence on the cardiovascular system.

Materials and methods

Our research took place in the dental office of the KNP of the Mariupol City Council "City Dental Center", which is located on the basis of the humanitarian center for assistance to displaced people of the city of Dnipro "YAMariupol" and the dental office of the KNP of the Kramatorsk City Council "Dental Polyclinic No. 1". We analyzed clinical data and questionnaire responses of 50 people (aged 20 to 55 years) during and after dental intervention using a local anesthetic with a vasoconstrictor concentration of 1:100000 and 1:200000.

Examinations were carried out according to the methodology generally accepted in dentistry, which included collection of complaints, history of life and diseases, external examination of the face and oral cavity. After getting acquainted with the treatment plan in

accordance with the established diagnosis and treatment protocol (Order of the Ministry of Health No 566 from 23.11.2004), which included infiltration anesthesia on the upper jaw within the premolars and molars, blood pressure was measured. Also, the condition of the selection of persons participating in the study was a statement by the patient about the absence of fear or anxiety regarding dental manipulations, a statement about good physical and emotional well-being, denial of the presence of systemic diseases or allergies. After the manipulation, a survey was conducted, which included the following points: - painfulness of the injection - the presence of painful sensations at the injection site at the end of the intervention. Blood pressure was re-measured 15 minutes after anesthesia, but before performing dental manipulations and at the end of dental treatment. Patients were divided into 4 groups: 1 group consisted of 15 people who received an injection with a 1:200000 solution and were informed about it; group 2 consisted of 10 people who received an injection with a 1:200000 solution, but did not receive information about the concentration of epinephrine; group 3 consisted of 15 people who received an injection with a 1:100000 solution and were informed about it; Group 4 consisted of 10 people who received an injection with a 1:100000 solution, but did not receive information about the concentration of epinephrine. All patients received anesthetics of the same manufacturer and the same injection volume.

The results

According to the results of our study, the following was found: in the first and second groups, no one answered about the pain of the injection or the presence of painful sensations at the injection site at the end of the intervention. From the side of blood pressure indicators relative to the primary data of measurements before anesthesia, changes were determined 15 minutes after the introduction of vasoconstrictors within the limits of an increase in systolic blood pressure by 3-5 mmHg, diastolic blood pressure by 0-3 mmHg. and decrease to the initial indicators at the end of the treatment visit. It should be noted that no statistically significant difference was found between the results of groups 1 and 2.

In the third group, 7 answers about the pain of the injection and 5 about the presence of painful sensations at the injection site at the end of the intervention were recorded. An increase in blood pressure relative to the input measurement data was determined 15 minutes after the injection of the anesthetic solution: an increase in systolic blood pressure by 12-17 mmHg, diastolic blood pressure by 7-12 mmHg. and an increase in systolic blood pressure by 8-13 mmHg and diastolic blood pressure by 6-9 mmHg remained. at the end of the treatment visit relative to the initial value.

In the fourth group, two answers about the painfulness of the injection and two about the presence of painful sensations at the injection site at the end of the intervention were recorded. From the side of blood pressure changes relative to the primary measurement data before anesthesia, an increase in systolic blood pressure by 12-15 mmHg and diastolic blood pressure by 8-10 mmHg was determined. and an increase in systolic blood pressure by 5-11 mmHg and diastolic blood pressure by 5-9 mmHg remained. at the end of the reception. In turn, this can become a reason for researching the impact of conveying information about the increased concentration of adrenaline on the patient's condition and perception.

Conclusions

For patients, the anesthetic articaine containing adrenaline at a concentration of 1:100000 or 1:200000 provides excellent pain management. It should be understood that the use of vasoconstrictors as part of local anesthetics is based on minimal pharmacology, using the lowest dose capable of causing the desired effect and minimizing potential pharmacological toxicity.

Selective results were obtained demonstrating the practicality of choosing low concentrations of epinephrine 1:200000 in terms of continuous full-scale analgesia and less cardiovascular burden compared to the 1:100000 solution

Research perspectives

The results of the research presented in this work indicate the need for further study of the factors of influence of local anesthetics with different concentrations of vasoconstrictor on the patient and his cardiovascular system.

References:

1. Lasemi E, Sezavar M, Habibi L, Hemmat S, Sarkarat F, Nematollahi Z. Articaine (4%) with epinephrine (1:100,000 or 1:200,000) in inferior alveolar nerve block: Effects on the vital signs and onset, and duration of anesthesia. J Dent Anesth Pain Med. 2015 Dec;15(4):201-205. doi: 10.17245/jdapm.2015.15.4.201.
2. Knoll-Köhler E, Knöller M, Brandt K, Becker J. Cardiohemodynamic and serum catecholamine response to surgical removal of impacted mandibular third molars under local anesthesia: a randomized double-blind parallel group and crossover study. J Oral Maxillofac Surg. 1991;49(9):957–962.
3. Tófoli GR, Ramacciato JC, de Oliveira PC, Volpato MC, Groppo FC, Ranali J. Comparison of effectiveness of 4% articaine associated with 1: 100,000 or 1: 200,000 epinephrine in inferior alveolar nerve block. Anesth Prog. 2003;50:164–168.
4. Santos CF, Modena KC, Giglio FP, Sakai VT, Calvo AM, Colombini BL, et al. Epinephrine concentration (1: 100,000 or 1: 200,000) does not affect the clinical efficacy of 4% articaine for lower third molar removal: a double-blind, randomized, crossover study. J Oral Maxillofac Surg. 2007;65:2445–2452.
5. Moore PA, Boynes SG, Hersh EV, DeRossi SS, Sollecito TP, Goodson JM, et al. The anesthetic efficacy of 4 percent articaine 1: 200,000 epinephrine: two controlled clinical trials. J Am Dent Assoc. 2006;137:1572–1581.
6. Пищинский І.А., Захарова І.А. Свойства современных местных анестетиков, применяемых для обезболивания в терапевтической стоматологии. Современная стоматология. 2016; 4:65: 31-34.
7. Матвеев, А. В., Крашенинников, А. Е., Ягудина, Р. И., Егорова, Е. А., & Коняева, Е. И. Нежелательные реакции на местные анестетики при их применении в стоматологии. Стоматология, 2020, 99.6: 82-88.
8. Malamed S.F. Handbook of local anesthesia. 6 ed. – St. Louis, 2013. – 996 p.
9. Клітинська О.В., Шетеля В.В. Аналіз доцільності місцевого знеболення на стоматологічному прийомі дітей. In: The 10 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”(May 25-27, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. 907 .
10. Федик, Т. В., Гаджула, Н. Г., Федик, А. В., Мунтян, О. В. Клінічні аспекти вибору місцевого анестетика як профілактика невідкладних станів на амбулаторному стоматологічному прийомі. Редакційна колегія: Ждан В.М., Лисак В.П., Голованова І.А., 2023, 151.

Olga I.Gerasimenko
PhD, associated professor of Department of Hygiene and Ecology No 1
Kharkiv National Medical University, Ukraine

Zinaida E. Rashchupkina
Student of I Medical Faculty
Kharkiv National Medical University, Ukraine

STUDY OF RISK FACTORS IN STUDENTS' NUTRITION DEPENDING ON THEIR PLACE OF RESIDENCE DURING THE WAR YEAR

The war has become a stressful factor that has definitely affected each of us. Students are no exception. A proper and nutritious diet has faded into the background due to being in such a situation for a long time. It is not only about the necessary calorie content of the daily diet, which is required for a young body, but also about its balance, completeness, and timely intake of food. In addition, many students have now been forced to leave their homes, and a certain part of them are abroad as refugees, which cannot but affect both their usual diet and mode of nutrition. Therefore, studying the effects of uncompleted nutrition on students' health is an important direction of hygiene research.

The purpose of our research was to study changes in students' nutrition during wartime and analyse them in terms of possible negative effects on the body.

We used such research methods as descriptive, survey, statistical and comparative analysis. To check the changes in the diet, 40 students (18 men and 22 women) aged 18 to 20 years were interviewed using an on-line questionnaire created by ourselves. In order to accurately assess the changes in students' diet during the year of war and identify the causes of these changes, certain criteria were identified, such as place of residence (before 24 February 2022 and after the outbreak of war), physical activity, dietary compliance, nutritional balance, drinking regime, and compliance with the principle of "healthy food plate".

It was found that until 24 February 2022, all the surveyed students lived in Ukraine, at their permanent place of residence. After 24 February 2022, 50 % of students remained in Ukraine as internally displaced persons (IDPs), 20 % moved abroad, and 30 % remained in their usual place of residence. During the war in Ukraine, most educational institutions introduced distance learning, which changed the physical activity of students. Only 10 % have a high level of physical activity, 40 % have a moderate level of activity, and 50 % have a low level of physical activity, which can have a negative impact on nutritional status. As the duration of work with electronic gadgets has increased, many students have also increased the frequency of unhealthy snacks (sandwiches, crisps, crackers etc.). Due to the large number of snacks, students' eating habits have been disturbed. This can have a negative impact on the digestive system and the musculoskeletal system.

According to the survey, 30 % of students who stayed in Ukraine and have IDPs status are eating worse than in peacetime. This is due to the fact that most of them receive food mainly from humanitarian aid, which rarely includes fresh vegetables, fruit and meat. Therefore, their diet can be considered unbalanced, due to the lack of unprocessed foods and the consumption of a large number of canned foods.

Failure to maintain a balanced diet and excessive consumption of food industry’ products (canned food, sausages), which may contain a lot of trans-fats, increases the risk of metabolic disorders and chronic diseases of the digestive and cardiovascular systems.

According to the survey, the 30 % of students who have remained permanently resident in Ukraine and 10% of those with IDPs status claim that they have the opportunity to buy the food they need for a balanced diet. 30 % of students who have moved abroad also admit that they are eating better because of the better level of humanitarian aid, which includes more fresh vegetables, fruit and meat.

So, 70 % of students can have a balanced diet, but according to the survey, only 30 % of them maintain a balance of basic nutrients.

Drinking regime is observed by 30 % of students, while the remaining 70 % neglect it. Non-compliance with the drinking regime is mainly due to the lack of good quality drinking water, excessive consumption of sweet fizzy drinks, and uncontrolled drinking. It is known that consuming insufficient water can lead to fatigue and reduced performance, as well as impaired digestion and absorption of food.

According to the survey, 80 % of students don't follow the principles of a healthy eating plate. Most eat affordable and fast food with a high content of simple carbohydrates (sandwiches, snacks, instant noodles). The reason for this is the difficulty in adhering to the usual diet, neglect of the principles of rational nutrition, and difficulties in providing a variety of foods through humanitarian aid.

To summarise, approximately 70 % of students have experienced significant changes in their diet due to the hostilities in Ukraine. Their diet has significantly deteriorated, their eating habits have been disturbed and their consumption of fast food has increased, which can have a negative impact on their health and working ability.

Khrystyna Makoviyichuk
Student of Medical Faculty 2
Bukovinian state medical university, Ukraine

Liudmyla Dubyk
PhD in Medicine,
Assistant professor of Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian state medical university, Ukraine

WHAT CAUSES A MISCARRIAGE? A MODERN VIEW OF THE PROBLEM

Introduction. A pregnancy loss is the spontaneous loss of a pregnancy. According to world Health Organization (WHO), the frequency of early pregnancy loss is 20 to 25%. A diagnosis of Recurrent Pregnancy Loss (RPL) could be considered after the loss of two or more pregnancies. This includes pregnancies after spontaneous conception and after assisted reproduction. Ectopic pregnancies and molar pregnancies are not included. It is estimated that RPL affects 1 to 2% of couples.

Around half of all fertilized eggs die and are lost (aborted) spontaneously, usually before the woman knows she is pregnant. Among women who know they are pregnant, about 10% to 25% will have a miscarriage. Most miscarriages occur during the first 7 weeks of pregnancy. The rate of miscarriage drops after the baby's heartbeat is detected.

There are two tipes of RPL - primary and secondary. Primary RPL is described as RPL without a previous ongoing pregnancy beyond 24 weeks' gestation, while secondary RPL is defined as an episode of RPL after one or more previous pregnancies progressing beyond 24 weeks' gestation. Consecutive pregnancy losses are losses that happen one after the other, without a baby in between losses.

What causes lead to RPL? This is the main question that worries couples with RPL. A single pregnancy loss can have a significant emotional impact on women and their partners, and this impact may increase with each additional loss. Finding reasons of RPL is important for them.

Results. Many reasons are scientifically known that lead to miscarriages. The genes of a person are like a book full of detailed description of everything that might happen. There is a gene combination for the colour of the hair, the shape of the lips, and so on. The genes of a fetus are a combination of the genes of the mother and of the father. When the genes are combined during conception some errors can occur. Some of these errors or abnormalities can be significant and impact on a fetus too bad. This is a form of natural selection. As such, genetic errors in the fetus could be the cause of a pregnancy loss and are more frequent in older women. This is a form of natural selection.

If mother or father has a family member with a congenital abnormality (Heart defect, Spina Bifida, Down's Syndrome, or other syndromes), the couple may have a higher chance of carrying a genetic abnormality, and the doctor may suggest genetic testing (by means of a blood test) of both parents.

About 18% of women who have recurrent miscarriages have some type of uterine abnormality [1]. Only some types of uterine malformations increase the risk of miscarriage and require treatment. Some uterine malformations are present from birth, while others develop during adulthood. Most often, women with uterine abnormalities do not have any symptoms and are not aware of these malformations before they become pregnant.

Female age is an important risk factor for RPL. Women older than 40 years have a higher risk of RPL, and have worse prognosis compared to younger women. RPL is vary depending on maternal age and the number of pregnancy losses and on whether a likely cause has been found. This is because treatment for one of conditions will not prevent a loss caused by maternal age.

Neuroendocrine regulation of a woman's reproductive system consists of 5 levels: cerebral cortex; hypothalamus; pituitary; ovaries; target organs of the reproductive system (in particular, the endometrium). RPL can occur in the event of violations at any of the levels of this system.

Chronic endometritis (CE) is a disorder of prolonged, continuous, mild endometrial inflammation, which is characterized by plasma cell infiltration into the endometrial stromal area. CE was found on hysteroscopy in 57.8% of women with a past history of three or more recurrent pregnancy losses [2].

In the presence of a genital infection RPL can occur at any time. Colpitis and cervicitis in RPL are diagnosed in 50-67%. With chlamydia and mycoplasmosis, RPL occur in the early periods, with ureaplasmosis - in the late ones.

Endometriosis is a common condition in women of reproductive age. Endometriosis affects 10–15% of all women of reproductive age and 70% of women with chronic pelvic pain [3]. The mechanism of endometrial changes in early pregnancy (i.e. endometrial decidualization) and during the menstrual cycle is not yet completely elucidated. Endometriosis can cause a number of complications during the first trimester of pregnancy. Clinicians should be aware that there may be an increased risk of first trimester miscarriage and ectopic pregnancy in women with endometriosis.

One of the most important autoimmune conditions is antiphospholipid syndrome (AF) - a multisystem disease characterized by an increased level of antiphospholipid antibodies (AFA), arterial and/or venous thrombosis, immune thrombocytopenia, fetal loss syndrome, and neurological disorders. The frequency of diagnosis of AF among patients with RPL is 27-42%.

It is still advisable to try to live as healthy a lifestyle as possible, with a balanced diet, maintaining a healthy weight, stopping or reducing smoking, avoiding excessive alcohol and avoiding (hard and soft) drugs.

Obesity has a significant impact on female reproductive health. Increased body mass index (BMI) is associated with subfertility, poorer outcomes following fertility treatment, and pregnancy loss. Couples with RPL should be informed that maternal obesity or being significantly underweight is associated with obstetric complications and could have a negative impact on their chances of a live birth and on their general health.

Some studies have also suggested caffeine intake as a risk factor for RPL, but not all studies reported an association. An association has been described between caffeine intake and late pregnancy loss. Based on the evidence, it is unclear whether caffeine intake is a risk factor of RPL

Maternal comorbidities such as thrombophilia, antiphospholipid antibody syndrome and hypertension also increase the risk of RPL [6].

There is no evidence that vitamin D supplements reduce the risk of pregnancy loss but vitamin D supplementation is frequently prescribed for pregnant women and it may reduce other pregnancy complications. There is scientific debate about how much vitamin D people need each day and what the optimal serum levels should be to prevent diseases and complications.

Certain compensatory and adaptive conditions are known to be created in the body of a pregnant woman. Thay are necessary both for the normal formation of the fetoplacental complex and for limitation of blood loss during childbirth [7]. Vascular endothelium is one of the key players in pregnancy metabolic disorders. Substances secreted by endothelium are a reflection of the activity of endothelium. During pregnancy, endothelial dysfunction participates in many conditions and: diabetes, cardiovascular disease, hyperlipidemia and obesity [8].

There is no scientific proof that stress, exercise, sexual activity or prolonged use of birth control pills cause miscarriage.

Conclusion. Miscarriages can happen for a variety of medical reasons, many of which are not within a person's control. But knowing the risk factors, signs, and causes can help women to better understand the event and get any support or treatment she may need.

References:

1. Bhagavath B, Ellie G, Griffiths KM, et al. Uterine malformations: an update of diagnosis, management, and outcomes. Obstet Gynecol Surv. 2017;72(6):377-392. doi:10.1097/OGX.0000000000000444.
2. Park HJ, Kim YS, Yoon TK, Lee WS. Chronic endometritis and infertility. Clin Exp Reprod Med. 2016 Dec;43(4):185-192. doi: 10.5653/cerm.2016.43.4.185. Epub 2016 Dec 26. PMID: 28090456; PMCID: PMC5234283.
3. Parasar, P., Ozcan, P., & Terry, K. L. (2017). Endometriosis: Epidemiology, Diagnosis and Clinical Management. Current obstetrics and gynecology reports, 6(1), 34–41. https://doi.org/10.1007/s13669-017-0187-1
4. Lalani, S., Choudhry, A. J., Firth, B., Bacal, V., Walker, M., Wen, S.W., Singh, S., Amath, A., Hodge, M., Chen, I. (2018). Endometriosis and adverse maternal, fetal and neonatal outcomes, a systematic review and meta-analysis. Hum Reprod, 33, 1854-1865.
5. Greenwood DC, Alwan N, Boylan S, Cade JE, Charvill J, Chipps KC, Cooke MS, Dolby VA, Hay AW, Kassam S et al. Caffeine intake during pregnancy, late miscarriage and stillbirth. Eur J Epidemiol 2010; 25: 275-280.
6. Kanmaz AG, İnan AH, Beyan E, Budak A. The effects of threatened abortions on pregnancy outcomes. Ginekol Pol. 2019; 90(4):195-200.
7. Lyudmyla V. Dubyk, Oleksandr M. Yuzko, Nataliia V. Chernetska, Tetiana R. Kolotylo. Early pregnancy and endothelial dysfunction. Wiadomości Lekarskie; 2020; LXXIII, 4: 743-745.
8. Cesar Echeverria, Felipe Eltit, Juan F. Santibanez, Sebastian Gatica, Claudio Cabello-Verrugio, Felipe Simon,Endothelial dysfunction in pregnancy metabolic disorders,Biochimica et Biophysica Acta (BBA) - Molecular Basis of Disease,Volume 1866, Issue 2,2020,165414,ISSN 0925-4439,https://doi.org/10.1016/j.bbadis.2019.02.009.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Осолодченко Тетяна Павлівна
канд. біол. наук, ст. наук. співробітник
ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України», Україна

Пономаренко Світлана Володимирівна
канд. мед. наук, пров. наук. співробітник
ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України», Україна

Лук'яненко Тетяна Василівна
канд. мед. наук, ст. наук. співробітник
ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України», Україна

Калітіна Світлана Михайлівна
мол. наук. співроб.
ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України», Україна

АНТИБАКТЕРІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ КОМБІНАЦІЙ СПИРТОВИХ ЕКСТРАКТІВ З БРУНЬОК, КОРІННЯ ТА КОРИ РОСЛИНИ *SALIX*

Одне з провідних місць в медичній та фармацевтичній галузі завжди займала розробка нових засобів протимікробної дії, а збільшення резистентних штамів мікроорганізмів до існуючих антибактеріальних засобів спонукає фахівців до удосконалення методів синтезу та комбінаторного моніторингу різноманітних сполук, де рослинна сировина займає важливе місце [1-5]. Попередні дослідження показали, що спиртові екстракти *Salix* володіють антибактеріальними властивостями до широкого кола мікроорганізмів. Створення модифікованих препаратів протимікробної дії сприятиме вирішенню проблеми з резистентністю мікроорганізмів [6, 7].

Мета роботи. Дослідити протимікробний ефект комбінацій 70 % спиртових екстрактів з бруньок, коріння та кори *Salix* на референтні та клінічні штами мікроорганізмів.

Матеріали та методи. Протимікробну активність досліджували на тест-культурах мікроорганізмів: *S. aureus* ATCC 25923, *E. coli* ATCC 25922, *P. aeruginosa* ATCC 27853, *P.vulgaris* ATCC 4636, *B. subtilis* ATCC 6633 та клінічних ізолятів, які зберігаються в лабораторній колекції *S. aureus, E. coli, P. aeruginosa* та *P.vulgaris*. Для отримання екстрактів рослинну сировину екстрагували 70 % етанолом при кімнатній температурі протягом 2 тижнів. Отримані екстракти концентрували шляхом відгонки розчинників на водяній бані та висушували у сушильній шафі при температурі t=22 C^{o}. Отримані спиртові екстракти з бруньок , коріння та кори *Salix* змішували у співвідношенні 1:1. Було отримано комбінацію з трьох зразків: з бруньок та коріння, бруньок та кори, коріння та кори, а також зразок комбінації з бруньок, коріння та кори *Salix* (співвідношення 1:1:1). Дослідження спектру та рівнів протимікробної активності речовин на розширеному колі мікроорганізмів проводилось стандартним методом двократних серійних розведень у поживному бульйоні (макрометод) в об'єму 1мл кожного розведення речовин з кінцевою

концентрацією досліджуваного мікроорганізму приблизно (5×10^5) КУО/мл. Після інкубації пробірки з посівами переглядали для визначення наявності росту мікроорганізму. Мінімальна інгібуюча концентрація (МІК) встановлювалась за найменшою концентрацією досліджуваної речовини, яка пригнічувала видимий ріст культури. Для визначення мінімальної бактерицидної концентрації ($МБ_цК$) виконували дозовані висіви на тверде поживне середовище (агар Мюллера-Хінтона) культуральної рідини з усіх пробірок, у яких не спостерігали росту мікроорганізму. За $МБ_цК$ вважали найнижчу концентрацію, яка викликала загибель не менше 99,9% бактерій. При постановці дослідів додатково проводили контролі росту культури в середовищі без досліджуваних речовин, у розчиннику; контролі чистоти суспензії мікроорганізму (шляхом висіву на неселективні середовища) та стерильності середовища. Статистична обробка отриманих даних проведена із використанням Excel (MS Office 2010, XP) та програми STATISTICA 6,0 (Stat Soft Inc., США) [8, 9, 10].

Результати дослідження. Визначення антибактеріальної дії спиртових екстрактів з бруньок, коріння та кори рослини роду *Salix sp* показали, що всі зразки володіють антибактеріальними властивостями.

Таблиця 1

Антибактеріальна дія спиртових екстрактів з бруньок, коріння та кори *Salix sp* методом серійних розведень

Штами мікроорганізмів	МІК та $МБ_цК$ (мг/мл) для 70 % спиртових екстрактів			
		бруньки	коріння	кора
S. aureus ATCC 25923	МІК	15,6	31,25	31,25
	$МБ_цК$	31,25	62,5	62,5
E. coli ATCC 25922	МІК	15,6	31,25	31, 25
	МБцК	31,25	62,5	62,5
P.vulgaris ATCC 4636	МІК	62,5	125	125
	МБцК	125	250	250
P. aeruginosa ATCC 27853	МІК	62,5	125	125
	МБцК	125	250	250
B. subtilis ATCC 663	МІК	15,6	31,25	31,25
	МБцК	31,25	62,5	62,5
S. aureus	МІК	62,5	125	125
	МБцК	125	250	250
E. coli	МІК	125	125	250
	МБцК	250	250	500
P. aeruginosa	МІК	125	125	125
	МБцК	250	250	500
P.vulgaris	МІК	125	125	250
	МБцК	250	250	500

Результати досліджень, що надані в таблиці 1, наглядно демонструють, що інгібуюча концентрація спиртового екстракту з бруньок *Salix* відносно штамів *S. aureus* ATCC 25923, *E. coli* ATCC 25922 та *B. subtilis* ATCC 6633 дорівнювала 15,6 мг/мл, бактерицидна концентрація становила – 31,25 мг/мл. МІК для *P. aeruginosa* ATCC 27853 та *P.vulgaris* ATCC 4636 була 62,5 мг/мл, а $МБ_цК$ – 125 мг/мл. МІК спиртових екстрактів з коріння та кори становила для *S. aureus* ATCC 25923, *E. coli* ATCC 25922 та *B. subtilis* ATCC 6633 31,25 мг/мл, $МБ_цК$ – 62,5 мг/мл, для *P. aeruginosa* ATCC 27853 та *P.vulgaris* ATCC 4636 інгібуюча концентрація знаходилась у межах 125 мг/мл, бактерицидна – 250 мг/мл. Для клінічних ізолятів *S. aureus, E. coli, P. aeruginosa* та *P.vulgaris* МІК екстракту з бруньок дорівнювала 62,5-125 мг/мл, $МБ_цК$ – 250-500 мг/мл, для коріння та кори цей показник становив 125-250 мг/мл та 250-500 мг/мл.

Таблиця 2

Антибактеріальна дія комбінацій спиртових екстрактів з бруньок, коріння та кори *Salix sp* методом серійних розведень

Штами мікроорганізмів	МІК та $МБ_цК$ (мг/мл) для 70 % спиртових екстрактів				
		Бруньки+ коріння	Бруньки+кора	Коріння+ кора	Бруньки+ коріння+ кора
S. aureus ATCC 25923	МІК	15,6	15,6	31,25	15,6
	$МБ_цК$	31,25	31,25	62,5	31,25
E. coli ATCC 25922	МІК	15,6	15,6	31,25	15,6
	МБцК	31,25	31,25	62,5	31,25
P.vulgaris ATCC 4636	МІК	31,25	31,25	31,25	31,25
	МБцК	62,5	62,5	62,5	62,5
P. aeruginosa ATCC 27853	МІК	62,5	62,5	62,5	62,5
	МБцК	125	125	125	62,5
B. subtilis ATCC 663	МІК	15,6	15,6	15,6	15,6
	МБцК	31,25	31,25	31,25	31,25
S. aureus	МІК	62,5	62,5	62,5	62,5
	МБцК	125	125	125	125
E. coli	МІК	62,5	62,5	62,5	62,5
	МБцК	125	125	125	125
P. aeruginosa	МІК	125	125	125	125
	МБцК	250	250	250	250
P.vulgaris	МІК	125	125	125	125
	МБцК	250	250	250	250

В таблиці надані результати досліджень, які свідчать, що інгібуючі концентрації комбінацій спиртових екстрактів відносно тест-штамів *S. aureus* ATCC 25923, *E. coli* ATCC 25922 та *B. subtilis* ATCC 6633 знаходились у межах 15,6–31,25 мг/мл, бактерицидні концентрації – 31,25–62,5 мг/мл. МІК для *P. aeruginosa* ATCC 27853 та *P.vulgaris* ATCC 4636 МІК становила 31,25 - 62,5 мг/мл, $МБ_цК$ – 62,5 – 125 мг/мл. Для клінічних ізолятів *S. aureus, E. coli, P. aeruginosa* та *P.vulgaris* МІК знаходилась у межах 62,5-125 мг/мл, $МБ_цК$ – 125-250 мг/мл. Визначення протимікробних властивостей різноманітних комбінацій спиртових екстрактів з бруньок, коріння та кори *Salix sp* відносно різних груп мікроорганізмів показало, що вони володіють антибактеріальними властивостями.

Висновки. Проведені дослідження та отримані результати свідчать про доцільність та перспективність подальшого поглибленого вивчення спиртових екстрактів, отриманих з пагонів, листя та кори рослини *Salix* та їх комбінацій з метою розробки на їх основі нових ефективних протимікробних засобів.

Список використаних джерел:

1. World Health Organization. (2019). World health statistics overview 2019: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals. URL: https://apps.who.int/iris/handle/10665/311696 (дата звернення: 26.11.2021).
2. Krátký M, Vinšová J, Novotná E, Mandíková J, Trejtnar F, Stolaková J. Antibacterial activity of salicylanilide 4-(trifluoromethyl)-benzoates. *Molecules*. 2013. V18 .N4 . P. 3674-3688. Published 2013 Mar 25. doi:10.3390/molecules18043674
3. Фещенко Ю. І., Гуменюк М. І., Денисов О. С. Антибіотикорезистентність мікроорганізмів. Стан проблеми та шляхи вирішення. Український хіміотерапевтичний журнал. 2010. Т. 2 (23), № 1. С. 4–10.
4. Демченко О. П., Назаренко В. І. Нанобіотехнологія: шлях у новий мікросвіт, створений синтезом хімії та біології. *Біотехнологія.* 2012. Т. 5, № 2. С. 9–30.

5. Сулейман Г.М., Хуссиен Н.Н., Марзуг Т.Р., Авад Х.А. Фенольное содержание, антиоксидантная, антимикробная и цитотоксическая активность этанольного экстракта Salix alba. *Являюсь. J. Biochem. Biotechnol.* 2013; 9 : 41–46. DOI: 10.3844 / ajbbsp.2013.41.46. [CrossRef] [GoogleScholar].
6. Пономаренко С.В., Осолодченко Т.П., Торяник І.І., Штикер Л.Г., Лук'яненко Т.В. Протимікробні властивості комбінацій спиртових екстрактів з пагонів та листя *Salix Sp* The 12th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science" (July 20-22, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. P. 50-59.
7. Осолодченко Т. П., Пономаренко С. В., Торяник І. І., Калітіна С.М. Протимікробні властивості екстрактів з кори Salix на лактозонегативні штами *E. coli*. Materials the III international Scientific and theoretical conference «Formation of innovative potential of world science» August 19, 2022 | Tel Aviv, state of Israel, P.223-226.
8. Руководство по экспериментальному (доклиническому) изучению новых фармакологических веществ : монография / под общ. ред. чл.-кор. РАМН, проф. Р. У. Хабриева. М. : ОАО «Издательство «Медицина», 2005. 832 с.
9. Стандартизація приготування мікробних суспензій : Інформаційний лист про нововведення в системі охорони здоров'я України № 163-2006. / Ю. Л. Волянський та ін. К. : Укрмедпатентінформ, 2006. 10 с.
10. Халафян А. А. Статистический анализ данных. STATISTICA 6 : учеб. 3–е изд. М. : Бином–Пресс, 2007. 512 с.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Смолєнко Наталія Павлівна
канд. біол. наук, старш. наук. співроб. відділу експеримент. ендокрин
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

Коренєва Євгенія Михайлівна
старш. наук. співроб., канд. біол. наук, зав. відділом эксперим. ендокрин
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

Мараховський Ігор Олеговіч
аспірант
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

Чистякова Еліна Євгенівна
канд. біол. наук, старш. наук. співроб. відділу експеримент. ендокрин
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

Бєлкіна Інна Олеговна
канд. біол. наук, наук. співроб. відділу експеримент. ендокрин
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

Величко Наталія Федорівна
канд. біол. наук, наук. співроб. відділу експеримент. ендокрин
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

Бондаренко Володимир Олександрович
д-р. мед. наук, проф., пр. наук. співроб. відділу експеримент. ендокрин
«Інститут проблем ендокринної патології імені В. Я. Данилевського Національної академії медичних наук України» м. Харків, Україна

ДІЯ РІЗНИХ ДОЗ ВІТАМІНУ D_3 НА СТАТЕВУ ПОВЕДІНКУ САМЦІВ ЩУРІВ

Як показано рядом авторів, рівень вітаміну D впливає на всі параметри сексуальної складової [1] та може відігравати вирішальну роль в підтримці еректильної функції у чоловіків [2, 3]. Водночас дані неоднозначні і потребують подальших досліджень для розширення знань про властивості та нетоксичність впливу вітаміну D_3 щодо статевої поведінки.

Мета роботи: вивчення дії різних доз (1000 МО, 4000 МО, 10000 МО) вітаміну D_3 на статеву поведінку інтактних самців щурів.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження виконано на сексуально активних семимісячних самцях щурів популяції Вістар масою 250-300 г. Тварин було рандомізовано на групи: група віт. D_3-1000 (тварини, які отримували вітамін D_3 в дозі 1000 МО), група віт. D_3-4000 (тварини, які отримували вітамін D_3 в дозі 4000 МО), група віт. D_3-10000

(тварини, які отримували вітамін D_3 в дозі 10000 МО). У групу Контроль увійшли тварини, які отримували розчинник – кісточкову абрикосову олію.

Вітамін D_3 та розчинник застосовували *per os* натще. Розчини вітаміну D_3 на кісточковій олії виготовляли з вітаміну D_3 (порошок, стандарт якості GB 9840-2017, Китай) та давали в дозах 1000 МО, 4000 МО та 10000 МО в об'ємі 0,5 мл.

Статеву поведінку вивчали на 58 добу отримання самцями вітаміну D_3 або розчинника при паруванні з оваріектомованою рецептивною самкою впродовж 15 хв у присмерковий час за кількісними та часовими показниками садок, інтромісій та еякуляцій. Рецептивності оваріектомованих самок досягали послідовним уведенням масляного розчину естрадіолу дипропіонату (10 мкг на тварину) за 48 год та прогестерону (500 мкг на тварину) за 4-5 год до тестування. Статистичну значимість відмінностей між групами визначали з використанням критерію t Стьюдента. Розбіжності вважалися значущими при $p<0,05$.

Результати. В експеримент були взяті самці з отриманим статевим досвідом, які вважались статевоактивними, бо у них спостерігались всі показники статевої поведінки.

Аналіз результатів статевої поведінки щурів, які отримували вітамін D_3 в дозі 1000 МО (група віт. D_3-1000) статистично значущих відмінностей від показників групи Контроль не виявив.

Введення самцям щурів вітаміну D_3 в дозі 4000 МО (група віт. D_3-4000) призвело до змін у центральному механізмі статевої поведінки, про що вказує збільшення до 13,4±0,8 ($p<0,05$), кількості наближень самця до самки проти 9,2±1,0 в Контролі, та до 7,9±1,1 ($p<0,05$) кількості садок, у порівнянні з групою Контроль 3,0±0,5. Еякуляція спостерігалась у 50 % тварин цієї групи.

Аналіз даних статевої поведінки щурів, які отримували вітамін D_3 в дозі 10000 МО (група віт. D_3-10000) у порівнянні з групою Контроль виявив зменшення в 1,5 рази до 6,3±0,5 ($p<0,05$) кількості наближень самця до самки та збільшення в 2,1 рази до 6,4±0,8 ($p<0,05$) кількості садок. В цій групі збільшувалась кількість інтромісій до 18,6±1,9 у порівнянні з групою Контроль 7,6±0,5, та скорочувався латентний період інтромісій до 96,9±22,3 ($p<0,05$) у порівнянні з Контролем 199±22,3. Еякуляція в цій групі була зареєстрована у 38 % тварин.

Висновки. Тривале надання *per os* самцям щурів вітаміну D_3 в дозі 1000 МО не впливає на статеву поведінку самців щурів, в дозі 4000 МО збільшує її залицяльні складові, а при отриманні вітаміну D_3 в дозі 10000 МО спостерігаються позитивні зміни, які виражаються у більш скорішому настанні спарювання та збільшенні кількості копуляцій.

Список використаних джерел:

1. Tirabassi G., Sudano M., Salvio G., Cutini M., Muscogiuri G., Corona G., & Balercia G. (2018). Vitamin D and Male Sexual Function: A Transversal and Longitudinal Study. *International Journal of Endocrinology*, 2018, 1-8. Article ID 3720813. https://doi.org/10.1155/2018/3720813
2. Canguven O., & Al Malki A. H. (2021). Vitamin D and Male Erectile Function: An Updated Review. *The world journal of men's health*, 39(1), 31–37. doi: 10.5534/wjmh.190151.
3. Enis, R. C, & Burak, O. (2022). Premature Ejaculation and Endocrine Disorders: A Literature Review. *The world journal of men's health*, 40(1), 38-51. doi 10.5534/wjmh.200184. Epub 2021 Mar 22.

Гнєушева Олександра Олександрівна
Здобувач вищої освіти стоматологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

Костенко Світлана Борисівна
Доктор медичних наук,
доцент, завідувач кафедри ортопедичної стоматології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

Костенко Світлана Борисівна
Доктор медичних наук,
професор, декан
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІНІМАЛЬНОІНВАЗИВНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ КАРІЄСУ ТА ІНШИХ ПАТОЛОГІЙ ТВЕРДИХ ТКАНИН ЗУБІВ

Анотація. *Важливо вирішувати проблему впровадження новітніх інноваційних принципів у стоматологічну практику для підвищення її ефективності та якості. Необхідно розробляти покрокові алгоритми втілення мінімальноінвазивних підходів до лікування окремих стоматологічних захворювань, а також їхнє інтегрування для забезпечення повноцінної реабілітації стоматологічних пацієнтів. Інформованість лікарів щодо доказової бази може допомогти їм вибирати мінімальноінвазивні підходи не як альтернативу, а як оптимальний варіант лікування, заснований на передбачуваності результатів та моніторингу на протязі довгого періоду. У роботі були розглянуті дані, представлені Ericson D., Бояркіною Є.Я., Рутковскою Л.В., Mount, проєктом FDI.*

Для застосування мінімальноінвазивних методів лікування стоматологічних хворих необхідно провести відповідну діагностику, оцінити характер захворювання та визначити методи його лікування та профілактики. Крім того, важливо підтримувати стабільний стан зубних рядів та тканин пародонта [1, 2, 3].

Вивчення поширеності застосування мінімальноінвазивних методів терапії каріозних уражень, вказують на те, що лікарі-стоматологи часто розглядають процедуру часткової елімінації каріозного дефекту та заповнення його герметиком як тимчасовий метод лікування з перспективою подальшого розширення ділянки редукції твердих тканин для застосування класичних протоколів реставрації. [4, 5]. Дана стратегія супроводжується декількома небажаними наслідками: повторна інтервенція після мінімальноінвазивної обробки зони карієсу спричиняє додаткову втрату твердих тканин емалі та дентину, збільшує ризик можливої травми пульпи та змушує пацієнта звернутися до стоматолога ще раз, збільшуючи загальну вартість та тривалість лікування. [6, 7]. Отже, необхідно провести систематизацію наявних даних про ефективність мінімальноінвазивних методів ятрогенних втручань, яка стане важливим етапом для їх успішного впровадження в клінічну практику.

Специфічність підходів до мінімальноінвазивного лікування каріозних уражень можна систематизувати так [2, 4, 6, 8, 9, 11]:

1. Використання принципів адгезивного зв’язку, що забезпечують довгостроковий функціональний контакт між зубом та пломбою, та вживання універсальних матеріалів, наприклад гібридно-модифіковані СІЦ та бондингові агенти, текучі композити.

2. Застосування специфічних інструментів відповідного розміру для мікропломбування незначних порожнин: ультратонких штопферів, гладилок та зондів для роботи у важкодоступних місцях

3. Зміна загальноприйнятих класичних принципів препарування каріозних порожнин за Блеком: можливості для очищення тільки карієс-уражених тканин зі збереженням афективного дентину, частин емалі без підтримки дентину.

4. Проведення процедури направленої контрольної редукції емалі та дентину із застосуванням адекватного ріжучого інструментарію дуже маленького розміру або ж використання альтернативних фізичних підходів до препарування (повітряно-абразивного методу, ультразвукової редукції, лазерної очистки) [2, 4, 6, 8, 9, 11].

Реалізація підходів мінімальноінвазивних методів лікування у терапевтичній стоматології за даними, представленими Ericson D., може бути забезпечена завдяки [8, 9]:

1) коректному діагностуванню потенційних ризиків та оцінюванню наявного патологічного ураження;

2) реалізуванню комплексу відповідних лікувально-профілактичних заходів, скерованих на припинення прогресування захворювання;

3) відновленню дефектних ділянок після біологічно-обґрунтованого обмеженого видалення інфікованих тканин;

4) використанню матеріалів, які характеризуються достатнім терміном функціональної стабільності;

5) профілактиці рецидиву захворювання [8, 9].

Мінімальноінвазивні підходи до лікування карієсу включають чотири дизайни, які можуть бути використані для реалізації процедури: ART-техніки, хімомеханічного лікування карієсу, повітряно-абразивного та лазерного препарування. ART-техніка – це комбінована техніка лікування, що базується на видаленні інфікованого шару тканин зуба та збереженні демінералізованого дентину, з подальшим відновленням його мінерального складу шляхом використання ремінералізувального потенціалу склоіономерного цементу [10, 11].

Під час проведення дослідження Бояркіної Є.Я. було виявилено, що показник редукції фісурного карієсу за використання методу мінімальноінвазивного профілактичного пломбування становить 100%, в той час як реалізація традиційного підходу пломбування постійних молярів, навпаки, приводила до зростання показника інтенсивності карієсу фісур на 32,95%. Однак, на відміну від більшості зарубіжних авторів, також було встановлено, що використання рідкотекучого композитного матеріалу як основного матеріалу вибору для профілактичного пломбування, забезпечує в 1,4 раза вищу міцність зв’язку матеріалу з твердими тканинами зубами, а відповідно – і успішність проведених ятрогенних втручань, порівняно із використанням в аналогічних цілях склоіономерного цементу [12].

Результати дослідження Рутковской Л.В. також виявили вищі показники успішності мінімальноінвазивного лікування карієсу постійних зубів у дітей молодшого шкільного віку: показник збереження пломб становив 90,1±1,1% через 1 рік та 79,4±5% через два роки, а рівень рецидиву карієсу через 2 роки не перевищував 6,9±2,8%. Для порівняння – за використання традиційного методу лікування карієсу, показник збереженості пломб становив 64,4±10,1% і 54,2±7,4% через один і два роки відповідно, а показник рецидиву карієсу перевищував такий за мінімальноінвазивного підходу в 4 рази, і досягав 28,8±5,4% [13].

Розроблена Mount нова класифікація каріозних порожнин оптимізує вибір мінімальноінвазивних методів лікування карієсу, відповідно до позицій не хірургічного, а біологічного підходу. Суть класифікації полягає у тому, що лікар повинен лише забезпечити доступ до наявного патологічного вогнища та елімінувати із нього лише уражені карієсом тканини до тієї межі, де згідно з наявними знаннями про патогенез карієсу, ремінералізація уже не відбувається [11].

Результати проекту FDI, що стосувалися системного розгляду перспективи використання мінімальноінвазивних підходів в стоматологічній практиці для лікування каріозної патології можна звести до п'яти принципів [12]:

1) принципу модифікації мікробіоценозу ротової порожнини: враховуючи, що основним етіологічним чинником розвитку карієсу є впив карієсогенних бактерій, основна мета лікування карієсу має полягати у контролюванні мікробіологічного чинника впливу, відповідного рівня гігієни та обсягу споживання вуглеводно-вмісних продуктів;

2) принципу навчання пацієнта: етіологію каріозного процесу потрібно чітко роз'яснити пацієнту, що забезпечить його особисту мотивацію здійснювати профілактику розвитку карієсу шляхом модифікації дієти та систематичного виконання гігієнічних профілактичних заходів;

3) принципу ремінералізації вогнищ каріозного ураження без сформованих дефектів у формі порожнини: враховуючи ремінералізувальний потенціал емалі та можливості забезпечення додаткової ремінералізувальної терапії лікування вогнищ каріозного ураження без сформованих дефектів у формі порожнини слід проводити без інвазійного втручання, забезпечивши моніторинг за динамікою змін в ділянці ураження;

4) принципу мінімальноінвазивного лікування каріозних порожнин: реалізація хірургічного підходу до лікування проводиться лише за наявності специфічних показів – якщо прогресування процесу не може бути припинено іншими методами, а також за наявності відповідних больових та функціональних показань.

5) принципу корегування дефектних реставрацій: видалення дефектних реставрацій провокує збільшення вихідного розміру порожнини внаслідок ятрогенної додаткової редукції вітальних структур емалі та дентину, тому зважаючи на індивідуальні умови кожної окремої клінічної ситуації, як альтернативу лікар повинен розглядати варіант корекції дефектних реставрацій, а не їхню повну заміну [12].

Отже, підсумовуючи підходи до використання мінімальноінвазивних методів лікування карієсу та інших уражень твердих тканин зубів, можна зробити висновок, що дослідження різних аспектів механізму розвитку деструктивних процесів у структурах емалі та дентину допомогло у створенні нових методів препарування зубів. Ідея лікування полягає у зменшенні обсягу видалення твердих тканин до межі лише інфікованого дентину з можливістю відновлення цілісності мінеральної складової демінералізованих тканин за допомогою спеціальних пломбувальних матеріалів. Проте, незважаючи на ефективність цих методів та обізнаність стоматологів з ними, існує проблема їх впровадження в практику лікування стоматологічних захворювань [1, 3, 5, 10]. тже, зростає розбіжність між якістю досягнень стоматології і їхньою практичною користю для пацієнтів стоматологічної клініки. Тому, необхідно розробити поетапні процедури реалізації мінімальноінвазивних методів лікування окремих стоматологічних хвороб, а також їх інтеграцію для забезпечення повноцінної реабілітації пацієнтів. Оскільки достатня інформаційна обізнаність медичного персоналу щодо даних, отриманих на підставі доказів, дає можливість розглядати мінімальноінвазивні методи не як альтернативу, а як обґрунтовану стратегію лікування.

Список використаних джерел:

1. Afshar MK, Torabi M, Khalafi E, Shamsadini Z, Afshar MK, Mohammadzadeh I. Knowledge, Attitude and Practice Regarding Caries Risk Assessment and Management in General Dentists--A Cross Sectional Survey. Journal of Evolution of Medical and Dental Sciences. 2019 Nov 25:3499-505.
2. Banerjee A, Frencken JE, Schwendicke F, Innes NP. Contemporary operative caries management: consensus recommendations on minimally invasive caries removal. British dental journal. 2017 Aug;223(3):215-22.
3. Schwendicke F, Jäger AM, Paris S, Hsu LY, Tu YK. Treating pit-and-fissure caries: a systematic review and network meta-analysis. Journal of dental research. 2015 Apr;94(4):522-33.

4. Laske M, Opdam NJ, Bronkhorst EM, Braspenning JC, van der Sanden WJ, Huysmans MC, Bruers JJ. Minimally invasive intervention for primary caries lesions: are dentists implementing this concept?. Caries research. 2019;53(2):204-16.
5. Rayapudi J, Usha C. Knowledge, attitude and skills of dental practitioners of Puducherry on minimally invasive dentistry concepts: A questionnaire survey. Journal of conservative dentistry: JCD. 2018 May;21(3):257.
6. Fernández CE, González-Cabezas C, Fontana M. Minimum intervention dentistry in the US: an update from a cariology perspective. British Dental Journal. 2020 Oct;229(7):483-6.
7. Chana P, Orlans MC, O'toole S, Domejean S, Movahedi S, Banerjee A. Restorative intervention thresholds and treatment decisions of general dental practitioners in London. British dental journal. 2019 Oct;227(8):727-32.
8. Ericson D, Kidd E, McComb D, Mjör I, Noack MJ. Minimally invasive dentistry—concepts and techniques in cariology. Oral Health Prev Dent. 2003 Jan 1;1(1):59-72.
9. Ericson D. The concept of minimally invasive dentistry. Dental update. 2007 Jan 2;34(1):9-18.
10. Liang Y, Deng Z, Dai X, Tian J, Zhao W. Micro-invasive interventions for managing non-cavitated proximal caries of different depths: a systematic review and meta-analysis. Clinical oral investigations. 2018 Nov;22(8):2675-84.
11. Murdoch-Kinch CA, McLEAN ME. Minimally invasive dentistry. The Journal of the American Dental Association. 2003 Jan 1;134(1):87-95.
12. Kanzow P, Wiegand A. Retrospective analysis on the repair vs. replacement of composite restorations. Dental Materials. 2020 Jan 1;36(1):108-18.
13. de Carvalho Martins BM, da Silva EJ, Ferreira DM, Reis KR, da Silva Fidalgo TK. Longevity of defective direct restorations treated by minimally invasive techniques or complete replacement in permanent teeth: a systematic review. Journal of dentistry. 2018 Nov 1;78:22-30.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Скорбач Олена Іванівна
кандидат мед. наук, асистент кафедри акушерства та гінекології № 1
Харківський національний медичний університет, Україна

Баришева Даріна Володимирівна
здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Топчий Анна Сергіївна
здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Страховецька Марина Віталіївна
здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ В ЖІНОК З ПЕРВИННОЮ ДИСМЕНОРЕЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Актуальність. Дисменорея – патологічний стан, що характеризується порушенням менструального циклу з больовим синдромом. У жінок, у яких відсутня будь-яка патологія органів малого таза, може розвиватися первинна дисменорея, що з'являється через 6-12 місяців після менархе та зникає, зазвичай, після дітонародження. Менструальний біль може заважати повсякденній діяльності та знижувати якість життя жінки кожного циклу. На сьогодні первинна дисменорея настільки поширена, що більшість жінок вважають її «нормальною хворобою». Фактори ризику дисменореї включають: вік молодший за 20 років, відсутність вагітності в анамнезі, рясні менструації, шкідливі звички, жорсткі дієти, знижена фізична активність, депресивні та тривожні стани.

Мета роботи. Проведення оцінки якості життя в здобувачів вищої освіти Харківського національного медичного університету (ХНМУ) з первинною дисменореєю в період воєнного стану.

Матеріали та методи. Нами було проведено анкетування здобувачів освіти ХНМУ, аналіз наукових джерел щодо оцінки якості життя жінок з дисменореєю під час повномасштабного вторгнення в Україну країни-агресора. В анкетуванні брали участь 40 осіб (здобувачі вищої освіти 4-6 курсів ХНМУ). Вік обстежуваних: від 20 до 28 років. Усі дівчата, які брали участь у дослідженні, певний час або постійно перебували на території України протягом останніх 12 місяців та не мали в анамнезі патологій органів малого таза. Дані були зібрані за допомогою самостійно розробленої анкети, що включала запитання про спосіб життя, характер менструації, типи симптомів, що виникають під час менструації та їх інтенсивність, і заходи, вжиті для їх полегшення (медикаментозні та немедикаментозні). Якість життя визначали за допомогою опитувальника SF-36. Відповіді онлайн-анкети оцінювали методом аналізу та систематизації.

Результати та обговорення. Переважна більшість респондентів (82,5%) не мали шкідливих звичок. 50% опитуваних характеризували свій рівень фізичної активності як низький, 45% – як середній і решта – високий рівень фізичної активності. Тривалість та інтенсивність менструального циклу була в нормі лише в 40%, інші 60% відзначали такі проблеми як нерегулярність циклу (70,8%), надто довгий цикл (25%), рясні виділення (20,8%), незначні виділення (8,3%). Дисменорея була зареєстрована в 97,5% (39 із 40)

учасниць, з яких у 10 балів оцінили силу болю 23%, такий самий відсоток випав на 8 та 7 балів, 9 балів – 15,3%, 6 балів – 20,5%, 5 балів – 5,1%, 4 та 3 бали – 10,2%. Від початку до кінця менструації більшість жінок повідомили про зменшення інтенсивності болю. Так, у 84,6% нездужання виникало саме в перші дні, а тривалість у середньому становить 1-2 дні (74,3%). У деяких випадках біль зберігався від 2 до 5 днів. Крім того, 82% респондентів повідомили про супутні неприємні симптоми дисменореї (біль у спині – 69,2%, зміна настрою – 71,7%, слабкість 71,7%, діарея – 74,3%). При оцінці учасниць щодо впливу менструального болю на якість життя лише 25,7% відповідали високому рівню, тоді як 33,3% доводилося іноді скасовувати щоденні плани, а 41% скасовували їх кожного разу. 61,5% анкетованих приймали ліки для усунення дисменореї, тоді як всього 23% надавали перевагу немедикаментозним методам, 15,5% не використовували засоби лікування.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що тривалий стрес, викликаний військовими діями, має вплив на менструальну функцію. Він підвищує ризик розвитку дисменореї з більш інтенсивним больовим синдромом, що призводить до значного погіршення якості життя жінки. Тому ця тема є актуальною та потребує подальшого ретельного вивчення, щоб знайти нові альтернативи та запропонувати ширший вибір методів лікування, задля полегшення самопочуття.

Список використаних джерел:

1. Osayande, A. S., & Mehulic, S. (2014). Diagnosis and initial management of dysmenorrhea. Am Fam Physician, 89(5), 341–346.
2. Al-Jefout, M., Seham, A. F., Jameel, H., Randa, A. Q., Ola, A. M., Oday, A. M., & Luscombe, G. (2015). Dysmenorrhea: Prevalence and Impact on Quality of Life among Young Adult Jordanian Females. J Pediatr Adolesc Gynecol, 28(3), 173–185.
3. De Sanctis, V., Soliman, A., Bernasconi, S., Bianchin, L., Bona, G., Bozzola, M., et al. (2015). Primary Dysmenorrhea in Adolescents: Prevalence, Impact and Recent Knowledge. Pediatr Endocrinol Rev, 13(2), 512–520.
4. Вовк І.Б., Юзько О.М., Вдовиченко Ю.П. (ред.). Гінекологія дитячого та підліткового віку: Підручник. – К.: ВСВ «Медицина», 2011. – 424 с.
5. URL: https://health-ua.com/multimedia/4/5/4/5/2/1585900325.pdf (дата звернення 20.02.2023).

Гавриленко Світлана Дмитрівна
здобувач вищої освіти третього медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Прокопенко Софія Анатоліївна
здобувач вищої освіти третього медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Науковий керівник: Меркулова Ніна Федорівна
канд.мед.наук, доцент кафедри інфекційних хвороб
Харківський національний медичний університет, Україна

ПРОТИЕПІДЕМІЧНІ ЗАХОДИ БОРОТЬБИ З ОНХОЦЕРКОЗОМ, ЯК ЗАПОРУКА ВИКОРІНЕННЯ ТРОПІЧНОЇ ХВОРОБИ У ВСЬОМУ СВІТІ

Актуальність. Онхоцеркоз (річна сліпота) поширене інфекційне захворювання, яке передається через укуси інфікованих мошок роду Similium, одним з ускладнень якого є необоротна сліпота, що скорочує тривалість життя людей на 4-10 років. Приблизно 20,9 мільйона людей інфіковані паразитом, понад 240 мільйонів є у зоні ризику, переважно в таких країнах світу, як Африка південніше Сахари, Латинська Америка, Ємен. На сьогоднішній день проводиться інтенсивна боротьба з забутою тропічною хворобою, особливу роль у цьому відіграє Центр Картера у партнерстві з МОЗ.

Мета. Дослідити рівень захворюваності на онхоцеркоз, механізми, фактори передачі та сприйнятливість населення. Розглянути програму ліквідації річної сліпоти, розроблену Центром Картера.

Матеріали та методи. Було переглянуто та вивчено сайти, статті, інформаційні бюлетені, відеоматеріали. Вивчено статистичні дані, опубліковані Центром Картера з 1996 року по теперішній час.

Вступ. Онхоцеркоз - одна з забутих інфекційних хвороб, переважно поширена в ендемічних районах, наприклад: в Північній та Південній Америці хвороба залишається тільки в цільових зонах, де проживають групи корінних народів – яномамі. Також у Венесуелі та Гватемала найбільший ризик зараження мають особи, що працюють на кавових плантаціях, оскільки швидкі струмки забезпечують зрошення прилеглих ферм, що слугує розсадником мошок. Тропічний клімат, густі ліси, річки зі швидкою течією та низькі санітарно-гігієнічні умови життя - все це сприяє активному прогресуванню хвороби та її поширенню.

Зараження відбувається через укус інфікованої чорної мошки, яка під час кровосання відкладає личинки на шкірі, котрі потрапляють у рану. В шкірі переважно у дермальних сосочках личинки розвиваються у черв'яків, утворюючи вузлик (онхоцеркома). Надалі відбувається спаровування черв'яків з утворенням мікрофілярій. Самка може виробляти майже 1000 мікрофілярій на день, які мігрують через тканини шкіри й викликають різні симптоми. [1]

Коли мікрофілярії гинуть, в результаті запалення на шкірі виникають висипання (папули, везикули та пустули), сильний свербіж та депігментація шкіри. Одним із основних і найтяжчих симптомів є ураження рогівки, внаслідок міграції мікрофілярій, які викликаючи інфекцію та запалення призводять до незворотної сліпоти. Також, частими клінічними симптомами є ураження лімфатичних вузлів із розвитком в них фіброзних змін, зниження маси тіла та виражена м'язова слабкість.

Центр Картера веде активну боротьбу з онхоцеркозом з 1996 року, завдяки цьому хворобу було ліквідовано у багатьох країнах: Колумбія (2013), Еквадор (2014), Мексика (2015), Гватемала (2016), в Судані ліквідовано вогнище в Абу-Хамат (2015), Уганда ліквідувала передачу річної сліпоти в 14 з 17 інфікованих зон - на теперішній час 2,5 мільйона людей не є в групі ризику. Станом на 2022 рік, Консультативним комітетом експертів по ліквідації онхоцеркозу в Ефіопії було виявлено, що передача збудника була перервана в 17 огругах Південного Заходу та Оромії.

Стратегія Центра Картера, щодо боротьби з забутою тропічною хворобою полягала в наступному: санітарно-просвітницькі роботи, надання медичної допомоги таким хворим, масове введення лікарського препарату Mectizan, застосування у побуті сіток для ліжок, фільтрів для води, вигрібних ям, масове використання інсектицидів для боротьби з переносниками хвороби.

Мектизан – антипаразитарний препарат, який вбиває личинки паразита в організмі інфікованого, запобігаючи їх міграції по організму людини та виникнення тяжких ускладнень, зокрема сліпоти, а також передачі хвороби до інших.[2]

Головною проблемою, щодо повного ліквідування онхоцеркозу залишається важкодоступність окремих регіонів, куди часом неможливо дістатися та надати кваліфіковану медичну допомогу. Високий відсоток населення знаходиться на межі бідності – це також унеможливлює повне викорінення інфекційного процесу.

Висновок. Центр Картера протягом багатьох років веде активну та успішну боротьбу з річною сліпотою, використовуючи всі можливі для цього протиепідемічні та лікувальні заходи, що допомогло покращити життя людей у більш ніж 80 країнах, запобігти розповсюдженню захворювання та навіть ліквідації в окремих регіонах. Запроваджені програми, щодо елімінації збудника, суттєво знизили показники інвалідизації та смертності.

Список використаних джерел:

1. *The Carter Center | Waging Peace, Fighting Disease & Building Hope*. URL: https://www.cartercenter.org/resources/images/health/river_blindness/river_blindness_cycle_male_eng.jpg
2. River Blindness Elimination Program. *The Carter Center*. URL: https://www.cartercenter.org/health/river_blindness/index.html
3. River Blindness Elimination Program. *The Carter Center | Waging Peace, Fighting Disease & Building Hope*. URL: https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/factsheets/river-blindness-facts.pdf
4. The Carter Center. Mexico Conquers River Blindness (Onchocerciasis), 2015. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=AeyJHicPTnw
5. The Carter Center. Leading the Fight Against River Blindness in Nigeria, 2017. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=D9qtQhlcyvk

SECTION 22.
CULTURE AND ART

Калієвський Костянтин Васильович
викладач кафедри хореографії Факультету музичного мистецтва і хореографії
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна
аспірант кафедри режисури та хореографії факультету культури і мистецтв
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Науковий керівник: Берест Роман Ярославович
доктор історичних наук, професор кафедри режисури та хореографії
факультету культури і мистецтв
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Синєок Віра Андріївна
заслужена артистка України, доцент кафедри хореографії
Факультет музичного мистецтва і хореографії
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Найбільшим надбанням кожного народу є духовна культура, яка зберігається в аксіологічних парадигмах національної спадщини. Вона збагачує свій народ високогуманними цінностями, утверджує культурно-історичну самобутність та унікальну ідентичність нації.

Величезним важелем в збереженні незупинного руху та розвитку національної культури відіграють мистецькі заклади освіти та аматорські хореографічні колективи народних танців. Народне хореографічне мистецтво України зберігає традиції та самобутність кожного регіону, відображаючи унікальні місцеві особливості, які мають давню джерелознавчу історію. Величезна спадщина українського мистецтва тривалий час була під негласною забороною, що зіграло негативну роль у формуванні національних традицій аматорських хореографічних колективів.

За словами Т. Благової «…аналіз розвитку хореографічного аматорства періоду 40-50х рр. XX ст. дозволив визначити його етапом панування соціалістичного реалізму в мистецтві, жорсткої репертуарної політики, посилення ідеологічного тиску на будь-які прояви художньої творчості» [3].

В 70-х – 80-х роках 90% репертуару хореографічних колективів складали танці народів світу, а українському мистецтву не приділялося достатньої уваги. Святкові концерти того часу були запрограмовані на пропаганду російської культури, що прославляла ідеали комуністичної партії, одночасно нівелюючи національне мистецтво кожної на той час республіки.

Політична заангажованість щодо танцювального аматорства, буквально чи опосередковано відображена в законодавчих ініціативах різних років, спричиняла надмірне ідеологічне навантаження на розвиток його змісту та, відповідно, однобічність у формуванні репертуарних тенденцій чи жанрової спрямованості [3].

Знецінення національних ідеалів спровокувало відхилення навчального вектору від української культури, спричинивши відчуття другорядності та низькосортності свого мистецтва. Це, м'яко кажучи, неповага до своєї культури міцним ланцюгом затягнуло зашморг на навчальному процесі юних вихованців, не давши змоги прищепити їм національні культурні цінності та любов до свого мистецтва. Тетяна Благова наголошує, що «автентична українська хореографія в якісній сценічній обробці та технічному виконанні з'являлася в аматорському середовищі не часто. Культивування в гуртках винятково танців радянського походження спричиняло панування на самодіяльній сцені низькопробних номерів, засмічених одноманітними й електричними рухами. Натомість беззаперечну офіційну підтримку відчувала популяризація хореографічних зразків так званої «сучасної тематики», які віддзеркалювали радянську ідеологію соцреалізму» [3]. Доказом цього став процес катастрофічного скорочення аматорських колективів народних танців і перенасичення колективів сучасного спрямування.

Зокрема Л. Косаківська наголошує: «Естетика соціалістичного реалізму залишала від народного танцю лише зовнішні риси його малюнку, посилюючи трюкові елементи. Він використовувався для того, щоб підкреслити народність мистецтва за формою та інтернаціональність за духом. Усе, що не відповідало такому тлумаченню, заборонялося і викорінювалося як прояв «буржуазного націоналізму»» [4].

Так, сучасний розвиток – це добре, це новий підхід, нові можливості, це нова культура, яка не має нічого спільного з українським мистецтвом. Наразі не можна не згадати слова великого Т. Г. Шевченка: «…чужому навчайтесь, та свого не цурайтесь» [5].

Отже, немає жодних заперечень щодо розвитку сучасних напрямків хореографії, але поряд з цим потрібно навчити маленьких українців своїй національній культурі танців, яка відрізнятиме їх від інших танцювальних культур світу, стверджуючи тим свою ідентичність і самобутність. Поки не відпрацьована методична робота на першій ланці навчального процесу профільної освіти, ми не зможемо мати потужний результату закладах вищої освіти.

Гарним прикладом можна вважати потужний рух популяризації української хореографії Василем Авраменком, який відродив прадавні коломийки, аркани, гуцулки, верховинки. Педагог своїм мистецьким доробком назавжди зберіг національну спадщину закарпатського краю, визнаючи його «добрими ліками проти чужинецьких хвороб, бо він виховує молодь» [1].

Український танець завжди був і залишається гордістю нашого народу. Перед ним встають шаленіють поціновувачі танцювальної культури світу, але на рідній батьківщині він стає чомусь «нецікавим», «застарілим», і молодь, на жаль, попирає цей скарб неймовірної краси своїм холодним відношенням.

В посланні Євангеліє від Матфея 13:57 говориться «…не буває пророка без честі, хіба що тільки на батьківщині своїй і в домі своїм» [2]. Ці слова дуже влучно віддзеркалюють сутність проблематики навчально-виховного процесу минулих років та, на жаль, реалії сьогодення.

Щоби вирішити цю проблему, потрібно скористатися досвідом братнього грузинського народу, а саме запровадити вивчення народного танцю в загальноосвітніх школах. Цей крок дозволить в широкому спектрі посіяти зерна національної культури в серця маленьких українців, створивши унікальне підґрунтя для формування національної свідомості та ідентичності підростаючого покоління.

Все, що зберігає українська народна хореографія, стане дієвим засобом розвитку національної культурно-мистецької освіти, націотворчим процесом на сучасному етапі розвитку українського соціуму, вагомим чинником формування національно-культурних цінностей вихованців.

Відтворивши таким чином першу ланку навчально-виховного процесу профільного спрямування, ми отримаємо, як результат, національно мотивовану молодь, заряджену рухати розвиток національного мистецтва в сучасний простір майбутнього.

Удосконалення роботи зі студентською молоддю з питань відродження національної культури, звичаїв, обрядів, традицій народу, провадження ґрунтовної роботи, яка спрямована на формування гармонійного розвитку особистості з високими духовними, моральними якостями. Художньо-естетичним смаком, ствердження принципів загальнолюдської моралі, культурно-національних, духовних, історичних цінностей стануть аксіологічною парадигмою здобувача вищої освіти.

Студент ВНЗ хореографічної освіти повинен бути взірцем досконалого володіння знаннями з українського народного танцю, оскільки сам він є майбутнім викладачем, або керівником хореографічного колективу, на які покладена велика відповідальність у збереженні самобутності та ідентичності національного мистецтва.

Хореографи вищих навчальних закладів повинні бути флагманами популяризації національної культури на теренах країни та за її межами.

Список використаних джерел:

1. Авраменко В. (1947) Українські національні танки, музика і стрій. Вінніпег.
2. Біблія. (2017) Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату. Київ : Українське Біблійне Товариство, 1416 с.
3. Благова Т. (2020) Розвиток хореографічної освіти в Україні : історико-педагогічний концепт : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 488 с.
4. Косаковська Л. (2009) Мистецька парадигма Василя Авраменка в контексті розвитку української культури ХХ ст. (Автореф. дис. канд. мистецтвознавства). Київ.
5. Шевченко Т. (1976) Кобзар. Київ : Видавництво «Дніпро», 576 с.

SECTION 23.
GEOGRAPHY AND GEOLOGY

Сивий Мирослав Якович
доктор географічних наук, професор
Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Гавришок Богдан Борисович
кандидат географічних наук, доцент
Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ПОКЛАДИ ГЛАУКОНІТУ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА)

В басейні середньої течії Дністра глауконітмісткі породи пов'язуються з товщами нижнього сеноману. Літологічні особливості даних відкладів детально охарактеризовані у [2]. Так, кварцово-глауконітові піски поширені переважно в північно-західних районах Середнього Подністер'я (долина Збруча, басейн Дністра в районі м. Хотин), де потужність їх сягає 1,5 м. У східних районах (Могилівське Подністер'я) піски ці малопотужні і подекуди підстелюють піщанисті вапняки з глауконітом.

Між ріками Студеницею і Калюсом на породах палеозою залягає товща опалових силіцитів з домішкою глауконіту потужністю від 0,5 до 7 м, а вище – піщано-гезова товща з проверстком малахітово-зелених глауконіто-кварцових пісків із піщаними фосфоритами та конкреціями бурого залізняку потужністю 1,5-4 м.

В басейні Калюсу і Жвану піски змінюються піщаними вапняками з глауконітом. Вміст глауконіту сягає 25%.

Всі глауконітмісткі піски сеноману Середнього Подністер'я Ю. Сеньковський [2] поділяє на глауконіто-кварцові, опало-глауконіто-кварцові та кварцово-глауконітові.

Глауконіто-кварцові піски залягають в основі нижньосеноманських відкладів. Піски переважно різнозернисті, зелені, кількість глауконіту в них сягає 50% об'єму породи. В південно-східних районах Поділля вони містять перевідкладені фосфорити.

Опалово-глауконіто-кварцові піски залягають в середині розрізу нижнього сеноману і вміст глауконіту в них коливається від 10 до 30%, завдяки чому вони бувають забарвлені у ясно-зелені, жовтувато-зелені і зеленувато-жовті кольори. Піски дрібнозернисті.

Кварцово-глауконітові піски простежуються головними чином у покрівлі нижньосеноманських відкладів, а також входять до складу піщано-гезової товщі. Піски переважно темно-зелені або малахітово-зелені із вмістом глауконіту до 70%.

Хімічний склад зернистого глауконіту Середнього Подністер'я за даними [1] такий: SiO_2 (49-65%), Al_2O_3 (5-9%), Fe_2O_3 (15-23%), MgO (3-5%), K_2O (~6%), P_2O_5 (0,05-1,2%).

В останні роки Подільське Подністер'я вивчалось на предмет глауконітоносності ДРГП "Північгеологія". На півдні Хмельницької області у Віньковецькому районі розвідані Адамівське-1 та Адамівське-2 родовища. На першому з них запаси становлять 3916 тис. т, на другому оцінюються у 2419 тис. т (вміст глауконіту до 50%). У Вербському родовищі розвідані запаси фосфоритистого глауконіту (не подаються). На даний час розробляється комерційними структурами та ТОВ НВКП «Екоресурс» єдине Адамівське-2 родовище. У 2021 році видобуток склав 0,05 тис. т.

Прогнозні ресурси глауконіту Середнього Подністер'я за оцінками різних фахівців становлять від 1 до 3 млрд т при середньому вмісті глауконіту 50-70%.

Наявність у складі глауконіту калію, заліза, магнію, фосфору зумовлює використання його як комплексного мінерального добрива. Його катіонно-обмінні та сорбційні властивості стимулюють ріст і знижують захворювання рослин. Глауконіти є багаточинниковими добривами, механізм дії яких на родючість грунтів ще до кінця не встановлений. Позитивну дію їх спрощено можна звести до збагачення грунту калієм, покращання структури грунту, зокрема проникності, стимулювання накопичення і збереження вологи та обмінних процесів.

З 1 т глауконіту у грунт може бути внесено близько 60 кг оксиду калію, 7 кг п'ятиоксидного фосфору, 4 кг триоксидного барію, 1,3 кг оксиду марганцю. Глауконіти містять також такі мікроелементи як: мідь, нікель, кобальт, хром, миш'як, галій, молібден. Однак, безпосереднє внесення глауконіту в грунт інколи не дає позитивних результатів, оскільки калій даного мінералу часом важко засвоюється рослинами, тому в окремих випадках потрібна попередня обробка глауконіту.

У США для отримання калійних солей з глауконіту його обробляють сірчаною кислотою при 80-90 °С з наступним нагріванням до вищих температур. При такому способі, крім калійних солей, що застосовуються як добриво, одержують низку побічних продуктів (силікагель, глинозем, цемент і глаукосіль – відбілюючу речовину для чистки масел). Одночасно глауконіт обробляють протягом години при 250 ºС і при підвищеному тиску вапнистим молоком. Їдкий калій, яий при цьому отримують, обробляється невеликою кількістю азотної кислоти з утворенням KNO_3.

Глауконіт використовується і як мінеральна добавка до кормів усіх видів сільськогосподарських тварин і птиці, а також для покращання фізико-хімічних, гранулометричних та агрохімічних властивостей міндобрив. Дослідженнями провідних інститутів Української Академії Аграрних наук встановлено, що використання природних добрив на базі глауконіту підвищує врожайність зернових культур на 24-44%, овочевих – на 25-40%. Для прикладу, використання природної глауконітової руди, роздробленої до 0,07 мм, у кількості 60 кг на 1 га орних земель у Київській області сприяло зростанню врожаю ячменю на 44% порівняно з ділянками без добрив і на 50% порівняно з ділянками, де були внесені калійні добрива. Крім того, збільшувався вміст білку і крохмалю. Урожай гречки збільшується, відповідно, на 48,4 та 27 %, вівса – на 43,8%, віки – на 16%, а врожай томатів зростає у 2,8 рази. Приріст урожаю озимої пшениці, кукурудзи, цукрового буряку на сільськогосподарських угіддях Житомирської та Хмельницької областей свідчить, що ефективність глауконітового борошна як добрива не поступається за дією каїніту [3]. Агрохіміки пропонують застосовувати глауконіт як місцеве добриво на землях Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, Чернівецької, Львівської та інших областей, де розповсюджені поклади глауконітових порід. При цьому буде вирощуватись екологічно чиста продукція, підвищуватись її якість, знижуватись захворюваність рослин, а також відбуватися окультурення родючого шару.

Пропоновані добрива мають високу адсорбційну здатність по відношенню до іонів важких металів та радіонуклідів. За даними Українського НДІ сільськогосподарської радіології глауконіт має здатність виводити ізотопи цезію-137 та стронцію-90 на 98% і знижувати бета-активність на 94%.

Досліди із вживанням глауконіту для мінеральної підгодівлі свиней показали, що додатковий середньодобовий приріст ваги становить до 29,3%.

На базі попередньо розвіданого родовища в с. Карачіївці Віньковецького району працював дослідно-експериментальний цех з випуску природного екологічно чистого мінерального добрива "Глауконіт-50" потужністю 15 тис. тонн в рік.

Окрім вищенаведеного, глауконіт може використовуватись для очищення органічної олії та мінеральних мастил, при виготовленні мінеральних фарб і декоративних будівельних матеріалів, як сорбент барвників, стічних вод, промислових стоків тощо.

При внесенні глауконіту у ставки та озера біомаса водоростей зростає більше ніж у 10 разів, у ній збільшується кількість протеїну. Це відкриває можливості застосування глауконіту в рибному господарстві і для вирощування водоростей (хлорели) на корм худобі.

Кварцово-глауконітові піски можуть з успіхом використовуватись при рекультивації порушених гірничими роботами земель як природний грунтовий шар. При цьому родючість земель відновлюється у 1,5 – 2 рази швидше, на них чудово приживаються ліси, високі врожаї багатолітніх трав.

Список використаних джерел:

1. Лазаренко Є., Сребродольський Б. (1969) Мінералогія Поділля. Львів: Вид-во Львів. ун-ту. 344 с.
2. Сивий М. (2009) Глауконіт Середнього Подністров'я – ресурси та можливості ефективного використання / Матеріали VIII наукової конференції викладачів Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 32–39.
3. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. (2013) Географія мінеральних ресурсів України. Львів, Простір М. 628 с.

SCIENTIFIC PUBLICATION

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS
SCIENTIA

WITH PROCEEDINGS OF THE IV INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

«CURRENT ISSUES OF SCIENCE, PROSPECTS AND CHALLENGES»

May 5, 2023 | Sydney, Australia

English, Ukrainian, Uzbek and Polish

All papers have been reviewed. Organizing committee may not agree with the authors' point of view. Authors are responsible for the correctness of the papers' text.

Signed for publication 05.05.2023. Format 60×84/16.
Offset Paper. The headset is Times New Roman & Open Sans.
Digital printing. Conventionally printed sheets 11,86.
Circulation: 50 copies. Printed from the finished original layout.

Contact details of the organizing committee:
NGO European Scientific Platform
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81
Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: scientia@ukrlogos.in.ua | URL: www.previous.scientia.report

Publisher [PDF]: Primedia E-launch LLC
TX 75001, United States, Texas, Dallas. E-mail: info@primediaelaunch.com

Publisher [printed copies]: NGO European Scientific Platform
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81. E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.